

Podmaniczky Frigyes

EGY RÉGI GAVALLÉR EMLÉKEI

**Válogatás a naplótöredékekből
1824-1844**

**Németre fordította:
Kutas Emilné Podmaniczky Márta**

**A szöveget gondozta és az eredetivel egybevetette:
Tóth Ferenc Tibor**

BEVEZETÉS

Hosszas habozás után, barátaim unszolásának engedve, végre reá adtam magam arra, hogy naplótöredékeimet összeállítsam s egy egésszé illesszem össze.

Mint 1824-ben született, hazám történelmének igen érdekes szakát éltem át. Zsenge ifjúságom s első emlékeim napjai éppen összeesnek Magyarország újra ébredésének korszakával. Utóbb, mint az életbe lépő ifjú, 1843. június hó végső napjaiban, éppen 19 éves koromban tetém le a jogász vizsgát Késmárkon s még ugyanazon év december havában Pozsonyba indultam, mint gróf Ráday Gedeon, Pest vármegye akkor sokat emlegetett követének írnoke. Az 1843/44-ben Pozsonyban székelő országgyűlés hazánk reformtörékvéseinek egyik

Frigyes Podmaniczky

MEMOIREN EINES ALTEN KAVALIERS

**Eine Auswahl aus den Tagebuchfragmente
1824-1844**

**Übersetzte aus dem Ungarischen:
Frau Kutas geb. Márta Podmaniczky**

**Der Text wurde mit dem Original verglichen und neubearbeitet von
Ferenc Tibor Tóth**

EINLEITUNG

Nach langer Hesitation und nachdem meine Freunde mir zugesprochen haben, habe ich mich endlich entschlossen, meine Tagebuchfragmente einheitlich zusammen zu stellen.

Als ich 1824 geboren wurde, erlebte ich einen sehr interessanten Teil meiner Vaterlandsgeschichte. Meine frühe Jugendzeit und ersten Erinnerungstage sind mit der Epoche einer neuen Bewußtseinbildung in Ungarn zusammengefallen. Später, als ich 19 Jahre alt war, habe ich in Kesmark das juristische Examen gemacht, noch im Dezember des selben Jahres bin ich nach Pressburg gegangen, als Hilfssekretär von dem damals weit bekannten Grafen Gedeon von Ráday, Gesandter von Komitat Pest.

legnevezetesebb mozzanatát képviseli; joggal mondhatom tehát, hogy érdekes időszakban kezdettem az életem magával megismerkedni. E pillanattól kezdve, el levén határozva az akkor dívó eszmék s divat szerint, miszerint öcsém, Ármin gazda leendő, én pedig a közpályára lépendek, - hazám minden nevezetesebb mozzanatának részesévé lettem, mert akarva, nem akarva, nem voltam képes többé, mint kissé ideges s érzélgős természetű, megállapodni azon lejtőn, melyre részint hajlam, részint meggyőződés, részint pedig, amint föllebb jelzém, traditio nyomán léptem; mert a politika bármi szerény tevékenysége lejtőjén megállapodni, rendesen csak a végbukás alkalmával vagyunk képesek.

Nem csoda tehát, ha számtalan érdekes tapasztalataimból mintegy kiindulva s azok által indítva, sokan barátaim s ismerőseim közül unszoltak, írnam meg „Mémoire”-jaimat. Mémoire-okat nem írhatok, mert soha semmiféle helyzetében az életnek, s hazám a közel lefolyt 45 év alatti eseményei alatt, sem fő, sem kiváló szerepet nem vittem; segédkeztem, napszámoskodtam, kortesvezér valék, sürgölődtem, forgolódtam s mindig igen sokra reá értem ugyan, de soha oly állásra szert nem tettem-, de mint szerény s minden hiúságtól ment, öntudatos ember, azt elérni nem is vágyakodtam -, mely állás kidomborodónak, kiválónak lett volna mondható.

Megengedem azonban, hogy változatos s gyakran a regényességet megközelítő élményeim főlemlítése, - lehet bizonyos tekintetben mulattató s némely esetekben tanulságos is, amennyiben nem árt nekünk néha-néha egy visszapillantást tennünk, mert amilyen igaz, hogy reformjaink keresztülvitele következtében nem minden jól van úgy, amint van, éppen oly igaz az is, hogy nem mind rossz az, amint hajdan volt.

Der im Jahre 1843/44 in Pressburg tagende Ständetag steht für einen der wichtigsten Schritte der Reformen in unserer Vaterlandsgeschichte. Man kann also mit Recht sagen, dass ich in einer interessanten Epoche mit dem Leben selbst bekannt geworden bin. Damals wurde nach der herrschenden Sitte und Mode beschlossen, dass mein jüngerer Bruder Armin (Hermann) Landwirt werden soll und ich im öffentlichen Leben arbeiten soll, so habe ich an allen herausragenden Ereignissen meines Vaterlandes teilgenommen. Ob ich wollte oder nicht, ich konnte nicht stehen bleiben auf dem Hang, wohin es mich einerseits meine Nervosität und mein sentimentales Wesen, andererseits auch meine Tradition, wie ich oben erwähnt habe, führte. Denn wenn es mit der Politik bergab geht, können wir nicht stehen bleiben; wir bleiben erst stehen, wenn der Letzte Sturz kommt.

Es ist also kein Wunder, dass ich, aufgrund meiner zahlreichen interessanten Erfahrungen einen Stoss bekam, und meine Freunde und Bekannten mich angetrieben haben meine „Memoires” zu schreiben. Memoiren konnte ich nicht schreiben, denn nicht im irgendeiner Tage des Lebens unter dem Ereignissen der letzten 45 Jahr habe ich eine bedeutende Rolle gespielt: ich habe im Vorlauf der vergangenen 45 Jahre als Tagelöhner meinem Volk gedient, ich habe Wahlkämpfe geführt, ich habe sehr vieles getan aber auch sehr viel Zeit gehabt, jedoch nie eine bedeutende Stellung, die als hervorragend bezeichnet hätte werden können, innegehabt oder erstrebt.

Ich lasse zu, dass meine Erfahrungen, die oft wechselhaft sein könnten, in einigen Fällen komisch und manchmal auch belehrend sind, wenn wir zurückblicken. Einerseits ist es wahr, dass durch unsere Reformen nicht alles so gut geworden ist, wie es sein könnte und es ist genauso wahr, dass nicht alles schlecht ist, was früher war.

GYERMEKÉVEIM 1824-1834

ATYÁM EMLÉKE

Atyám, báró Podmaniczky Károly, külön ember volt. Nagyatyám, báró Podmaniczky Sándor, 12 gyermeke közül atyám vala a legifjabbik. Nagyatyám naplójában azon nap reggelén, melyen atyám született, ez áll írva: Carl der XII-te und so Gott will, der letzte (Károly, a tizenkettedik, és ha Isten is úgy akarja, az utolsó). Nagyanyám, báró Jeszenák leány, német szellemben nevelt nő volt, s valódi kérlelhetetlen szigorral vitte a „Haus-Regiment”-et („házvezetést”), mint a papucs-kormányt akkor elnevezni szokás volt. Nem nagy fáradozásába került ezen önkényuralom gyakorlása, mert nagyatyám szelíd, művelt, minden perpatvart kerülő, valódi úriember volt, aki könyvtára, képtára, fegyvergyűjteménye és mester freskó-festmények segítségével díszesen berendezett aszódi kastélyában, elvonulva az élet prózai foglalkozásaitól s bántalmazásaitól, szeretett élni.

Az aszódi kastélyban még most is létező feltűnő szép freskófestményeket nagyatyám Kracker nevű művész által hajtatta végre, aki akkoriban gróf Batthyány egri püspök által Egerben, a lyceum könyvtárának falfestményeivel s különösen a könyvtár mennyezetének festésével volt megbízva. Az aszódi nagyterem festését 1777-ben végezte be, miután azon, az akkor divó szokás szerint, éveken át dolgozott. Én részemről nagyatyám művészi emlékét Lotz mester által véltem legméltóbban megörökíthetni a Magyar Királyi Operaház nézőterének örök szép mennyezete képében. A jászói apátság Jászón létező székesegyházának freskóit szintén Kracker festette, azokat 1780-ban fejezván be. Kracker utóbb Egerben telepedett le s ott halt el, hagyott-e utódot, tudva nincsen.

DIE JAHRE MEINER KINDHEIT 1824-1834

ERINNERUNGEN AN MEINEM VATER

Mein Vater Karl Freiherr von Podmaniczky war ein seltsamer Mensch. Von den 12 Kinder war mein Großvater Sándor Freiherr von Podmaniczky der jüngste. In dem Tagebuch meines Großvaters über diese Morgen als mein Vater geboren ist, stehen die folgende Zeilen:”Carl der XXI-te und so Gott will, der letzte.” Meine Großmutter, die eine geborene Baronin Jeszenák war, und in einer deutschen Umgebung aufwachsen war, hatte die „Hausregiment” in einer sehr strengen Mode geführt, wie es man nach der damals existierten Sitte, als Hausschuhregierung nennen pflegte. Das war für sie keine große Mühe, denn mein Großvater ein sanftmütiger, sehr gebildeter, alle Streiterei vermiedener, echter „Gentleman” war. Er wollte mit seiner Bibliothek, mit seiner Gemäldegalerie, mit seiner Gewächssammlung und mit künstlichen Wandgemälden in den schön eingerichteten Schloss in Aszód, weit von allen prosauer Tätigkeiten und Streitigkeiten leben.

In dem Aszóder Schloss immer noch existierende sehr schönen Wandgemälden wurden von meinem Großvater mit Künstler Herr Kracker machen lassen, der damals in Erlau (Eger) mit der Wandmalerei für die Bibliothek des Lyzeums, hauptsächlich für die Plafondwandgemälden vom Bischof Herr Graf von Batthyány beauftragt war. Herr Kracker beendete die Bemalung von Aszóder Großsaales im Jahre 1777, woran er nach dem damals herrschende Sitten mehrere Jahren gearbeitet hatte. Meiner Meinung nach, das künstlerische Gedenken von meinem Großvater wurde am besten auf der von Meister Lotz gemahlten wunderschönen Plafondgemälden des Zuschauerraums des Ungarischen Königlichen Opernhauses verewigt. Die Wandgemälden der Kathedrale von der Abtei

Ily körülmények között természetes, hogy nagyanyám semmi s senki által nem gátolva zsarnokoskodott a gyermeksereg fölött; de természetes az is, hogy Benjamin-gyermekeit, XII. Károlyt, független, fölötté élénk s a szabad mozgathatást áhítózó jelleménél fogva éppen nem kedvelte.

Fölemlítésre méltó azon körülmény, hogy legény korában nagyatyám háztartása, s így tehát cselédei, szokásai, nemkülönbén naplójának, számadásainak s följegyzéseinek nyelvezete tösgyökeres magyar vala; de azon perctől fogva, melyben megházasodott, minden megváltozott, illetőleg átváltozott németté, a dadától kezdve a vadászig, s a rovástól kezdve a naplóig.

Atyám mint fiatal ember a Martinovics-féle összeesküvésbe keveredvén, Bécsbe internáltatott. Ezen időt felhasználta arra, hogy az orvosi tudományokkal foglalkozzék. Utóbb megkegyelmeztetvén, nem indult vissza családja körébe - hanem Chemnitzben (Szászország) s utóbb Selmecbányán bevégezte a bányászati tanulmányokat. A kamaránál tanulmányai bevégeztével hivatalt vállalt, s bányatanácsosig vitte; 1812-ben azonban tudván azt, hogy mint evangélikus vallású, bányagróffá úgysem fog kineveztetni - mely állásra magát különben minden tekintetben érdemesnek tartotta -, állásáról lemondott s azontúl, szülei már nem élvén s testvérbátyjával megosztóván, Aszódon s Pesten élt. Tudományos műveltsége, emberszeretete s finom magatartása következtében feltűnő kedvelt egyén volt, különösen a polgárok, mesteremberek s jobbágysai körében. A polgárok közül legjobb ismerősei valának Kappel, Aebly, Liedemann, Fuchs bankárok és nagykereskedők; nemkülönbén Vogel műasztalos, mint feltűnő nagyiparos. Az aristocratia, éles és gyakran hamis s a democratia felé hajló, akkoriban nagyon perhorrescált élcei s észrevételei miatt, kevésbé szerette s kedvelte őt; amivel ő azonban semmit sem gondolt s ósdi nagyurainkat mindig mandarinoknak csúfolta.

in Jászó wurden auch von Kracker gemahlt. Diese hatte Kracker im Jahre 1780 beendet und danach ließ er sich auch in Eger nieder. Er war auch da gestorben, man kann es nicht wissen, ob er Familie, Kinder oder Enkelkinder gehabt hatte.

Zwischen solchen Umstände, tyrannisierte meine Großmutter, von niemanden gehindert, so sehr die Armee von allen Kindern, aber es war auch selbstverständlich, dass ihr Kind Benjamin, den Karl der XII, der völlig unabhängig sein wollte, sehr lebhaft war, und nach der freien Bewegung sehnte, hatte sie gar nicht Lieb gehabt.

Man soll über die Tatsache auch schreiben, dass die Sprache der ganzen Haushalt von meinem Großvater, als er noch Junggeselle war, also der Dienstleuten, seiner Sitten, seiner Listen der Ausgaben echt Ungarisch war; aber von dem Moment an als er heiratete, wurde alles auf Deutsch geändert, von den Kindermädchen, bis zum Jäger, von der Rüge bis zum Schreiben seines Tagebuches.

Mein Vater, als er noch ein junger Mann war, hatte er sich in die Verschwörung von Martinovics eingemischt, und deswegen nach Wien interniert wurde. Diese Zeiten hatte er darauf aufgenützt, sich mit medizinischem Studium zu beschäftigen. Später bekam er die Amnestie, kehrte aber zu seiner Familie nicht zurück, sondern beendete er sein Studium in Bergbau erst in Chemnitz (Sachsen), dann später in Selmecbánya. Nachdem er absolvierte, hatte er eine Stelle bekommen. Er hatte es geschafft, als Rat der Bergbau ernannt zu werden. Er wusste es aber, weil er Lutheran war, konnte er nie Minnegraf sein werden., deswegen hat er, obwohl er sich auf diese Stelle in aller Hinsicht geeignet hielt, der Stelle entsagt, und, weil seine Eltern nicht mehr lebten, wohnte er mit seinem älteren Bruder wechselnd in Aszód und Pest. Wegen seiner wissenschaftlichen Ausbildung, seiner Menschenliebe, und seines feinen Benehmens war er in den Kreisen der Bürgern, der Handwerker, der Bauerleuten sehr geliebt. Von den Bürgern, waren seine besten Bekannten Herr Kappel, Herr Aebly, Herr Liedemann, Herr Fuchs, die Bankleute und

A nagyúri nők részéről sem részesült édesatyám valami különös előszeretetben, mert azt tartotta: a magyar nő arra való, hogy az ember szerelmeteskedjék vele (amint azt túl a rendén gyakorolta is), hanem feleségnek nem való, mert arra sem elég kedélyességgel, sem elég műveltséggel nem bír. Ezen eszméi szerint is járt el, mert első neje egy Charpentier nevű francia emigráns leánya volt, s ez gyermektelenül halván el Szebenben, ahol atyám mint bányatanácsos székelt - elvette 1812-ben Noszticz-Jänkendorf Elizát, Noszticz-Jänkendorf szász királyi miniszter leányát, kitől nyolc gyermekből álló családja lett.

Atyám szabadelvű gondolkozása s kiváló műveltsége nemcsak szavakban, de tettekben is nyilvánult, melyek eredményeként a polgárosodás, jólét s műveltebb zamatú viszonyok fejlődtek ki környezetében s mindenütt, hová befolyása s tevékenysége kihatott.

Mint tanult bányász s gazda, a már előrehaladottabb elvek szerint kezelte gazdaságait s azok fokozatos berendezését illetőleg a Németországban dívó gazdasági elvek s gyakorlat szerint járt el, amennyiben azt a helyi viszonyok engedték.

Az édesatyám építette majorok s gazdasági épületek, melyek a Szászországból ide szerződött Berg felügyelő tanácsai s tervei szerint rendeztetek be, még most is a vidéken minta gyanánt szerepelnek az ahhoz szakértők szemében, jelenleg báró Radvánszky János birtokában vannak „cifra major” néven, Pusztavarsányon, Hatvan közelében.

Dacára annak, hogy atyám ágostai hitvallású volt, s dacára annak a körülménynek, hogy felekezetünk állása akkoron még, részint a törvények, részint az azok következtében kifejtett társadalmi viszonyoknál fogva, rendkívül magába zárkózott s elvonult, mondhatnám elszigetelt volt - mégis a türelmetlenségnek legkisebb nyoma sem volt észlelhető cselekedeteiben s eljárásában. A besenyői kapucinus

Handelsmänner waren, Herr Vogel, der Kunsttischler, einer von den ersten Großhandwerker. Die Aristokratie hat ihn wegen seiner scharfen und oft verschmitzten, zur Demokratie neigenden Bemerkungen und Witze gar nicht geliebt, darum er sich überhaupt nicht gekümmert und die altmodischen Großgrundbesitzer als Mandarinen bespottet hatte

Die ungarischen Damen liebten ihn auch nicht, weil er meinte dass das ungarische Weib nur darauf geeignet ist um Liebe zu machen (das er auch viel geübt hatte), und um nicht eine Frau zu werden, weil es dazu keine genügende gute Laune und Kultivierung hat. Er hat auch so getan, weil seine erste Gemahlin die Tochter eines französischen Emigranten, namens Charpantier war, die kinderlos in Szeben gestorben ist, wo mein Vater als Rat der Bergbau gearbeitet hatte, (Elize Charpantier war zuerst die Braut von dem früh gestorbenen Dichter Novalis) 1812 heiratete er Elize von Nostitz-Jänkendorf, die Tochter von dem Sächsischen königlichen Ministern, von der er 8 Kinder bekommen hatte.

Mein Vater war liberal, sehr gebildet, nicht nur im Worte, sondern auch im Tat, deren Erfolge waren es, dass die bürgerliche Entwicklungen, der Wohlstand und die kultivierten Verhältnisse nicht nur in seiner Umgebung sondern überall in seiner Tätigkeiten - worauf sein Einfluss auswirkte - spürbar waren.

Er war ein gelehrter Bergbaufachmann und Landwirt, organisierte seine Landwirtschaft nach der fortgeschrittenen Prinzipien, wie die damaligen Möglichkeiten es erlaubten, und was die Einrichtungen betrifft, war er nach in Deutschland bereits etabliertem landwirtschaftlichem Muster vorgegangen.

Die Wirtschaftsgebäuden des Gehöftes hatte mein Großvater nach dem Rat und Plan von Herrn Berg aus Sachsen bauen lassen, fungieren die in den Augen der Fachmänner in diesem Gegend auch heute noch als Vorbild. Die in Pusztavarsány (nicht weit von Hatvan) befindlichen Gehöfte gehören zur Zeit Herr Baron Johann von Radvánszky unter dem Name "cifra major".

kolostor gárdiánja s társai mindenkor szívesen látott vendégek valának házunknál, s mi gyermekek amily félelemmel s borzadállyal viseltettünk eleinte a durva kelméből készült, csuhába öltözött, bocskoros barátok iránt, utóbb éppen úgy megszoktuk s megkedveltük némileg a velök való társalgást. E besnyői most is létező kolostor herceg Grassalkovich Antal által alapított, a hercegi család temetkezési helyéül. Antal herceg hajdanában legbensőbb baráti viszonyban élt nagyatyámmal, aki, amint azt a köztök folyt levelezésből tapasztaltam, az akkor hatalmas nagyúr, minden Gödöllőre vonatkozó ügyekre nézve felügyelt a herceg távollétében. E besnyői kolostor azért is nevezetes, mert itt tartózkodott Fessler, Magyarország történelmének megírója, mielőtt áttérve a protestáns hitre, Oroszországba vándorolt ki.

Gödöllő és Aszód között általában egészen a jelen század kezdetéig, igen élénk társas közlekedés és összeköttetés létezett, mely táncvigalmak s színi előadások (Gödöllőn igen csinos udvari színház vala) rendezésében lelte kinyomatát. Az öreg Balitzky, kinek fia Pesten a Váci utcában a még most is létező, jó hírnek örvendő férfidivatárüüzletet rendezte volt be, akárhányszor elbeszélé nekem, mi mulatságosak valának azon kirándulásai, melyeket mint női fodrász Aszódra s Gödöllőre tett volt, s mi hallatlan cifra hajékkal látta ő el nagynénéimet s a hercegisasszonyokat.

Atyám a műveltség s okszerű ipar fejlesztése s emelése érdekében az izraelitáknak s német iparosoknak Aszódon való letelepülését töle telhetőleg előmozdította, miáltal nemcsak magának Aszód mezővárosnak, de vidékének is nagy hasznára volt. Akkoron - még nem bírván oly nagy számú s veszélyes kaputos proletariátussal, mint most - híre sem volt még az antisemitismusnak, s a házi zsidó vagy zsidónő mintegy a családhoz tartozónak tekintetett; a zsidó lakodalmak pedig nagy örömeinkre mindenkor az aszódi kastély páratlan szépségű s tágasságú, 32 öl hosszú, nyílt erkélyén folytak le, anélkül

Trotzdem, dass mein Vater Lutheraner war, trotzdem dass unsere Religion damals einerseits wegen der Gesetze anderseits wegen von diesen Umstände erstandener gesellschaftlichen Lage isoliert war, konnte man in seiner Tätigkeit und Handlungen keine Ungeduld auffinden. Die Mönche von Kapuzinerkloster in Besnyő, waren immer gern empfangene Gäste in unserem Haus, wir Kinder befürchten am Anfangs diese Mönche, denn sie in aus grobem Stoff gefertigte Kutte und Bundschuhen gekleidet waren, aber später konnten wir uns mit ihnen an das Gespräch gewöhnen. Diese immer noch existierende Kloster in Besnyő wurde von Herzog Antal von Grassalkovich für die Begräbnisse der Familie gestiftet. Damals lebte mein Großvater mit dem Herzog Grassalkovich in einem inneren freundlichen Verhältnis, was ich von ihren Briefwechseln erfahren hatte, denn mein Großvater, ein so mächtiger Herr kontrollierte damals, in der Abwesenheit des Herzogs alle, in Gödöllő und im Kloster von Besnyő vorkommenden Problemen. Der Kloster war auch darum berühmt, denn hier wohnte Herr Fessler, der die Geschichte Ungarns verfasste, bevor er in die protestantische Religion übertrat und nach Russland ausgewanderte.

Zwischen Gödöllő und Aszód bis Anfang dieses Jahrhunderts war ein sehr lebhafter gesellschaftlicher Verkehr was bewies die Tatsache, dass Tanza-bende und Theater Vorstellungen veranstaltet wurden. (in Gödöllő war ein niedliches Hoftheater gewesen). Der alte Herr Balitzky, dessen Sohn ein heute immer noch existierendes, gut funktioniertes Herren-Mode Geschäft eingerichtet hatte, erzählte mir oft, wie amüsierend die Ausflüge waren, die er als Damenfriseur nach Aszód und Gödöllő machte, und meine Tanten und die Herzoginnen mit sehr gezielter Frisöre versehen hatte.

Mein Vater siedelte in Aszód jüdischen und deutschen Handwerker an, um die allgemeine Bildung, die Entwicklung und Rationalisierung der Industrie zu befördern, die nicht für die Kleinstadt Aszód, sondern für das ganze Gegend sehr vorteilhaft waren. Damals war noch keine gefährliche Proletariat entwickelt, wie heutzutage. Die jüdischen Männer und Frauen waren damals wie Familienglieder genommen - damals war noch kein

hogy bárki is legtávolabbról megütközött volna e patriarchális szokáson.

A kereskedelem és ipar fejlődésnek indult s valamint a terménykereskedők, úgy a jóhírű iparosok által e kis mezővárosban aránylag igen tetemes pénzszegek hozott forgalomba. A cél el lett tehát érve!

TESTVÉREK KÖZÖTTI VISZONY

A sokak által még most is dicsőített ősiség korában dívó, testvérek közötti s egyéb ebből folyó s eredő családi viszonyok ecsetelésére némileg adalékul szolgál egy itt fölemlítendő körülmény, mely a családjainkban uralkodott, fölötte káros, testvérek közötti visszavonás egyik példájaként álljon itt, memento mori (emlékezz a halálra - a karthausi barátok jelmondata) gyanánt.

Az ősiség korában elfogadott elv volt az, hogy a családi házat, kastélyt vagy várat mindig a legifjabbik fiú kapja osztályrészül; de más részről szokásban volt az is, hogy minden egyes, férfiágot illető birtokból, amennyire csak lehetséges, minden egyes testvér kapjon részt.

Az aszódi kastély atyámat illette e szerint; de testvérbátyja Sándor, mindenáron szintén Aszódon akart letelepedni. Atyám a szokástól eltérőleg, idősebb fivérének akarta átengedni a kastélyt; ezt azonban Sándor el nem fogadta, hanem követelte azt, hogy a kastély maga legyen az ifjabbé, de az ahhoz tartozó kert, - mert hiszen kert nem mondható kastélynak - jusson neki osztályrészül. Atyám iszonyodván a pörlekedéstől, az osztály e ferde nemébe beléegyezett. Sándor kapta a beltelek felét, azaz a kertet lakház nélkül, de az annak végén elhelyezett s a kastéllyal összeköttetésben lévő konyha, éléskamra,

Antisemitismus -, so die jüdischen Hochzeiten waren unserer Familie auf den 32 Klaftern langen Balkon des Aszóder Schlosses gehalten um uns zu vergnügen und damals war niemand, der diese patriarchalischen Sitten nicht mitmachte, oder verwirf.

Die Geschäfte und die Industrialisierung, so wie die Korngeschäftsleute und die Handwerkerleute hatten ziemlich große Geldsumme in Verkehr gebracht. Also das Ziel wurde erreicht!

DAS VERHÄLTNIS ZWISCHEN DEN BRÜDER

„Memento mori” erinnere dich an den Tod. Die lateinischen Worte sollen das Verhältnis zwischen den Brüdern kennzeichnen. In der Epoche des immer noch existierenden und von vielen hochgelobten Gesetzes der Avitizität kamen zahlreichen Streitigkeiten in einer Familie, auch in unserer. Hiermit soll das gespannte Verhältnis, was in unserer Familien gegeben hatte, als Beispiel zeigen, wie schlecht dieses Gesetz war.

Nach diesem Gesetz sollte mein Vater das Schloss von Aszód erben. Aber sein älterer Bruder, Sándor wollte unbedingt in Aszód den Wohnsitz aufschlagen. Mein Vater wollte aber - gegen der damaligen Sitten, - das Schloss seinem älteren Bruder überlassen, aber Sándor nahm das nicht an, verlangte er, dass das Schloss mein Vater haben soll, doch den Garten - einen Garten darf man doch nicht Schloss nennen - soll er selbst bekommen. Mein Vater fürchtete sich von den Streitigkeiten und schließlich willigte er ein. Also Sándor bekam die Hälfte des inneren Teils des Gartens, also den Garten ohne Wohnhaus, und ohne die Benutzung der zugehörigen Küche, des Speisekammern, des Kellers, ohne das Gebäude für die Erhaltung der Obst, ohne die Wohnung für die Dienstleute und die Nebengebäuden. Mein Vater, Karl bekam das Schloss ohne Garten. Die beiden Brüder hatten kein ordentliches Wohnhaus, beide mussten viel Geld ausgeben, um diese Gebäude zu ordentlichen Wohngebäude

pince, gyümölcsraktár, cselédlakás- s minden kert- s mellékhelyiségek nélkül. Egyiknek sem volt tisztességes otthona, s mindkettőnek tömérdek pénzt kelle költenie, hogy a tökéletlen osztályrészt lakható s használható lakóhellyé legyenek képesek átváltoztatni. Sándornak és Károlynak még egy harmadik fivére is volt, János néven; de ez az akkori szólamód szerint nagy paniperda (haszontalan, gézengúz) volt, kicsapongó életmódja s tömérdek adósságai végre azt eredményezték, hogy adósságai kifizettetvén - a család által kitagadtattott. Utóbb mint barát, fölvelt név alatt halt el Pest egyik kolostorában.

Nagynénéim közül a legidősebb Szirmay Ádám, a második báró Prónay Gábor, az ifjabbak közül az egyik báró Bujanovszky tábornok (a rákoskeresztúri kis kastélyt ez építette), egy másik gróf Beleznay tábornok (mint özvegy a Beleznay-kertet nyári lakává tette s hagyta utóbb családuknak női ágának); ismét egy másik Hódossy Miklósnak, az 1848-i nagyvárad kormánybiztos atyjának vált nejevé. Marianna mint hajadon halt el agg korában; atyám többi nővéreiről tudomással nem bírok, miután fiatalabb korukban haltak el.

Általában a családi viszonyok sok kívánni valót hagytak ama régi jó időben. Hisz megtörtént, hogy az apa elment leánykérőbe fia számára; megtetszett az öreg úrnak jövődöbeli menyé, s ő fia helyett a maga számára kérte meg a kisasszonyt, s hozott haza fiának menyasszony helyett egy mostohát.

Szerelemről, melegen átérzett szeretetről s hajlamról alig lehetett szó ily viszonyok között, csak érdekről, combinációról s a szülék vasakaratáról.

Saját családuknak megtörtént, hogy csakis, mert úgy jött létre a családi tanácsban a jóban maradás, egymáshoz kényszerítették éppen azokat, akik egymást gyűlölték, s elválasztották azokat egymástól, akik egymást szerették.

umbauen zu lassen. Sándor und Karl hatten noch einen dritten Bruder, János der ein großer Nichtsnutz war, er hatte ein sehr schlechtes Leben geführt, er machte viele Schulden. Nachdem er die Schulden gezagt hatte, hatte die Familie ihn verstoßen. Später, starb er als ein Freund der Familie, unter einem geänderten Name in einem Kloster in Pest.

Aus der Reihe von meiner Tanten war die älteste die Frau von Ádám Szirmay, die zweite von Baron Gábor Prónay, die dritte von General Baron Bujanovszky (der das kleinen Schloss von Rákoskeresztúr bauen lassen hatte), eine andere war die Frau von General Beleznay (als sie Witwe geworden war, hatte sie den Beleznay-Garten für Sommerhaus umgebaut und dieses für die Damen unserer Familie hintergelassen. Eine andere Tante war Mutter von Miklós Hódossy, der 1848 in Nagyvárad Staatssekretär war. Marianne starb unverheiratet in hohem Alter. Mein Vater hatte noch andere Schwestern gehabt, von der ich keine Hinweise habe, weil sie alle ganz früh und jung gestorben waren.

Allgemein gesagt, haben die Verhältnisse der Familien viel zu wünschen übrig gelassen. Es kam zum Beispiel vor, dass der Vater seinem Sohn Braut zu holen ging, aber für ihn die zukünftige Schwiegertochter so lieb geworden ist, anstatt eine Braut nach Hause zu bringen, holte er eine Stiefmutter für seinen Sohn.

Unter diesen Umständen konnte man über warme Liebe oder innere Neigung überhaupt nicht sprechen, die Heiraten kamen von Interesse, von Kombinationen oder von eiserner Willen der Eltern zustande.

In unserer Familie kam es vor, dass der Frieden im Familienrat nur ebendeshalb zustande kommen konnte, weil solche Leute zur Ehe gezwungen waren, die sich übereinander hassten und man hat solche Leute von einander getrennt, die einander geliebt hatten.

Zwischen solche Umständen war es kein Wunder, dass der Gemahl, anstatt ihre Frau zu lieben mit ihrer Schwägerin öffentlich eine innere Beziehung getrieben hatte, und die Frau um eine Entschädigung zu

Ily viszonyok között azután nem volt csoda, ha a férj neje helyett sógornőjével folytatott nyilvános viszonyt, s a nő kárpótlást kérésű más, idegen udvarlókkal élt távol a családi tűzhelytől.

Ehhez hasonló kedélytelen eljárás következtében történhetett csak meg például az, hogy egy nem vonzalomból férjhez adott nagynéném, midőn férje az esküvő estélyén késett a nászágynban jelentkezni, megijedt, s férje szobájának ajtaján kopogtatván ezeket mondá: Lieber Gatte, Sie scheinen vergessen zu haben, dass wir heute unsere Brautnacht celebriren sollten! (Kedves férjem, úgy látszik elfelejtette, hogy ma kellene megtartanunk a nászéjszakánkat!)

AZ ÉLET ELSŐ DERENGÉSE

Én Budapesten, 1824. június havában születtem, a hajdani Cukor, most gróf Károlyi utcában azon még most is létező kétemeletes házban, mely a Reáltanoda szomszédságában áll s a gróf Károlyi-kertre bír kilátással. 1828 nyarán költöztünk az akkoriban egészen újonnan fölépült Pollák-, most gróf Wenckheim-házba (Fürdő utca és Szél utca szöglet), mely az akkor divó építkezést tekintve, fölötté fényesen berendezett bérháznak volt mondható. Pollák építész sok ízléssel bírt, s József főherceg, nádor pártfogoltja lévén, mint ilyen lett megalkotójává Budapest legszebb épületének, a Nemzeti Múzeumnak; kár, hogy sem ő, sem azóta senki sem gondolt, illetőleg vállalkozott arra, hogy e szép építmény külső díszítményei be is fejeztettek volna rendszeresen az eredeti tervnek megfelelőleg.

Gyermekeinkből fennmaradtnak bizonyos benyomások, melyek kitörülhetetlenül vésődnek emlékünkbbe, s mindannyiszor megújulnak, ahányszor az események gyermekkori amaz emlékeinkkel, habár csak legtávolabbról is, érintkezésbe hoznak.

bekommen weit fern von ihrem Familienherd mit fremden Herren zusammenlebte.

So kam es zum Beispiel vor, dass eine von meiner Tanten, die ohne innere Liebe zu Heirat gezwungen war, klopfte sie - weil ihr Bräutigam sich noch nicht gemeldet hatte - an der Hochzeitnacht an der Tür ihres Gattes, und sagte: Lieber Gatte, Sie scheinen vergessen zu haben, dass wir heute unsere Brautnacht zelebrieren sollten!

DIE MORGENDÄMMERUNG MEINES LEBENS

Ich bin im Jahre 1824 in Budapest, in der ehemaligen Cukor, heute Graf Károlyi Gasse geboren, in diesem heute immer noch bestehenden zweistöckigen Haus, in der Nachbarschaft der Reáltanoda (Realgymnasium) mit der schönen Aussicht auf den Károlyi Garten. Im Sommer 1828 zogen wir in das damals neu gebauten Pollák-, heute Graf Wenckheim genannten Haus um. (Ecke der Fürdő und Szél Strassen), was man trotz der damals existierten Baumode, als ein sehr schön eingerichtetes Miethaus betrachten konnte. Der Architekt Pollák - von Erzherzog Josef protegiert - war mit gutem Geschmack versehen, und als solcher wurde er mit der Bau von der schönsten Gebäude von Budapest, das National Museum beauftragt. Es ist Schade, dass seitdem weder er, und noch jemand darauf gedacht hätte, die Ornamenten eines schönen Gebäudes von außen nach dem originalen Bauplan anzufertigen.

Von meiner Kindheit sind solche Eindrücke mir geblieben, die man vom Gedächtnis nicht auswischen kann und sich immer und immer erneuen, wenn diese Erinnerungen von damals mit der Ereignisse von heute in Berührung kommen.

E gyermekkori emlékeim néhányát ide iktatom; nem azért, mintha azoknak bármi fontosságot tulajdonítanék, hanem egyedül azért, mert tagadhatatlanul érdekesek, mint akkori társadalmi, közigazgatási, művelődési, nemzetiségi viszonyaink, egyszerű, de igaz s mint ilyenek, fontos adalékai.

Atyám rendkívül kedvelte a tudományosan művelt férfiak társaságát; ezek gyűpontját akkoriban természetesen csakis az egyetem képezte.

Schediushoz őszinte barátság kötötte. Haberle a fűvészetnek tanára s a 100 éves naptár szerkesztője, a házi barát szerepét viselte, s hetenkint két napon nálunk ebédelt.

Haberle tanár és Sándor nagybátyám, meg utóbb Almásy Károly Miskolcon, voltak az utolsók, akiket copfot viselni láttam, ami bennünket gyermekeket roppant mulattatott, s nem egy csípős, de atyánk által mindannyiszor szigorúan megtorolt észrevételt csalt ajkainkra.

Atyám szinte az akkori divat szerint volt öltözve. Borotvált arc, fehér nyakkendő, rumburgi vászoning csipkével kihányva; galambszín, szűk, sujtás nélküli nadrág; magyar, hegyes orrú, rojtos csizma; kék frakk sárga gombra; fehér vagy sárga mellény nyáron, télen fekete vagy vörösbarna bársonymellény; de emellé rövidre nyírott haját viselt. Általában édesatyám minutiosus tisztaságú volt, valamint külsejét, úgy egyéb szokásait tekintve is. A kereskedőktől és gazdatisztjeitől átvett réz- és ezüstpénzt - minő akkoriban egyedül használatban volt - azonnal leszámolták komornyikának, aki ezt a legény által ecetes vízben megtisztíttatta s ily fényes állapotban szolgáltatva vissza urának, a különféle e célra otthon készült vászon zacskókba való elhelyezés kedvéért. Bezzeg most nemileg vesszük tekintetbe, bármi ronda s piszkos is a bankó, mert ércpénzt ritkán vagy sohasem látunk, erre tehát gondunk nemigen van.

Einige von meiner Kindheitserinnerungen beschreibe ich hier, nicht darum weil sie für mich so wichtig wären, sondern darum, weil sie wirklich interessant sind. Sie sind auch wichtig, weil ohne diese die damaligen gesellschaftlichen, administrativen, und kulturellen Verhältnisse schwer zu verstehen sind.

Mein Vater war sehr gern in Gesellschaft von der wissenschaftlich kultivierten Männer, und dessen Brennpunkt damals selbstverständlich die Universität war.

Schedius war sein innerer Freund, Haberle, der Professor der Botanik und der Redakteur von 100 Jährige Kalender war ein Freund unseres Hauses. Zwei mal pro Woche hatte er bei uns Mittagessen gegessen.

Professor Haberle und mein Onkel, und später Karl Almásy von Miskolcz waren die Letzten die Zopf getragen hatten, was für uns Kinder sehr amüsan schient, und dafür waren wir von unserem Vater sehr streng bestraft.

Mein Vater war fast nach dem damals existierter Mode gekleidet. Sein Gesicht war rasiert, er trug weiße Krawatte, mit Spitze gezieltes Hemd aus nimburger Leinen taubenfarbige enge Hose; ungarischer, spitziger Stiefel mit Franse, blauer Frack mit gelber Knöpfe, in Sommer weiße, oder gelbe Weste, in Winter schwarze oder rotbraunige aus Samt, und dazu kurz geschnittenes Haar. Mein Vater war ein minuteionisch sauberer Mann, was seine Kleidung, aber auch seine Gewohnheiten betreffen.. Die von der Geschäftsleute oder von Landwirte erhaltenen Geldstücke, - die aus Hupfer oder Silber gemacht wurden -, damals waren nur solche im Verkehr - hatte er sofort an die Hände der Kammerdiener abgegeben, lies er dann die in Essig Wasser gewaschen. Dann die glitterne Geldstücke wurden in einen Leinbeutel gelegt und Zuhause aufbewahrt. Diese Tatsache berücksichtigen wir heutzutage nicht mehr, als wir die schmutzigen Geldscheinen annehmen, denn wir bekommen sehr selten aus Metal verfertigtes Geld.

Atyámnak azon különös szokása volt, hogy az egyedüli akkor megjelenő lapot, ha jól emlékszem „Ofner Zeitung”-ot, mindig ebéd alatt olvasta.

Midőn ebédhez ültünk, rövid imát rebegtünk s azután szótlanképpen ülnünk, mindvégig, ami nem ritkán nagy erőmegfeszítésbe került. Ha a gyermekek közül valamelyik az ételben válogatott, napokig mindig ugyanazt kapta, amíg csak jóízűen meg nem ette azután az általa megvetett ételt. Azt szokta volt mondani édesatyám s anyám: aki válogat, nem éhes, aki pedig éhes, az adjon hálát az úristennek, hogy egyáltalában étellel látja el - s ne kérdezze, hogy minő az. Így szoktam én meg, sőt később meg is kedveltem: a sárgarépát és metélt-levest.

Ebéd után kezét csókolva és „bien vous fasse” („váljék egészségére”) francia szavakat mondva, a nappali teremben szabad volt maradnunk mindaddig, míg a feketekávé el nem költetett. Atyám s anyám azon igen helyes s jelenleg követésre éppen nem találó elvet vallották, hogy a gyermekeknek nem szükséges a felnőttek beszélgetéseit meglesniök, amely beszélgetés értelme általuk félremagyaráztatván, nem ritkán egészen helytelen és káros felfogásra szolgáltat alkalmat.

A fentebb említett Haberle tanár ugyanaz, akit utóbb egyik orvosnövendék tanítványa meggyilkolt, mert Haberle komája levén, egy darab aranyat adott neki gyermeke keresztelesekor; ezen alkalommal pillantotta meg az illető Haberle tanárnak néhány félre tett aranyát s határozta el megölését.

Haberle azon alházban lakott, mely a mostani Egyetemi Könyvtár telkén állott; ablakain a Reáltanoda-, akkor Zöldkert utcára néztek. Udvarán igen csinosan tartott kis virágoskertje volt az öregúrnak, melyben kiválólag az akkor fölötté divatos tulipánvirágokat művelte; a tulipánvirágzás alatt naponta odavittek bennünket gyermekeket, hogy megbámuljuk a rendkívüli választékú virágágyakat.

Mein Vater hatte eine sonderbare Gewohnheit, er las die damals allein erscheinende Zeitung, - wenn ich mich daran gut erinnere, war die „Offner Zeitung” - immer während des Mittagessens.

Als wir uns zum Mahl gesetzt hatten, sagten wir immer ein kurzes Gebet, danach mussten wir wortlos bis zum Ende des Mittagessens da sitzen, was für uns nicht selten sehr schwer fiel. Wenn einer von der Kinder, der die Speise nicht gern fertig essen wollte, hatte er so lange immer das selbe Essen bekam, bis er das mit Appetit schließlich verspeiste. Mein Vater und meine Mutter pflegten es zu sagen: wer wählerisch ist, hat kein Hunger, wer Hunger hat, soll er Gott loben, dass er überhaupt was zum Essen bekommt. Er soll es nicht fragen, was für ein ist. So habe ich mich gewohnt, Karotte und Nudelsuppe zu essen.

Nach der Mahlzeit küssten wir die Hände der Eltern und sagten die französischen Worten „bien vous fasse” (Guten Appetit), dann durften wir im Speiseraum bleiben, bis der Schwarzkaffee getrunken wurde. Mein Vater und meine Mutter hatten die Meinung, was Mann heutzutage gar nicht in Betracht nimmt, dass die Kinder das Gespräch der Erwachsene nicht zuhören dürfen, denn es könnte passieren, dass es die Kinder schlecht verstehen und ihnen vielleicht eine ganz unordentliche oder schädliche Auffassung gegeben werden.

Der oben erwähnte Professor Haberle wurde später von seinem Student ermordet. Denn als er ihm für die Taufe seines Kindes ein Goldstück gab, erblickte der Student den Goldschatz des Professors und hatte er einen Entschluss gefasst ihn zu töten.

Der Professor Haberle wohnte im Haus, auf dessen Garten jetzt die Universitätsbibliothek steht, dessen Fenstern an Reáltanoda und Zöldkert Gassen anblicken. Der alte Herr hatte einen schönen Blumengarten gehabt, wo er damals modische Tulpen pflanzte. Während der Blütezeit waren wir jeden Tag dort hingeführt um diese schönen Blumenbetten zu bewundern.

A HÁZIORVOSOK MINTAKÉPE

Első házi orvosunk akkoron Bene tanár volt, egy rendkívül művelt, szelíd s okos férfi, hófehér, hosszú, hátrasimított haja, beretvált, nemes arcéle, hosszú fekete kabát s fehér nyakkendő, mintaképét nyújtotta a nagyúri orvosnak, aki iránt az egész család bizonyos kegyelettel s ragaszkodással viseltetett. Mint a családtagok házi-orvosa naponta tett látogatást s végigjárta mindnyájunkat, megfigyelendő, nincsen-e egyiknek vagy másiknak baja.

Másod házi orvosunk Uffer volt, aki helyettesítette Benét, szükség esetén, és a cselédség egészségi állapota felett örködött. Uffert atyám mindig szidalmazta, mert nagy pipás lévén, már jókor reggel dohányzagú volt, amit atyám - mint általában a dohányzást - gyűlölt. Azt mondá mindig: „Ez az Uffer olyan bűdös, hogy ha a ruhaszekrényekben elhelyeznők, minden molytól meg lennének mentve.”

Pedig Uffer sem bajuszt, sem szakállt nem viselt: hát még most, mikor mindenki, még az angol gentleman, a pap és orvos is, oly szőrös és bozontos, mint egy kozák?

Szegény atyám, ha most élne, bizonyára több Uffert fedezne fel az orvosok között, mint Benére emlékeztető mintaképeket. Orvosaink általánosságban - mert hisz feles számmal vannak kivételek - teljesen nélkülözik azon csínt, kedélyességet, a családi viszonyokba s életmódba való szerény, de érdeklődő beavatkozás tulajdonságát, mely kell hogy a házi orvos főkélléke legyen. Orvosaink eljárása a családokkal s azok betegeivel szembe ritka esetben terjed ki azon részletességekre, melyek az orvos által való szorgos megfigyelése s megvigyázása bizalommal s reménnyel tölti el a beteg kedélyhangulatát. Az egyes családokban előforduló legtöbb, már-már megfenneklett betegség eredete, visszavezethető azon ferde s rendellenes

DAS VORBILD DER HAUSÄRZTE

Unser erster Hausarzt war Professor Bene, ein außergewöhnlich gebildeter und sanftmütiger, kluger Mann. Mit schneeweißem, langem, nach hinten geklemmtem Haare, mit rasiertem, adeligem Profil, mit langem schwarzem Mantel und mit weißer Krawatte erwies er als ein Vorbild aller Hausärzte von großem Stil, auf den die ganze Familie bestand. Als der Hausarzt der Familie besuchte uns jeden Tag und kontrollierte, ob es jemandem etwas fehlt.

Unser anderer Hausarzt war Herr Uffer - wenn es nötig war - als Stellvertreter von Herrn Bene, und überwachte den Gesundheitszustand der Dienerschaft. Herr Uffer war von unserem Vater ständig geschimpft, weil er als leidenschaftlicher Pfeiferaucher bereits früh morgen nach Tabak stank, was mein Vater - wie das Rauchen allgemein - hasste. Mein Vater pflegte es zu sagen: „Dieser Herr Uffer stinkt so, wenn wir ihn in unseren Kleiderschrank gelegt hätten, dann wären wir von unser Motten ganz befreit sein.“

Aber Herr Uffer hatte weder Schnurrbart noch Bart getragen: nicht so, wie zur Zeit, wann jedermann, noch der englischer Gentleman, der Pfarrer, und auch der Arzt so haarig sind, wie ein Kosaken?

Mein armer Vater, wenn er noch heute im Leben sein wäre, könnte er unter der Ärzte mehr „Herr Uffer“ finden, als zum Herrn Bene ähnliche Ärzte. Unsere Ärzte - in Allgemein betrachtet, weil es viele Ausnahme gibt - entbehren das gute Aussehen, die Gemütlichkeit, die Eigenschaft des bescheidenen aber neugierigen Eingriffes ins Familienleben, worüber ein Hausarzt unbedingt verfügen sollte. Unsere Ärzte kennen nicht gründlich genug die Krankheiten der Familienglieder. Dazu wäre nötig sein, eine längere Aufmerksamkeit und das Geduld zu schenken, was den Kranken Hoffnung geben und ihre Laune verbessern kann. Bei einigen Familiengliedern können die oft vorkommenden Krankheiten in mehreren

étkezési módra, minden pontosságot nélkülöző napi s életelosztásra s viszonyainkhoz éppen nem illő különféle divatos szokásokra és szórakoztatásra - amely jelenleg éspedig minden kellem, valódi nemesebb szakoztatás s jól értelmezett kényelem elérése s biztosítása nélkül, nemcsak a felsőbb, de a jobb módú középosztályban s körökben is befészkelte magát.

A jó egészségnek s friss kedélynek legelső s leghatalmasabb biztosítékát mindenkoron a helyes életmód képezte s képezi még most is. Ez oly axióma, mely a tudomány haladásának s a fürdőorvosok minden reklámjainak körén kívül esik -, mert abszolút igazság. Ha otthon rendszeresen akarnának az emberek élni s ésszerűen, de egyszersmind kellemesen volnának képesek idejüket s teendőiket beosztani, nem volna szükséges a drága fővárosi lakás mellé még egy villa, falusi tartózkodás vagy fürdőbe való vándorlás - minek következtében nálunk tél idején a farsang, nyár idején pedig a különféle fürdőkbe való randulások miatt a családi élet teljesen szünetel, s e gyakori, már-már szokássá vált szünetelések következtében teljesen elmosódik, hogy ne mondjam: kivesz.

Ez irányban jótékonyan, de komolyan hatni legelső feladata a házi-orvosnak, mert csak ő van azon helyzetben, megítélhetni s felfedezhetni az életmód ferdeségeit; ő van hivatva tanácsai s ha kell szigorú rendeletei által ellensúlyozni s jó mederbe terelni azt, amit tudatlanság s könnyelműség kizökkentett a családiasság s ésszerűség kerékvágásából; ő van hivatva arra, hogy rendszeres s okszerű életmódnak valamely családban való meghonosítása által e családot sok, nemcsak erkölcsi, de anyagi gondoktól s bajoktól óvja s mentse meg.

De hogy ezt valamely házi-orvos kötelességéértől áthatottan, s legbensőbb meggyőződéséből kifolyólag véghez vihesse, ahhoz két tulajdon vagy kellék, amint éppen nevezni akarjuk, kell: tekintély s kedélyesség, márpedig éppen e két kellék hiányzik legtöbb orvosaikban.

Fällen auf die abnorm Essgewohnheiten zurückgeführt werden, wie die unregelmäßige Mahlzeiten sowie die ganze Lebensführung, die modische Sitten und schließlich die Neigung zur Vergnügen. Diese Gewohnheiten sind nicht nur in den obersten Kreisen sondern auch in den mittleren Bürgerfamilien bereits eingestiegen.

Die richtige Lebensführung leistet auch heute und immer die Garantie der guten Gesundheit und frischer Laune. Das ist die Axiome, was außerhalb der Kreise des Fortschrittes der Wissenschaft und der Werbung der Badeärzte steht, weil es die absolute Wahrheit ist. Wenn die Menschen Zuhause regelmäßig leben wollten, und ihre Zeit und Tätigkeit rational und auch gemütlich einteilen könnten, wäre es für sich nicht nötig sein, neben der teuren Hauptstädtische Wohnung noch eine Villa zu besitzen oder sich in einem Dorf aufzuhalten, oder zu irgendeinem Badeort zu reisen. Nach dieser Tatsache folgt, dass das Familienleben bei uns im Winter während der Faschingszeit, im Sommer wegen des Reisens zur Badeorte und der Ausflügen ruht, und gerade deswegen nicht selten ganz zerfällt.

Die wichtigste Aufgabe eines Hausarztes ist, alle ernst und verantwortungsvoll zu der richtigen Lebensführungslinie beizusteuern, weil er allein derjenige ist, der die Schiefe der Lebensführung entdecken und richtig beurteilen kann; er kann mit ihrem Rat, wenn es nötig ist, mit strengem Befehl das Gegengewicht halten, was die Unweißheit und die Leichtsinngigkeit aus dem Geleise der Familien und Rationalität längst geraten haben. Er hat die Aufgabe, dass er mit der Einführung der rationalen Lebensführung in eine Familien, die Menschen nicht nur vor der moralischen, sondern auch vor der finanziellen Sorge zu schützen.

Aber das ein Hausarzt so etwas erreichen könnte soll er sein Pflicht erfüllen und es mit Überzeugung machen. Er soll dazu genug Ansehen und gute Laune haben, aber leider diese zwei wichtige Eigenschaften fehlen oft bei vielen Hausärzte.

Másrészről az is igaz, hogy nálunk, ahol pedig legtöbb baj van az egészségi s jogi viszonyokkal, az orvosokat s ügyvédek legrosszabbul, s ha csak lehet, éppen nem fizetik.

NŐVÉREIM MEGMAGYAROSODÁSA

Két idősebb nővérem - Júlia, utóbb férjezett báró Jósika Miklósné és Eliza, utóbb férjezett Majthényi Péterné - a magyar nyelvből rendszeres oktatásban részesültek, mert gyakorlatuk vajmi kevés volt, miután az akkori világban soha senki a magasabb körökből magyarul nem beszélt, de rendesen vagy éppen nem, vagy csakis hiányosan tudták hazai nyelvüket. Nemcsak az egyes úri családok tagjai társalogtak egymás között német nyelven, de az összes cselédség, egészen le a mindenesig, mosó- és konyha-leányokig, igáskocsisig, mind németek valának. Gyakorlat útján tehát nemzeti nyelvünket megtanulni lehetséges nem lévén, szükségképpen rendszeres tanórák segítségével kellett a magyar nyelvet csak némileg is meggyökereíteni a gyermekben. E gyermekkorom óta szerzett s ifjú koromban a köznemesség körében tágult tapasztalataim azon meggyőződést gyökeresíték meg bennem, hogy nemzeti nyelvünket a maga épségében s tisztaságában nem a nemesség - mint mondani szokás volt-, de a köznép tartotta fenn a jelen kor számára.

Nővérem első magyar tanára Angyalffy volt: utóbb Thaisz András, a volt főkapitány, Elek apja ajánlatára Zsivora György, az 1848-ban kinevezett első nem nemes septemvir, járt hozzánk, s nagy eredménnyel oktatta különösen Júlia nővéremet a magyar nyelvben; jó eredménnyel mondom, mert Júlia utóbb nem éppen megvetendő állást is vívott ki magának mint magyar író.

Egy elsőrendű házi orvosnak évi fizetése akkoron 600 forint volt, egy másodrendű házi orvos fizetése 300 s 400 forint között ingadozott;

Von anderer Seite gesehen ist es auch wahr, dass bei uns, wo es viele Probleme im Gesundheits- und Juristischeswesen gibt, die Ärzte und die Advokaten sind schlecht oder gar kaum bezahlt.

MEINE SCHWESTERN WERDEN MADJARISIERT

Meine zwei älteren Schwestern - Julia, mit Baron Józika Miklós verheiratet und Eliza, die Frau von Péter Majthényi - erhielten in der ungarischen Sprache regelmäßig Unterricht, weil sie so wenig Übung hatten, da in der damaligen Zeit in den höheren Kreisen kaum jemand Ungarisch sprach und wenn ja, dann nicht gut oder gar nicht, auf jeden Fall sehr lückenhaft. Nicht nur die Familienmitglieder der herrschaftlichen Familien sprachen untereinander Deutsch, sondern die ganze Dienerschaft bis zu den Wasch- und Küchenmädchen usw., die ebenfalls Deutsche waren. Durch Übung gemäß konnte man unsere Nationalsprache nicht erlernen, den Kindern konnte die ungarische Sprache nur durch die Hilfe des regelmäßigen Unterrichts nähergebracht werden. Seit meiner Kinderzeit und in den Jugendjahren, in denen ich viel im Kreise der Adelschicht verbrachte und ich viele Erfahrungen sammelte, kam ich zu der Überzeugung, dass unsere jetzige Sprache in seiner Ganzheit und Reinheit nicht die Adelige - wie man es annahm - sondern die Mittelschicht für unsere Zeit aufbewahrte.

Der erste Lehrer meiner Schwestern war Angyalffy; später András Thaisz, ehemaliger Polizeipräsident, dann auf die Empfehlung vom Eleks Vater, György Zsivora, als erster nicht Adeliger 1848 als Septemvir ernannter, wurde damit beauftragt, und mit großem Erfolg unterrichtete er insbesondere meine Schwester Júlia in der ungarischen Sprache; mit gutem Erfolg sage ich doch, weil Julia sich später nicht zu verachtende Stellung als ungarische Schriftstellerin erkämpft hatte.

Zsivora egy leckéért 1 forintot kapott, mind váltócédulában. Nagyon sajnálom, miszerint elfeledém a fentebb említett Pollák-féle ház egész második emeletéért (két szoba kivételével) mennyi házbért fizettünk; de ha emlékem nem csal, a házbér 2000 váltóforintot tett ki, mely összeg később 800 ezüst forintra lett convertálva.

PEST BEFÁSÍTÁSA HAJDAN

Tudvalevőleg az 1830-i tél rendkívül szigorú volt; a szegény ember sokat szenvedett fűtőanyag hiányában. Akkor történt az, hogy József nádor kiadta a rendeletet, hogy a városligeti fasor sudaras nyárfái mind vágassanak ki, s azok fája osztassék ki a szegények között. Úgy is lett. Sohasem feledem el, ama havon elterülő két sor hatalmas fa, a pusztulásnak mi különös benyomását hagyta hátra emlékemben. Ezután lett kiültetve a városligeti fasor, a még most is ott sínlődő négy sor vadgesztenyefákkal. Főlemlítésre méltónak tartottam e tényt különösen azért, mert furcsa világot vetett akkori közigazgatási s közlekedési viszonyainkra. A Pest legközelebbi szomszédságában levő határok, úgy mint: Kerepes, Gödöllő, Mácsa, Kálló, Aszód, Mindszent, Kartal, Szent-László, Isaszeg, ahol most egyik virágzó gazdaság a másik szomszédságában díszlik, csekély hasznot hajtó erdőségekkel valának elborítva; s mégis, hogy fát lehessen szerezni Pest szegényeinek, az egyetlen, e városban lévő nyilvános kertet valának kénytelenek a pusztulásnak szentelni.

Általában igen különös jelenség volt az, hogy József nádor, a Városligetnek, a Margitszigetnek, az alsúti nagyszerű ültetvénynek megalkotója, a kiváló kertész, a városban ültetendő minden egyes fának vagy bokornak esküdt ellensége vala. Mindig azt mondá: Die Bäume gehören nicht in die Stadt (Fák nem valók a városba). Mint kertésznek igaza lehetett, mert csakugyan, városban nehezebb, mint

Ein erstklassiger Hausarzt hatte damals 600 Forint pro Jahr verdient, das Einkommen eines zweitklassigen Hausarztes betrug zwischen 300 und 400 Forint; Zsivora bekam für 1 Aufgabe 1 Forint, alles in Wechselschein. Ich möchte es betonen, dass zu damaliger Zeit die Jahresmiete für den ganzen 2 Stock der Pollak Hauses 2000 Wechselforint betrug, welches später auf 800 Silberforint konvertiert wurde.

DIE EHEMALIGE BAUMBEPFLANZUNG VON PEST

Bekanntlich war der Winter 1830 sehr streng; der unter ärmlichen Verhältnissen lebender Mensch litt unter Brennstoffmangel. Damals begab es sich, dass Bürgermeister József eine Verordnung herausgab, dass die schlanken Pappeln der Stadthein Allee abgeholzt und unter den Armen verteilt werden sollten. So geschah es. Ich werde es nie vergessen, welche bedrückende Erinnerung dieser Verwüstung der zwei Alleen in mir hinterließ. Da danach wurde die Stadthainallee mit den bis zum heutigen Tag elend wirkenden Kastanienbäumen bepflanzt. Diese Tatsache halte ich für erwähnenswert besonders deswegen, weil dies seltsames Licht auf unsere damalige volkswirtschaftliche und verkehrsmäßige Verhältnisse warf. Die am nächsten Gelegenen Nachbarorte zu Pest, wie: Kerepes, Gödöllő, Mácsa, Kálló, Aszód, Mindszent, Kartal, Szent-László, Isaszeg, wo heute eine blühende Wirtschaft neben der anderen prangt, waren mit nur wenig Nutzen bringenden Wäldern bedeckt; und trotzdem, damit der armen Bevölkerung von Pest Holz beschafft werden konnte, musste der einzige, sich in dieser Stadt befindliche öffentliche Garten dem Untergang gewidmet werden.

Im Allgemeinen war es eine sehr eigenartige Begebenheit, dass Bürgermeister József, der vom Stadthein, Margarethen Insel, der großartigen Plantagen von Alcsút, dessen der Schöpfer und abgesehen davon ein außerordentlicher Gärtner war, trotzdem ist er der ärgster Feind von allen in der Stadt zu pflanzenden Bäumen, Büschen geworden. Immer sagte er:

bárho, fát nevelni s fenntartani; de mindamellett, akár szépségi, akár közegészségi, akár üdülési szempontból vesszük is szemügyre e tárgyat, a fa s bokornemű mégis valódi áldását képezi a városi lakosnak, akinek szeme s tüdeje felette sokat szenved a porlepte utcakövezet, a naphevítette magas házfalak s kopár terek befolyása alatt.

ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY PESTEN

Ily közegészségügyi s közigazgatási ügy fölemlítése alkalmával akaratlanul fölmerül emlékemben az 1831-i első s legkegyetlenebb kolerajárvány. Atyám nem engedte, hogy a család ez évben falun töltse a nyarat. Pesten kelle maradnunk már csak azért is, mert orvosi segély itt volt legkönnyebben s leggyorsabban kapható. Jól emlékszem az egyetem ifjúság zendülésére, amint tömegesen a hídon át Budára akartak menni a nádorhoz és Stáhlyt, az akkori proto-medicut akarták felkötni, akit, mint az akkor életbe léptetett elszigetelés s az egyik helyről a másik helyre való juthatást lehetetlenné tevő rendszabályok alkotóját, gyűöltek.

A mi dadánk szörnyű kíváncsi levén mindenüvé elvitt bennünket, ahol valami látni vagy hallani való volt. A mostani Erzsébet térről - akkor Nagy tér - néztük, amint a gróf Steinlein-ház előtt - Erzsébet tér és Sas utca keleti szeglete - felállított huszárság oldalba vette a Nagy Híd, most Deák Ferenc utcán, a híd felé vonuló, helyesebben mondva, törtető tömeget. Azon huszárezrednek (a Ferdinánd főherceg nevét viselő ezred volt), melynek egy része ott fel vala állítva, ezredese báró Vécsey volt, ugyanaz, aki néhány évvel utóbb gárdakapitánnyá lett előléptetve s atyja az 1849-i évi vértanúnak, báró Vécsey honvédtábornoknak.

die Bäume gehören nicht in die Stadt. Als Gärtner hätte er recht haben können, weil es in der Stadt wirklich viel schwieriger Bäume zu ziehen ist, als anderswo; wenn wir dieses Thema aus der Sicht der Schönheit, oder von Seiten des Verkehrs, auch wegen des Erholungswertes betrachten. Die Bäume wie auch jegliche Büsche bilden für die Stadtbevölkerung einen wahren Segen, deren Augen und Lungen viel unter dem Staub der Strassen, von kahlen Plätzen litten.

DIE_ERSTE CHOLERAEPIDEMIE IN PEST

Es ist Zeit, dass wir uns bei dieser Gelegenheit die Sachen des Gesundheits- und Verwaltungswesens an die Choleraepidemie im Jahre 1831 erinnern sollen. Mein Vater hat es nicht erlaubt, dass die Familie in diesem Jahr den Sommer auf dem Land verbringt. Wir müssten in Pest bleiben, allein schon deswegen, weil ärztliche Hilfe hier am leichtesten und am schnellsten zu bekommen war. Ich kann mich gut daran erinnern, dass die Jugend der Universität in Massen über den Brücken zum Bürgermeister nach Buda rübergehen wollten, um Stahly, den damaligen Protomedikus zu hängen, weil sie ihn wegen seiner Sicherheitsmaßnahmen, wie der verordneten Isolation und Karantenen gehasst haben.

Unser Kindermädchen, die sehr neugierig war, hat uns überall, wo es etwas interessantes zu hören oder zu sehen gab, mitgenommen. Vom heutigen Erzsébet Platz - damals Nagy Platz - schauten wir zu, wie die vor dem Graf Stainlein - Haus - an Ostecke von Erzsébet Platz und Sas Strasse - aufgestellte Husarengarde die in Richtung der Brücke ziehende, besser gesagt vordringende Menschenmasse umschloss. Der Führer von dieses Husarenregiment dessen ein Teil dort aufgestellt worden war, war Baron Vécsey (dies Regiment hatte den Name von Erbherzog Ferdinand bekommen). Er war später für Gardekapitän befördert und war der Vater vom Baron Vécsey, der im Jahre 1849 als Honvedgeneral als Märtyrer starb.

De nem is csodálom, ha akkoriban a lakosság megdöbbsent s egykedvűségét elveszítette. Iszonyú forróság uralkodott; utcáink porosak, homokosak s piszkosak a lehető legnagyobb mértékben; a halottakat félig nyílt szekereken vitték ki a temetőbe, mindenkinek szeme láttára; a betegséget magát nem ismervén, de tapasztalván annak pusztító voltát, még a műveltebb osztályokban is a lehető legnagyobb félelmet, rettegést s elcsüggedést idézte elő. A nép pedig, az ilyenkor burjánként tenyésző izgatók által félrevezetve, azon hiedelmet táplálta, hogy az urak megmérgezték a kutakat a szegények elpusztítására. Ezen balhiedelem komoly zavargásokra is szolgáltatott okot a Felvidéken, melyek lecsillapítására báró Eötvös Ignác, báró Eötvös József utóbbi miniszternek édesatyja lett kiküldve mint királyi biztos.

KÖZEGÉSZSÉGI VISZONYOK ÉS KÖZKERTEK

Általában a közegészségi s üdülési viszonyaink Pesten az ekkori időben a lehető legalantasabb fokon állottak. Az egész Duna-part a szomszéd városok mindkét oldalán szemétkerakodásra használtatott. Hogy minő állapotban volt Duna-partunk, legjobban bizonyítja az, hogy gróf Széchenyi István két angol lova hintóstól a Diana-fürdő udvarából, mely ház első emeletén a gróf lakott, a kocsis távollétében kirohant a kapun át a Duna folyamnak s annak alacsony falazatán le, a folyam közelében felhalmozódott szemétkben oly lágy ágyra talált, hogy a piszoknál egyéb kárt sem a lovak, sem a hintó nem vallott. A mostani Széchenyi sétátér egészen 1846-ig szemétkerakodó helyül szolgált. A Vásár tér, József tér, a Váci út, a Kerepesi út, az Üllői út kövezetlen állapotban, majd homok-, majd sártengert mutatott. Az egész Duna-parton végig üdülési hely és dísz gyanánt, csak a hídfőtől jobbra s balra, ott, ahol most az Első Magyar Általános Biztosító Társulat palotája s a Hangli-kioszk

Ich wundere mich gar nicht, dass damals die Bevölkerung bestürzt war, und ihre Gleichmütigkeit verlor. Es herrschte grausige Hitze; unsere Strassen waren über alle Maßen staubig, sandig und schmutzig; die Toten wurden in aller Öffentlichkeit in halb offenen Karren zum Friedhof gebracht; obwohl die Krankheit als solche nicht bekannt war, aber über ihre ausrottende Kraft alle erfahren hatten, rief sie sogar auch in den gebildeteren Schichten die allergrößte Angst, Furcht und Verzweiflung hervor. Das Volk dagegen glaubte, dass die Herrschaften zur Ausrottung der Armen die Brunnen vergiftet hätten. Dieser Fehlglaube hat ernste Unruhen auf dem Felvidék herbeigeführt, deren Beschwichtigung wurde von dem Baron Ignác Eötvös, dem Vater des späteren Ministers Baron József Eötvös, als königlicher Beauftragter hergesandt.

DIE VERHÄLTNISSE IM GESUNDHEITSWESEN UND DIE ÖFFENTLICHEN PARKANLAGEN

Die Umstände im Gesundheitswesen und Erholungsmöglichkeiten in Pest bestanden sich allgemein in dieser Zeit auf dem allerniedrigsten Niveau. Das gesamte Ufer der Donau wurde von allen benachbarten Städten auf beiden Seiten als Müllabladepplatz benutzt. In welchem Zustand unser Donau Ufer lag, belegt am besten die Tatsache, als die zwei englische Pferde vom Graf István Széchenyi samt Kutsche aus dem Hof des Dianabades, auf dessen erste Etage der Graf wohnte, in der Abwesenheit des Kutschers, durch das Tor, über die niedrigen Böschung der Donau, bis zu dem in der Nähe des Flusses aufgehäuften Müll rannten, fanden sie dort ein so weiches Bett fanden, dass die Pferde als auch die Equipage außer des Schmutzes sowohl gar nichts erlitten. Der jetzige Széchenyi Promenadenplatz diente bis 1846 als Müllabladestelle. Der Vásár Platz, József Platz, Váci Strasse, Kerepesi Strasse, die Üllői Strasse waren ungepflastert, zeigten sich mal als Sand-, mal als Dreckmeer. Am gesamten Donauufer entlang diente als Erholungsstätte und zum

állanak, két alacsony kis oszlopos ház, s azok közelében néhány akácfa díszelgett, melyek egyike pálinkás, másika pedig charcutier-bolt (hentesbolt) volt. E házikók előtt ülve s majd a szalámiból falatozva, majd meg a likőrökből fel-felhajtogatva nézték, hosszú tajtékpipaikból füstölve, semmittevőink, a hídon járó-kelőket.

Üdülés helyül azok számára, akik kocsival nem rendelkeztek, akkor más hely nem létezett, mint az Újépületet környező akácfasor, amely sétány, hasonlítva azt többi akkori közhelyeinkhez, eléggé tisztán volt tartva; vagy talán csak nekem tűnt fel olyannak, aki gyermekkoromban különösen kedveltem a katonaságot, mely az Újépületet akkoron egész teljességében elfoglalta.

ELSŐ SZERELMEM

Az 1831-i kolerajárvány alkalmával az egyetem igazgatóságától engedélyt nyert atyám, hogy mi gyermekek délutánonként üdülési hely gyanánt a fűvészkertet vehessük igénybe. Az egyetemi fűvészkert azon telken létezett, melyen most a vegytani intézet áll, a Nemzeti Színház mögött. Akkoron azon egész telek, melyen most a Nemzeti Színház bérháza, a Nemzeti Színház maga s annak melléképületei állanak, herceg Grassalkovich Antal tulajdonát képezte, melyet a beérkező tisztek s igás fogatok számára major és házi, illetőleg kézi magtár gyanánt használtak, a herceg palotája ugyanazon ház lévén, mely a Hatvani- s Granátos-utca sarkán jelenleg mint a rendőrség központi épülete most is létezik, de amelynek helyén 1887 tavaszán egy nagyszerű új bérház-palota fog emeltetni.

Azon építész, aki ezen új palotát építendi, felszólítottam, hogy a régi Grassalkovich-palotának lebontásával megbízott vállalkozótól

Prachtstück nur eine kurze Strecke, nur rechts und links vom Brückenkopf, dort, wo jetzt der Palast des ersten ungarischen Gesellschaft für allgemeine Versicherung und der Hangl-Kiosk stehen, zwei kleine Häuser mit Säulen, und wo in der Nähe zwei Akazienbäume prangen. Einer von den zwei kleinen Häusern war ein Getränkeladen, der andere eine Metzgerei. Vor diesen kleinen Häusern sitzend, glotzten die Nichtstuer, - solange sie Salami aßen, Liköre tranken und lange Zigarillos rauchten -, die Leute an der Brücke.

Zur Erholungsstätte gab es damals für die, die keine Kutsche hatten, keinen anderen Platz, als die, das Neubäude umgebene Akazienallee, welches als eine Promenade galt. Verglichen zu den übrigen öffentlichen Anlagen wurde die damals sauber gehalten; vielleicht ist es mir nur so vorgekommen, weil ich in meiner Kindheit das Militär besonders geliebt habe, und die zu dieser Zeit das Neubäude vollkommen in Besitz hatte.

MEINE ERSTE LIEBE

Als im Jahre 1831 die Kohlerasseuche noch herrschte, bekam mein Vater vom Direktorat der Universität die Erlaubnis, wonach wir Kinder zur Erholung den Botanischen Garten benutzen durften. Der Botanische Garten der Universität lag damals auf dem Grundstück wo heute hinter dem National Theater das Gebäude des Chemischen Instituts steht. Das gesamte Gebiet, auf dem jetzt das Mietshaus des National Theaters und das National Theater selbst stehen, gehörte damals Herrn Herzog Antal Grassalkovich. Die Nebengebäude dienten den in die Stadt anreisenden Offizieren. Auch an diese Stelle stand der Mayerhof, und ein Gebäude zur Kornaufbewahrung und für die Pferde und Kutschen. Der Palast vom Herzog stand an der Ecke der Hatvani und Granátos Gassen, wo momentan das Hauptgebäude der Polizei ist und wo im Frühling 1887 einen großzügiger neuen Mietspalast gebaut werden wird.

venné meg a kapuívezetet, s azzal együtt az ezen ívezet kariatidjain nyugvó erkélyt is, s alkalmazza valamely copf-stylben általa szintén építendő új házon.

E kapuívezet s erkély a legszebb, amit e nemben Budapesten bírnak, éppen olyan szép, mint amilyen szép s korrekt volt a maga nemében az Egyetem utcai Szirmay-család háza kapuívezete s erkélye, de amely értékes részlet, utóbb még két emelet építtetvén e házra s az egész olajfestékkel mázoltatván be akkori tulajdonosa, Heckenast Gusztáv által, teljesen elveszett s többé senkinek fel nem tűnik.

A Grassalkovich-palota lépcsőzete s a termek elosztása hiányos s minden művészi kelléket nélkülöző; a lépcsőt, előcsarnokot s termek elosztását s díszítését illetőleg legtökéletesebb most még Budapesten a Podmaniczky-család hajdani seniorális háza a Barátok terén, amely most az Athenaeum tulajdonát képezi.

Ezen egyetemi fűvészkert a mostani Múzeum körüti lejtmeretnél körülbelül három öllel alacsonyabb felszínnel bírt s mint ily mélyen s nyirkosan fekvő telek nem volt talán éppen alkalmas üdülési helyül. De miután más nem volt, be kelle ezzel is érnünk. A Geramb-féle nőnevelőintézet szintén volt engedélye a fűvészkert látogatására, s ez szolgáltatott nekem alkalmat arra, hogy először életemben mint hétéves gyermek, egy velem körülbelül egykorú leánykába, aki a Geramb-féle nevelőintézetben vala elhelyezve, beleszeressek. Már alig vártam délutánonkint, hogy a fűvészkertbe induljunk, ahol azután rendes találkozó volt P...y St...e-val, aki utóbb, mint rendkívüli szépség, sokat beszéltetett magáról.

Az első ajándék, melyet tőle kaptam, egy ébenfából készült, miniatúra lépték volt - mintegy ómen gyanánt, hogy valamikor sokat leendek elfoglalva hüvelyekkel s ölekkel s mindennemű építkezési ügyekkel. A fűvészkertbe egy meglehetősen tágas vasrácsajtón át s egy körülbelül 10 foknyi mélységű lépcsőn lehaladva jutottunk egy, a

Den Architekt, der diesen neuen Palast bauen wird, habe ich aufgefordert, wenn der alte Palast von Grassalkovich abgebaut wird, soll er von dem Unternehmer den Torbogen kaufen und auch damit den von den Kariatiden gehaltenen Balkon. Diesen Balkon soll er dann in später in ein anderes Gebäude einbauen, welches auch von ihm in Zopf Styl gebaut werden wird.

Der Torbogen und der Balkon sind das Schönste was wir in Budapest haben. Ebenso einen schönen Balkon und Kariatiden hatten auch das Haus der Familie Szirmay, die aber verschwanden, als auf dieses Haus noch zwei Stockwerke gebaut und diese mit Ölfarbe bemalt wurde, deshalb konnte keiner mehr den schönen Balkon und die Kariatiden bewundern, als es später Herrn Gustav Heckenast gehörte.

Das Treppenhaus und die Verteilung der Saales sind unvollkommen, entbehren jedes künstlerischen Erfordernis. Was das Treppenhaus, die Vorhalle, die Verteilung und die Dekorationen der betrifft, ist das Vollkommeste in Budapest das ehemalige alte Familienhaus von Familie Podmaniczky auf dem Barátok (Mönche) Platz was momentan dem Atheneum. gehört.

Der Botanische Garten der Universität lag damals beinahe drei Klafter tiefer als die jetzige Museumringstraße, deshalb war das Grundstück feucht und deshalb nicht zur Erholung geeignet. Aber es damals keine andere Möglichkeit gab, mussten wir uns damit begnügen. Die Mädchenerziehungsanstalt von Geramb hatte auch das Recht, den Botanischen Garten zu besuchen und so hatte ich zum ersten Mal in meinem Leben mit 7 Jahren die Möglichkeit, mich in ein Mädchen das ungefähr so alt war wie ich, und das in der Anstalt von Geramb wohnte, zu verlieben. Sehnsüchtig erwartete ich die Nachmittage, an denen wir uns auf den Weg zum Botanischen Garten machten. Dort traf ich regelmäßig St... P...y. Später als Sie eine große Schönheit geworden war, war Sie sehr stolz darauf und man sprach viel von ihr.

kert közepén elvonuló főútra. Ezen út jobb oldalán elhelyezett lócák másodika volt rendes találkozási helyünk; aki kettőnk közül elsőnek érkezett, ott foglalt helyet s megvárta a másikat.

E fűvészkerti idyll szinte eltűrhetővé, sőt, nem egy ízben örvendetessé tette a gyermekre nézve azt, ami a meglett embereket aggasztá, elszomorítá s kétségbeejté. Hisz a reánk ügyelőknek s talán a Geramb-nevelde főnöknőinek is, ily eseményteljes s mondhatnám vészteljes időben, más gondjuk volt, mint ügyelni arra, mit cselekszik, vagy mit látszik érezni a reájuk bízott kis világ; tehattunk, ami akartunk ily viszonyok között, csak az egészség legyen meg, ki gondola a többivel.

Első szerelmem tárgyával soha többé nem találkozhattam; láttam, de csak távolról, s hallottam is róla, de mindezt oly viszonyok s körülmények között, melyek a viszontlátás örömeit aligha el nem keserítették volna.

Általában ezen első kolerajárvány alatt tapasztaltak mint megannyi kitörülhetetlen emlék vésődött a gyermek emlékébe s okozta valószínűleg azt, hogy mindaz, amit utóbb az 1849., 1856., 1866, s végre az 1873. és 1874.-i hason járványok alatt részint a táborban és kaszárnyában s majd ismét falun s a fővárosban tapasztaltam és átéltem, alig gyakorolt reám valami erősebb benyomást, mert mindig fölmerültek emlékemben gyermekkorom, e járvány egyes borzasztó körülményeivel szoros kapcsolatban álló rémképei, melyek fölelevenítése a jelennel szemben inkább csillapító, mint izgató hatással voltak reám.

(...)

Das erste Geschenk, was ich von ihr bekam, war ein Miniaturzollstock, was darauf hinwies, dass ich mich in der Zukunft mit allerlei Vermessungen und Bautätigkeiten beschäftigen würde. In den Botanischen Garten gelangen wir durch ein eisernes Gittertor und runterführenden Treppen auf die Hauptstrasse, die in der Mitte des Gartens durchlief. Dort war eine Bank und wer zuerst dorthin gelangte besetzte einen Platz und wartete auf den anderen.

Das Idyll im Botanischen Garten machte uns Kinder Freude, aber für die Erwachsene war es im Gegenteil; verzweifelnd, auch für die Damen die auf uns Kinder aufpassten. Die Sorge um die Gesundheit war die größte Sache.

Ich habe mich mit dem Objekt meiner ersten Liebe nie mehr getroffen. Ich habe sie zwar mal gesehen, aber nur von weiten, ich habe von sie gehört, aber zwischen solchen Umständen was für mich die Freude des Wiedersehens nur bitter gemacht hätte.

Was ich im Allgemein, während der Colerahepidemie die Erfahrung gemacht hatte, wurde es mir, dem Kind so tief ins Gedächtnis eingepägt, dass ich später in den Jahren 1849, 1856, 1866 und schließlich 1873-1874 im Lager, in der Kaserne, einmal am Lande, einmal wieder in der Hauptstadt während ähnlicher Epidemie erlebte, hatte es mir kein stärkere Eindruck gemacht, weil deren entsetzlichen Umständen meiner Jugendzeit in meinem Gedächtnis - in Zusammenhang meines Hirngespinstes - immer erwachten und entgegen der Gegenwart lieber beruhigend als aufregend galten.

(...)

FALUSI ÉLET VÁROSBAN

Kedélyes, a falusi életet megközelítő állapotok léteztek ekkor fővárosunkban - amennyiben a maga házában vagy lakásában mindenki saját kényelmének s ízlésének megfelelő intézkedésekre tartotta magát feljogosítottnak, tekintet nélkül közegészségre, közkényelemre s biztonságra vagy a szomszédok érdekeire. Lovat mindenki tartott, aki csak némileg képes volt a kényelem legkezdetlegesebb igényeit kielégíteni. Nem is csoda, mert gyalog alig járt valaki ez akkoron, hasonlítva a jelenlegi főváros méreteivel, kis városban, minden képzelhető alkalommal igénybe lett véve a hintó. Jól emlékszem például, hogy Mednyánszky báróné, a velünk egy házban lakó Batthyány Imre grófnénak nővére - hetenkint Budáról átjött nővérehez ebédre, mely az akkori általános elfogadott divat szerint, pont két órakor tartatott meg.

Mednyánszky bárónő Budáról, a Várból négy lovon jött le, s mintha valamely útról érkezett volna meg, úgy jártatták a loápoló legények lovaikat s azokat a vendég-istállóban helyezték el; mert Budára visszahajtani, s ismét délután visszatérni hazaviendők úrnőjüket, ez már a rendén túl fárasztó lett volna, valamint a cselédségre, úgy az állatokra nézve is. De a mostani fogalmakhoz s viszonyokhoz hasonlítva, valódi veszélyteljes expedíciót képezett például valamely, télen, Budán rendezett, udvari bál vagy nevezetesebb magán-ünnepély.

Ilyenkor a pesti vendégek bundákban burkoltan hintaikkal egy-egy nagy kompon helyeztettek el. E kompon azután az úszkáló jégtablák között, csikorgó hidegben, néhány erősen felpálinkázott s a közmondásossá vált bárdolatlanság s gorombaság által kitűnő hajóslegény által, órákig tartó küzdelem után, nagy nehezen a budai partra átkormányoztatott. Nem ritkán, a pesti partról elindított kompon a rohamosan alá úszó jég által levitetett egészen a Gellérthegy tövébe,

LANDLICHES LEBEN IN DER GROßSTADT

In dieser Zeit existierten in der Hauptstadt solche gemütliche Zustände die sich zum Ländlichen näherten. Alle hatte in seinem eigenen Haus und in seiner eigenen Wohnung so gelebt, wie es für sein eigenes Geschmack und seine Gemütlichkeit gut war, ohne Rücksicht auf das allgemeine Gesundheitswesen, Bequemlichkeit und die Interesse der Nachbarn. Jeder hatte Pferde gehalten, wer fähig war, die Erfordernisse der primitiver Unannehmlichkeit erfüllen. Das ist kein Wunder, denn damals ging keiner zu Fuß, nahmen die Menschen die Kutschen in Anspruch, obwohl die Ausbreitung der Hauptstadt nicht so groß war, wie es heute ist. Ich erinnere mich wohl zum Beispiel an die Baronin Mednyánszky. Diese Frau war die Schwester von Baronin Batthyány, die in dem selben Haus wohnte wie wir. Wöchentlich kam sie von Buda zu ihrem Schwester für Mittagessen, das nach der damals akzeptierten Mode pünktlich um 2 Uhr stattfand.

Die Baronin Mednyanszky fuhr von Buda aus dem Burg mit 4 Pferden geführten Kutsche her, als wäre sie von einer langen Reise angekommen. Die Pferdeknechte führten die Pferde ab- und auf, leiteten sie die in den Gaststall ein, weil es zu mühsam gewesen wäre, nach Buda zurückzukehren, dann die Baronin abzuholen und sie schließlich wieder nach Hause zu bringen. Zum Vergleich zu den jetzigen Verhältnissen, war es eine gefährliche Expedition, voll mit Gefahren, in Winter von Pest nach Buda zu einem Ball oder für eine andere Privatveranstaltung zu fahren.

Es war eine große Ereignis, als die Gäste in warmen Pelzmantels gehüllt, mit Pferden und Kutschen auf eine Fähre aufgestiegen sind. Die Fähre fuhr dann durch die schwimmenden Eisschollen zwei, drei Stunden lang von Pest nach Buda hinüber. Für die Matrose, die viele Branntwein getrunken und viele Grobheit gesagt hatten, war es eine schwere Aufgabe bis Gellért Berg zu gelangen, wo das Sáros Bad (heutige Rudas) bestand.

illetőleg déli sarkán fekvő - Sáros-fürdő elé, ahonnan azután nagy kínok között megtörtént a kiszállítás és a felhajtás Buda várába. A mostani fogalmak s szokásokhoz képest valódi elszántság kellett ahhoz, hogy valaki ily viszonyok között Budára induljon mulatni.

Kivételesen előnyösekké a két testvér főváros (amint ekkor nevezni szokás volt) közötti közlekedési viszonyok csak akkor alakultak, ha a Duna jege megállott, ami akkoron többször történt meg, mint most. Nem azért, mintha erősebb teleink lettek volna, hanem - véleményem szerint azért -, mert a hidak pillérei akkoron nem nehezítették meg annyira, mint most, a jég képződését, összeforrását s végre megállapodását.

Amint a jég megállapodott, azonnal az utak előállításához fogtak a város közegei, éspedig készült rendesen egy-két útvonal a gyalogszánkók és gyalogosok számára, s ugyanannyi a kocsiközlekedés érdekében. A gyalogszánkókon való közlekedés rendkívül mulattató volt, reánk, gyermekekre nézve legalább; folyton is koldultunk pénzt ilyenkor szüleinktől, hogy emez ártatlan sportot minél gyakrabban élvezhessük. A gyalogszánkók kormányosai között léteztek bizonyos fokozatok s voltak ezek között virtuózok is, akik nyílsebességgel tudtak végig rohanni a sima jégpályán. Este a fáklyafény s élénk sürgés-förgés még inkább emelte ezen időtöltés az akkori fogalmak szerinti nagyszerűségét és mulatságosan szórakoztató voltát.

Nekünk is jutott ezen élvezetből, amennyiben alkalmilag az álló Duna jegén át fáklyafény mellett rándultunk át Budára, egy magyar színi előadást megnézendők.

Pedig ezen állapotok egészen a Lánchíd megnyitásáig s így tehát 1848-ig ilyenek maradtak, s mi, fiatalok éppen oly könnyen szántuk magunkat ekkoron el egy éjjeli Nordpol-Expedícióra (Északi-sarki expedícióra) - mint most, ha valaki az asfalt-járdán végig a Nemzeti Casinótól a Lipótváros valamely házába rendezendő táncmulatságba akar, költségkímélésből, gyalog elmenni.

Dann kam die Ausladung mit Qual und das Hinauffahren auf die Burg. Also brauchte man große Tapferkeit und Mut, auf den Burgberg hinaufzuklettern, sich amüsieren zu können.

Ausnahmsweise die Verkehrsmöglichkeiten zwischen der zwei "Bruderhauptstädte" (wie es damals genannt war) nur dann leichter wurde, wann die Donau ganz zugefroren worden war was derzeit öfter passierte, als heute. Meiner Meinung nach, waren es früher keine kälteren Winter, war es nur darum möglich, weil es keine Brücken und Pfeilern gegeben hatten, die die Zusammenstellung oder das Gebilde der Eisschollen verhindern konnten.

Als die Donau ganz zugefroren war, dann hatte man für die Fußgänger für die Pferden gezogene Schlitten ungefährlich Wege zu machen gehabt. Oft haben wir von unseren Eltern Kleingeld gebeten um Schlitten zu mieten und so dieses unschuldige Sport treiben zu können. Zwischen der Steuermänner der Schlitten gaben es verschiedene Stufen: einer war sehr tapfer, der andere so virtuos, und konnte so schnell fahren, wie eine Pfeile. Abends, die mit Fackeln beleuchteten, großen hin-und herbewegenden Menge hatten die Großartigkeit der damaligen Zeitvertreibung noch erhebt, was für uns noch amüsierender und genussreicher war.

Wir bekamen auch von diesem Vergnügen, als wir Fackeln beleuchtet auf dem Eis der Donau von Pest nach Buda geglitten sind um eine Vorstellung des Ungarischen Schauspieles anzusehen.

Solche Zustände sind ganz bis 1848 geblieben, als die Kettenbrücke dem Verkehr übergeben wurde. Wir Jugendliche hatten uns eben so leicht zu solcher Nordpol-Expedition entschlossen, wie jemand heutzutage, um Geld zu sparen, von dem Nationalcasino nach dem Bezirk Leopoldstadt auf dem mit Asphalt bedeckten Trottoir zu Fuß geht, um auf einen Ball teilzunehmen.

HÁZTARTÁS

Az akkori időben hazánkban az angol ló még nem volt meghonosítva, amint ez utóbb gróf Széchenyi István fáradozásának s a még akkor, habár csak kezdetlegesen dívó lóversenyeknek köszönhető volt. Az úri osztály vagy saját nevelésű, hazai fajú lovait használta, vagy amennyiben nagyobb, inkább díshintó-lovakat kívánt, a mecklenburgi fajt használta, amely hajdan híres faj most úgyszólván letűnt a lónevelés egeről teljesen.

Atyámnak rendkívül szép két mecklenburgi pej kancája volt, 16 markon (lómérték, egy marok = 4 hüvelyk, azaz 10,53 cm) felüli, nyírott farkú, szép s rendkívül szelíd állatok valának, általunk, gyermekek által kiválólag kedvelve s becézve; az egyiknek neve Náni, a másiké Lizi volt. Valódi ünnep volt reám nézve, ha öreg kocsisunk a Lizire felültetett, s én ilyenkor azon meggyőződésben, hogy lovagoltam, jól tartottam kedvenceimet dinnyehéjjal, kenyérrel vagy cukorral, ami éppen került. Meg is szoktam ilyenképpen a lovakkal való érintkezést s már 9-10 éves koromban bátran lovagoltam, hol ígáslovon, hol az ispán lován, hol pedig valamely kölcsön vett parasztlovon, mert saját háttaslovat csakis 14 éves koromban kaptam első ízben.

Tehenet, aki szerét tehette, mindenki tartott, mert a pesti milimárik akkor sem örvendettek jobb hírnek, mint jelenleg. A sertéshizlalás sem volt ritkaság még a főváros leglakottabb részeiben sem; mert hisz tudva levő dolog az, hogy a magyar ember nagyon kedveli a sertéshúst, kolbászt, hurkát, májosat. Márpedig a magyar ember éppen ez oknál fogva mindig szerette tudni, mi eledelen hizlalták azon sertést, melynek húsa az ő gyomrának van szentelve; a kolbászt pedig máshol, mint otthon elkészíteni, úgy amint kellett, nem tudták, de nem is volt szabad, mert hisz azt hallatlanságnak tartotta volna más kolbással élni, mint olyannal, mely a háziasszony, de igen sok

DAS HAUSHALT

In diesen Zeiten waren in Ungarn noch keine englischrassigen Pferden beheimatet, aber später durch die Bemühung vom Graf Stephen Széchenyi wurden die parallel mit dem Pferderennen - zwar in primitiver Form - auch eingeführt. Die Adligen, oder die Gutbesitzer hatten die selbst gezüchteten ungarischen Rassen bevorzugt, und wenn sie größere und stärkere Pferde für Kutschen brauchten, denn haben sie die Mecklenburger verwendet. Diese damals sehr berühmte Rasse heutzutage beinahe von dem Horizont der Pferdezüchtung verschwand.

Mein Vater hatte zwei sehr schöne, rotbraune Mecklenburger Stuten, die mehr über 16 Mark kosteten, mit geschnittenen, großen Schwänze, sehr milde Tiere, die wir Kinder sehr geliebt hatten, ein hieß Náni, das andere Lizi. Es war für mich ein Feiertag, als unserer alte Kutscher mich auf dem Rücken von Lizi aufgesetzt hat, dann glaubte ich, dass ich reite. Meinem Liebling gab ich Melonen, Brot, oder Zucker, was eben in meinem Hand war. So habe ich mich gewohnt, mit Pferde eine Freundschaft zu schließen, und als ich 9 oder 10 Jahre alt war, konnte ich bereits tapfer reiten, manchmal auf einem Kraftpferd, manchmal auf dem Pferd von dem Verwalter oder auf einem Pferd, das ich von einem Bauer geliehen hatten. Ich war schon 14 Jahre alt als ich das erste Reitpferd bekommen hatte.

Eine Kuh konnte jedermann halten, der dazu fähig war, denn die Milchgeber in Pest keinen guten Ruf hatten, wie auch heutzutage. Schweinen zu züchten war es damals nicht selten, auch in den Bezirke von Pest, wo viele Menschen lebten, weil wir wissen es, dass die Ungarn sehr gerne Schweinefleisch, Wurst, Leberwurst, oder Wurstbraten essen. Die Hausherren wollten es wissen, wo, und wie die Schweine gefüttert, und die Würste gemacht worden waren.

In Pest veranstaltete niemand so große Schlachtfeste wie Herr András Theis in seinem Haus, was in der Szövetség Strasse lag. Herr András

esetben a háziúr szeme láttára, örököse s utasítása szerint készült.

Pesten alig tartott s rendezett valaki nagyobb szerű disznótorokat, mint Thaisz András Szövetség utcai házában. Már maga azon tény, hogy e kiváló műveltségű, általánosan tisztelt s tudományosságánál fogva nagy elismerésben részesülő elsőrendű tabuláris prókátor s író a Szövetség utcába vonult vissza lakni - ez, mondom, mutatja azt, hogy valami mellékkörülmény is szerepelhetett, mikor ő amaz elhagyott helyen fekvő ház megvételére határozta el magát. Úr akart lenni a maga házában, s úgy is történt, A legszebb berendezésű, egy család háztartásának kielégítésére elegendő, nagy sertéshizlalót rendezett be Thaisz András uram Szövetség utcai saját házában. A hizlalda éppen kertje szomszédságában vala elhelyezve; nem emlékszem, hogy valaha valakinek eszébe jutott volna panaszkodni a bűz ellen, mert azt mindenki természetesnek tartotta, hogy a sertés házi hizlalása egy főkélléke a háztartásnak, s hogy az valami jó szaggal jár, senki sem képzelte.

Reánk, gyermekekre nézve nagy ünnep volt az, ha elvittek bennünket Thaisz bácsihoz disznótorra. Már jókor kikéredzkedtünk s hajtattunk ki, hogy az egész tor minden egyes teendőinek világos képét nyerhessük, melynek részletei rendkívül mulattatók valának reánk nézve.

A disznótor a következő nevezetesebb fázisokat foglalta magában: ölés, perzselés, forrázás, bontás, különféle pecsenyéknek való húsok, kolbász, hurka, májos töltelék elkészítése s a belekbe való töltése; végre nyílt tűz mellett sistergő sütés s annak elnémulása után azonnal: tálalás. Ez után a különféle, a sertésből kikerülő ételek a legjobb kedvben s pohárköszöntések között fogyasztattak el. Ilyenkor mindig csak a nénit sajnáltam, Thaisz bácsi nejét, akinek kötelessége volt, mindent kissé zsarnok, „Hefergucker” („kotnyeles”) természetű férje akarata s szeszélye szerint berendezni, s akinek az ünnepély elejétől fogva végéig nem volt nyugta férje folytonos, legtöbbször sürgető vagy korholó észrevételei, intései s követelése miatt. Thaisz

Theis war sehr gebildet, ein Advokat und Schriftsteller und doch kaufte er das abgelegenes Haus. Er wollte der Herr in seinem haus sein. Er hatte weit von dem Stadtzentrum, in der Szövetség Strasse für die Versorgung sein eigenes Haushalt eine Mastanstalt eingerichtet. Die Ställe für Schweinemast war ganz in der Nachbarschaft von Garten des Hauses von Herrn András Theis. Ich erinnere mich nicht daran, dass jemand sich etwas wegen des schlechten Geruchs beklagte, denn das war für jedermann. selbstverständlich.

Für uns Kinder war es sehr amüsant, wenn wir zu Onkel Theiss mitgebracht wurden um am Schlachtfest teilzunehmen. Schon früh sind wir mit Kutsche dorthin gefahren, denn es war alle Phase für uns sehr interessant und amüsant.

Das Schlachtfest faste in sich die folgenden berühmten Phasen: die Schlachtung, das Sengen, das Abbrühen, die Zergliederung, die Zubereitung der einzelnen Fleischstücke für den Braten, für verschiedene Würste die in die Därme gefüllt werden; endlich auf offene Feuer das knisternde Braten kam. Als das Feuer ausgelöscht war, kam es gleich darauf sofort das Auftischen. Nachher wurden die verschiedenen aus Schweinefleisch zubereiteten Speisen mit bester Laune und zwischen Trinksprüche war aufgespeist und aufgezehrt. Diesmal hatte ich mir Tante Thais Leid getan. Die Frau von Onkel Thais hatte das Pflicht gehabt, alles nach ihrem ein bisschen „heferlgucker”, auch grilliger Natur habenden Mann, einzurichten. Frau Thais hatte keine Ruhe von Anfang an bis zum Ende des Mahles von der unaufhörlichen, drängenden, rügenden Bemerkungen ihres Mannes. Onkel Thais war das Musterbild des ungarischen Gatten: Er war selbstsüchtig, präntiös, tyrannisch, mit aller Kleinigkeit sich kümmernde, die auch oft nicht seine Sachen waren. Seiner Meinung nach, hatte er alles deswegen gemacht, weil er seine Frau sehr Lieb gehabt hatte. Wie oft habe ich diese von meiner Mutti gehört, die nicht ganz so, aber trotzdem in ähnlichem Verhältnis mit meinem Vater lebte.

András bácsi mintaképe vala a magyar férjeknek: önző, követelő, zsarnok s mindenféle őt nem illető részletekkel bíbelődő; s mindezt csak azért, mert állítása s hite szerint nejét nagyon szerette. Hány-szor hallottam ezeket emlegetni szegény anyámtól, aki nem egészen ugyan, de mégis némileg hasonló viszonyok között élt atyámmal szemben.

A KEREPESI ÚT HAJDANÁBAN

Ahányszor a Népszínház felé vezetnek most lépteim, mindig visszagondolok amaz időre, mikor mi Thaisz bácsihoz jártunk a Szövetség utcába disznótorra. A Kerepesi országút akkoron nem volt kikövezve s azon téren végig, melyen most a Népszínház áll, egy ága folyt a Rákos pataknak, melyen keresztül egy primitív híd vala elhelyezve. Az árkon túl kifelé állottak egymás mellett azon elővárosi csárdák, melyekben a fuvarosok valának elszállásolva, akik portékával érkeztek vagy voltak elindulandók.

Az Alföldre irányzott személy- és portéka-fuvarozást a Pest közelében fekvő magyar falvak parasztgazdái - akkor jobbágyai - bírlalták. E fuvarosok lakta helységek közül a legnevezetesebbek valának: Gödöllő, Kartal, Tura, Boldog. Mind magyar falvak, mert német és tót nem foglalkozott e tájon fuvarozással. Még mos is meglátszik lóállományukon s a lovak iránt megmaradt előszeretetükön, hogy valamikor e nemes s hasznos állatok segélyével keresték kenyerüket s gazdagodtak meg részben, mert amily könnyen szereztek, éppen oly könnyen pazarolták is el a dús szerzeményt.

A felvidéki fuvart a zólyomi, trencsényi, lipcsei, gömöri fuvarosok monopolizálták nagy szekereik s rendkívül kitartó s a hegymászást megszokott zömök lovaik segélyével. E fuvarosok nyeregből hajtották a négyes fogatot.

DIE EHEMALIGE KEREPESEER STRASSE

Immer wenn ich in der Richtung dem Volkstheater (Népszínház) gehe, meine Gedanken fliegen zurück auf die Zeiten als wir uns zum Onkel Thaisz für Schweineschlacht begeben. Damals war die Kerepeser Landstrasse nicht mit Steine bedeckt, auf der Platz wo jetzt das Nationaltheater steht, ein kleiner Ader von Rákos- Bach floss und darüber eine primitive Brücke stand. Jenseits des Bachbettes auswärts reichten sich die vorstädtischen Gasthäuser (csárdák), in deren die Fuhrmänner, die ihre Waren in die oder aus der Stadt herbrachten oder zurück schleppten, herbargen.

Auf die ungarische Tiefebene (Nagy-alföld) richtete Personen- und Warenverkehr war von der damals meistens noch Leibeigenen Landwirten der naheliegenden Dörfer kritisiert. Die berühmten Örter, woraus diese Fuhrmänner kamen, waren die: Gödöllő, Kartal, Tura, Boldog. Diese Dörfer waren rein ungarisch, weil die in dem Gegend Einsessigen Deutschen und Slowaken sich mit der Warenlieferung überhaupt nicht beschäftigt hatten. Denn noch heute kann man sehen wie diese Fuhrwerkleute die Pferde lieben, weil sie es nicht vergessen konnten, dass sie mit Hilfe dieser Tieren ihr Alltagsbrot verdient und schnell reich geworden wurden. Aber wie schnell sie reich wurden, eben so schnell konnten sie mit verschwenderischer Leichtsinn und Lebensführung ihre Reichtum verloren (.....)

Az Erdély és a Kelet felé terjedő fuvarozást végre az oláh fuvarosság végezte; iszonyú magas kerekű, ponyvás, nehézkes járműveik elé 6-8-10, többnyire igen rosszul gondozott ló volt fogva, temérdek kolomppal és csengővel ellátva, nyeregből hajtva, legtöbb esetben fullajtárral. Ez utóbbiak, ha érkeztek, vagy indultak valamely helyről, éktelen lármát s ordítózást vittek véghez, milyenről az embernek a mai viszonyok között alig lehet fogalma. Német fuvarost nálunk ritkán lehet látni, leginkább csak a gyapjúvásárok alkalmával Sziléziából valókat.

E három főosztályba voltak sorolhatók azon fuvarosok mind, kik a Józsefváros, akkor kültelki csárdáit ellepték. E csárdák mind a legkülönbözőbb elnevezésekkel, illetve címekkel valának ellátva, s belsejükben élénk képét nyújtották a különféle nemzetiségeknek s viseletnek, de gyakran a fajtalanságnak s bűnnek is. Hasonlítottak némileg a tengeri városok dőzsölő matrózok benépesítette lebujaihoz, melyekben a tengeren hónapok alatt megtakarított szerzemény néhány óra alatt elfecséreltetik.

(...)

AZ EGYSZERŰSÉGBEN IS LEHET FÉNYŰZÉS

Dacára a hajdan általán divó, sokkal egyszerűbb életmódnak, nem kell azt hinni, hogy bizonyos részletekre nézve fényűzés nem gyakoroltatott. A férfiak ruházatában például a jelenlegihez hasonlítva, sokkal nagyobb belső értékkel bíró fényűzés volt úgyszólván általános. Igaz, hogy amint mondani szokás volt, a valóban sok pénzbe kerülő tárgyak mind „férfi ágra” szereztettek be; azaz oly tartósak s a

Die Fuhrwerke nach Oberungarn (Felvidék) wurden von der Zolyomer, Trencsener, Liptoer, Gömörer Fuhrmänner - mit Hilfe ihrer stämmigen, sehr standhaften am Berg Klettern gewohnten 4 Pferde die aus dem Sattel geführt waren, monopolisiert.

In der Richtung nach Siebenbürgern (Erdély) und nach Osten hatten die rumänischen (Olaher) Fuhrleute den Transport ausgeführt. Vor ihrer großen, schweren und mit vier Räder und Planen ausgestatteten Kutschen wurden 6-8-10, nicht selten schlecht gepflegten Pferde eingespannt, die mit Kuhglocken und Klingen ausgerüstet waren, und die die Kutscher aus dem Sattel gefahren hatten. Sie machten große Lärme, wovon die Menschen von heute keine Ahnung haben. Deutsche Fuhrwerker konnte man nur selten sehen, nur manchmal kamen einige von Schlesien und verkauften sie an den Märkte Schaffwollen.

Die Fuhrwerker, die die Gasthäuser der Josefstadt und der Dörfer rundherum von Pest bewohnten, waren in diese drei Klasse eingestuft. Dies Tschardas (Gasthäuser) waren mit viel interessanten Namen versehen und wenn man eintrat, konnte er sich von bunten Volkstrachten, - die die Leute getragen hatten - aber auch von der Unzucht und Sünde ein Bild machen. Die waren ähnlich den Schnapsbuden in den Hafenstädte, wo die Matrosen in einem Abend die schwer verschaffenen Hellern ausgegeben hatten.

IN DER EINFACHHEIT KANN ES AUCH LUXUS GEBEN

Trotzdem, dass das Leben in alten Zeiten viel einfacher war, man soll es nicht glauben, dass es in einigen Teilen des Lebens kein Luxus gab. Die Kleidung der Männer, zum Beispiel verglichen zur heutigen Mode in allgemeinem viel wertvoller und aufwendiger war. Es ist Wahr, wie man sagt, die kostbaren Gegenstände nur für die „Männerseite” gekauft worden sind, weil diese von sehr sorgfältig ausgewählten Stoffe gemacht wurden

legnagyobb minutiositással választott anyagból készültek voltak, hogy azok beszerzése úgyszólván egy ember életére elegendők valának.

Igen sokba kerülő kiegészítő részét képezte a férfi-öltözetnek valamely kitűnő mestertől beszerzett ismétlő óra (Repetiruhr); pecsétgyűrű, mely nélkül okmányt érvényesen kiállítani nem lehetett, a címernek mesterileg végrehajtott metszésével; a botok fejét díszítő arany, ezüst, elefántcsontgombok, a legkülönbélebb ízlés s ötletek szerint elkészítve; az óraláncok végén csüngő breloque-ok, melyeket sok évvel utóbb joujou-nak neveztek el. A ruházatnak magának okvetlenül legpazarabbul kiállított részét a fehérnemű képezte; egy-egy férfiingnek ára a legfinomabb vászonból, csipkefodorral kihányva 20-25-30 forint volt, kivált miután utóbb a csipkefodrot hímzés helyettesítette.

A fiatal uracsok egy-egy mellénye hímzések által gazdagon díszítve, oly árt képviselt, amilyen árért most egy egész öltözetet vehetünk.

A posztónak akkori finomságáról és tartósságáról, de egyszersmind tetemes áráról alig lehet most fogalmunk; egy-egy finom posztóból készült ruhadarab eltartott 15-20 évig, s a kopottságnak alig mutatta jeleit.

Egyik kiváló s rendkívül sok gonddal kezelt részét a férfi öltözetnek a csizma képezte, amit egészen természetesnek fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy majdnem kivétel nélkül mindenki az idősebb férfiak közül hosszúszerű, úgynevezett magyar csizmát viselt, s ha meggondoljuk másrésről azt, hogy még jelenleg is, miután a műipar már oly nagy haladásnak örvend, alig képesek vargáink valóban jól illő, ízlésteljes külsőt mutató, de egyszersmind kényelmes katonavagy vadászcizmát előállítani.

Rége sem volt ez könnyű s egy-egy valóban kiváló varga nagy hírnek örvendett; de a legtöbben uraink közül nem ráncos vagy ványolt, hanem nyelvre kivágott csizmát viseltek, mert az utóbbiakat

die waren, man kann es sagen dass solche Kleider für ein Lebenslang ausreichen.

Zur Ergänzung der Herrenkleidung gehörten die "Repetituhr", die von einem vorrangigen Meister kaufen werden konnten; ein Siegelring, ohne den konnte man keinen Dokument gültig machen und wurde der mit meisterhaften Gravierung verfertigt; ein Spazierstock mit aus Gold, Silber oder Elfenbein gemachten Kopf; und an der Uhrkette anhängende "Breloque", die später als "Joujou" genannt worden war. Ein der kostbarsten ausgestatteten Teil der Herrenkleidung war die Unterwäsche; der Preis eines aus dem feinsten Stoff gemachten und mit spitzigen Kraus versehenen Hemd betrug 20-25-30 Forint, besonders später, als die Spitzenfalten bereits handarbeitliche Stickenskrause ersetzen.

Die Strickerei der Weste der Jungen Leuten kostete damals so viel, wie heute ein ganze Kleidung.

Momentan kann man von der Feinheit des Tuches und dessen Dauerhaftigkeit, auch seinem Kosten keine Ahnung haben. Ein aus feinem Tuch verfertigten Kleiderstück dauerte bis 15-20 Jahre lang und das war noch gar nicht abgetragen.

Ein mit vieler Sorge verfertigter Teil der Herrenkleidung ist der Stiefel, was wir als selbstverständlich halten. Wenn wir die Tatsache in Erwägung ziehen, dass alle von der älteren Herren - beinahe ohne Ausnahme - die sogenannten ungarischen Stiefel mit langer Röhre trugen, anderseits, zwar die Handwerkindustrie große Fortschritte erlangte, doch die Schuhmacher heute kaum fähig sind, uns passende, bequemere und mit gutem Geschmack geleitete Militär- oder Jagdstiefel herzustellen.

In alten Zeiten war es auch nicht leichter, einige Schuhmacher sind doch berühmt geworden. Den Herren machten sie keine runzelten, sonder auf dem Fuß genau passenden Stiefel. Mein Vater las ihre ungarischen Stiefel in Dresden fertig machen, wo ein außergewöhnlich berühmter

könnyebb volt a lábra magára jól illőleg elkészíteni. Atyám rendkívül finnyás levén, Drezdában készíttette magyar csizmáit, ahol egy, a hadsereg, illetőleg a testőrség számára dolgozó rendkívül híres varga létezett. Hát még e nehezen előállított csizmák kifényesítése mennyi bajba s gondba került, a sámfa pontos méretei, a bőr simasága s lágyasága, a kefe közepszerű, de éppen elegendő élessége, a fénymáz, vulgo „Schuhwichs” (közönségesen „cipőpaszta”) jósága s végre a legények ügyessége a csizmák egyenletes s ragyogó kifényesítését illetőleg, mindez nem ritkán sok gondot s bajt okozott a tisztogató legénynek s folytonos megfeddésével s oktatásával járt, természetesen nem menten minden bosszúságtól. Egész Pesten legjobban készült s fénysított csizmát hordott Szentgyörgyi Horváth János, a jelenlegi Koronaherceg utcai „Haris-bazár” akkori tulajdonosa.

ZENE, SZÍNHÁZ, SZÍNműVÉSZET

Atyám általában sűrűn közlekedett Drezdával, nemcsak mert nejeinek szüleivel s testvéreivel atyafiságosan érintkezett, de mert Karl Maria Weber, a „Bűvös vadász” világhírű zeneszerzőjével jó barátságban élt s vele levelezett. E baráti viszonyból kifolyólag a „Pretiosa” zenemű szerzése alkalmával atyám több magyar, Bihari-féle nótát küldött Webernek; e nótákat Aszódon Bihari játéka után nővéreim zenetanára kottázta s rendezte be zongorára.

Felemlítvén Karl Maria Webert és azzal összeköttetésben a „Bűvös vadász” operát, természetesen föl is elevenültek emlékemben gyermekéveim mindazon mozzanatai, melyek az akkor divó szórakoztatási tényezőkkel hozának kapcsolatba.

Hajdan, 1837-ig Pesten csakis egy színház létezett, az úgynevezett „Német Színház”. E belsejét illetőleg nagy és szép színház ott állott,

Schuhmacher für die Militär, bzw. für die Wachgarde Stiefel hergestellt hatte. Die Glanzung dieser Stiefeln war auch nicht einfach, dazu brauchte man eine gute Bürste, und auch „Schuhwichs” von feinsten. Die Burschen sollten die sehr geschickt, sorgvoll und einheitig glänzend auswischen. Nicht selten, verursachte diese Tätigkeit für die Burschen viele Sorge und Ärger, weil sie wegen der mangelhaften Glanzarbeit oft geschimpft und belehrt worden waren. In ganzem Pest trug Herr János Szentgyörgyi-Horváth der damals der Inhaber von „Haris Bazár” war den glänzersten Stiefel.

MUSIK, THEATER, SCHAUSPIEL

Mein Vater fuhr oft nach Dresden, nicht nur darum, weil die Eltern von ihrer Frau und deren Verwandtschaft, die Schwestern und die Brüder dort lebten, sondern auch weil er mit Karl Maria von Weber, dem weltberühmten Komponist der Oper vom „Freischütz” gut befreundet war und sie oft miteinander Briefe wechselten. Als Folge von dieser Freundschaft sandte mein Vater ihm - als Weber das Musikstück „Pretiosa” geschrieben hatten - die Noten sämtlicher ungarischen volkstümlichen Liedern von Bihari -, die von dem Musiklehrer meiner Schwester in Aszód nach dem Violinspiel von Bihari abgeschrieben und für Klavier bearbeitet worden war.

Wenn ich mich an dieser Stelle an Karl Maria von Weber und an dem „Freischütz” erinnere, so kommen alle meiner Erinnerungen von meiner Kindheit in mein Gedächtnis hervor, die in der Zusammenhang mit der damaligen Vergnügungsmöglichkeiten sind.

ahol most a Haas-palota díszleg, a Gizella téren. Hajdan e tért „Színház térnek” nevezték. A színházépületnek földszintjén két bolt volt a többek között, amelyek rendkívül nagy látogatottságnak örvendtek, s Pest nevezetességei közé valának sorolhatók. Azok egyike, amelyre hosszasán azontúl is irigy szemekkel néztem, a Fuchs cég nagyhírű szivar-raktára, egyike az e nembeli legjobb berendezésű s választékú gyári raktáraknak, mert a Fuchs cég nemcsak Havanna eredetű, de a saját gyárában készült szivarokkal is látta el Pestet és az egész országot. E szivargyár egészen a dohányegyedáruságnak a Bach-korszak alatti behozataláig állott fenn, amikor azután beváltatott.

A másik bolt egy, a pozsonyi süteményt utánzó kalácsos boltja volt, az úgynevezett „Beigelbäckerin”. E bolt volt általános találkozási helye a pesti kicsi, nagy, fél és egész, gyermek és ifjú világnak; itt voltak találhatók a gyermekek dadáik, a fiatal kisasszonyok nevelőnők, a serdülő fiatalok nevelőik kíséretében; itt adtak légyottot egymásnak a szerelmesek, a fiatal nők s udvarlók az e célra használni szokott, minden csak kigondolható találmányú, jellegű s természetű jelek által útbaigazítva. Én részemről mint gyermek, mint tanuló s mint ifjú egyaránt gyakran s a legérdekesebb körülmények s viszonyok között valék hű látogatója e szerény boltnak, s az ott tapasztaltaknak s észlelteknak igen sok kellemesen töltött órát s érdekes kalandot köszöntem.

A színház épületének külseje rideg s minden melegség nélküli olasz copf-stylben vala építve; a főhomlokzatot díszítő szobrok Thorvaldsen műhelyéből kerültek ki. A színház égése után, e megmentett szobrok hová kerültek, megvallom, nem tudom; hisz az illető, ezen kiváló építményre ügyelő közegek azt sem tudták, hogy csakugyan Thorvaldsen volt ama szobrok mestere, s így aligha fordítottak azokra valami különös figyelmet a falak lebontása alkalmával. A színház nézőtere feltűnő tágas volt, négyemeletes, a milánói Scala-színházra emlékeztetett; de éppen e nagyságánál,

In damaligen Zeiten in Pest bis zum Jahre 1831 gab es nur ein Theater, das so genannte „Nemzeti Színház” Nationaltheater. Dieses Theater innen war groß und schön und stand er dort, wo heute der Palais Haas ist, am Gizella Platz. Diesen Platz hieß damals Theater Platz (Színház tér). Am Erdgeschoss der Theatergebäude befanden sich unter anderem zwei Geschäfte, die von Leuten sehr besucht waren, und gehörten zu den Berühmtheiten von Pest. Ein von denen, das ich später mit neidischen Augen betrachtete, war die Zigarrenladen der Firma Fuchs, eine der schönen eingerichteten Fabrikladen der Stadt. Die Firma Fuchs verkaufte landweit nicht nur Havanna, sondern auch selbst hergestellten Zigarren. Die Fabrik existierte bi zum Regnum des späteren Innenministern Bach, dann wurde sie verstaatlich und zugeschlossen

Ein anderes Geschäft war das sogenannte „Beigenbäckerin”. Dieses Geschäft war ein Treffpunkt der Jugendlichen, dort waren die Kinder mit Kindermädchen, die jungen Mädchen mit ihren Gouvernanten und die jungen Burschen mit ihrer Erziehern befindlich. Die Liebhaber, die jungen Männer und Frauleinen konnten sich miteinander hier treffen, um ihre Liebeserklärungen mit verschiedenen, manchmal unkonventionellen Zeichnungen abzugeben. Ich als Kind, als junger Mann besuchte wie ein bescheidener Mann manchmal unter verschiedenen Umständen dieses Geschäft. Dort hatte ich langen gemütlichen Stunden und interessantes Abenteuer erlebt.

Das Theatergebäude wurde in lieblosem Zopf Still gebaut. Auf den Fassaden waren Statuen die von dem Thorwaldsens Atelier stammten. Nachdem das Gebäude abgebrannt war, sind die Statuen spurlos verschwunden, weil die Arbeiter, die dort gearbeitet hatten, wussten es nicht, wer Thorvaldsen war.

Der Zuschauerraum des Theaters war auffallend groß und 4 Stockwerk hoch, ähnelte sich zur Scala in Mainland. Ausgerechnet, weil das Theater von innen so groß, hoch, mit Öl beleuchtet und überhaupt nicht geheizt

magasságánál s fogyatékos világításánál fogva - akkor olaj használtatott csak - mogorva, hideg s minden lakályosságot s kedélyességet nélkülöző benyomást gyakorolt látogatójára. Télen át iszonyú hideg volt e színház, mert fűtési készülékről szó sem volt; bundában, lábzsákkal s az öregebb urak kucsákkal ellátva hallgatták s nézték, de dacára e készülékeknek gyakran mégiscsak inkább dideregték végig az előadásokat. Egy másik igen kellemetlen körülmény tette gyakran majdnem kiállhatatlanná az e színházban való tartózkodást s ez azon iszonyú átható szag, helyesebben mondva bűz volt, mellyel a minden emeleten feles számmal elhelyezett, de mondhatatlanul elhanyagolt állapotban sínlődő s rondán tartott árnyékszék az egész épületet elárasztották. Közegészségi vagy közkényelmi intézkedésekről akkor szó sem volt; hisz még most is mi nehéz e tekintetben valamely gyökeresebb újítás létesítése. De dacára eme itt felemlített körülményeknek, a színház rendesen jól volt látogatva, s mint általában véve a régi Pest közönsége, sokkal inkább érdeklődött a művészet, különösen a zeneművészet körül, mint a mostani; amint ezt a XVIII. század utolsó két évtizedében itt létesített, igen érdekes, jól szervezett s látogatott operaelőadások váltig bizonyítják.

Mint gyermek, megítélni az opera-előadások minőségét nemigen tudtam; csak arra emlékszem, hogy a három legelső dalmű, melyet valaha hallottam, a következők valának: „Varázsfuvola”, „Norma”, „Ördög Róbert”. A legjobb külhoni művészek, akikre emlékszem, valának: Schebest kisasszony mint Norma és Alice; Breiten tenorista, kiváló mint Róbert. Az idevalók közül: Minknére mint igen kitűnő drámai énekesnőre s utóbb tanuló koromban a most még élő, de elöregedett Stollra, mint kitűnő tenor-énekesre emlékszem.

Annál jobban ismertem a drámai művészeket, mert ezen előadások, melyek cselekményét és nyelvezetét jól értettem, rendkívül érdekelték és mulattattak. (...)

war, waren die Zuschauer gezwungen, in Kälte frierend, in Pelzen und Fussmanteln unbequem sitzend die Stücke anzusehen. Es herrschte das unerträgliche und entsetzliche Geruch in ganze Gebäude denn es wurden in allen 4 Stockwerke wenige und in sehr vernachlässigten Zustände befindliche Aborte ausgestaltet.. Es gab damals keine Maßnahme in Sache Gesundheitswesens, und auch heutzutage sind diese Probleme nicht gelöst, es ist immer noch schwer, irgendeine Neuerungen einzuführen. Trotz allen Unbequemlichkeiten war das Theater immer voll. Die Leute damals interessierten sich für das Theater und Musik, was der Besucherzahl der am Ende des 18. Jahrhunderts ins Leben gerufenen Operhäuser eben beweist.

Damals als ich noch ein Kind war, konnte die Qualität der Oper- und Theaterstücke richtig beurteilen. Ich erinnere mich, dass ich als Kind die „Zauberflöte”, „Norma” und „Teufel Robert” gesehen hatte. Die besten Schauspieler und Schauspielerinnen waren: Fräulein Schebest als Norma und Alice; der Tenor Breiten, als hervorragender Robert. Tante Mink war eine vorragende dramatische Sängerin und später, als ich schon ein junger Mann und schon Student geworden war, erinnere mich an Herr Stoll, den älteren aber doch vorragenden Tenor.

Viel besser habe ich die Theaterkünstler gekannt, weil diese Vorstellungen mich interessierten, amüsierten und deren Handlungen und Sprache bereits gut verstanden hatte.

Um die Schauspielerei, genauer gesagt um die deutsche Schauspielerei, denn nur diese existierte in Pest, daran interessierte sich nicht nur die Mittelklasse sondern auch die Aristokratie, was die Tatsache genau bezeugt, dass ein Graf von Brunswick und später ein Graf von Ráday sich auch mit der Sachen des Nationaltheater beschäftigten.

Die arme ungarische Muse konnte nur sehr schwer und nur zeitweise ihre Platz im Burgtheater finden. Unsere ungarischen Künstler hatten nur zeitweise die Möglichkeit gehabt, um im Deutschen Theater ihre Existenz

A színészet, helyesebben mondva német színészet, mert csak ilyen létezett itt Pesten, nemcsak a középosztályt, de a főúri köröket is érdekelte, miről főleg tanúságot tesz az is, hogy egy gróf Brunswick, majd gróf Ráday foglalkozának a Német Színház ügyének vezetésével.

A szegény magyar mûzsa csak nagy nehezen tudott a Várszínházban ideiglenesnél ideiglenesebb elhelyezést találni, ahol aztán mûvészeinknek legalább futólagos alkalmuk nyílt bebizonyíthatni azt, hogy léteznek magyar színészek is, amely körülmény néhány év múltán csakugyan nagyon sietteté a magyar színház Pesten való létesítését.

(...)

NYILVÁNOS MULATÓHELYEK

A polgárság akkor mulatóhelyei akkoron a „Polgári Lövölde” és „Augarten” (ad normam Bécs) (Bécs mintájára) valának.

A Lövölde a jelenlegi Lövész utca végén, a Vámház körutat, hajdan Mészáros utcát szegélyező, még létezett várfal mentében vala elhelyezve s a város végét jelezte. Az „Augarten” a mostani Erzsébetváros azon telkein terült el, melyekből utóbb az István tér lett alkotva, s amaz oldalon szintén a város véghatárának volt mondható. A külső Dob és Király utcába, a Valero selyemgyár most létező tekintélyes épületét kivéve, mely után „Selyemgyár” utcának neveztetett a jelenlegi „Gyár utca”, alig egy pár ház, a többek között a most legközelebb lerombolandó „Vas-fürdő” és az Árok utca szegletén most is fennálló Pallavicini örögróf tulajdonát képező egyemeletes ódon ház állott. Ezek közé élve néhány vászonfehérítő üzlet volt elhelyezve, ami leginkább bizonyítja, mennyire elhagyott s kevés értékkel bíró volt akkoron a városnak azon része. Mi roppant változást idézett elő a közel lefolyt fél század! Általában azonban a mulatóhelyek, talán a színház s egy-egy ideiglenesen idevetődött cirkusz kivételével, nem voltak oly látogatottak, mint jelenleg, mikor

zu beweisen, und diese Tatsache hatte es aber später geholfen und beschleunigt, in Pest ein ungarsprachiges Theater zu gründen.

(...)

DIE ÖFFENTLICHEN LOKALS

Die Vergnügungsstellen der Bürger waren damals die Bürgerliche Schießstätte und der „Augarten” (nach Wiener Muster).

Der Schießstätte war an der Ecke der jetzigen Schießgasse und des Zollhausringes (Vámházkörút) - damals Mészáros Gasse -wo die Stadt endete und der ehemalige Stadtmauer stand. Der Augarten lag auf der Grunde in der Elisabethstadt (Erzsébet-város) wo später der István Platz entstand wurde. Zwischen den Dob (Trommel) und Király (König) Gassen stand das große Gebäude von Valero Seidenfabrik, wonach die Seidenfabrikstrasse später ihren Namen bekam. Hinten diesem, auf der jetzigen Gyár Gasse standen noch ein Paar Häuser, wie das zur Zerstörung verurteilten Vas-Bad, und an der Ecke Árokstrasse der immer noch befindlicher alter Palais vom Herzog Pallavicini. Dazwischen waren einige Leinwandbleicher eingekeilt, aber in ganzen und großen genommen war der Stadtteil nur wenig bebaut, sehr verlassen und ohne Wert. Aber das nächste halbe Jahrhundert brachte sehr viele Änderungen. In allgemeinen waren die Vergnügungsgellen nicht so beliebt, wie heutzutage, weil die Familien hauptsächlich Zuhause lebten, wo ihre Frühstück, Mittagessen

az ellenkező arányt tapasztaljuk. A látogatottságnak egyik főfeltétele hiányzott akkoron, mert az életmód általában sokkal háziasabban volt berendezve, mint a jelen korszakban, amikor úgyszólván mindenki családotul a nyilvános helyeken él. Reggelijét, ebédjét s vacsoráját mindenki otthon költötte el s az egészen a kivételes esetekhez tartozott, ha valaki künn a szabadban vacsorált. Ezen körülményre különösen azért emlékszem élénken, mert anyám nem hódolt az általános szokásnak, valamint reggelizni, úgy vacsorálni is mindig, tavasztól késő őszig a szabadban szeretett.

Ezen általánosan dívó szokásnál fogva, nem is létezhetett abban az időben annyi kávéház, kiosk stb., mint jelenleg. Csak lassankint kezdték a fogadósok az udvarokat igénybe venni s „Garten-Restauratio”-nak („kertvendéglőnek”) nevezték azt el, ha valamely udvarban néhány elalélt oleander-bokrot állítottak ki - mintegy mutatványul. A legszolidabb s a legjobb hírnek örvendő kávéháznak akkoron általában a „Kávéforrást” tartották, mely jó hírnevét egészen a 70-es évekig tartotta fenn sértetlenül. Pedig bizony nagyon szerény berendezésű s még szerényebb méretekkel dicsekvő üzletnek volt mondható; dacára eme körülménynek, a jó kiszolgálat, a nyújtott italok ízletessége s az ott egybegyűlő társaság válogatottsága, amire akkor még sokat adtak, tartotta fenn jó hírét.

Kevésbé lakályos, de annál élénkebb volt az, mely a Wurm-Hofban létezett, ott, hol most Sárkány üzlete van elhelyezve. E már nagyobb méretek szerint berendezett helyiség gyűlpontja vala azoknak, akik a lóvásárlási üzlettel s ami ennél még fontosabb, de veszélyesebb is, a kártyajátékkal foglalkoztak s töltötték idejüket. E két kávéházon kívül csak a „Hét Választó Szálloda” (ott, hol most a „Nemzeti Szálloda” áll) ódon kávéházára emlékszem; e kávéház előtt végig elhelyezett zöldre festett falócákon egész napon át üldögélt a tétlenek csoportja, pipálgatva és csibukozva, a legfinomabb magyar s török dohány füstfelhőibe ölvén unalmukat. (...)

und Nachtmahlen verzehrt hatten. Es galt damals als eine Ausnahme, wenn jemand draußen ihren Abendmahl gegessen hatte. Daran kann ich mich deswegen sehr gut erinnern, weil meine Mutter dies Mode nicht huldigte, und wir von Frühling bis zum Spätherbst abends immer draußen gegessen hatten.

Laut der damaligen Mode gab es viel weniger Kaffeehäuser und Kiosken, als heute. Nur langsam wurden einige „Gartenrestaurationen” eingerichtet und eröffnet. Am Anfang, wenn es in einigen Innenhöfe ein Paar halb ausgetrockneten Oleander ausgestellt worden waren, nannten man dies sofort „Garten-Restauratio”. Das genannte „Kaffeequelle” (Kávéforrás) war damals in der Stadt das beste und berühmteste Kaffeehaus, das bis zum 70-er Jahre in Betrieb war. Dessen Einrichtung war genügsam, wie das Geschäft selbst, hatte eine gute Bedienung, schmackhafte Getränke, und die Gesellschaft, die dort zusammenkam, war es gut ausgewählt, so konnte das Kaffeehaus ihren guten Ruf auf lange aufbewahren.

Nicht so gemütlich aber viel lebhafter war das Lokal im Wurmer Hof, wo jetzt der Sárkány (Drachen) Geschäft untergebracht ist. Dieses Lokal war viel größer als die anderen und diente als ein Treffpunkt solcher Leute die sich mit Pferdegeschäften beschäftigten und deren, - was noch wichtiger, doch gefährlicher war - die mit Kartenspiele ihre Freizeit verbrachten. Vor diesem Kaffeehaus waren grüngemalten hölzernen Bänke aufgestellt wo den ganzen Tag, die Nichtstuer und Untätiger sich in Rauchwolke ihres feinsten ungarischen oder türkischen Tabaks langweilten.

(...)

KARÁCSONYFA

E lassankint tűnedező gyermekéveim legszebb és legkedélyesebb emlékeit a karácsonyi ünnepek képezték: miért voltak ez emlékek olyan drágák előttem s mi oknál fogva emlékszem vissza még most is örömmel amaz ártatlan ünnepélyekre, elmondám 1884. december 25-én a „Budapesti Hírlap” napilapban.

E kis tárcacikknek azon részét, melyet mint naplókivonatot e keretbe tartozónak vélek, ide iktatom:

„Mikor az ember öregszik, s az élet bajaival vívott harcok után kedélyünk fásulni s lelkünk komorodni kezd, alig van valami, ami nagyobb megnyugvást s tisztább örömet képes szerezni, mint a múltba vetett egy-egy pillantás, mely élénk varázsolja azon kedélyes, csendes családi képeket, hol a háttérből valódi boldogság sugárzik elő, s a gyermekkor tündér-álmái a szivárvány mosolygó színeivel vannak kifestve, szóval az élet tavaszát, létünk valódi hamisítatlan költészetét.

Ez emlékek hatása elenyészhetetlen; híven elkísérik az embert egész a sírig; a viharok el nem söprik; a boldogság el nem mossa azoknak képét soha; élénken élénk ragyog a messze múltból is. Hisz azoknak melegénél éledt fel kételyünk először s az ott szerzett benyomások gyakorolnak mindenha legnagyobb hatást kedélyvilágunkra.

Midőn a ma beköszöntött karácsonyi ünnepek alkalmából akarok valamit írni, csak ez emlékeket kell magam elé idéznem, s azok hívó szavamra, mint a mese tündérei megjelenvén, én újra átérzem ama kor ártatlan örömeit, édes boldogságát, s képes vagyok híven elbeszélni.

Különösen a karácsony ünnepe tartozik kegyelt gyermekkori emlékeim közé, éspedig azért is, mert azóta sem láttam oly fenséges

DER WEIHNACHSTBAUM

Die schönsten und gemütlichsten Erinnerungen meiner bereits langsam verschwindenden Kinderjahren sind die Weihnachtsfeste; warum diese Feiertage für mich so heblight erschienen waren und warum ich an diese unschuldigen Feiertage immer noch mit Freude denke, habe ich bereits in den „Budapesti Hírlap” (Budapester Nachrichten) Weihnachten 1884, den 25-sten Dezember erzählt.

Einen Teil dieses Artikels - als ein Stück meines Memoires - gebe ich hiermit wieder, was meiner Meinung nach zu dem Thema passt:

„Wenn man sich altert, und er nach dem Kampf mit den Problemen des Lebens ist, anfängt er apathisch zu sein, damit seine Seele langsam trübsinnig wird, und bleibt es uns nichts übrig, was uns beruhigen und Freude bringen kann, als auf die vergangenen Zeiten ein Rückblick zu werfen. Das kann uns das Bild das gemütlichen, freundschaftlichen Familienidylls hervorzaubern, von dessen Hintergrund eine wahre Glücklichkeit strahlt, und die Flächen der feenhaften Träume der Kinderzeit mit der lächelnden Farbe des Regenbogens ausgemalt sind, mit einem Wort: die Erinnerungen an diesen Zeiten geben uns den Lenz des Lebens, die unverfälschten Poesie unseres Daseins.

Der Einfluss dieser Erinnerungen kann man nicht entwischen, begleiten sie uns treu bis zum Grab.

Jetzt als die Weihnachtsfeste sich nähern und ich will darüber etwas schreiben. Ich muss nur meine Erinnerungen hervorrufen und die, wie die Elfen eines Märchen sofort wieder lebendig sein werden. Dadurch spüre ich wieder die unschuldigen Freuden, das reizende Glück dieser Epoche, wozu ich fähig bin, alles treu und wahr zu erzählen.

Besonders das Weihnachtsfest gehörte zu meiner allerliebsten Kindheitserinnerungen, weil seitdem konnte ich nicht mehr mit so

celebritással megülve, mint családjukban. Boldogult anyám nemcsak mély vallásos érzületét, de az ő családjának ősi tradícióit is átplántálta a karácsony megünneplésében mihozzánk.

A gyermek nevelésének irányát illetőleg teljes egyetértés létezett szülőim között, mindketten azt tartották, hogy annak kedélyét kell elsősorban nevelni, s erre leghathatósabb módnak az ígérkezett, hogy megkedveltetik vele a családi életet, ha annak fenséges költészete ihleti meg először a gyermek viaszpuha kedélyét.

Emellett azonban puritán szigort gyakoroltak szorgalmunk s magunkviselete fölött.

Büszkén vallom, hogy gyermekkoromban tanultam meg dolgozni, illetőleg folyton foglalkozni, de egyszersmind kedélyesen mulatni is; e két, akkor elsajátított tulajdont megtartottam mindvégig.

Édesanyám sokat örökölt atyjának költői kedélyéből, s a vallás külső szertartásait is bizonyos költői áhítattal végezte. Különösen a mód, mellyel a karácsonyi ünnepeket és a szilveszter estéjét megünneptették, marad előttem feledhetetlen. Szívvilágunk e napokban a nemes eszmék egész légkörével gazdagodott meg, s a családi élet poézisa felmagasztosult szemeink előtt.

De hát talán a családi élet is más volt akkor; mintha ma már hiányoznék belőle ama patriarchális fenség, melyet a vallás glóriája övezett körül, összeforrasztva a szíveket egy szent érzelemben; vagy talán csak én látom azt ridegebbnek ma már?...

No, de nem fűzöm tovább a reflexiókat, még komor hangulatot kelthetnének, a karácsony pedig a vidámság, a boldogság ünnepe.

Elmondom röviden, hogy minő lefolyású volt családjukban az én gyermekéveimnek karácsonya. Német divat szerint ünnepeltük meg azokat, s e divatot, úgy látszik, édesanyám honosította meg hazánkban.

herrlicher Zelebration Weihnachten feuern, wie es damals in unserer Familie gab. Meine verstorbene liebe Mutter hatte nicht nur ihre tiefreliigiöse Seele sondern auch die uralte Traditionen ihrer Familie Sie in unsere feierliche Weihnachtsfeste vererben wollte.

In der Erziehung der Kinder herrschte das beste Einvernehmen zwischen unseren Eltern, beide waren dabei, dass den Kindern vor allem den Gemüztzustand zur Entwicklung bringen soll und dafür wäre es sicherwirkend sein, wenn sie in uns die Lust zum Familienleben erwecken und dessen herrliche Poesie uns inspiriert.

Außerdem hatten sie eine puritane Strenge über unsere Fleißigkeit und unser Benehmen geübt. Stolz kann ich es sagen, dass ich in meinen Kindheit erlernt hatte, zu arbeiten, immer tätig zu sein außerdem mich mit guten Launen zu amüsieren.

Meine liebe Mutter hatte viel von der poetischen Seele ihres Vaters geerbt und die Liturgie der Religion mit einer poetischen Andacht geübt. Die Weise, womit wir die Weihnachtfeate und den Silvesterabend feierten, blieb mir unvergesslich. Während diesen Tage wurde unsere Herzens Welt mit ein Legion von edelsten Idealen bereichert und die Poesie des Familienlebens hatte sich vor meinen Augen hochgepriesen. Das Familienleben war zu jener Zeit, vielleicht ganz anders; heute entbehrt es die mit der Gloria der Religion umkränzte, patriarchalische Herrlichkeit, die die Herzen in einem heiligen Gefühl zusammenbinden konnte; oder ich spüre es heute nur etwas kühler!

Aber ich führe diese Gedanken oder Reflektionen nicht weiter, will damit keine trübe Stimmung errufen, doch der Weinachten ist und bleibt der Feiertag von Fröhlichkeit und Glücklichkeit.

Ich erzähle es kurz wie mein Weihnachten als ich klein Kind war, abgelaufen ist. Wir feierten die nach deutscher Mode, diese Mode, so scheint es mir, hatte meine liebe Mutter in unseres Land eingeführt.

A gyermekeknek, amennyiben koruk által arra képesítve voltak, már december első napjaiban egy jegyzéket kellett készíteni azon tárgyakról, melyeket karácsonyi ajándékkul elnyerni óhajtottak. E jegyzékek oly szerkezetűek tartoztak lenni, hogy azokon kifejezést nyerjen a gyermek kedvenc eszméiről való felfogása.

Ha azok valamelyikén haszontalanságok és múlt játékszerek voltak följegyezve, az szüleink részéről visszadobatt, s ilyenkor újat kelle fogalmaznunk.

Elérkezvén karácsony napja, ebéd után öt órákor - akkor a divatos étkezési idő 2-3 óra volt - megkezdődött az ünnepély éspedig a következő sorrendben. Pont öt órákor megjelent az összes cselédség. A teremben néma, ünnepélyes csend honolt. A családfő (mint valódi pater domus - a ház atyja) mindegyikének kézbesített egy-egy karácsonyi ajándékot, szeretetteljes hangon buzdítá őket további hűségre, jó magaviseletre és végezetül szelíd, jóságteli szavakban kifejezte azon óhaját, hogy a jövő évet is házukban töltsék, mire a cselédek meghatottan távoztak.

Hat órákor háromszoros csengés hirdette a mi karácsonyfáink megérkezését. Ekkor megnyílt atyánk nappali terme, s mi gyermekek - öten voltunk - egy, a szoba közepén elhelyezett nagy asztalon, mindegyikünk külön megtalálta karácsonyfáját s az a körül csoportosított különféle ajándékokat.

Még most is előttem lebeg e szeretetteljes kép, az apának komoly, áhítatos magatartása, az anyának jóságos tekintete, a repeső öröm a gyermekarcokon, melynek pírján megtört a viaszgyertyák halvány fénye. Mily szívdobogva vártuk ezt évente, mennyi vágy és remény fűződött az esthez, mily szorgalmasan tanultunk, hogy érdemesnek érezzük magunkat reá.

Az est azzal telt el, hogy mindegyikünk aprón megvizsgálta a nyert ajándékokat s mindegyikünk külön, forró, hálás kézcsókokkal

Die Kinder, wie sie nach ihrer Alter dazu fähig waren, mussten eine Liste der Gegenstände machen, welche sie für Weihnachten haben wollten. Diese Listen sollten eine solche Zusammensetzung haben, in den die Auffassung des Kindes von Wert der gewünschten Gegenständen zum Ausdruck gebracht werden sollen.

Wenn auf der Liste wertlosen und nutzlosen Spielzeuge aufgelistet worden waren, hatten die Eltern die sofort weggeworfen, und sollte eine neue Liste zusammengestellt werden.

Als Weihnachten schon da war, am Nachmittag, um fünf Uhr - damals die Zeit der Mittagessen um 2-3 Uhr war -, hatte die Feier in der nächsten Reihenfolge angefangen; Pünktlich um fünf Uhr erschienen die Dienstleute. Im Saal herrschte eine stumme feierliche Stille. Mein Vater (wie ein echter Pater Domus) gab jeden in die Hände ein Weihnachtsgeschenk. Mit einer lieblichen Stimme hatte er die Dienstleute aufgefordert, uns treu zu bleiben, sich gut zu benehmen und schließlich mit guten, sanften Worten wünschte er ihnen für den kommenden Jahr, dass sie auch in seinem Haus weiter dienen sollten, danach hatten die Dienstleute sich feierlich und berührt entfernen.

Um sechs Uhr meldeten die drei Glockenlauten das Ankommen unseres Christbaums. Dann öffnete sich die Tür des Mittagssaales unseres Vaters, und wir Kinder - wir waren zu fünf - auf einem großen Tisch, in der Mitte des Zimmern unser eigenes Christbäumchen und ringsherum die hingestellten, verschiedenen Geschenke finden konnten.

Auch jetzt schwebe das liebliche Bild vor mir: das ernste und andachtsvolle Verhalten unseres Vaters, das gutmütige Blick unserer Mutter, die Gesichte der Kinder, die lachten immer im Leibe und auf der sanfte Strahl der Wachskerzen spiegelten. Wir warteten jedes Jahr mit Herzensschlagen auf diesen Abend, wie viel Sehnsucht und Hoffnung knüpften dazu, wie sehr fleißig lernten wir, um dazu würdig zu sein.

megköszöné azokat a boldog szülőknek. Irigységről vagy külön pártfogásról szó sem lehetett, hisz mindegyikünk azt kapta, amit kívánt, s ez érzés különben sem találhatott volna utat kebleinkbe, mert az telis-tele volt igazi boldogsággal. Ilyenkor át lett engedve nekünk a tágas ebédlő s korlátlan jog adatott bármily éktelen lármát csapni s forrongást jelenetezni. Mi sem természetesebb, mint hogy mi teljesen éltünk, sőt tán kissé vissza is éltünk e joggal, s gyermekkedélyünk tomboló kedve mindaddig nem ismert határt, míg álmoság és fáradtság szelídebb viseletre nem készítetett minket, szóval míg nyugodni nem tértünk.

Ezt megelőzőleg azonban szüleinktől néhány tanácsot és intelmet kellett meghallgatnunk. Az akkor hallott szavak mélyen vésődtek lelkünkbe s egész éven, mint intő jobb lebegtek előttünk.

Szóval az álom angyalai a legboldogabb gyermekeket ringatták karjaik között.

Midőn ez apró emlékek, mint megannyi édes reminiscencia szemeim előtt megjelennek, csaknem zúgolódásra fakad ajkam a végzet örök törvénye ellen, s panaszként kérdelem; hogy mért kell a gyermek-évekkel a gyermek boldogságának is örökre eltűnnie?

Bocsásson meg a szíves olvasó, ha talán kissé sokat is foglalkozám nagyon is subjectív természetű gyermekemlékeimmel. Tevém azt részben annak demonstrálásáért is, hogy a karácsonynak akkor azon módon történt megünneplése sokkal mélyebb nyomokat hagyott az emberek kedélyében, mint manapság, midőn az már nem egyéb, mint egy részről ajándékokkal való elhalmozása a hozzánk tartozóknak, másrésztől csakis külső mulatozás, mely helyenkint dorbézolásba fajul el.

Fentebb említém, hogy a karácsonynak a mai formák szerint való megünneplését vagy helyesebben magát a karácsonyfát édesanyám honosította meg hazánkban, s ezt joggal mondhatom.

Der Abend verging damit, dass wir alle Geschenke gründlich erforscht, und mit dankbaren Handküsse den glücklichen Eltern Dank gesagt hatten. Von Neid oder extra Protektion war keine Rede, denn alle von uns bekamen es, was sie wünschten. Wir alle waren voll von Glücklichkeit. Diesmal gehörte uns der große Speisesaal und wir durften große Lärme und ein großes Durcheinander machen. Es war selbstverständlich, dass wir dieses Recht missbrauchten, unsere Kinderlaune keine Grenze gekannt hatte, bis wir müde und schläfrig wurden und ins Bett gingen.

Davor müssten wir noch, wie unsere Eltern uns einige Ratschläge und Mahnungen gegeben hatten, und ein windende Rechtshand über das ganzen Jahr vor uns schwebten.

Dann die Engeln der Träume hielten die glücklichsten Kinder in ihrer Armen.

Als diese kurze Erinnerungen, wie eine himmlische Reminenzie vor meinen Augen wieder erschienen, beinahe breche meine Lippe gegen das ewige Recht des Schicksals in Klage aus, und jämmerlich frage ich mich: Warum muss es mir den Kinderjahren die Glücklichkeit der Kinder auch für immer verschwinden?

Ich bitte von meinen lieben Lesern ihre Entschuldigung, dass ich mich mit meinen so sehr subjektiven Kindererinnerungen beschäftige. Ich machte es einerseits die Tatsache zu demonstrieren, dass Weihnachtsfeiern zu jener Zeit in dem Gemüt und in der Seele der Menschen tieferen Eindrücke hinterlassen hatten, als heutzutage, wann gas ganze Fest nichts anderes gewesen worden war, als unseren Verwandten und Bekannten eine Menge von Geschenke zu geben, andererseits es wurde einzig und allein eine scheinheiligen Vergnügung, die nicht selten in Zechen übergang.

Ich habe schon oben erwähnt, dass die solche Mode der Feier, besser gesagt selbst der Weihnachtsbaum von meiner Lieber Mutter in unseres Land gebracht wurde, das kann ich mit Recht sagen.

Midőn szüleim Pestre jöttek első ízben telelni, még sehol karácsonyfát (fenyőgallyakat) nem árultak, maguk szüleim is az első években papirosból készítették azt.

Az első karácsony, melynek megünneplésére visszaemlékezem, az 1828-i volt. Híven emlékezem arra is, hogy az első években, rokonságunk tagjai, de sőt idegenek közül is számosan jöttek megtekinteni, mi módon ünnepeljük mi azt meg.

Hogy divatos kifejezést használjak, e mód akkor sensatiót csinált, s minden szemlélője sietett azt megismertetni ismerőseivel, barátaival, de általánosan csak a 40-es években tudott elterjedni.

Előttem a karácsony megünneplése mindenkor oly kegyeletteljes tény volt, hogy azt elmulasztani súlyos veszteségnek tartottam volna. 1883-ig csaknem minden karácsonyestét családi körben töltöttem, részint édesanyámnál, részint fivéremnél, részint pedig az utóbbi években rokonaimnál.

Kivételt csakis az 1834., 1835., 1836. és 1837-i évek képeztek, melyeket mint tanuló Miskolcon töltöttem. Az 1845-i karácsony alatt Magdeburgban valék, az 1849-i karácsony- napokat pedig ezredemnél töltém Lodiban, míg az 1864-it Párisban, hol kétszeres súllyal nehezedett rám az elhagyatottság és elszigeteltség komor tudata.

Az 1883-i karácsony volt rám nézve a legszomorúbb, melyet valaha átéltem; ekkor halt meg ugyanis barátom és atyámfia ifj. Ráday Gedeon gróf, honvédelmi miniszter, kinek derült családi tűzhelyénél annyi boldog karácsonyestét töltöttem el egy évtizeden át azon időben, midőn már saját otthonommal többé nem rendelkeztem.

Mindamellett nyugodt, elégtel kedéllyel mondhatom, hogy a karácsonyi ünnepek édes boldogságából hosszú éveken át kivettem részemet. Hála érte a Mindenhatónak! S ha most kissé ridegebb színben lép is elé a Megváltó születésnapjának évfordulója,

Als meine Eltern erstmal zur Wintererholung nach Pest kamen verkaufte keiner noch Tannenbäume oder Tannenzweige. Meine Eltern hatten es in den ersten Jahren selbst aus Papier gemacht.

Die erste Weihnachtsfeier woran ich mich erinnere, war im Jahre 1828. Ich erinnere mich genau, dass in den ersten Jahren die Mitglieder unserer Verwandtschaft und auch einige von fremden Leute zu uns gekommen waren, um zu schauen, wie wir Weihnachten feierten.

Wie ich mich modisch ausdrücken soll, diese Mode machte damals eine Sensation, alle daran teilgenommenen Leute eilten sich ihrer Bekanntschaft, ihren Freuden das bekannt zu machen, aber in allgemeinen konnte es sich nur in den 40-er Jahren ausbreiten.

Für mich war die Feier von Weihnachten immer eine pietätvolle Tatsache, deren Versäumung hätte ich immer als ein Verlust gefunden. Bis 1883 verbrach ich beinahe alle Weihnachtsabend in dem Familienkreis, einerseits bei meiner Lieben Mutter, anderseits bei meinem Bruder und in den letzten Jahren bei Verwandten.

Einige ausnahmen waren die Jahren 1834, 1835, 1836 und 1837 die ich als Student im Miskolc verbracht hatte. Im Jahr 1845 war ich am Weihnachten in Magdeburg und die Tage vor und nach Weihnachten 1849 verbrachte ich als Soldat in Lodi bei meinem Regiment und 1864 in Paris wo ich mich die Verlassenheit und das trübe Gefühl der Isolierung mit Verzweiflung erfüllt hatte.

Weihnachten 1883 war für mich der traurigste, was ich bisher erlebt hatte. Damals starb mein Freund und Verwandter, der jüngere Graf von Gedeon Ráday, Minister von Landesverteidigung. Bei Ihm verbrachte ich 10 Jahre lang schönen familiären Weihnachtsabende, als ich schon keine eigenen Familie hatte.

Ich wünschte jeden so glückliche Weihnachtsfeste, was ich einst selbst genießen hatte.

vigasztal azon tudat, hogy örök sorsa az élőknek veszteségeket szenvedni, halottakat siratni.

Kívánok mindenkinek oly boldog karácsonyünnepeket, minőket én élveztem.”

Mikor testvéröcsém, Ármin 1886. november 28-án Óbudán mint koronaadalmi jószágigazgató meghalt, én Aszódon, december hó 1-én végbement temetése után fiaitól emlékül csak azon bronz csengőt kértem el, mellyel öcsém húsz éven át minden karácsony-estén jelt adott a gyermekeknek és cselédeknek, hogy felkészült a karácsonyfája.

(...)

A GÓLYA HOZTA

A harmincas évek elején, alig két-három évvel atyám halála előtt, különös esemény lepte meg a családot; eseménynek mondom, ha egy körülbelül 63 éves apának s egy 42 éves anyának 6-7 évi szünet után ismét gyermekök születik. Így történt az nálunk; s a kis Marit, hogy a gólya hozta, mindnyájan meg valánk győződve, noha kevés-sel azután már kételyeim támadtak a gólya segélyével eszközölt szaporodás miatt - amint annak helyén elmesélni nem mulasztandom el.

Hogy életem elejétől fogva minden egyes körülményre oly jól emlékszem, egyik fő ok éppen az itt említett körülményben rejlik, helyesebben mondva keresendő. Anyánk rendkívül igénybe volt véve, s idejét ugyan ügyesen kelle beosztania s elosztania egy csecsemő s egy már világba járó leánya között. E korszak a mi szabadságunk korszaka volt; csak hogy otthon csend legyen, szívesen eleresztettek sétálni délelőtt, meg délután is, rendesen a dadával, s ha ez el volt foglalva, a pesztrával s Urbán urammal, atyám meghitt komornyikjával, aki mint felügyelő lön mellénk adva.

Als mein jüngerer Bruder Ármin (Herman) im Jahre 1886 am 28-ste November als Kaiserlicher und Königlicher Gutsverwalter starb und am 1-ste Dezember in Aszód begraben wurde, bat ich von seinen Söhne als Andenken nur die Kupferklinge, womit mein Bruder zwanzig Jahre lang alle Weihnachtsabend ein Zeichen für die Kinder und für die Dienstleute gegeben hatte: der Weihnachtsbaum ist fertig geworden.

(...)

DER STORCH HATTE SIE GEBRACHT

Am Anfang der Dreißigen Jahre, zwei oder drei Jahre früher als mein Vater starb, ein seltsames Ereignis überraschte unsere Familie, man kann es doch sagen: Ereignis, denn ein 63 jähriger Vater und eine 42 Jahre alte Mutter nach 6-7 Jahren Pause wieder ein Kind bekam, das kleine Marie. Wir Kinder alle bildeten uns ein, dass der Storch sie gebracht hatte, obwohl nicht lange nachher, hatte ich schon Zweifel daran gehabt, ob die Vermehrung mit der Hilfe eines Storches passiert, und ich versäumte es nicht, später das zu beteuern.

Die Tatsache, dass ich mich vom Anfang meines Lebens an allen Ereignissen so gut erinnere, kann man auf solche Umstände zurückführen, oder in den suchen. Unsere Mutter war sehr beschäftigt, musste sie ihre Zeit zwischen ein Baby und eine fast erwachsene Tochter teilen. Diese Zeit war für uns, die Epoche der Freiheit. Zuhause musste man sich in still verhalten, so wurden wir vormittags und nachmittags auch, mit dem Kindermädchen, wenn sie dafür keine Zeit gehabt hatte, dann mit Herrn Urban, dem Verwalter unseres Vaters - mit der Aufgabe auf uns zu passen -, zum Spaziergang fortgelassen.

Elképzelhető, mennyit láttunk s hallottunk e sétáink közben, tettünk bizony nemegyszer olyasmit s hallottunk nemegyszer olyanokat is, melyeket tán jobb lett volna nem hallanunk, s meg nem is tennünk. De másrésről tagadhatatlan az, hogy e szabad élet, melynek segélyével mindenüvé eljutottunk, nagyban előmozdította látkörünk tágítását, önállóságunkat s bátorságunkat, s megvetette bizonyos tekintetben a gyerek agyában az észlelődés és szemlélődés magvát, mely legfőbb esetben helyettesíteni képes a száraz tanulmányt.

Emlékező tehetségemet s a helyekkel s eseményekkel való részletes megismerkedést rendkívül fokozta s emelte ama körülmény, hogy én, már mint kis deák, nem naplót még, de emlékkönyvet vittem, melybe sok reám nézve meglepő eseményeket vagy megtörténeteket bejegyeztem, természetesen gyermeki ésszel és felfogással, de elegendőképpen arra nézve, hogy utóbb általános képek s vázlatok előállítására képesítsen.

ELSŐ KÉTKEDÉS

Atyám nagy beteg lett. Egy, orvosai tanácsa ellenére, de saját véleménye szerint hasznosnak s szükségesnek tartott, Karlsbadban töltött gyógyidény őt a legnagyobb veszélybe döntötte. Naponta vártuk kimúlását. Ezen aggályteljes napok alatt nemcsak szegény anyánk s mi gyermekek, de az összes háznép nagyon le volt verve - a rendes teendőkre nézve megzavarva -, s a háztartás kerékvágásából egészen kibillentve. Én akkor kilencéves fiú voltam, kedvence a házbelieknek általában, de elbecézett kedvence különösen a női cselédségnek; mindig jókedvű valék s élénk, tréfára s játékra kész; sohasem vádaskodtam, s ahol lehetett vagy kellett, védője és ügyésze valék a cselédeknek föllebbvalóikkal, vagy szüleikkel szemben; megtakarított filléreimet közöttük osztottam szét, hogy legyen kendőre, pántlikára - meg hogy legyen dohányra - meg borraivalóra.

Man kann es nun vorstellen, wie viel wir während dieser Spaziergänge gehört und gesehen hatten, oft so etwas, was uns nicht zuzuhören oder zu tun erlaubt war. Auf anderer Seite kann ich es nicht leugnen, das freie Leben unseren Gesichtskreis, unsere Selbstständigkeit und unseren Mut erweiterte und beförderte, pflanzte sie im kindlichen Gehirn die Kerne der Observierung und Beschaulichkeit, die oft die Lehre der trockenen Wissenschaft ersetzen konnten.

Meine Fähigkeit zur eingehenden Erinnerung an Geschehen, Ort und Stelle half in großer Masse die Tatsache, dass ich schon als junger Student noch kein Notizbuch, sonder ein Tagebuch schrieb, in dem ich alle für mich überraschende Ereignisse oder Geschehene aufgezeichnet hatte, selbstverständlich, mit kindlicher Vernunft und Auffassung, aber mit dazu genügendem Verstand, was mir möglich gemacht hatte, später allgemeine Bilder oder Skizzen über diesen Zeiten zu formen.

ERSTE VERZWEIFELUNG

Mein Vater wurde sehr krank. Entgegen dem Rat seiner Ärzte, fuhr er nach Karlsbad - seiner Meinung nach - einen wohltuenden Kur dort zu verbringen, der nachher ihn in große Gefahr brachte. Jeden Tag mussten wir mit seinem Tod rechnen. In diesen Tagen nicht nur unsere Mutter, sondern auch wir Kinder, und die Dienstleute waren alle sehr niedergeschlagen. Jeder war in seiner alltäglichen Arbeit gestört und der Haushalt wurde aus seinem Geleise geraten. Ich war damals ein neunjähriger Bursche. Ich war der Liebling aller, die im Haus wohnten, aber meistens der Frauen, und Mädchen unter den Dienstleuten, ich hatte immer gute Laune, machte gern Spaß und Spielerei; ich hatte keine beschuldigt, wann es nötig war, war ich der Hüter und Schützer der Dienstleute, sogar entgegen ihren Vorgesetzten und unseren Eltern; mein gespartes Geld hatte ich unter ihnen verteilt, damit sie einen Tuch oder

Egy éjjel - atyám halála napját megelőzőleg - a gyermekszobában elhelyezett ágyamban feküdtem, álmatlanul s keservesen sírva az atyám kétségbeejtő állapotáról hallatszó hírek felett. Az összes cselédség talpon volt, s így természetesen a női cselédek is. Nővérem szobalánya, Rézi, egy igen csinos szőke leány, hallván a mellékszobából zokogásomat, bejön hozzám, s eleinte csevegni s utóbb vigasztalni kezdett. E vigasztalás közelebbi érintkezésbe hozván a csinos lánnyal, nagy hatással volt reám; - és én e perctől fogva meg voltam győződve afelől, hogy egyedül a nők képesek bennünket, ha szenvedünk s valamely nagy fájdalomtól lesújtatunk, valóban megvigasztalni. Ez időtől fogva Rézit nem akartam többé nélkülözni, mindig körülötte és mellette valék, amiért gyakori korholást kellett túrnöm. A korholással azonban mit sem gondoltam, s habár titokban, de mégis minduntalan találkoztam vele, az ő előzenysége által erre felbátorítva, s hízelegtem neki, amit szívesen engedett és fogadott.

E csekély esemény nagy hatással volt jövőmre, mert anyám kevéssel azután, a látottakból s hallottakból meggyőződve afelől, hogy lehetetlen élénk vérmérsékletű fiúgyermeket a sok női cselédség környezetében helyesen nevelni, gyorsan s végleges határozott mindazokra nézve, melyek utóbb jótékony s helyes befolyással voltak nevelésünk irányára s vitelére általában. Nem ok nélkül állítom tehát, hogy életem minden nevezetes fordulataiban mindig a nő volt azon tényező, mely cselekedeteimet irányozta s ezáltal végzetemet uralta és kormányozta. Nem panaszképpen említtem itt azt fel, mert szívesen s mintegy akaratlanul engedtem mindenkori ama befolyásnak, melyet a nők reám gyakoroltak, meggyőződve afelől, hogy finom érzék, tapintat s kedély dolgában hasonlíthatatlanul felebb állanak nálunk, férfiaknál.

eine Band oder eine Masche, Tabak kaufen konnten oder sie auch etwas für Trinkgeld haben sollten.

In einer Nacht - ein Tag vor dem Sterben meines Vaters, war ich in meinen Kinderzimmer schlaflos in meinem Bett gelegen, hatte über den verzweifelnden Zustand meines Vaters bitterlich geweint. Alle Diener waren wach, selbstverständlich auch die Weiber. Rézi, ein sehr schönes, blondes Mädchen hörte von dem Nebenzimmer mein Weinen, und zu mir kam. Zuerst hatte sie geplaudert, dann fang an, mich zu trösten. Das hübsche Mädchen ist damit zu mir näher gekommen. Seitdem habe ich das Gefühl, dass nur die Weiber uns trösten können, wenn wir große Kummer haben, oder wenn wir an etwas litten. Von nun an war ich oft mit Rézi zusammen, deswegen schimpfte meine Mutter mich oft, woran ich sehr gelitten hatte. Aber das half nicht, und traf ich mich heimlich mit Rézi auf weiteres, ich tat ihr schön und sie nahm es gerne an.

Diese kleine Episode hatte eine große Wirkung auf meine Zukunft geübt. Meine Mutter bemerkte es, und von denen, was sie gesehen und gehört hatten, war sie davon überzeugt, dass es nicht richtig war, einen temperamentvollen Buben immer in der Umgebung der Dienstmädchen zu erziehen. Später in meinem Leben hatte ich oft bemerkt, dass die Weiber viel sanfteren Gefühle, Gemüter haben als die Männer, dass habe ich oft in meinem Leben erfahren.

ATYÁM HALÁLA

Atyám súlyos betegségéből föllábalni többé képes nem volt; s csakugyan néhány hét elteltével 1833. évi szeptember havában, alig 66 éves korában kimúlt, hagyván hátra egy özvegyet s öt árvát, miután három fiú kicsi gyermekkorában, a húszas évek alatt itt Pesten uralgó veres himlő- és vörhenyjárványnak esett áldozatul. (...)

Atyám halálos ágyán, midőn anyánktól s tőlünk gyermekektől búcsúzott, élelőszóval meghagyta, hogy temetése legyen egyszerű, szónoklatot csakis Kalchbrenner pesti német lelkésznek van megengedve felette tartania, pesti magyar egyház akkor még nem létezvén. (...)

Atyám halálos ágyán mondott eme öntudatos szavai s többi élelőszóval előadott rendelkezései nagy s maradandó benyomást hagytak hátra gyermeki kedélyemben. Azon nyugalom, mellyel mindazt élete végpercében elmondotta, a halálról való elijesztő képzelmet lelkemből örökre elűzték; a halál fogalma elvesztette reám nézve a rettenetesnek benyomását s inkább egy öntudatos, kedélyes s sokat jelentő búcsúnak vette föl szerepét. Ez volt azon benyomás, melyet az önmagával kibékült haldokló szülének szavai az őt körülálló siránczó családra előidézt. De az élet maga azután e megadásteljes érzést sokban megváltoztatta, mert a családfő kimúlása, ezt gyermeki ésszel is csakhamar felértem, válságos helyzetbe juttatta családukat.

Annyi bizonyos, hogy gondatlan, öntudat nélkül átélte, kedves gyermekeim itt véget értek; ami azon túl bekövetkezett, az mind már maga az élet, a korán beköszöntő élet volt, mely nem enged többé képzelődnünk, hanem a szigorú való által tart ébren s int bennünket komolyságra s megismertet, amint mondani szokás, az „élet gondjaival”.

MEINES VATERS TOD

Mein Vater konnte sich von seiner schweren Krankheit nicht erholen und in September 1833, 66 jährig er starb. Er lies eine Witwe und fünf Waisen hinter, früher hatte ich noch drei kleineren Brüder gehabt aber sie in den zwanzigen Jahren in Scharlach gestorben waren...(...)

Am letzten Abend vor seinem Tod hatte mein Vater von unserer Mutter und von uns, Kinder Abschied genommen erklärt, dass er nur ein ganz einfaches Begräbnis haben soll, nur Herr Kalchbrenner, der deutsche Pfarrer von Pest soll das halten, damals gab es in Pest noch keine ungarische evangelische Gemeinde. (...)

Diese selbstbewussten Worte und Verordnungen, die im seinem Sterbebett gesagt worden waren, hatten in uns Kinder tiefen Eindruck hintergelassen. Die Ruhe, mit der er in den letzten Minuten von seinem Tod zu uns sprach, von mir die schreckliche Idee vom Sterben für immer verjagten; das Sterben ist in meiner Seele lieber ein selbstbewusster und viel bedeutender Abschied geworden. Das war der Eindruck, was die Worte, der mit sich bereits versöhntem sterbenden Elter, im Kreise der weinenden Familiengliedern hervorgerufen hatte. Nach diesem beruhigenden Gefühl änderte sich das Leben aber in vieler Hinsicht, denn der Tod des Familienvaters, -- den ich schon mit der Sinne eines Kindes verstand - hatte in die kritische Lage unsere Familie geführt.

Das ist sicher, dass meine sorglose, unbewusste Kinderjahren damit endeten; was nachher kam, war das selbst das Leben, das früh eingetretenes Leben, was uns zu träumen nicht mehr ließ, was uns aufforderte wach zu sein und ernst zu werden, und machte uns Bekannt damit, was man „mit der Sorgen des Leben”. bezeichnet.

Nem kell s nem szabad azt gondolnunk, hogy a gyermekeknek nincsenek gondjaik; vannak bizony, mégpedig feles számmal; csak-hogy a gyermek gondjait elsepri a könnyár, a férfi gondjai pedig mély, kitörölhetetlen barázdákat vésnek keblünkbe.

A KÉTELY RENDESEN A VÁLSÁG ELŐHÍRNÖKE

Atyám halála válságteljes helyzetbe juttatta családunkat, az egymást láncszemek gyanánt érintő események s körülmények egész sorozata képében.

Nagy szerencse volt az, reánk, fiúgyermekekre nézve, hogy atyánk utolsó tette mintegy az vala, hogy Hunfalvy Pált fogadta fel mellénk nevelőül. Ez által legalább egy irányba, bizonyos megnyugvás lön előidézve, mert egy komoly, mindenki által dicsért férfinak belépése a családba akkor, midőn a családfő megszűnik lenni, bizonyára csakis megnyugvást szülhet.

Anyám magyar özvegyiségre jutott, ami akkoron annyit jelentett, hogy független bár, de mégis erkölcsileg felelős birtokosa, helyesebben mondva bírlalója lett az összes vagyonnak. De anyámnak mint külföldinek, s így tehát nem szívesen látott s tűrt tagja családunknak, sokkal több akadállyal kelle megküzdnie, mint más, az ide való viszonyokkal némileg ismerős özvegynek. Hogy pedig a viszonyokat nem ismerte, annak tulajdonképpen édesatyánk volt az oka, aki soha semminemű családi, akár pénzbeli, akár gazdasági vagy peres ügyeket, sem az azokra vonatkozó ismertető adatokat nejevel nem közlőtte. Még inkább megnehezítette anyám állását, egy éppen kevéssel atyám halála előtt elvesztett fontos családi per, mely szerint a férfi-ágnak 250 000 forintnyi összeget kelle a leányágnak fizetnie.

Miután pedig anyám az összes Podmaniczky ősi javak egy negyedét bírta, őreája 62000 forint esett mint lefizetendő összeg, ami, tekintve

Man kann es nicht glauben, dass die Kinder keine Sorgen hätten, doch, sie haben es auch, aber die Kindersorgen werden bald von den Tränen weggespült, die Sorgen der Männer können aber tiefe Furchen ins Herz einprägen.

DER ZWEIFEL IST GEWÖHNLICH EIN VORBOTE DER KRISE

Das Sterben meines Vaters brachte unsere Familie in große Krise, es kamen wie die Kettenglieder, eine Reihe von Ereignisse und Geschehens.

Es war für uns Buben großes Glück, dass unseres Vaters letzte Tat war, für uns als Erzieher, Herrn Paul Hunfalvy aufzunehmen. Damit gab es eine Beruhigung, weil ein ernster und von allen Leute lobgepriesener Mann in unsere Familie kam, dann als der Vater Familie starb, war es wirklich eine Beruhigung.

Meine Mutter wurde eine sog. ungarische Witwe, was damals bedeutete, obwohl sie unabhängig blieb, war sie auch verantwortlich für die ganzen Güter und Habschaft. Aber meine Mutter, als Ausländerin, war ein nicht sehr beliebtes Glied unserer Familien, musste mehrere Hindernisse nehmen, als die anderen Witwe in ähnlichen Verhältnisse. Sie konnte doch diese Verhältnis nicht kennenlernen, weil mein Vater das nicht wollte, dass seine Frau mit den Sachen der Familien, des Geldes, der Wirtschaft oder mit einem Prozess bzw. der Streitigkeit zusammenhängende Daten nicht bekannt machen sollte. Noch dazu gab es eine große Schwierigkeit für meine Mutter; kurz vor dem Sterben meines Vaters hatte er einen Prozess verloren, nachdem musste der Männerzweig der Familie dem Frauenzweig 250 000 Forint auszahlen.

Nachdem hatte meine Mutter einviertel des ganzes Vermögens Podmaniczky's geerbt, so musste sie laut dem Urteil 62000 Forint auszahlen, das, wenn man den damalige Geld-, und Kreditverhältnisse gut kennt, eine große Summe war..

az akkori pénz- s hitelviszonyokat, rendkívül nagy összegnek volt mondható.

Roppant hátrány volt anyámra nézve az is, hogy az akkor uralgó viszonyok következtében a magyar nyelvet nem sajátította el. Eme körülmény következtében a családi ülések alkalmával, milyenek akkor a sok közös vagyon miatt sűrűen tartattak, nemkülönben a gazdaságban való érintkezést illetően, mindig tolmácsra szorult, ami nem csekély alkalmatlanságára, s bajára volt számtalan esetben, s nem egy ízben érzékeny következményekkel járó félreértésre s összekoccanásra szolgáltatott alkalmat.

De édesanyám fennkölt lelke s a családjá s új hazája iránti forró szeretet, joggal mondhatnám lelkesedés, csakhamar le tudta mind győzni az eléje gördülő akadályokat. Eréllyel s mégis gyengédséggel s elővigyázattal tudta megragadni családjának hajójának kormányrúdját, amint ez a tanulókoromból egybeállított naplótöredékeimből bőven ki fog derülni.

Es war für meine Mutter auch ein großer Nachteil, dass sie zwischen der damals herrschenden Verhältnisse die ungarische Sprache nie erlernt hatte. Darum brauchte sie immer einen Dolmetscher zu arrangieren, wenn eine Sitzung der Familie stattfand, was oft vorkam, wegen des zu ganzer Familie gehörenden großen Vermögens und der mit der Wirtschaft zusammenhängenden Fragen. Diese Sitzungen waren für sie oft unangenehm, und weil sie die Sprache nicht richtig beherrschte, verstand sie wenig über die Sachen, und schließlich führte es nicht selten zum Streit innerhalb der Familien.

Aber die Mutters hochsinnige Seele und ihre heiße Liebe zu ihrer Familie und ihrer neuen Heimat, - man kann es sagen: ihr Enthusiasmus -, konnten alle Hindernisse bald überwinden. Mit der Tatkraft aber doch mit Sanftmut und doch mit Vorsicht, konnte sie die Steuerstange unseres Familienbootes dirigieren, was aus der in meinen Studienjahren zusammengestellten Tagebuchfragmente gut erleuchtet wird.

TANULÓKOROM 1834-1844

ANYÁM EMLÉKE

Az ősiség korában, szerény véleményem szerint, legalább az örökösödési rend, s abból kihatólag a különmemű családtagok közötti viszony, főltte fonák s nem ritkán a családi békét felzavaró s felháborító volt.

Általában véve ugyanis, a figyermek vagy figyermekék valának az egyedüli örökösök.

A család női tagjai igen mostoha elbánásban részesültek, kivéve azon családokat, de ezek a dolog természetéből kifolyólag ritka esetek valának, ahol az összes birtok női ágra szóló vala, mely esetben a gyermekek nemi különbség nélkül egyformán osztakoztak.

De még ez utóbbi eset beálltával is, minden csak képzelhető s megengedhető s meg nem engedhető megtörtént arra nézve, hogy a leányok háttérbe szorítassanak, s a fiúk részei - melyeknek pedig a leánygyermekék osztályrészeivel egészen egyformáknak kellett volna lenniök - lehetőleg gyarapíttassanak s értékesebbé tétessenek.

A fiú- s leánygyermekék közötti egyenlőtlenséget az osztályrészeket illetőleg leginkább példák által lehetséges illusztrálni. Így például a mi családukban, kevés levén a női ágat illető birtok - egy-egy figyermekre körülbelöl 4500 hold első rendű, legjobb minőségű birtokrész jutott osztályrészül. Ezen egyenlőtlenség, melyet sokat s gyakran hallottam említetni, engem mint igaztalanság rendkívül felháborított, s arra bírt, hogy anyámnál jelentkezve egész komoly-

MEINE STUDIENJAHRE 1834-1844

ERINNERUNG AN MEINE MUTTER

Meiner bescheidenen Meinung nach, waren es in den alten Zeiten, die Ordnung der Erbfolge und aus der kommenden Verhältnisse, hauptsächlich die Verhältnisse zwischen der Männer und Frauen, oft sehr kompliziert und den Frieden zwischen die einzelnen Familienglieder in großer Masse zerstört.

Normalerweise waren der Bub oder die Buben die einzelnen Erbe.

Die Frauenmitglieder einer Familie waren stiefmütterlich behandelt, ausgenommen die Fälle - aber es kam nur selten vor - wann alle Güter von der Frauen vererbt wurden. In dieser Fällen erbten die Kinder die gleiche Größe, egal ob sie Mädchen oder Buben waren.

Aber wenn diese Lage selten vorkam, doch alle Mittel erlaubt war, die Buben in zum wertvollsten Besitzteil zu verhelfen.

In unserer Familie zum Beispiel, wo der Teil, den meine Schwestern bekommen sollte, ziemlich klein war. Ein Bub sollte etwa 4500 Morgen erstklassiges Feld bekommen, ein Mädchen dagegen höchstens nur den 3-400 Klafter. Diese Ungleichheit - wie ich die oft erwähnt hörte, und mich, als eine Ungerechtigkeit besonders ärgerte -, zu beseitigen, meldete ich mich bei meiner Mutter und sagte in meinem Ernst, dass ich meinen Teil nicht haben wolle, diesen sollen meine Schwestern bekommen; zuerst hatte meine Mutter mich belobt, dann später sagte sie aber: „Mische dich in keine Dinge, die Du nicht verstehst”.

sággal előadja neki, miszerint jövődöbeli osztálybeli előnyeimről lemondok nővéreim javára; anyám először megdicsért, amiért szívem jó sugallatának engedtem, de utóbb leszidott s elkergetett, azt mondván: Mische dich in keine Dinge, die du nicht verstehst (Ne ártsd magad semmiféle ügybe, amit nem értesz meg)!

Az egyedüli, de nagyon ephemere értékű előnye a leányoknak az volt, hogy a közös vagyonnak kellett fedeznie kiházásukat, holott a figyervekre nézve ez irányban semmi gondoskodás nem történt, amely körülmény nem ritkán váratlan s így tehát rossz hatással volt, előre nem látott terhet róván azok vállaira, akik még szüleik életében alapítottak családot, illetőleg megnősültek.

A magyar apa mindig a fiúk gyarapításáról s a család megörökítéséről beszélt, de dacára e beszédnek, s szószaporításnak, felnőtt fiaival gyakran rosszabbul bánt, mint cselédjeivel, s oly szűkre szabta a megélhetésre szükséges évi járandóságot, vagy pedig éppen nem szabta azt meg, hogy legtöbb esetben a fiú, ki mégis sokat emlegetett családjához méltóan kívánt élni, adósságokba merült, mielőtt vagyonhoz jutott.

E visszas körülmény, egészen a jelenkorig maradt meg egy bizonyos fokig, mert a magyar ember semmitől sem iszonyodik annyira, mint a rendtől s saját legbensőbb viszonyainak őszinte megismerésétől. Hisz még most is, mikor pedig az ősiség már rég ideje nem létezik, irtózunk egy végrendelet elkészítésétől s életünk biztosításától, mert mindkét esetben bizonyosnak tartjuk halálunkat - mintha a kaszás tőlünk kérdezné, mikor jelentkezhetik?

Régebben, ha egy ifjú ember megházasodott, az egyedüli, amiről roppant érdeklődéssel gondoskodtak, az volt: hogy legyen jó négy ló, egy pár liberia bújtatott cselédje s néhány, lehetőleg gyakorlatlan szerkezetű hintaja. Pedig sem a négyes fogat, sem a cselédek, sem a járművek nem képezik véleményem szerint valamely kellemes otthonnak első s fő feltételeit. (...)

Das einzige, aber ephemere Vorteil der Mädchen war, wenn sie heirateten, dann sollten sie aus den gemeinen Gütern ausgestattet werden, aber für die Buben war es keine solche Möglichkeit. Dieser Umstand hatten nicht selten unerwartete Lasten an die Schultern dieser Männer gedrückt, die noch im Leben ihrer Eltern heirateten, und eine Familie gründen wollten.

Ein ungarischer Vater plauderte immer über die Vermehrung der Güter seiner Söhne und von der Beerbung der Familie, aber trotz dieser Plauderei und unnützlicher Sprache, oft ist es geschehen, dass ein Vater seinen erwachsenen Söhne schlechter behandelte als seinen Dienstleute, und ihre jährliche Apanage bestimmte und begrenzte, oder im Gegenteil, hatte er es eben gar nicht bestimmt, wie im meisten Fall geschehen war. Wenn der Sohn auf solchem Niveau leben wollte, was seine Familie verdient hätte, hat er oft gerade deswegen Schulden gemacht, noch davor, als er sein Vermögen vererbt und erhalten hätte.

Diese niedrige Lage ist ganz bis heutigen Tagen in bestimmten Grad so geblieben, weil der ungarische Mann sich vor allem fürchtet vor der ehrlichen Erkennung seiner inneren Verhältnisse. Auch jetzt, als die Avitizität schon lange nicht mehr existierte, schaudert er vor der Verfertigung eines Testaments und einer Lebensversicherung, weil er in beiden Fälle glaubte sein Tod kommen zu werden, - ob der Sensenmann ihn fragen würde, wann er kommen sollte?

In alten Zeiten, wenn ein junger Mann heiratete, die einzige Sache, wonach sie sich orientierten: vier gute Pferde, ein Paar in schöne Liberien gekleidete Dienstleute, und eine schöne, gut konstruierte Kutsche zu haben. Meiner Meinung nach nicht eine Kutsche mit vier Pferden, nicht die Dienstleute, nicht die Fahrzeuge bilden die Voraussetzung eines gemütlichen Heimes (...)

Eine Sache muss ich noch erwähnen, nämlich „die Rechte der Witwen“, die einerseits das ewig höfliche Benehmen der ungarischen Männer den Frauen gegenüber beweist, andererseits aber wo über das Unterhalt der

Ezen a mi viszonyainkhoz fontos adalékul még föl kell említenem az „özvegyi jogot”, mely a magyar nemzet a nők iránti lovagias érzelmeinek maradandó emléke marad ugyan mindörökre, de ott, hol családok fenntartásáról volt szó, éppen nem volt a maga helyén.

Nem nevetséges állapot volt-e az, látni egy családos apát, az élet delét már jóval túlhaladott férfit, aki még mindig anyja, mint „magyar özvegy” gondnokság alatt nyögött; semmiről s semmiben sem lévén képes önállóan rendelkezni; aki nem önmaga, hanem mindig csak anyja eszméi és bogarai segélyével gondolkozott s okoskodott. Volt eset reá, hogy 40-50 éves családapa naponta kapott édesanyjától csak éppen annyi aprópénzt - az akkori szólásmód szerint -, amennyit az öregasszony a maga korának ízlése és elvei szerint elegendőnek tartott arra nézve, hogy abból egy család elmullasson és idejét jól töltsen. Ismertem magyar özvegyeket, akik egy fél századon át bírlalták a család, illetőleg a mellék-rokonok jogosan őket megillető, sőt gyakran neveikre is írt birtokokat. A rokonok éheztek, mialatt az özvegy nagy házat vitt s saját női ágon lévő rokonai számára gyűjtötte a filléreket az éhezők vagyonából.

Hogyan tudott ezen abnormitás megférti a családi vagyon s név iránti oly sokat emlegetett tisztelettel s hagyományosnak tartott ragaszkodással? Erre választ egyedül azon számtalan egymással homlokegyenest ellenkező nézetek, szokások s törvények volnának képesek adni, melyektől társas s nyilvános életünk csak úgy hemzsegett.

Édesanyám mint „magyar özvegy” (hajdan a magyar özvegy élte végeig vagy legalább újból való férjhezmeneteléig gyászruhát viselt) gyermekei irányában a legnagyobb előszeretettel, figyelemmel s gyengédséggel járt el. Pedig nehéz, sőt mondhatnám igen kényes viszonyok között találta magát, mert öt élő gyermekei közül a két legidősebb már-már eladó hajadonok valának, míg az ötödik egy csecsemő-gyermek, és ez ellentétek közé belékelve két fiú nevelése is volt reá bízva, akik az összes család ifjabb ágának egyedül

Familie die Rede war, dort war es gar nicht in Ordnung.

War das nicht eine lächerliche Situation, als ein Familienvater in hohem Alter musste immer noch an dem Vollmund ihrer Mutter leiden, konnte überhaupt nicht selbstständig werden. Es gab solcher Fall, als ein 40-50 jähriger Mann täglich nicht mehr Geld von ihrer Mütter bekam, als es ihm -ihrer Meinung nach - nur für die täglichen Ausgaben ausreichend sein sollte. Ich habe die ungarischen Witwen gekannt, die ein halbes Jahrhundert lang allein das ganze Vermögen der Großfamilie (auch ihrer Verwandten, und Nebenverwandten besaß. Als die anderen Mitglieder der Familie hungerten, sie genoss das Leben, sammelte die Heller aus dem Vermögen der Hungernden, aber nur für die Frauenverwandten. Nur Sie hatte immer viele Gäste gehabt.

Wie konnte diese abnormale Situation Zusammenbunden mit der Anhänglichkeit an die Namen und alten Traditionen überhaupt existieren? Darauf kann man nur eine Antwort geben, wenn er die Vielseitigkeit der Meinungen, Sitten und Gesetze in dem Gesellschaftlichen- und in Öffentlichen Leben bereits kennerlernte.

Meine liebe Mutter (als „ungarische Witwe”) trug in diesen alten Zeiten - wie die anderen ungarischen Witwen - bis Ende ihres Lebens schwarze Kleider. Die schwarze Kleider konnten bzw. durften sie nur dann weglegen, wenn sie wieder verheiratet geworden waren. Meine Mutter liebte uns zart und weich, obwohl es ihr nicht einfach war, weil wir zu fünf waren; meine zwei älteren Schwestern könnten schon heiraten, die Jüngste noch ein kleines Kind war, wir Buben waren zwischen ihnen. Der andere Zweig der Familie hatten keine Söhne, so ich und mein Bruder waren die einzigen Erbe der Familie.

Meine zwei älteren Schwestern sehnten sich nach ganz anderer Lebensführung, wie wir die Buben und wie die kleine Marie. Unsere Mutter kam oft in eine zu widrige Lage, konnte sie es nicht entscheiden, wann, was und wem genug zu tun. Sie war nicht genug selbstständig,

reményét képezték, a másik ágon figyermek nem létében.

Az idősebb hajadonok egészen más életmódot áhítoztak, mint amely életmód illetett volna az úrfiaknak s a csecsemő-leánykának. Anyánk nem ritkán igen visszás állásba jutott, mert azt sem tudta kinek s minek tegyen eleget. A nagyvilágban járni s dadáskodni, meg nevelőkkel s vásott fiúkkal is bajlódni egyszerre, támasz és segély nélkül, ez oly feladat volt egy szeretetteljes anyára nézve, amely nemegyszer aggállyal hálózta körül úgyis lehangozt kedélyét, mert nem bírt sem nevelésénél, sem fájánál fogva azon önállósággal, bátorsággal s erélyességgel, mellyel a magyar nők majdnem általánosságban dicsekedhettek.

Anyám családi tanácsa, hogy úgy mondjam, akkoron három tagból állott: Thaisz András bácsiból, mint családunk tabularis prókátorából; Hunfalvy Pálból, mint nevelőnkől; és Delcourt kisasszonyból, egy igen derék, hű s hozzánk s különösen édes anyánkhoz rendkívül ragaszkodó, francia, legitimista érzelmű nőből, akire idősebb nővéreink nevelése volt bízva. Hála az égnek, akkor még sem bonne-ok, sem oly nevelőnők nem léteztek, akik mindent tudnak s mindent tanítanak; a „cocotismus” ez újabb kinövése akkoron még nem volt divatos cikk.

E családi tanács a következő igen célszerű határozatokat hozta.

a) Mindenekelőtt a gyászidő legnagyobb részét falun, Aszódon, ősi fészünkben fogjuk tölteni, részint azért, hogy a szegény atyám halálát követő izgalmakat visszavonultságban kipihenhessük; részint azért, hogy anyánk a gazdaság viszonyival s vagyoni állásával a családnak teljesen s részletesen megismerkedhessék.

b) Elhatároztatott, hogy öcsém s én Hunfalvy Pál nevelőnk által kísérve, egy távolabb eső tősgyökeres magyar városban fogunk, az akkori szokáshoz képest, nyilvános iskolába küldetni; főleg azért, mert a családi tanács igen jól belátta azt, hogy nők között figyermekeket helyesen nevelni nem lehet; részint, éspedig főleg azért,

tapfer und energisch, darum war sie oft deprimiert, diese schlechte Laune kann man gut verstehen, wenn man daran denkt, sie von einer anderen Umgebung gekommen war.

Meine Mutter hatte damals drei Ratgeber gehabt. Der erste war Onkel András Thaisz, der unser tubularer Prokurator war, Herr Paul Hunfalvy unser Erzieher und Mademoiselle Delcourt, die französisch und legitimist, treu und tapfer war und an unserer Mutter und an uns sehr anhing. Sie hatte die Aufgabe, unsere älteren Schwestern zu erziehen. Gott sei Dank, damals gaben es noch keine „bonne” und „Cocotismus” war noch nicht an Mode. Solche Erzieherinnen, wie sie, wussten alles und unterrichteten alles.

Der Familienrat brachte die folgenden Entschlüsse:

a) Zuerst bis die Trauerzeit endet, werden wir den großen Teil dieser Zeit am meisten am Land, in Aszód, in unserem „Alten Nest” verbringen, nicht zum Letzt, die Aufregungen, die das Sterben meines Vaters verursachte, auszuruhen. Anderseits auch deswegen, dass die Witwe (meine Mutter) die Möglichkeit hätte, die Lage der Familienwirtschaft und die Verhältnisse des Vermögens unserer Familie in ganzen und gründlich kennenlernen zu können

b) Man hat entschlossen, mein Bruder und ich von unserem Erzieher Herr Paul Hunfalvy begleitet, in einer echten ungarischen Stadt, - nach der damals herrschenden Sitte - in eine öffentliche Schule gehen zu sollen; hauptsächlich deswegen, weil der Meinung des Familienrates nach es unmöglich war, zwischen Frauen die Buben recht zu erziehen, und nicht zum Letzt darum, weil wir Buben nach damals allgemein verbreiteten Ideen ganz ungarisieren werden sollten. Darum hatte man die Stadt Miskolc ausgewählt, weil es wie damals, auch heute ein gutnamiges evangelisches Gymnasium hatte, und in dieser Stadt werden wir nur nicht anderes, als ungarische Worte und Gespräche hören sollen.

hogy mi fiúk, az akkor felmerülő s mindinkább terjedő eszméknek hódolva, teljesen megmagyarosodjunk. S éppen ez oknál fogva lett kiszemelve Miskolc városa, mely akkoron, úgy mint most, egy ágostai hitvallású gymnasiummal bírt, amely jó hírnek örvendett, s amely városban magyar szónál mást alig leendő alkalmunk hallani.

c) Thaisz András véleménye szerint elhatározottat továbbá, hogy a család iránt deferenciából, anyánk családotul felránduland, mielőtt még falura vonul vissza, Pozsonyba, ahol Szirmainé - báró Podmaniczky Terézia, elhalt atyánk egyetlen még életben levő testvére, mint magyar tekintélyes özvegy lakott. Ezen eljárást Thaisz András különösen azért tartotta szükségesnek, mert atyánk - mint ezt „Naplótöredékem” első részében meg is említém - nem valami nagy kegyben állott családjánál, s nejét, anyánkat nagyratartva, nemigen engedte, hogy túl a rendjén szoros viszonyba lépjen mindazokkal, kiknek társaságát atyám nem tartotta sem nagyon élvezetesnek, sem pedig valami szerfelett tanulságosnak s kellemesnek egy oly kitűnő nevelésnek s magaviseletnek örvendő, idegen nőre nézve, mint amilyen az ő neje volt. Ahányszor társadalmi közelebbi érintkezésekről volt szó, atyám rendesen azt mondotta: „Zehn Schritte vom Leib” („Tíz lépés távolságra”) - mi által bőven indokolva tartotta az anyánk által tanúsítandó eljárást s magatartását.

De Thaisz András egészen helyesen okoskodott, midőn azt mondá: amit Podmaniczky Károlyné cselekedett, azért nem ő, hanem férje volt felelős, de amint Podmaniczky Károly özvegye jár el, a felelősség mindezt a „magyar özvegy” vállait terheli.

Ez itt feljegyzett határozatok közül a c) alatti került a dolog rendje szerint először is végrehajtás alá. Ezen Pozsonyba tett kirándulásunk örökké emlékezetes marad reám nézve, részint mert első utam volt ez, mely Aszód vagy Pest határán túl vitt, részint pedig és főleg azért, mert ez utunkat gőzhajón tettük meg, s ez az utazásnak oly módja, mely akkoron reánk, gyermekekre nézve valami egészen új látvány- s mesészerű alakot öltött. Az indulás előtti nap alkonyán lett

c) Nach der Meinung von Herr András Thaisz, wurde es auch entschlossen, dass wir mit der Mutter zusammen, - bevor wir uns nach Aszód begeben werden, - wegen einiger Differenz der Familie zuerst nach Pressburg fahren sollten, wo Frau Szirmay, geborene Baronin Teresia Podmaniczky lebte. Sie war die letzte, noch lebende Schwester meines Vaters, sie war auch eine, aber dort sehr respektierte ungarische Witwe. Herr András Thaisz hielt diesen Plan darum so wichtig, weil unser Vater, - das habe ich bereits im ersten Buch meines Tagebuch Fragmentes abgeschrieben, - keine guten Kontakte mit seiner Familie gehabt hatte, und glaubte es, dass seine Frau so gut erzogen und sich gut benehmend, damit sie keine gute Gesellschaft finden und sich mit der - für eine deutsche Frau auf jeden Fall -unkultivierten ungarischen Frauen gut fühlen zu können. Wenn oft über den gesellschaftlichen Verbindungen die Rede war, hatte mein Vater immer gesagt: „Zehn Schritte von Leib”. Dies hatte unsere Mutter gut verstanden, wie sie sich benehmen und wovon und wozu sich halten sollte.

Herr Thaisz meinte, was Frau Podmaniczky als die Frau ihres Mannes getan hatte, dafür nicht sie, sondern ihr Gemahl verantwortlich war, aber was die Witwe von Karl Podmaniczky machte und machen werde. dafür ist sie selbst verantwortlich, und sie alles auf sich nehmen sollte.

Von den hier aufgelisteten Entschlüsse wurde zuerst der Punkt c) erledigt. Dieser nach Pressburg gemachte Ausflug blieb für ewig in meiner Erinnerung fest, einerseits darum, weil der meine erste Reise, die weiter länger war, als der Weg zwischen Aszód und Budapest, anderseits darum, weil wir mit Dampfschiff fuhren. Diese Reise mit einem Schiff war für uns, Kinder so neue, sehenswert und märchenhaft. Am vorigen Nachmittag vor der Abfahrt wurden allerlei Bettwäsche auf das Schiff transportiert, so die Nacht hatten wir schon auf dem Schiff verbracht, und früh Morgen um 5 Uhr, waren wir von dem Ufer abgelaufen. Wer irgendwann die Möglichkeit gehabt hatte, eine aus mehreren Mitglieder stehende Familie besser kennenzulernen, der kann eine Idee haben, wie ein

a különféle ágynemű a hajóra szállítva, hogy ott este elhelyezkedvén, az éjt a hajón töltsük, mert az indulás órája hajnali öt óra volt akkoron. Akinek valaha az életben volt alkalma egy számosabb tagból álló család közelebbi viszonyaival megismerkedetni, annak fogalma lehet arról, egy ily különleges, az újdonság varázsa által ingerlő utazás mi rendkívüli esemény szerepét vette fel eddigelé egyhangú gyermekélményeink folyamában. Minden új volt előttünk, a hajó s annak belső berendezése egy magában álló világ színét viselte képzelmeink s az ismeretlentől rettegés benyomása alatt. Az újdonság ingere és a kíváncsiság azonban csakhamar legyőzte a bennünk létező idegenkedést, s mi felhagyva a feszéllyel, berendezkedtünk, mintha egy új lakás állott volna rendelkezésünkre. A felizgult képzelő tehetség és idegesség nemigen engedett aludnom s mire reggel öt óra előtt megszólalt a három szokásos ágyúdörgés s megindult a kerekek lármás mozgása, már talpon valék s csak nevelőnk által csitítva s tartóztatva, tudtam megmaradni csendesén, fekhelyemről lesve a kapitány vezényszavát, s matrózok sürgését és forgását, s mindazt, ami körülünk feltűnő és ismeretlen végbemegy.

A két napig tartó út közben látottak s tapasztaltak örömmel s meglepetéssel töltöttek el; Vác, Visegrád, Esztergom, Komárom, mind-megannyi nevezetes pont, melyek nevelőnk magyarázata s felvilágosításai nyomán egy új, előttünk ismeretlen világba helyeztek át, egy mesészerű világba, mely jóval túlhaladta eddigi látkörünket. Minden nagyszerűnek, szépnek s varázshatalomtól körülövezettnek tűnt fel előttünk; a hajón való életet azonban csakhamar megszoktuk s megszerettük, mert dolgunk más, mint az ismeretlent bámulni s lesni nem volt, időnk a játszásra s hancúrozásra maradt elég.

Pozsony elé érve az akkor már kész koronázási domb s a várrom volt az, ami leginkább felkelté kíváncsiságunkat. Nagynénénk rendkívül szívesen fogadott, s tőle telhetőleg azon volt, hogy az öt anyánk részéről ért megtiszteltetést előzékenységgel s nekünk szerzendő időtöltés a mulatozás által viszonzozza.

großes Erlebnis diese Fahrt für uns Kinder war, deren Leben bisher nur einfache Ereignisse passierten und die Zauberei der Neuigkeit hatte uns entzückt. Alles war für uns neu, das Schiff und dessen innere Einrichtung bildeten in unserer Phantasie die Farbe einer in sich allein stehenden Welt, und der Druck, und der Furcht von den Unbekannten kamen noch dazu. Der Impuls der Neuigkeit besiegte unsere Widerwilligung und hatten wir uns eingerichtet, als hätten wir in eine neue Wohnung eingezogen. Die aufgeregte Phantasie und die Nervosität ließen uns nicht schlafen, und als Morgen, vor fünf Uhr die drei Kanonendonner gewöhnlich ertönten, und das Lärm der Bewegung der Räder erklang, war ich schon aufgestanden, und nur darum blieb ich still, weil mein Herr Erzieher das gesagt hatte, also aus meinem Bett lauste und hörte, wie der Kapitän die Bewegungen der Matrosen dirigierte. Alles, was auffallend und unbekannt war, geschah es um mich Rund herum.

Die Fahrt dauerte zwei Tagen, wir hatten viel gesehen, erlebt und gehört; Vác, Visegrád, Esztergom, Komárom, waren alle berühmten Städte des Landes, unserer Erzieher explizierte uns alles, wir sind in einer bisher noch unbekannten Welt angekommen, es war für uns eine Märchenwelt, und unser Gesichtskreis wurde dadurch sehr erweitert. Alles, was wir gesehen hatten, war großartig, schön und von einer Zaubermacht umgezäumt. An das Leben auf dem Schiff hatten wir sehr schnell angewöhnt, und uns in dem verliebt. Wir hatten nicht anders gehabt, als das Unbekannte zu schauen und Zeit zu lassen zu spielen.

Als wir in Pressburg angelegten, wurde unsere Neugierde noch größer, der Krönungshügel war damals war schon fertig und die Burgruinen erregten unsere reges Interesse. Unsere Tante hatte uns sehr freundlich empfangen und sie wollte die Ehre von unserer Mutter - also das, dass wir hergekommen sind, sie zu besuchen, - mit Verbindlichkeit erwidern und uns Gelegenheit geben, zu spielen und uns zu amüsieren.

Nagynéném szállásán rendkívül mulattattak éneklő madarai, mert ez újdonság volt reám nézve, miután Sándor nagybátyámnál az akkori divatnak megfelelőleg, csakis a zenélő órákat bámulhattam s hallgathattam. A zenélő kanári és másnemű madarak hangversenye egészen elragadott s a nagynéném körében élő társalkodónő nem győzte soha eléggé gyorsan ismét felhúzni az egyszer lefutott óraműveket. Nagynénémnek nemcsak zenélő madarai, de zenélő szekrénye is volt, de ez - formája nem lévén természetesen oly tetszetős, mint a madarak külseje s tarka-barka tollazata - nem volt képes annyira kivívni tetszésemet, mint a tollas dalmokok víg csevegeése és danája.

Pozsonyban még rendkívül érdekelt ottani gymnasiumunk, illetőleg lyceumunk megtekintése, mert azt mondták nekünk, hogy idővel philosophiát, phisicát és jogot hallgatandók ide fel fogunk küldetni.

A várrom, székesegyház stb. látnivalók csekélyebb vonzerőt gyakoroltak reám, de annál inkább felvillanyozta kíváncsiságomat a báró Prónay Istvánnal való ismeretség, akit nagynénémknél láttunk először. Báró Prónay István nyúlánk termetű, keleti barna, az olasz arcélekre emlékeztető vonásokkal, feltűnő szép és szellemdús kifejezésű fiatalember volt, aki különösen azért érdekelt, mert mint festőművészettel foglalkozó s így tehát körülbelül páratlan a maga nemében, egészen külön állást, szellemi fölény által megvilágítottat, foglalt el. Utóbb e fiatal mágnás-festőművész csakugyan Münchenbe költözött, ahol mint Kaulbach egyik legkitűnőbb s rendkívül kedvelt tanítványa feltűnő előmenetelt is tett a festőművészetben. Későbbi időkben, Pesten mulatván sokat, s egyik legkedveltebb, a fiatal úrihölgyek által különösen becézett tagja lévén a nagyvilágnak, mindenütt e néven volt ismeretes: a festő. Jelenleg nejével Pécelen él; kis falusi lakában hajdani művészi foglalkozásának még néhány példánya szemlélhető, emlékül egy fényesen megkezdett, de utóbb, fájdalom, végképpen elhagyott pályának.

In der Wohnung unserer Tante hatte die singenden Vögel mich besonders interessierten, diese waren für mich eine Neuigkeit, bisher konnte ich nur bei Onkel Sándor, nach der damaligen Mode die Spieluhren bewundern. Das Konzert der singenden Vögel-Uhren hatten mich entzückt, die Gesellschafterin meiner Tante musste die immer und immer wieder aufziehen. Meine Tante hatte außer der Vögeluhren noch einen Musikschränk gehabt, aber der war von außen gesehen nicht so besonders schön, wie die Vögel, deren wunderschöne, bunte Federn und entzückende Gesungen mich verblendeten.

In Pressburg interessierte uns das Gymnasium und das Lyzeum, denn es wurde uns gesagt, dass wir in späterer Zeit dorthin geschickt werden sollen, Philosophie, Physik und Recht zu studieren.

Die Burgruine, die Kathedrale etc. waren für uns nicht sehr interessant, aber die gegebene Bekanntschaft mit dem Baron István Prónay den ich erstenmal bei meiner Tante gesehen hatte elektrisierte mich. Baron István Prónay war groß, schön, orientbraun, hatte ein solches italienischen Gesicht. Er war ein junger man mit großartiger Begabungen, beschäftigte sich auch mit der Kunstmalerei und war sehr geistvoll. Später zog er nach München um und dort wurde er einer der vorragendsten Schüler von Meister Kaulbach und erreichte große Fortschritte in der Kunstmalerei. Später wohnte er in Pest und wurde dort der sehr geliebter Mitglieder der Gesellschaft der jungen Aristokratie, hauptsächlich im Kreise der jungen Damen, die ihn ganz einfach „den Maler“ genannt hatten. Später heiratete er und lebte mit ihrer Frau in Pécel in einem kleinen Sommerhaus, aber später bedauerlicherweise hörte er mit der Kunst und Malerei auf.

Die in Pressburg verbrachten Tage hatten uns gewiss irgendeine Selbstständigkeit gegeben und mit trauriger Seele dachte ich schon daran, dass wir bald unsere Heim verlassen und ins Fremde übersiedeln werden müssen. Mit Furcht hatte ich immer daran gedacht.

A pozsonyi út, annak élményei s tapasztalásai bizonyos önállóságot öntöttek belénk, fiúkba, mintegy előízéül annak, ami majdan végbenemend velünk, ha elhagyva nemsokára a családi tűzhelyet, elköltözzünk idegen földre. Szinte borsódzott a hátam, ahányszor erre gondoltam!

Utóbb a gőzhajóval való utazás természetesen nagyon divatba jött, mert hasonlítva az utazás e nemét a nehéz bárkáinkban, többnyire döcögős rossz utakon tett s fölötte költséges utazásainkkal, valódi gyönyörnek volt mondható a hajón való szabad járáskeles.

Bezzeg mikor gyermekkoromban először szálltam hajóra, nem gondoltam, hányszor s mi különös alkalmakkor fogom még igénybe venni a közlekedés ez először reám oly idegenszerű hatást gyakorolt eszközét. A gőzhajózást ugyanis én s valószínűleg velem együtt utóbb mások is, mikor már ily ügyekkel bőven foglalkoztam vagyis foglalkoztunk, felhasználtam légyottok berendezésére. Mily kellemes meglepetés volt az, egy-egy szép nővel esetesen egy darab utat együtt tehetni meg; esetesen mondom, mert a véletlen mindig nagy szerepet játszik Amor mindennemű kalandjai alkalmával; a szerelem egy kis szerencse nélkül csak nem lehet el!!!

Hisz a gőzhajón órákig lehattunk el s járhattunk fel s alá anélkül, hogy ismertük egymást; véletlenül aztán közeledtünk egymáshoz s elcsodálkoztunk azon, hogy még nem akadt alkalmunk egymással megismerkedhetni. S végre ha már megismerkedtünk, mért ne toldanám meg utamat néhány állomással, hogy a szegény elhagyatott magában utazó nő idejét egy kis csevegés s együtt étkezés által megrövidítem.

Fiatalság fiatalon gondolkozik, mondom egy helyen, de a fiatalág édesen és melegen tud érezni is, s ezzel leróvjá nem egy, a fiatal gondolkodás okozta bűnét.

A bűnbocsánat a javulás jutalma!

Später kam die Schifffahrt selbstverständlich in die Mode, denn zum Vergleich zur Fahrt mit schwerer Kutschen auf ziemlich schlechten Wege kostete es viel Mühe und Geld, die Schifffahrt aber war viel angenehmer.

Als ich als Kind erstmal am Schiff gefahren war, hätte ich noch nicht gedacht, wie oft und auf welchen seltsamen Gelegenheiten ich dieses Fahrzeug benutzen werde, was zum erstemal auf mich so einen fremdartigen Eindruck geübt hatte.

Die Dampfschiffahrten hatte ich später, - als ich mich mit solchen Sachen bereits beschäftigte - und wahrscheinlich andere Leute auch, zum Liebestreff benutzt. Was für eine große Überraschung ab und zumal das war, mit einer schönen Dame auf einem Schiff ein Stück zusammen zu fahren, ich sage ab und zumal, weil Amor in allen meiner Abenteuern und auch in meinem Leben, eine große Rolle spielte, die Liebe kann niemals ohne ein kleines Glück kommen!!!

Auf dem Dampfschiff könnten wir Stunden lang auf und ab spazieren, ohne dass, wir einander kennenlernen hätten, dann ganz zufällig kamen wir uns zu einander näher, lernten uns kennen, und endlich, als wir schon miteinander kannten, warum hätte ich doch nicht gekonnt, meine Reise mit einiger Stationen zu verlängern, damit mit einer kleinen Plauderei und dem Zusammenessen die Zeit der armen, allein fahrenden, verlassenen Dame nicht zu verkürzen.

Die Jugend denkt jugendhaft, sagte ich schon auf einer Stelle diese Tagebuchs, aber die Jugend kann süß und auch warm fühlen und damit tilgt sie aber nicht nur eine Sünde des jugendlichen Denkens.

Das Vergeben der Sünde ist der Lohn der Verbesserung.

AZ ŐSI FÉSZEK

A gyermek nevelését illetőleg, mint általában sok más ügyeinkre nézve, részben még most is tapogatózni vagyunk kénytelenek.

Az 1848-i események természetsszerűleg halomra döntötték mindazt, ami régebben létezett s ebből kifolyólag a nevelési rendszernek is egészen meg kelle változnia. Annyival gyökeresebben alakult át e változás, mert éppen a jólelkű szülők - a forradalom utáni évek alatt teljesen paragon hevervén a köz- s társadalmi ügyek - mintegy ösztönszerűleg, ha meggyőződésből nem is, egész erővel, mégpedig tagadhatatlanul nemes s jó szándéktól vezérelt erővel, gyermekeik gondos nevelésére vetették magukat lelkük s szülei szeretetük egész hevével.

Eme igen tiszteletre méltó ügyekezeti eredménye gyanánt mintegy két nemzedéket adtunk e hazának, amely tulajdonképpen semmi rendszeres nevelésben nem részesült, mert azon mód, mely szerint fel lettek nevelve, teljesen szakított ugyan, a körülmények kényszerének engedve, a múlttal, anélkül, hogy annak helyébe valamely át- s meggondolt, az újabb viszonyoknak megfelelő lettek volna képesek állítani. Hisz nem csoda, hogy így képződtek viszonyaink, mert e jelenség egész teljességében viszonyainkból fejlődött ki, valóságos átokká az ifjúságra nézve. Nem csoda, mondám, mert történelmünk egy tollvonással megsemmisült, a hajdani jogállapot - olyan amilyen - megszűnt lenni, a classicus nevelést ennek következtében szükségtelennek, sőt károsnak tartották; a reális nevelésről való helyes felfogás pedig még nem létezett, nálunk legalább. Vaktában tapogatózott mindenki, s a saját elvei s nézetei szerint nevelte fel azon emberi lényeket, akik azután utólag bizony nem mindig a saját kényők s kedvők szerint élhettek. Számtalan embriója keletkezett társadalmunknak, akik a régít nem ismerték s így tehát abból sem

DAS NEST UNSERER AHNEN

Was die Erziehung der Kinder betrifft, tappen wir im Allgemeinen immer noch umher.

Die Ereignissen von 1848 zerstörten natürlich alles was vorher existierte, deswegen das musste Erziehungssystem auch verändert werden. Von den Wurzel ab wurden diese Veränderungen vollgezogen, weil nach der Revolution die gemeinen und sozialen affaires gar nicht funktionierten, eben die gutseligen Eltern hatten sich instinktiv, ohne Bewusstsein, mit allem Kraft, aus edlem und gutem Willen und eifrig ihre Seele und Elterliebe auf die sorgvollen Erziehung ihrer Kinder gestürzt.

Als Resultat dieser sehr achtungsvollen Bemühung war, dass wir für unseres Vaterland zwei Generationen gegeben hatten, die eigentlich gar keine regelmäßigen Erziehung bekamen, weil die Weise, wonach Sie erzogen worden waren, hatte - worauf sie gezwungen war - mit der ganzen Vergangenheit einen Bruch gemacht, aber sie waren nicht fähig, anstatt dies etwas überlegtes Neues zu schaffen, was zu der neuen Möglichkeiten hätten passen können. Es war kein Wunder, dass unsere Umstände sich so änderten, ja doch, sie wurden sich aus unseren Verhältnisse voll entwickelt, die für die Jugend ein Bannfluch geworden sind. Kein Wunder sage ich noch einmal, weil unsere Geschichte mit einer Federstreif ausgelöst wurde, das ehemalige Rechtssystem - so wie es war - existierte nicht mehr, die klassische Erziehung hörte auf zu funktionieren, wurde sie deswegen für unnützlich, oder noch mehr für schädlich gehalten, und die Auffassung von der richtigen Erziehung existierte noch nicht, auf jeden Fall in unserem Land noch nicht. Alle hatten blind getappt und nach ihrer eigenen Auffassung erzogen sie diese lebendigen Wesens, die nachher nicht immer nach ihren eigenen Willen und Laune leben durften. Es entstand viele Embryonen dieser Gesellschaft die, die alten Formen nicht

erkölcsi erőt, sem öntudatot, sem kitartást méríteni nem tudtak, a jelent pedig, mind szerintük s mind aszerint, amit hallottak s láttak rosszat, ismerni nem akarták s megvetették. E szegény fiatalság valóban elmondhatta a költő szavaival élve: Múltadban nincs öröm, jövődben nincs remény!

Természetes, hogy ily tartalom nélküli viszonyok között számtalan közülök erkölcsileg s anyagilag elzüllött.

Utóbb ugyan megjavultak e ferde viszonyok, de korántsem annyira, hogy a szüle - még ha dúsgazdag volt is, hátha még szegény - bizonyos polgári megnyugvással tekinthessen sarjai nevelése elé. Pedig bármi elveket valljunk is, talán paradoxonnak fog tetszeni, amit mondok, de nevelési rendszernek minden egyes országban annak viszonyaihoz mérten mindnyájunkra nézve egyformának kell lennie, mert az emberek a nevelés általi lehető egalizálása *conditio sine qua non*ja (mellőzhetetlen feltétele) a fiatal lény utóbbi boldogulhatásának.

Annyival inkább szükséges pedig ez, mert törvényeink nemcsak kimondották a törvény előtti egyenlőséget, de azt egészen helyes buzgalommal s józansággal életbe is léptették. Mivé lesz azután ily viszonyok között azon ifjú, akit, miután melegházi növény gyanánt elszigetelten azon világtól s emberektől neveltek, amelyben s akikkel majdan akarva, nem akarva élnie kellend, ha mint idegenszerű eszméktől s szokásoktól áthatott egyén lép embertársai közé, s lépten-nyomon megbotlik, sőt elbukik, mert általa nem ismert ösvényen kénytelen haladni.

Egyedül a kedélyképződés szerintem azon része a nevelésnek, melyet csakis a szüle képes alapjában kimívelni, szelídíteni s idomítani, míg a későbbi nevelésnek olyannak kell lennie, mely a gyermek szívébe átplántált kedélyességet meg tudja óvni a lelketlenség, kétszínűség s tettetés mindennemű ártalmas befolyásától.

A leánygyermek gondos jövőjének megfelelő nevelésben csakis

kannten, also davon keine moralischen Kräfte, kein Selbstbewusstsein, keine Aushaltung schöpfen konnten und den Gegenwart, nachdem was sie darüber gehört und was sie selbst gesehen hatten, wollten sie nicht kennenlernen und wurde er von ihnen völlig verachtet. Diese arme Jugend durfte es recht mit den Worte des Dichters sagen: „In deiner Vergangenheit gibt es keine Freude, in deiner Zukunft wird es keine Hoffnung geben!”

Unter diesen inhaltslosen Verhältnisse war es selbst-verständlich, dass Einige von dieser Leute moralisch und finanziell auf schlechten Wege geraten war.

Später aber wurden diese verkehrten Verhältnisse verbessert, aber von weiten nicht so, dass die Eltern, egal ob sie reich oder arm waren, mit einer bestimmten bürgerlichen Beruhigung an die Erziehung ihrer Kindern schauen sollten. Sollten die Menschen gleichviel vom Prinzip haben, - vielleicht werden Sie für einen Paradox halten, was ich sage -, aber das Erziehungssystem, in allen Länder soll für deren Verhältnisse eben für jedermann einheitlich zwingend sein, weil die Egalität der Menschen durch die Erziehung, die Voraussetzung des späteren Glücks der Jugend als die „*condition sine que non*” ist.

Das ist um so mehr notwendig, weil unser Gesetze nicht nur die Gleichheit aller Menschen verordnet haben, sondern mit Fleiß und Klugheit wurde es auch realisiert. Was wird von diesen Jünglinge werden, die unter solchen Verhältnisse, wie die Pflanzen in einem Glasshaus von der Welt völlig isoliert aufgezogen wurden? Dann werden sie immer Zäunen treffen, immer stolpern und fallen, müssen sie sich auf solchen Pfad fortgehen, den sie früher nicht kennenlernten, und mit solchen Menschen zusammenleben, die nach diesen Regeln erzogen waren.

Meiner Meinung nach, allein die Bildung des Gemütszustand ist der Teil der Erziehung, die nur die Eltern gründlich leisten, zähmen und bändigen können, während die spätere Erziehung soll so sein werden sollte, die das in das Herz eines Kindes einplantierte Gemüt später von der Seelen-

otthon részesülhet anyja oldala mellett s családja körében. Természetes, hogy ott, ahol az anya a családjában lábra kapott viszonyoknál fogva nem maradhat meg többé igaz védangyala leányának, el kell válnia legdrágább kincsétől, hogy azt mások őrizetére bízza.

A fiúgyermeknek nemcsak kedélyét s háziasságát, de ami éppen oly szükséges reája nézve, életrevalóságát is ki kellend fejteni. Az elsőbbet a család körében sajátítván el másod-természeté, ha egyszer az élettel magával jó érintkezésbe akár szellemi, akár testi fejlődése folytán, okvetlen el kell hagynia szülei házat, hogy ismeretlen elemek között nevedekjék emberré.

E tekintetben rendkívül nagy hiányt szenvedünk megbízható nevelőintézetekben, melyekben kellő s okszerű irányítás s felügyelet mellett szerintem egyedül nevelhetők életrevaló ifjak.

Csak egy kis tanulmányra érdemesítsük Német- és Angolország nevelési intézményeit s meg fogunk győződni arról, hogy e tétel teljesen igaz. A német és angol ifjúság nevelése ugyanis kizárólag intézetekben eszközöltetik, oly intézetekben, melyek évek hosszú sora óta a legjobb hírnek s hitelnek örvendenek. S ki tagadhatná azt, hogy a jelen, elvi s erkölcsi tekintetben rendkívül zilált viszonyokhoz képest, mégis legtöbb öntudatosan, hazafiasan, férfiasan s életre való irányban nevelt ifjak Német- és Angolországban léteznek.

S mit tapasztalunk e tekintetben nálunk? Erről szólni nem akarok, részint mert máris a rendén túl sokat foglalkoztam e munkám keretében tulajdonképp nem tartozó komoly tárggyal, részint mert sokan azok közül, akik e sorokat netalán elolvassák, a keserűség s kétségbeesés érzetét, mely ellep, ahányszor ez eszmével foglalkozom, nem hazám s társadalmunk jövője iránti aggályaimnak, hanem egyedül az öreg ember zsémbeskedés eredményezte fonák ítéletének s a régit, a hajdanit mindig rózsás színben látó gyermekes érzélgésnek fognák tulajdonítani.

losigkeit, von der Heuchlerei, und von dem Betrug behüten kann.

Die Mädchen können nur Zuhause, von ihrer Mutter und im Familienkreis sorgvoll erzogen werden. Selbstverständlich, wo die Mutter wegen der in ihrer Familie entstandenen Verhältnisse, später nicht wie ein wahre Schutzengel existiert, da muss sie sich von ihrem kostbaren Schatz trennen und ihre Tochter der Obhut an anderen Leute vertrauen.

Bei den Buben soll man nicht nur die Fähigkeit zum Gemüt und zur Ehe, sondern auch zum Leben, was für ihn eben so wichtig ist, freilegen. Erstens sollten sie die in Familienkreis erhalten und wird es zu ihrer zweiten Natur werden, wenn sie später durch die geistlichen und körperlichen Entwicklung mit dem Leben einen guten Kontakt haben wollen, dann müssen sie das Elternhaus verlassen, um in den unbekannten Kreisen, wie ein richtiger Mann, Erfahrungen zu sammeln und sich damit richtig aufziehen zu können.

In dieser Hinsicht haben wir großen Mangel an guten vertrauenswürdigen Knabeninstituten, wo sie unter vernünftiger Lenkung und Aufsicht zur lebensstüchtigen Jungen aufgezogen werden können.

Man soll nur eine kleine Studienreise nach Deutschland und England machen, um sich davon zu überzeugen, dass ich Recht gehabt habe. Die Erziehung der deutschen und englischen Jugend realisieren sich ausgeschlossen nur in solchen Instituten, die sich seit jahrelang eines sehr guten Rufes erfreuen und eine sehr gute Renommee haben. Es ist unleugbar, dass es unter der jetzigen, moralisch und geistig gleichermaßen zerrütteten Verhältnisse auf Selbstbewußtsein, Männlichkeit und Patriotismus aufgezogenen jungen Männer nur in Deutschland und in England gibt.

Was ist unsere Erfahrung in dieser Hinsicht? Davon will ich gar nichts sagen, einerseits darum, weil ich mich mit diesen Problemen in Rahmen dieser Arbeit bereits viel zu viel beschäftigte, was eigentlich nicht zu diesem ernsten Thema gehören sollte, andererseits viele von der Leute, die

Édesanyám igen helyesen cselekedett, midőn a fiúgyermekeket eltávozásuk előtt be akarta vezetni azon szentélybe, melyet „ősi fészek”-nek kereszteltem el; azon „ősi fészek”-be, amely a kedélyes családi együttlét s tiszteletre méltó hagyományok felelevenítése segélyével örökre megveti a gyermek kedélyében az ősi hajlék s családjára iránti kegyeletet s őszinte mélyen gyökerező ragaszkodást.

Ez a mi családjunkban annyival szükségesebbnek bizonyult be, mert mi gyermekek atyánk életében majdnem folytonosan városban élünk; mert édesatyánk falun létező hazai viszonyainkat sem társadalmi, sem közegészségügyi, sem kényelmi tekintetben, egy sok gyermekkel megáldott családra nézve, kielégítőnek s megnyugtatóknak nem tartotta.

Mi gyermekek ennél fogva, különösen az utóbb lefolyt évek alatt csak futólagosan ismerkedhettünk meg ősi fészekünk viszonyaival, pedig a magyar nemesség hajdan mégiscsak kastélyában érezte magát valóban úrnak s ennek következtében otthonosnak. Hisz a városban akkoron csak éppen annyi időt töltöttek általában, amennyit egy farsangi időny bír felkarolni. Anyám egyébiránt még azon oknál fogva is sürgette a falun való letelepedést, mert mindig attól tartott, hogy őt mint idegen származású nem magyar nőt, gyanúsítani fogják azzal, hogy nem eléggé nemzeties szellemben neveli gyermekeit. Szegény, hányszor említette ezt előttünk, mikor a Miskolcra való, kissé nehezebb távozásunk véglegesen el lett határozva. Az átmenet a gyermekszobából a „Studier-Zimmer”-be (tanulósobába), némi akadályokba s nehézségekbe ütközött. Dadánk ugyanis, egy tősgyökeres osztrák asszony, akit halála napjáig csakis a „Frau Franci” néven ismertem, sehogy sem akarta „die Buben”, amint ő kifejezte magát, Hunfalvynak, az új nevelőnek átadni. Azt követelte, hogy mi, fiúk nála maradjunk elhelyezve, s csak tanulni járjunk leckére a nevelőhöz, mert, úgy mond, azt még sohasem hallotta, hogy 9-10 éves gyermekeket egy férfi gondjaira lehessen bízni. Meine Buben gehen zu Grund (A fiacskáim

diese Zeilen vielleicht lesen werden, würden sie eventuell glauben, dass ich mich verbittert und verzweifelt immer mit diesem Thema beschäftige, täte ich es nicht wegen der Sorgen um meines Vaterland und die Zukunft unserer Gesellschaft, sondern werden sie es als die Auffassung eines muffeligen alten Mannes oder eines Kindes, das die Vergangenheit und die alten Zeiten mit rosa farbigen Augen besichtigt, betrachten.

Meine Mutter machte es richtig, als sie uns vor unserem Wegfahren zuerst in das Heiligtum, - was ich „Ahnennest” getauft hatte -, also in diesen „Ahnennest” einführen wollte. Mit der Hilfe des gemütlichen familiären Zusammenlebens und mit dem Wiederleben der ehrenvollen Traditionen hatte sie in unserer Seele die Wurzeln der Achtung und der Anhänglichkeit an den Ahnennest und an die Familie für ewig angepflanzt.

Dies ist in unserer Familie dadurch so wichtig geworden, als unser Vater noch lebte, waren wir beinahe immer in Pest, und weil er die in unserer Heimat befindlichen ländlichen Verhältnisse auf Hinsicht des Sozialen, und Gesundheitswesens, der Bequemlichkeit für eine mit vielen Kindern gesegneten Familie nicht genug gut und beruhigend hielt.

Wir Kinder hatten in den letzten Jahren deswegen unseren Ahnennest nur selten gesehen, obwohl die ungarischen Adeln sich damals nur in seinem eigenen Schloss heimisch fühlten, dort waren die ihren eigenen Herr. In der Stadt verbrachten sie nur so viel Zeit wie lange die Faschingszeit dauerte. Unsere Mutter drang uns auf dem Lande zu leben, weil sie sich davor fürchtete, dass die Leute solche Meinung haben werden, - da die Deutsche war - ihre Kinder nicht genug patriotisch zu erziehen. Unsere arme Mutter hatte es uns wie oft mit beklemmendem Gefühl gesagt, als es schon eine entschlossene Sache war, dass wir in Miskolc in die Schule gehen sollten. Der Übergang von dem Kinderzimmer zu „Studienzimmer” ging durch einigen Hindernisse und Schwierigkeiten. Unsere Amme war eine echte Österreicherin, kannte ich sie bis zum ihren Sterben unter dem Name „Frau Franci”. Sie wollte gar nicht - wie sie es ausdrückte - „die Buben” Herrn Hunfalvy, unserm neueren Erzieher übergeben. Sie förderte,

tönkremennek), mindig ezt emlegette, ahányszor a „Studier-Zimmer”-be jött és látta, mi deákosan van egész életmódunk máris berendezve. Mit sem használt zsémbeskedése, elszakadtunk tőle végképp, s a dadának nem maradt más hátra, mint beelégedni: mit der kleinen Marie (a kis Máriával), hűgunkkal.

A Frau Franci sarkalatos nevelési elve különben a „Frau Godl” volt; egy nyírseprő veres selyem szalaggal egybekötve. Ahányszor baja támadt velünk azt kiáltotta: die Frau Godl kommt (Jön Godl asszony) s ekkor a pesztra szaladt a kályhához, előhozta a „Frau Godl”-t s kezdődött az executió, mely e szavakkal lete befejezését: I wer eng schon geben (Majd adok én neked)! Dacára e harc s háborúnak, dadánkat, a Frau Francit nagyon szerettük, s én már világba járó ember valék, midőn időről időre a kolostorban, ahova anyám őt öreg napjaira elhelyezte, meglátogattam.

Ősi fészünk, Aszód, nagyot haladott az utóbbi évek alatt; mire ott ismét hosszabb időre letelepedtünk, patika keletkezett, meg házi orvos is rendszeresítve lett; nagy fogadó is épült, mely arról volt híres, hogy német építésze az első emeletbe vezetendő lépcsőről megfélekedzván, nagy dilemmába jutott, mikor arról volt szó, mi módon érhetők majd el az első emeleti vendégszobák s a táncterem.

Az aszódi kastélyt akkoron a Podmaniczky-család különféle tagjai nagyon eredeti, de Magyarországon gyakorta feltalálható módon lakták. A kastély ugyanis a halottas ház által középen két részre volt osztva; keleti szárnyát a János-ág legifjabbik tagja, báró Podmaniczky Andor, nyugati részét a Sándor-ág legifjabbik tagja, báró Podmaniczky Károly képében, özvegye, édesanyánk bírta. De a mi fél részünk ismét ketté volt osztva, s annak tőlünk elosztakozott részében lakott Sándor nagybátyám fia, a mi unokatestvérünk, báró Podmaniczky Lajos. Tulajdonképpen tehát az eredeti ősi kastély területén három család volt letelepedve, ami sok tekintetben kellemes volt, feltéve, hogy e háztartások egymással jó egyetértés-

dass wir unter ihrer Obhut bleiben und zum Erzieher nur zum Lernen gehen sollten. Sie hatte es noch nie gehört, - sagte sie -, dass ein 9-10 jähriges Kind von einem Mann erzogen werden sollte. „Meine Buben werden zu Grunde gehen” pflegte sie es zu sagen, als sie in unseres Zimmer reinkam und sah, dass wir schon von ihr ganz los waren. Sie musste sich dann mit kleiner Marie, unserem kleinen Schwesterchen zufrieden sein.

Frau Franzi's Erziehungsmethode war die „Frau Godl”; ein mit einer roten Masche gebundenen Birkenbesen. Als wir uns schlecht verhalten, hatte sie uns angeschrien: die „Frau Godl” kommt, und lief sie zum Ofen die „Frau Godl” zu holen und hatte die Exekution begonnen, die dann mit diesen Wörter endete: „Ich wer eng schon geben!” Trotz diesen Streitigkeiten hatten wir unsere Amme sehr Lieb gehabt, ich war schon ein erwachsener und Weltumreisten Mann, ein Vagabund, als ich Frau Fruzi von Zeit zur Zeit im Kloster, indem sie in ihrem hohen Alter von unserer Mutter untergebracht wurde, besuchte.

Unser Ahnennest in Aszód machte in den letzten Jahren großen Fortschritte; als wir uns für längere Zeit dort wieder niedergelassen hatten, wurde schon eine Apotheke gegründet, gab es schon ein Hausarzt; hatte man auch ein Gasthaus gebaut, das wurde davon berühmt wurde, dass der deutsche Architekt vergessen hatte, die auf die erste Etage führende Treppe zu bauen, man hatte eine große Dilemma, wie er von dem Erdgeschoss zum Gastzimmer oder zum Tanzraum aufgehen sollte.

Im Schloss von Aszód wohnten damals viele Mitglieder der Familie Podmaniczky zusammen, in Ungarn gab es solche Gewohnheiten damals nicht selten. Das Schloss war damals mit dem Leichenhaus zur zwei Teilen zergliedert. In der Ostseite wohnte der jüngste Mitglied des János-Zweiges der Familie, Baron Andor Podmaniczky, die südliche Seite war in dem Besitz des jüngsten Mitglied von der Seitenlinie Sándors, also im Name von Karl Freiherr von Podmaniczky unsere Mutter, als seine Witwe. Unseren Teil war auch auf zwei Seite geteilt. Neben uns wohnte Lajos v.

ben éltek, de igen sok alkalmatlanságra szolgáltatott okot, ha a legcsekélyebb visszavonás adta magát elő az egyes családok körében.

Megéltem ezt is, meg amaszt is; amint általában úgy látszik a sors e megszokott közmondásnak: Man muss nicht von Allem haben (Nem kell, hogy az embernek mindene meglegyen), ellenkezőjét mérte reám, azt mondván: Du musst von allem haben (Kell, hogy minde-ned meglegyen).

Andor bátyámmal ugyanis a legjobb egyetértésben éltünk, addig is, míg özvegy volt s azontúl is, mikor ismét megnősült. Én részemről Andor bátyámat második apámul tekintettem, mert nagyon kedvelt s mindenáron azon volt, hogy férfias magaviselethez s időtöltéshez szoktasson, mindig attól tartván, hogy a sok nő s tanulmány közepette ellasszonyosodom, vagyis ellágyulok. Elvitt magával gyalog, kocsin, lóháton a gazdaságba s nemegyszer szinte megszők-tetett, csak hogy elvihessen a szabadba megedzendő tagjaimat s függetlenítendő magamviseletét. Nem bánta, ha néha-néha egy kis csínt követtem is el, s ha rajtakaptak, s tapasztalá, hogy bátran védelmezem magam, pártomat fogta s megdicsért; ha gyáva valék, s ügyetlen, bennhagyott a csávában s leszidott. Mint hajdani lovastiszt, szerette a bátorságot, fürgeséget, pontosságot s nyíltszívűséget. Utóbb, mikor egyszer Miskolcra hazatérve, a szünidőt élvezendők, meghallá, hogy jó vizsgát tettem, tudván, hogy valóban nagyszerű pipagyűjteményét mennyire bámultam és kedveltem mindenkoron, s kedvemben akarván járni, egyik kedvenc példányát e gyűjtemé-nyének nekem ajándékozta, azt mondván: majd ha szabad lesz reá gyűjtanod, ebből a pipából fogod első szippantásodat tenni. Úgy is történt annak idején.

E kis nyúlánk nyakú, szép metszésű tajtékpipa, amint a kupakján olvasható felirat mutatta, gróf Sándor Mór ajándéka volt. Híres pipának volt mondható azért, mert Sándor gróf istállójában egy igen ügyes s jámbor hátasló létezett, mellyel nemegyszer budai palotája

Podmaniczky. Eigentlich wohnten in altem Schloss drei Familien, was eigentlich sehr angenehm war, vorausgesetzt, dass die einzelnen Haushalte im besten Einvernehmen miteinander leben konnten, aber oft kamen die Probleme vor, und von einer kleinen Streiterei wurde immer etwas größere.

Ich hatte beides erlebt, so wie das Sprichwort sagt: „Nun muss nicht von Allem haben” oder verkehrt „Du musst von Allen Haben”.

Mit meinem Onkel Andor lebte ich im besten Einvernehmen, als er Witwe war, dann später auch, als er noch einmal heiratete. Ich betrachtete meinen Onkel Andor so wie mein zweiter Vater, er hatte mich auch sehr geliebt. Er wollte mich als Mann erziehen, denn er sich fürchtete davor, dass ich zwischen die vielen Frauen und die Studien werde ich auch so weich und sanft sein, wie eine Frau. Er hatte mich entweder zu Fuß, oder mit Kutsche, oder auf Pferd ins Gut mitgenommen - fast entführt -, um meine Glieder in Freiem zu trainieren, dadurch meine Seele ebenfalls unabhängig sein werden könne. Er war nicht traurig, wenn ich mich manchmal schlecht benehmen hatte. Wenn er bemerkte, dass ich mich in dieser Situationen tapfer verteidigte, dann war er froh, für mich Partei nahm und mich lobte. Wenn ich aber feige war, hatte er mich beschimpft und wenn ich ungeschickt war, lies mich in der Brühe kochen. Als ein ehemaliger Reitoffizier, liebte er die Tapferkeit, die Unabhängigkeit, die Pünktlichkeit, die Ehrlichkeit. Später als ich einmal für die Ferien von Miskolc nach Hause kam, hörte er, dass ich eine gute Examen gemacht hatte. Er wusste, dass ich seine wohl fabelhafter Pfeifensammlung bewundere, und wollte mir unbedingt eine Freude machen, so hatte ich von ihm aus seiner Sammlung ein geliebtes Stück als Geschenk bekommen. Er sagte dazu, wenn es dir später erlaubt wird, zu rauchen, denn sollest du von dieser Pfeife den ersten Rauch schlucken. So ist es geschehen, wenn dieses Moment ankam.

Diese schöne, langhalsige, fein gravierte Meerschaumpfeife - wie das Schrift auf deren Verschlusskappe beweist - war ein Geschenk von

lépcsőzetén fellovagolt az első emeleti nagyterembe s onnan az erkélyre állott ki kedvenc lován. Ilyen alkalmakkor azután e hátsó szájába nyomták e kis pipát, mely azt fogai között tartva, a pipázó ló képét viselte s bámulatra ragadta az arra járó-kelőket.

Lajos unokatestvérünk családjával nem valánk oly kedélyes egyetértő viszonyban, mint Andor bátyánkkal. Lajos unokatestvérünknek fiúgyermekai ugyanis elhalálozván, két leánygyermek maradt. Az ősiség megállapította törvények szerint összes férfi-ágot illető javai mireánk voltak tehát szállandók, leánygyermekének csak a beruházásokra maradván fenn joguk. E körülmény vált kútfejévé mindazon számtalan kisszerű s nem ritkán felette bosszantó torzsalakodásoknak, melyek egymást érő megújulása az egy és ugyanazon belsőségben való együttlakást gyakran tűrhetetlenné tette. Hosszú évek sora s súlyos, de kijózanító családi csapások szerezte tapasztalás s higgadtabb megfontolás tette csak lehetővé, hogy unokatestvérünk úgyszólván élete alkonyán helyreállítsa a békét s egyetértést annak nyomán ismét szorosabb családi s atyafiságos összeköttetést. Anyámat eme visszás s zilált családi viszony egész életében rendkívül kellemetlenül érintette, annyival inkább, mert ő sem hibásnak, sem e visszavonás okozójának sohasem tekinthette magát.

A házi rend nálunk úgy volt megállapítva, hogy reggel 8 órára az egész családnak össze kelle jönnie, a reggelit társaságban költendő el; ha bárki közülünk elkésett vagy hiányzott, azt anyánk mindannyiszor nagyon zokon vette. A tanórák idejének múltával, fél kettőkor volt az első csengetés, amikor mindenkinek ebédhez kelle átöltöznie; egy negyedóra múlva a második s pont kettőkor a harmadik csengetés a tálalást jelezte. Ismét pontosan kelle megjelennünk s megvárni anyánkat. A délutáni tanórák után 6 óra tájban rövid ozsonna s ezután séta vagy kocsikázás lett rendezve; legtöbbször mi, gyermekek nevelőink s a gouvernante kíséretében a közelfekvő postaállomásig gyalogoltunk, elhozandók a leveleket, hírlap akkor kevés s ritkán tévedett el hozzánk.

Sándor. Man konnte es sagen, dass die eine berühmte Pfeife war, denn Graf Sándors' Stahl war ein sehr geschicktes und braves Reitpferd, auf dem er oft auf der Treppe seiner Palast in Buda in den großen Saal hinauf ritt, dann weiter auf den Balkon. Damm hatte er in den Mund des Pferdes die Pfeife reingesteckt. Das hatte die mit seiner Zahne festgehalten, und es zeigte das Bild eines pfeifenden Rosses und was die dorthin spazierenden Leute als Wunderding weither bestaunt werden konnten.

Mit der Familie vom Cousin Lajos waren wir nicht in einem so freundlichen Verhältnis, als mit Onkel Andor. Die Söhne von unserem Onkel Lajos waren früh gestorben, so ihm waren nur zwei Töchter hintergeblieben. Nach dem Gesetz der Avitizität wurden alle Güter von ihnen als Erbe auf uns gutgeschrieben, seine Töchter bekamen nur das Recht, über so viele Summe zu verfügen, die für ihre Unterhaltung völlig ausreichend war. Diese Tatsache war die Quelle aller kleineren, aber nicht selten sehr ärgerlichen Streitigkeiten, die durch deren ständigen Aufflammen die Innigkeit des Zusammenlebens völlig unerträglich machten. Nach langen Jahren und bitteren Erfahrungen kam die Familienfriede wieder, als mein Onkel schon ziemlich alt worden war, und wurde das Einverständnis und die engere Verbindung zwischen die beiden Familien wieder hergestellt.. Meiner Mutter war diese Streitigkeit unangenehm, aber meinte, dass die Schuld nicht bei ihr lag.

Die Haushaltsordnung bei uns war die Folgende: morgens um 8 Uhr, musste die ganze Familie zusammenkommen um in dem Familienkreis zu frühstücken; wenn jemand sich verspätete oder fehlte, nahm meine Mutter das ziemlich übel. Als unsere Lehrstunden endeten, um halb zwei nachmittags hörte man den ersten Gong, ein Zeichen dafür, dass wir uns zum Essen umziehen sollten, dann nach eine Viertelstunde den Zweiten und um zwei Uhr pünktlich war das Mittagessen bereits serviert. Wir mussten wieder pünktlich da sein, und auf unsere Mutter warten. Nach der Nachmittagslehrstunden, um 6 Uhr gab es eine kurze Vesperpause, danach ein Spaziergang oder eine Kutschenfahrt. Oft gingen wir Kinder mit unserem Erzieher oder mit unserer Gouvernante zum nächsten Postamt

Este 9 órakor költetett el a közös vacsora s 10 órára jó éjt kívánva s anyáknak kezet csókolva, nyugalomra hajtotta fejét az egész család. Reggelizni s vacsorálni tavasztól őszig rendesen a szabadban szoktunk volt, a kastély erkélyén, ozsonnázni ritkábban lehetett e szép helyen, a nagy hőség miatt.

A falusi, egyszerű csendéletre még most is mindig örömmel gondolok vissza. A családi körben töltött utolsó napjaim valának úgyszólván ezek, melyekre, mikor utóbb elértem az annyira áhítozott szabadságot, s pezsgő életet, mindannyiszor sóvár vágyaktól áthatottan tekinték vissza.

Az „ősi fészek”-ben töltött eme egyhangú, de mégis kedélyes s szeretetteljes napjainak lelkemben szüntelenül élő emléke képezte mentőhorgonyát utóbbi zajos, gyakran zilált s kalandos életemnek. Ahányszor oly tett elkövetésével állottam szemben, melyre nézve kételyeim merültek fel lelkemben, mindig az „ősi fészek” kristálytisztá napjainak bennem felelevenülő emléke bírt reá a sarkon való megfordulásra, a vezeklésre, a tévelygések beismerésére s a javulás útja felé való komoly haladásra.

Sem tudomány, sem emberi erő, sem a túlfinomított műveltség vagy pallérozódás, csakis egyedül a családi tűzhelyen beszívott, tisztán megőrzött kedély s szív melege képes bennünket megóvni vagy megsemmisíteni a bukástól.

Pedig a legtisztább közülünk is kénytelen lesz szorgos önismeret révén bevallani, hogy nemegyszer életében érte el a bukás meredélyének legvégső szélét, amikor csak egy vonalnyi köz választá el az elmerüléstől s elzúllástól.

Szülék, szeretessétek meg gyermekeitekkel az „ősi fészek” arany tisztaságú csendéletét!

spazieren, um die Briefe abzuholen. Zeitungen waren damals noch kaum zu lesen und zu uns waren die nur sehr selten gelangen.

Abends um 9 Uhr hatten wir die Nachmahl gemeinsam verspeisen, und um 10 Uhr pflegten wir unserer Mutter gute Nacht zu sagen, dann mit einem Handkuss war die ganze Familie zum Schlafen gegangen. Das Frühstück und das Abendessen hatten wir regelmässig in Freien verzehrt. Das Pausenbrot aßen wir selten auf der schönen Stelle des Balkons des Schlosses, denn im Sommer herrschte da die große Hitze.

An das einfache, stille Leben auf dem Lande, denke ich auch noch mit Freude zurück. Die waren meine letzten Tage in meinem Familienkreis, und als ich später zu der von mir so sehr gewartete Freiheit und dem brausenden Leben gelangte, hatte ich daran immer mit Sehnsucht zurückgedacht.

In meinem oft zerzausten und abenteuervollen Leben bildete dieses in meiner Seele lebendig gewordenen Andenken, was nicht anders war, als ein ständiges Denken an die in unserem Ahnennest verbrachten liebevollen Tage, die gleichzeitig monoton, eintönig, aber unvergesslich waren, immer einen Rettungsring. Immer, wenn ich an irgendetwas Zweifel in meiner Seele gehabt hatte, die Erinnerungen an den kristallreinen Tage in Ahnennest halfen mir immer, meine eigenen Fehler zu erkennen und den richtigen Weg zu finden.

Nicht die Wissenschaft, nicht die Männerstärke, nicht die hohe Kultur oder die verfeinte Erziehung, sondern allein auf dem Familienherd aufgenommene und in sich rein behütete Gemütsverfassung, und die Herzenswärme können uns beschützen vor dem Durchfall oder auch vernichten.

Die Reinsten von uns müssen sich durch fleißige Selbstkontrolle auch bekennen, dass sie auch nicht einmal in ihrem Leben die letzte Grenze der Abhang erreichten, und sie waren beinahe nur von einem Hauch vor dem Versinken oder vom Verkommen.

A VETÉS KIKELT

Az ősi fészekben folytatott egyhangú s rendszeres családi életmóddal párhuzamosan, mindazon kisszerű ugyan, de elvont kis világunkban a rendkívülinek s meglepőnek jellegével bíró események bennünket gyermekeket nagyon érdekeltek s mindannyiszor örömteljesekké hangoltak.

Ily, a családkörökön kívül eső, de mégis helybeli eseménynek volt mondható, a negyedévenként ismétlődő országos vásár, amely Aszód vidékének kereskedelmi s ipari központját képezvén, az akkor létezett viszonyokhoz hasonlítva eléggé tekintélyes számba vehető forgalmat idézett elő.

Az ily alkalmak már azért is különösen szívesen látott tünetek valának reánk nézve, mert ilyenkor tanóráink rendszeren felfüggesztettek, hogy mi, gyermekek is élvezhessük a külső élettel való érintkezés reánk nézve szórakoztatólag, de jövőnket tekintve hasznosan s gyakorlati szempontból igen célszerűen ható előnyeit. Alig létezik fonákabb elv, mint az, amely a társadalmilag vagy vagyoniilag magasabban álló s gazdagabb szülék gyermekeit az akkori időben plebsnek elnevezett alsóbb rétegű emberekkel való érintkezéstől mintegy hermetice elzárja. Hisz szerintem megfizethetetlen előny rejlik az idegenekkel való gyakoribb érintkezésben, mely a gyermek irányában mintegy „ad hominem” (személyhez szólóan) bebizonyítja azt, hogy mi emberek mind egyenlők vagyunk, s hogy csakis a műveltség s eszély, melyet utóbb noblesse oblige-nek (a nemesség kötelez) neveztünk, szabja meg mindegyikünkre nézve azon határt, melyet túllépni büntetlenül, akárki legyen is az, senkinek sem szabad.

Eltern sollen euere Kinder lehren, die goldenen Reinigkeit des Ahnennestes zu lieben.

DIE SAAT IST AUFGEANGEN

Parallel mit dem in Ahnennest monoton fließenden und regelmäßigen Familienleben gab es auch kleineren Ereignisse, die aber für uns Kinder sehr interessant waren und machten uns immer große Freude.

Ein von dieser Ereignisse, das, so zu sagen, nicht in unserem Familienkreis geschah, war der vier mal pro Jahr stattgefundene Landesmarkt, der eigentlich Aszód und die Umgebung das Zentrum von Handwerk und Industrie, und zur damaligen Verhältnisse messend ziemlich große Handelsverkehr machte.

Diese Ereignisse waren für uns auch darum sehr wichtig, weil in diesen Tage unsere Lehrstunden nicht gehalten wurden. Wir Kinder konnten uns mit diesem Leben, was außer unserem Kreis war, in Kontakt kommen, was für uns eigentlich amüsant und für unseres späteren Leben sehr nützlich war. Es gibt keine schädliche Idee, die den Weg zur Verbindung zwischen den Kinder von der gesellschaftlich auf höheren Stufe stehenden bzw. besitzenden Familien und den so genannten „Plebs” Kinder hermetisch absperrrt. Meiner Meinung nach kann ein unbezahlbarer Vorteil davon kommen, wenn man mit fremden Leute Kontakt hat, den Kindern als „ad hominem”, beweist, dass wir Menschen alle gleich sind, und nur die Kultivierung und das Wissen geben uns später das, was man „Noblesse oblige” nennt, und setzen die uns alle eine Grenze, die keiner straflos überschreiten darf.

Nicht nur der Markt selbst, sondern die dazu gehörten Vorbereitungen waren für uns interessant, und sehr amüsant. Am Tag des Marktes, bereits früh Morgen wurde vor unserem Schlossstor ein altes Türkischen Zelt, auf dessen Leinwand einen Blechhalbmond aufgenäht war, aufgespannt.

Nemcsak a vásár maga, de annak jelenetezése s az ahhoz szükséges előkészület is rendkívül mulattatott s érdekelt bennünket. A vásár napján jókor reggel egy veres vászonnal kihányt, pléh félholddal díszített, régi török sátor feszített ki a kastély kapuja előtti, a vásártérre nyíló térségen; melynek belsejében elhelyezett ódon tölgyfa-asztal körül helyet foglalt mindenek előtt a főszemély, a pirospozsgás, kissé potrohos Blázy uram. Blázy uram szűrszabó volt s Aszód mezővárosának érdemes bírása, s mint ilyen, ily ünnepélyes alkalmakkor, sötétbarna, feketezsínóros, ezüstgombos mándlit (akkoron dolmányoknak hívták), szürke, fekete sújtással kihányt magyar nadrágot s magas sarkú, ráncolt, kordován csizmát öltött, nem feledkezve meg a hosszú réz-vagy pláne ezüstgombos nádpálcáról sem, a régi időben elmaradhatatlan s nélkülözhetetlen attribútuma a tekintélynek s hatalomnak. Ily díszes öltözetben s a jegyzőtől s kisbíróktól, mint segédjeitől körülvéve szedte curuli székéből (hivatali székéből) bíró uram a helypénzt, szolgáltatott igazságot eleveneknek s holtaknak, s mondott ítéletet az eléje hurcolt vagy idézett mindennemű s rangú koldusok, helybeli s vándorló cigányok, üveges tótok, távolról érkező mesteremberek s vásárosok felett.

A kastély bástyaszerű, 1856 óta már nem létező kapujától jobbra s balra, két csekély teriméjű, de stílszerűleg épült őrház létezett. A kapu jobb oldalán lévő az éjjeli őrnök, vásár alkalmával a pandúroknak szolgált őrtanyául; a bal oldalon levő pedig - melyre mindig bizonyos félelmes rettegéstől áthatottan pillantánk - tömlőcül használtatott.

Éjjeli őrünk egy, még az utolsó török háborúban részt vett Balázs nevezetű vén katona volt, aki a mellét díszítő hadastyánérem dacára - vulgo Brantweinstern (közönségesen Brantwein-csillag) - nem kívánczolt a hadastyánok pesti palotájába, most Károly-kaszárnyába, hanem inkább családjának szolgálatában töltötte aggsága napjait, folytonosan dolgozván s foglalatzkodván, de folyton gorombászkodván is mindenkivel.

Dinnen im Zelt stand ein großer aus Eichenholz verfertigten alter Tisch. Vor diesem Tisch saß der Hauptperson, der rotwangige, ziemlich dicke Herr Blazi. Er war Kürschner. Er war der berühmte Dorfrichter und Marktflecken von der Stadt Aszód. Für solchen feierlichen Tage wie die Markteröffnung, hatte Herr Blazi eine sehr interessante Kleidung, einen dunkelbraunen mit schwarzem Schnur und silbernen Knöpfe versehenen Dolmen, ein so genanntes „mandl“ umgezogen. Er hatte dazu eine graue Hose mit schwarzer Verschnürung, einen Stiefel aus runzeltem, korduanigem Leder mit hohem Absatz, und nicht zu vergessen, einen langen silbernköpfigen Rohrstock getragen, der letztere war in alten Zeiten ein unerlässliches Attribut der Autorität und der Macht. In solcher prunkvollen Kleidung, begleitet von dem Notar und den Hilfsrichter, nahm der Herr Richter, sitzend in seinem Kuruhl-Stuhl, das Platzgeld ein, sprach er für lebendigen und sterbenden Leute Recht, verkündete über allen, den vor ihm geschleppt, egal, ob sie Bettler, wandernden Zigeuner, slowakischen Gläser, oder aus der Ferne hergekommenen Handwerker und Messenbesucher worden waren, den Urteil.

Vor dem Schlosstor standen bis 1856 zwei kleineren Gebäude. Das eine rechts war das Beobachterhaus, diente während des Marktes die Panduren, und das andere links, wovon ich fürchtete, wurde als der Kerker für die Gefangene benutzt.

Unserer Nachtwacher war ein alter Soldat, der Herr Balázs. Er hatte noch an dem letzten türkischen Krieg teilgenommen, trotz der schönen, seinen Brust dekorierten Kriegsauszeichnungen - vulgo Brantweinstern -, wollte er seine letzten Lebensjahre nicht in der Karl Kaserne für die alten Soldaten in Pest verbringen, sondern blieb lieber bei uns, im Familienkreis und war immer tätig und beschäftigt, aber außer uns war er mit allen anderen grob.

An der Messenzeit waren drei Heiducken von der Herrschaften zum Herrn Balázs zugeordnet. Sie trugen blaue Gathose, grünen Dolmen, mit Wappen versehener Schaffledermütze, einen Schwert mit Pante, und ein

Vásár alkalmával az urasági hajdúk közül hárman rendeltettek Balázs uram mellé, akik azután kék gatyát, zöld dolmányt, címeres báránysüveget s pantalléros kardot öltve és panganétos puskát ragadva, képezték négyen a vásári uradalmi őrseget. Jaj volt annak a csínt elkövetett cigánynak vagy csavargónak, aki Blázy bíró uram auguri (jós, jövőmondói) ítélete nyomán Balázs hajdú s társai körmei közé, helyesebben mondva, mogyorópálcái alá jutott.

Az ítéletet az itt említett segédeszközök felhasználásával legott a végrehajtás követte, a kastély előtt elterülő akácfasor alatt elhelyezett lócán; elővigyázatból pedig, a praeventív rendszer alkalmazása mellett, az illető executiót szenvedett, a vásár befejeztéig az őrházzal szemben levő börtönbe csukott.

Balázs hajdú mindig azt állította, hogy ő igen jól tud németül, de senki irányában a német szót nem akarta használni, azt mondván: már én csak a bárónéval fognék ezen a nyelven beszélni. Egyszer azután reá bírtuk anyánkat, hogy szólítsa meg Balázst. Anyánk hajtott kívánságunkra, de nekünk, gyermekeknek távol kelle maradnunk, mert csúfot üzni a vén emberből nem volt szabad. Kérdéseinkre anyám nem adott választ, valószínűleg, mert nem akarta compromittálni a belgrádi hőst.

Balázs volt az utolsó ember, akit mint a fa, víz, téglá, mész s belső házi takarmány beszállítására ügyelőt a mi házunknál, rovás segélyével láttam beszámolni.

Ugyanezen Balázs hajdúval történt az, hogy első nevelőnk, helyesebben mondva tanítónk, aki német s teljesen idegen létére a háziaknál valami nagyon grata persona (kíváncsú személy) nem volt, - egyszer este a hazajövetellel késvén, a kaput zárva találta. Graf kérésére, vagyis intéseire, mert csak azt tudta mondani Balázsnak: kápu kulcs, Balázs nem is válaszolt, azt mormogván, hogy már minden becsületes ember a kastélyban van s alszik. De Graf úr restellvén a kizárást, elkezdte tőle telhetőleg sürgetni s

Schießgewehr mit Panganet in dem Hand hatten sie die Wache über die Ordnung des Marktes dargestellt. Wenn ein Zigeuner, oder ein Landstreicher irgendeinen Streich oder Straffall machte, so wurde er zum Herr Blazy geführt, der den Urteil über ihn sprach, dann wurden der Verurteilte in den Händen der Heiducken, - besser gesagt unter einigen Schläge auf der Prügelbank - übergeben, dann blieb er in dem Kerker bis zum Ende des Marktes eingesperrt.

Der Heiducke Balázs behauptete es immer, dass er sehr gut Deutsch sprechen könne, aber wollte er niemanden Deutsch sprechen. Er sagte, er will nur mit der Baronin auf dieser Sprache reden. Wir Kinder hatten einmal unsere Mutter gebeten, um Herrn Balázs Deutsch ansprechen zu sollen. Unsere Mutter hatte dem zugestimmt, aber wir Kinder sollten uns fernbleiben, durften wir den alten Mann zum Gespött machen. Auf unseren Fragen gab unsere Mutter nie eine Antwort, sie wollte den alten Held von Belgrad vor uns nicht kompromittieren.

Herr Balázs war der letzte Mann, den ich sah, - als man Holz, Wasser, Ziegel, Kalk, also alles was für unseren Haushalt nötig war, zu uns gebracht hatte, - bei der Zählung immer noch eine Einkerbung als Aufzeichnung zu benutzen.

Auch mit Herrn Balázs war es einmal geschehen, dass unser erster Erzieher, besser gesagt, Lehrer, der Deutsche und in unserer Familien ein „grata persona“ war, einmal spät nach Hause kam und das Tor abgeschlossen fand. Auf der Bitte und Warnung von Herr Graf, der nur die Wörter, wie Tor und Schlüssel auf Ungarisch sagen konnte, antwortete Herr Balázs ärgerlich, dass alle ehrlichen Leute schon drinnen im Schloss seien und schlafen sollten. Herr Graf bat wütend weiter um den Schlüssel zu bekommen. Herr Balázs ist so aufgeregt geworden, dass er den Herrn Graf in den Kerker einsperrte und bis früh Morgen lies er ihn dort drin. Als die Folge dieses Ereignisses wurde eine große Untersuchung angeordnet, aber endete das auf der Bitte von Herrn Graf, denn er sich wahrscheinlich sehr geschämt hätte, wenn alle Leute im Schloss erfahren

nógatni Balázst, valószínűleg nem éppen a legfinomabb modorban, mire Balázs galléron ragadva Graf urat s azt kiáltva: szedte-vedte n...e, most a kóterbe mégy. Graf urat csakugyan a kóterbe zárta s reggel feléje sem ment.

Ennek az eseménynek következése egy nagyszerű vizsgálat lett, de amely utóbb Graf úr közbenjárására abbahagyatott, mert valószínűleg restellte volna, ha kitudódik vala, honnan vagy kitől jött ő oly késő éjjel hazafelé, megfedkezvén békés polgári s házitanítói kötelmeiről.

Graf úrnak azonban a kóterben töltött éj mit sem ártott, mert még most is él Drezdában, s nekem két évvel ezelőtt, 82 éves korában, igen szép s régi időkről szívélyesen megemlékező levelet írt.

A sokadalmak alkalmával - Erdélyben használt szó, melyet ifjúságom legragyogóbb korában, e szép országban töltött kellemes napjaim közben sajátítottam el - édesanyánktól mindegyikünk kapott néhány hűszast, mely kincssel zsebünkben indulunk el vásárfiát venni, különösen testvéreinknek, a házbelieknek s a cselédségnek, mert úgy szoktattak bennünket éspedig helyesen, hogy bármi öröm vagy előny nyújtására legyünk is képesek, az abban való részeltetést illetőleg, mindig először másokra s csak végső esetben gondoljunk magunkra. Az önzés annyira ellenszenves, de mégis az emberi természet alkotta viszonyokból mintegy akaratlanul fejlődő tulajdonsága egyedül a zsenge korban megkezdett s az ifjúság határáig folytatott figyelmes bánásmód s szoktatás által ölhető el, s ha ez elérhető a maga teljességében nem volna, legalább a tűrhető s a jellemet alá nem ásó fokra szállítható alá.

Az ifjúság határáig mondom, mert amit a kedély szívtisztaság, jótekonyság, s jó erkölcsököt illetőleg az ifjú ősei fészkeiben s családjá körében nem sajátít el, azt utóbb az élet tévelygős útain csakis szomorú s lesújtó tapasztalatok árán fogja fokankint helyre pótolhatni.

hätte, dass er von wem so spät nach Hause kam, um seine bürgerliche Verpflichtung und moralische Pflicht als Hauslehrer nicht zu sprechen.

Denn Herrn Graf schadete es nicht, eine Nacht in dem Kerker zu verbringen, denn er lebt immer noch in Dresden und vor zwei Jahren wurde er 82 alt sein. Er schrieb mir einen Brief, in dem er sich herzlich an den alten schönen Zeiten erinnerte.

Aus Anlass von der „Menge“, - ein Wort für den Jahresmarkt, was ich in Siebenbürgen lernte, als die schönsten Tage meiner Jugendzeit dort verbrachte -, hatten wir Kinder alle von unserer Mutter ein 20-er erhalten, und mit diesem Schatz in unserer Tasche sind wir auf den Markt gegangen, für unsere Eltern, Geschwister und für alle Leute, die in unserem Dienst waren, einige kleine Geschenke zu kaufen. Wir waren so richtig erzogen, dass wir fähig seinen sollten, jeden Freude oder Bevorzugung zu geben, und wenn die Gelegenheit da ist, dann sollen wir erst an die Anderen und nur zum Letzt an uns selbst denken. Der Egoismus ist zuwidrig, aber eine solche Eigenschaft entsteht doch ungewollt und unbewusst von den Verhältnisse der menschlichen Natur, aber bereits in der Zeit der Kindheit angefangene, und bis zur Jugendzeit dauerte sorgvolle Erziehung und Gewöhnung kann man das in dem Mensch ertöten, wenn es nicht vollständig gelingen würde, denn mindestens auf den niedrigsten Grad unterdrücken, was den menschlichen Charakter noch nicht stört, aber für den anderen macht das doch erträglich.

Bis zum Ende des Jugendalter, sage ich doch, denn was der Jüngling bezüglich auf die Eigenschaft, Herzensreinheit,

Wohltätigkeit, gute Moral nicht im Ahnennest des Familienkreises erlernt hatte, das wird er später auf den Irrwege des Lebens nur durch traurige Erfahrungen von Grad zu Grad nachholen.

Was Hänschen nicht lernt, wird Hans kaum mehr erlernen.

Was unsere Einkäufe betrifft, hatten wir am meisten die aus Gödöllő hergekommenen Honigkuchenhändler, den mit dem Öl auf Tuch malenden

Was Hänschen nicht lernt, wird Hans kaum mehr erlernen. (Amit Jancsika nem tanult meg, János többé aligha fogja megtanulni).

Vásárlásaink közben leginkább a Gödöllőről megjelent jó hírben álló mézeskalácsosok, az olajos kendőt áruló boltosok s a pipák s bicskák eladásával foglalkozó tús (amint akkor elneveztük) lett felkeresve s igénybe véve.

Különben e kis vásár szép képét nyújtá az Aszódon letelepített ipar s kereskedelem fejlődésének, s ha amaz akkor létezett viszonyokat emlékembe visszavarázslom, méltán állíthatom, hogy az édesatyánk vetette mag kikelt, mégpedig dúsan s bokrosan, amint mondani szokás.

E kis városkában a kereskedelem s ipar mindennemű s fajú tényezői valának feltalálhatók, olyan is, amely most, a már sokkal fejlettebb viszonyok között a Galga völgyében nem létezik többé.

A „Galga völgye”, mily büszke név, amint Júlia nevééről mondják a *Martha* operában. A Galga egy kis patak, amely Acsán felül Nógrád megyében Becske táján fakad, s az acsai, tótgyörki, mácsai, iklaki, domonyi, aszódi, bagi s turai határt érintve, Boldog falunál a Zagyvába szakad.

Nem valami éppen fényes út, de mindenesetre nevezetes, amennyiben a török hódoltság korában e patak völgye képezte a budai pont egyik védvonalát s a hatvani pasaság részéről váracsokkal lőn ellátva. Temérdek kisebb-nagyobb csatározás folyt e völgyben, minek legbiztosabb jeléül az ott feltalált erődítési maradványok, fegyverek, összehalmozott csontvázak s ehhez hasonlóknak tekinthetők; a régi krónikákban e patak mint „hajókázható folyam” van felemlítve; s mi hálás utódok miért ne tartottuk volna fenn völgyünk eme büszke nevét, melyet őseink hagyományozának reánk!

A régiek egyáltalán véve nem valának oly ügyefogyottak s minden műveltséget nélkülözők, mint azt ellenségeink -, akik inkább

Meister und den die Pfeifen und Taschenmesser verkaufenden „Nadelmeister” (so nannten wir ihn damals) aufgesucht.

Außerdem, zeigte dieser kleine Markt ein schönes Bild der Entwicklung von in Aszód sich niedergelassenen Industrie und Handel, und wenn ich die damals existierten Verhältnisse in dieser Hinsicht in meinem Gedächtnis zurückzaubere, mit Recht kann ich es behaupten, dass der Saat, was mein Vater gelegt hatte, ist aufgelaufen, reichlich und buschig, wie es man zu sagen pflegt.

In diesem kleinem Städtchen könnte man schon die alle Art der Handel und Handwerkindustrie finden, auch solche, die seitdem im Galga Tal nicht mehr existieren.

Der Galga Tal („Galga-völgy”) - was für ein stolzer Name -, wie man über den Name der Julia in der Oper „Martha” sagt. Der Galga ist ein kleiner Bach, dessen Quelle bei Acsa, in Komitat Nógrád, im Gegend von Becske hat, und fließt in der Richtung Acsa, Tótgyörk, Mácsa, Iklad, Domony, Aszód, Bag, Tura herunter und bei Boldog mündet in den Zagya.

Es ist kein besonderer Weg, aber ist er davon berühmt, dass in der Zeit, als die Türken Ungarn noch besaßen, auf diesen Wege kleinere Grenzfestungen standen, Buda zu verteidigen. So findet man in diesem Gegend vielen Burgruinen, Schießgewehre, Menschenknochen, die beweisen, dass es hier damals mehr oder weniger großen Schlachten geliefert worden waren. In den alten Chroniken wurde der Galga, als schiffbarer Fluss erwähnt. Wir dankerfüllten Nachfolgen sollen den Name ewig so beibehalten, wie unsere Ahnen den auf uns hintergelassen hatten.

Die damaligen Menschen waren überhaupt nicht so ungeschickt und unkultiviert - sie beschäftigten sich mehr mit dem Schreiben, als wir -, wie die unsere Feinden es behaupteten und sagen es auch heute noch. Sie konnten alles benutzen - besser als wir in unseren Zeiten - was ihnen Vorteil und Gewinn gegeben hatte. Unsere Ahnen konnten den Bach damals benützen ganz bis jetzige Tage. So dieser schmale, nur langsam

foglalkoztak az írás mesterségével, mint mi - feltüntetni ügyekeztek s ügyekeznek még ma is.

Fel tudták őseink használni kellőleg mindazt, jobban s inkább mint mi a legközelebbi időkig, ami nekik némi előnyt biztosíthatott. Így e szerény, lomhán folydogáló s csak esők alkalmával megdagadó kis patak is ki lett aknázva azáltal, hogy annak partjain a szűr- s durvaposztó- és gubakallósok s kékfestők telepedtek le. A durvaposztó kidolgozását s a szabók általi nyereséges fölhasználását e vidéken, különösen a Gyöngyösön letelepedett azon iparosok mozdíták elő, akik hosszú, ujjnélküli, rövid, carbonári alakú gallérokkal ellátott köpönyegek nagyban való előállításával foglalkoztak. E köpönyegek „Gyöngyösi privilegium” néven hazaszerte ismeretesek valának s nagy kelendőségnek örvendtek. A kékfestők tovább tartották fenn magukat, mint társaik, azon egyszerű oknál fogva, mert a kartonszoknya kelendőse állandóbb s nagyobb volt, mint a „Gyöngyösi privilegium”-é, melyet utóbb a szűr s crispin nevezetű felöltő teljesen leszorított a divat teréről s így tehát a vásárról is.

A kékfestők feje Spröszer uram személyében talált képviselőre, aki mint valódi mintaképe a régi iparosnak boldogult is s szép vagyonra tett szert. Gyermekai nem lévén, oldalrokonai mint érdemes, tisztességes s eléggé vagyonos polgárok most is Budapestet lakják.

A kisebb patakok s források felhasználására általában a régi időkben sokkal több gond fordított, mint jelenleg, amikor maga az ország metropolisa hazánk történelmi híré, a főváros határát érintő, soha ki nem száradó patakját, a Rákost, indolentia s rosszul alkalmazott takarékoságnál fogva használatlanul engedi a Dunába ömleni.

Aszód közelében, például a besnyői völgyben, a feketeerdei patak egy csekély mellékága hajdanában tóvá lett felduzzasztva s kihasználva malom hajtására, vagy ami valószínűbb, halak tenyésztésére. Ezen tó, a medre szélén s gátján látható mocsártölgyek kora után itélve, a XVI. században létezhetett. Elgátolása világosan ki volt

fließende Bach, der nur dann breiter werden konnte, wenn es regnete, gab vielen die Möglichkeit, am seinen Ufer eine Arbeit, und damit das Leben zu finden. Mehreren Fachmänner und Handwerker hatten sich dem Fluss entlang niedergelassen, wie Hersteller von den ungarischen Bauermantel aus Pelz, groben Stoffe, der Blaufärberei. Die Ausarbeitung von Grobenstoffe hatten die in Gyöngyös niedergelassenen Schneider befördert, die sich mit der Herstellung im großen der langen armlosen, kurz krausigen Mantel beschäftigten. Unter dem Name „Gyöngyösi Privilegium” wurden diese Mantel landesweit bekannt, und in Ungarn von vielen gefragt. Die Blaufärberei blieb viel länger in der Moden, weil die blauen Röcke viel mehr gut gehend waren als das sg. „Gyöngyösi privilegium”.

Herr Spröser war auf längeren Zeit das Haupt der Blaufärberei, und das Vorbild aller alten Handwerker. Er war auch wirtschaftlich erfolgreich und sammelte ein schönes Vermögen zusammen. Er starb ohne Kinder, aber seine fernenverwandten als vermögenden und in hohem Ansehen stehenden Leute leben auch noch in Budapest.

Auf die Benutzung der kleineren Bäche und Quellen hatte man damals mehr Sorge verwendet, als heutzutage, wenn man den Rákos-Bach, der durch den historisch wertvollen Metropolis und die Hauptstadt unseres Landes durchfließt, und nie austrocknet, ohne Benutzung in die Donau münden lässt, man sagt, wegen des Sparsens.

In der Nähe von Aszód, im Tal von Besnyő zum Beispiel wurde ein kleiner Bach in alten Zeiten mit der Hilfe eines Dammes zu einem Teich aufgestaut, eine Mühle zu betreiben oder noch wahrscheinlicher Fische zu züchten. Aus dem Alter der am Ufer dieses Teiches befindlichen Sumpfteichen kann man darauf schließen, dass die bereits am 16-ste Jahrhundert dort standen. Die Ruine des Dammes wurde gefunden, als die Schienengleis für die Losonzer Eisenbahn gebaut worden war. Auf einige Stellen kann man immer noch einige Reste der Dammstufen sehen. Auf heute ist der platte Wasserspiegel des Teiches völlig verschwunden nur

vehető, sőt nagy részben még létezett, mikor a losonci vasút építése alkalmával utolsó maradványai is feldúlattak; most alig egy-két helyen kivehetők még az elzáró gátak fokai. Jelenleg a víz simatükre már rég eltűnt, s a völgyben tovakúszó patakocskas esős időben a kisbahi malmot volna hivatva hajtani; de amely malom nem annyira őrléséről híres, mint arról, hogy az ott lakók nagyon jól kezelik s értik a pulykák felnevelését s hizlalását. Pisztráng, tok, harcsa stb. csemege helyett pulyka; post tanta fata (ilyen balsors után) valamely csekély eredmény csakugyan megmaradt a jelenkor számára.

Az aszódai iparosok legtekintélyesebbike Schellhorn uram, a tús volt. Oly rendkívüli finomságú s jóságú tüket készített Schellhorn uram, hogy gyártmánya messze földön elterjedt. Atyánk Karlsbadból - ahol hajdan éppen oly ügyesek valának a tű-, mint most a cipőgyártásban - rendesen hozott haza ajándékkul egy csomag tűt, mindaddig, míg észre nem vette, hogy neki Karlsbadban aszódai tűt adnak el eredeti odavaló gyártmány helyett. Azóta reá parancsolt a ház népére, hogy Schellhornnál vegyenek mindennemű tűfélét, s ne gazdagítsák többé a jó hírökkel visszaélő karlsbadi s külhoni gyárosokat. Schellhorn is felpendült, mert szorgalmas, rendszerető s szerény iparosként élt mindig; fia folytatta atyja mesterségét s utóbb vagyonos emberré, budapesti háziúrrá s lakossá lőn; leányával mint egyik képviselő-társam nejével, gyakrabban találkozom itt Budapesten.

Lang, a tímár bőrt cserzett a szíjgyártók s csizmadiák számára; e mesterség azonban, dacára Lang kitartó szorgalmának és értelmiségének, kevésbé jól fizetett.

A kisebb mesteremberek általában s különösen a csizmadiák nálunk Aszódon a szőlőgazdaság átka alatt jutottak tönkre. A magyar mesterember, amint helyzete javul, szőlőt vesz; rendszerint belebukik a szőlőgazdaságba, s akkor politikus válik belőle, s mire a politikába amúgy nagy okosan a próféták bevezették s begyakorlották,

allein der Bach lebt noch, der, wenn es regnet, den Rad der Mühle von Kisbahi treiben sollte. Aber die Mühle ist längst nicht mehr wegen des Mahlens berühmt, sondern dafür, dass die Einwohner von Kisbahi dort Truthühner anstatt Fische züchten und mästen. Anstatt Forellen, Stören, Welse zu züchten, man mästet Truthühner; post tanta fata, also etwas Bedeutung dieses kleinen Bach für die Nachwelt doch hintergeblieben ist.

Von den Aszoder Handwerker war der ansehnlichste Herr Schellhorn, der Nadelfabrikant. Bei ihm wurden die Nadel in einer solchen hohen Qualität hergestellt, dass die ihn auch in Ausland wohl bekannt machten. Unser Vater brachte uns zum Geschenk regelmäßig aus Karlsbad eine Packung Nadeln, - die Nadelwerke dort waren damals eben so berühmt, wie heutzutage die Schuhindustrie -, aber einmal bemerkte er, dass diese Nadeln statt in Karlsbad, auch in Aszód hergestellt wurden. Von nun an hatte unser Vater angeordnet, alle in seinem Haushalt Nadeln nur bei Schellhorn kaufen zu dürfen, und um die mit ihrem guten Ruf missbrauchten Karlsbader und ausländischen Händler bzw. Fabrikanten nicht weiter zu bereichen. Dem Schnellhorn ging es Berg auf, weil er in seinem ganzen Leben als fleißiger, die Ordnung liebender, bescheidener Mensch lebte. Seiner Sohn führte den Beruf seines Vaters fort, später wurde er vermögend, und konnte in Budapest ein großes Miethaus kaufen; mit seiner Töchter, als Frau von einem meines Abgeordnetenkollegen hatte ich mich öfter getroffen.

Herr Lang war ein Gerber. Er gerbete Leder für den Sattlermeister, Schumacher. Obwohl Herr Lang sehr fleißig und intelligent war, seiner Handwerk ging es nicht so gut.

Die kleineren Handwerker, besonders die Schumacher gingen bei uns in Aszód wegen des Weinbaus zu grunde. Wenn einem Handwerker gut geht und reich werde, dann kauft er einen Weingarten, aber wenn er damit Pleite macht, fängt an in der Politik zu arbeiten, geht es ihm dann noch schlechter und schließlich bringt er sich an den Bettelstab, stirbt an Hunger, weil - wie er es zu sagen pflegt - seine Handwerk an Pleite sind,

koldusbotra jut s akár éhen meghalhat, mert, úgymond, tönkre van téve a kézműipar, s a hadsereget nem őáltala szereltetik fel.

Lang fia, az én gyermekkori játszótársam, utóbb már az újabb elvek szerint lévén nevelve, Amerikába vándorolt ki. Dacára műveltségének s szorgalmának az új világban boldogulni nem bírt; már évek óta hazakerült, s most itt helyben postamester s szabad óráiban velem egy fedél alatt - nem játszik ugyan már, mint hajdan -, de dolgozik, pontosan, csendesen, s szorgalmasan, mint mindig.

Mióta mi, fiatalabb nemzedék meggyőződünk arról, hogy nagyapáink idejében puskagyűjteménye összes használati példányai Aszódon készültek volt; mióta tapasztaltuk, az atyánk telepítette iparosok mi szép előmenetelt tesznek, e quasi háziipar fejlesztése s pártolása egész mániává, de legalább hasznos mániává vált nálunk.

Az ötvenes évek elején egy könnyű, homokos talajban s rossz utakon célirányosan használható szekér-szerkezetet fedeztem fel, amely „aszódi szekér” néven országszerte, utóbb még a külföldön is, különösen Észak-Németországban csodálatos gyorsasággal elterjedt. Ezen iparág leginkább azon iparosnak vált hasznára, aki Aszódon elsőként léptette életbe, illetőleg készítette e járművet. De bezzeg más időkben éltünk most már, mint hajdanában, a mindenre kiterjedő nyughatatlanság, a gyors gazdagodás vágya, az elbizakodottság s türelmetlenség el kezdé már lepni az embereket. Amíg hajdanában egy oly előnyös üzletre szert tevő mesterember, milyen a mi Csapp nevű kocsigyártónk volt, filléreit összerakosgatva, szerény vagyont s amellet idővel - a szerény vagyon mellett folytatván a szerény életmódot is - a munkást függetlenítő vagyonra tett volna szert, addig Csapp uram a gőzerő gyorsaságával szerzett néhány ezer forintját, gyorsan óhajtván meggazdagodni, hátat fordítván mesterségének, búzaüzletbe fektette a krími hádjárat alkalmával. A kocsigyártást értette, a búzaüzérkedésről fogalma sem volt. Belébukott s koldusbotra jutott. Újból kezdte ugyan mesterségét,

seitdem die Armee die ganzen Ausrüstungen nicht mehr von ihm bestellt.

Der Sohn von Herrn Lang war mein Spielkamerad aus meiner Kindheit, wurde nach den späteren Prinzipien erzogen, und wanderte nach Amerika hinaus. Trotz seiner Bildung und Fleißigkeit, konnte er in der Neuen Welt gar nichts erzielen, kehrte er nach Hause zurück und arbeitet als Postmeister hier, und in seiner Freizeit, unter einem Dach mit mir, spielt er nicht, wie damals, aber arbeitet still, pünktlich und fleißig, wie immer.

Seitdem wir, die jüngere Generation uns davon überzeugten, dass in der Zeit unserer Großeltern die allen Teilen ihrer Schießgewehrsammlung in Aszód hergestellt worden waren; seitdem wir bemerkten, dass die von unserem Vater angesiedelten Handwerke großen Fortschritte erreicht hatten, wurde es unsere Manie, - auf jeden Fall eine nützliche Manie -, diese quasi Haushandwerke zur Entwicklung zu bringen.

Am Anfang der fünfzigen Jahren habe ich ein solches Wagenapparat, anders gesagt ein solches Fuhrwerk entdeckt, welches auf sandigem Boden und schlechten Wege das Ziel ziemlich schnell erreichen konnte, es wurde landesweit, später auch in Ausland, hauptsächlich in Norddeutschland, wo es sich unglaublich schnell verbreitete, als „Aszöder Fuhrwerk” allgemein bekannt. Für die Aszoder Handwerker brachte es ein großes Gewinn. Aber jetzt leben wir in anderen Zeiten, die auf alle erstreckten Schnelligkeit, die Sehnsucht danach, schnell reich zu werden, der Übermut, die Ungeduldigkeit überfluten allmählich die Menschen von heute. Wie unser Herr Csapp; der das Fuhrwerk erfundene fleißige Handwerker seine Pfennige zusammengespart und später ein von der Arbeit unabhängiges, solides Leben geführt hätte, wollte er lieber ganz schnell reich werden, und sein, mit dem Kraft einer Dampfmaschine erarbeitetes Vermögen legte er während des Krimer Krieges an das Korngeschäft an. Auf die Fuhrwerk-Herstellung hatte er sich verstand, dem Korngeschäft aber hatte keine Ahnung gehabt, und war er verarmt. Er hatte wieder angefangen, seine alte Gewerbe zu treiben, aber für das erlebten Leid und den Verlust schrieb er die Schuld nicht an sich, und

de nem magát okolta a szenvedett veszteségekért, hanem panaszkodott az idők s viszonyok mostohasága ellen.

Egy meglehetősen értelmes asztalost kaptunk fel ugyanazon időtájt; foglalkoztattuk, tanígtattuk, megrendelések segélyével különféle munkát szereztünk neki. Ezen iparos eléggé ügyes volt, de haladásának nagy gátot vetett okoskodó természete. Utóbb megadta magát, s néhány év múltán valóban nagy s tekintélyes üzletre tett szert s az egész vidék el lőn árasztva Némedi asztalosmester bútorai-
val, különösen az ebédlőtermek, előszobák, előcsarnokok, mert az effajta ó-német és magyar paraszt-ízlésű bútorok egyik különlegességét képezték. Utóbb oly tekintélyes hírre vergődött, hogy a vajdahunyadi vár újraépítése alkalmával másfél évig dolgozott Hunyadon, főnökei nagy meglepődésére. Én magam még jelenleg is itt, Budapesten Némedi mester aszódi műhelyéből kikerült bútorokat használok, melyek valamint tartósság, úgy ízlés tekintetében is megfelelnek a legfinnyásabb igényeknek is.

Az alkotmányos idők beálltaig valahogy csak elbaktatott Némedi uram, de valóban boldogulni akkor sem tudott; hiányzott nála a valódi iparost jellemző szívósság, csendes, öntudatos munka s kitartás. A hatvanas évek beálltával már azonban ingadozni kezdett, nemes kisasszonyt vett nőül, újságokat tartott s olvasott, könyvtárát mutogatta nekem, a nép-körbe járt estende, szélső balpárti lett, tönkrement, s mint koldusbotra jutott ügyes, de rossz útra tévelygett iparos halt meg.

Pártfoglalásunk nyomán vala Aszódon jó szabónk, igen jó kárpitósunk, kitűnő szűrszabónk, akik mindannyian általunk utasítva s oktatta, utóbb helyben s a vidéken elegendő munkára s foglalkozásra tettek szert. Hisz néhány urasági ház cselédegyenruhájának készítése már maga is képes egy ügyes iparost talpra állítani, mert ebben is úgy, mint minden másban, a kisebbek követik a nagyobbak divatját vagy példáját, amint éppen nevezni akarjuk.

brach er oft wegen des Hartes der Zeiten und Verhältnisse in Klagen aus.

In selber Zeit hatten wir auch einen ziemlich tüchtigen Tischler gefunden. Wir hatten ihn bei uns beschäftigt, lernen gelassen und mit der Hilfe von zahlreichen Bestellungen ihm auch Arbeit geschaffen. Er war ziemlich geschickt, aber seine klügelnde Natur setzte seinem Fortschritt einen Damm. Später hörte er damit auf, machte sein Geschäft berühmt und der ganze Gegend hatte von Herrn Némedi die schönen Möbeln für die Speisesaale, Vorzimmer, Halle, die speziellen altdeutschen, und die ungarischen Bauermöbel bestellt. Später wurde er so berühmt, dass er ein anderthalbes Jahre lang in Hunyad, an der Restaurierung des alten Schlosses von Vajdahunyad arbeitete, seine Bauleiter waren mit seiner Arbeit sehr zufrieden. Heute in Budapest benutze ich selbst immer noch die Möbeln, die aus der Werkstatt von Meister Némedi hergekommen sind. Sie entsprechen immer noch der solchen Anforderungen, wie Dauerhaftigkeit und Geschmack.

Bis zur Entstehung des Verfassungsstaates ging die Arbeit noch Herrn Némedi aber es fehlte ihm die richtige Handwerker- Eigentümlichkeit; die Beharrlichkeit, die Ausdauer und das Selbstbewusstsein in der Arbeit. Am Anfang der 60-er Jahren ging es schon überhaupt nicht mehr, heiratete er eine edle Dame. Er lies Zeitungen, zeigte mir seine Bibliothek, abends ging in den Kreis des einfachen Volkes, wurde linksradikal, am Ende ging zugrunde und starb als ein auf Irrwege geratener, tüchtiger, armer Handwerker.

Mit unserer Unterstützung hatten wir in Aszód einen guten Schneider, einen sehr guten Polsterer, ausgezeichneten Pelzmantelmacher gehabt, die von uns Unterricht, Unterstützung und auch im ganzen Gegend von Aszód Arbeit bekamen. Allein die Herstellung der Kleidung der herrschaftlichen Dienstboten gab genug Arbeit für einigen Schneider, und damit konnten sie sich gewerblich verstärken, weil es in diesem genauso wahr ist, wie in anderem; die Kleineren gehen der Mode oder dem Beispiel der Größeren nach, egal, wie wir es nennen wollen.

A nagy birtokosságnak falun, illetőleg ősi birtokán, kastélyaikban való időzése, a műveltség, az ipar, kereskedés s vagyonosság ama vidéken való gyarapodásának minden bizonnyal nagy előnyére szolgált. Eléggé sajnálatos, hogy jelenleg ugyanazon levegő, amelyben mi nevelkedtünk, már nem eléggé jó a mostani nemzedékre nézve. Kastélyaink legnagyobb részben üresen tátongnak, mert dúsgazdag birtokosaik majd ezt a fürdőt, majd azt a külföldi hegyi forrást; majd meg őszkor déli égalt, nyáron havasokat keresnek fel, s csak futólagosan időznek, de nem élnek ősi fészkekben s nem ismerkedhetvén meg annak részletesebb viszonyaival, nem is képesek kezdeményezni s alkotni szebbet s jobbat a legjobb akarat mellett sem. Ez is s cocotismus egyik kinövése.

Budapesten például mindig örömmel szemléltem és szemlélem gróf Esterházy Pál palotájának díszes s szép kivitelű asztalosmunkáját s a Nemzeti Casino palotájának mestermívű kapuját.

Ha gróf Esterházy Pál és gróf Károlyi Pista családjaik nyaranta isten tudja hol, s nem Pápán s Nagykárolyban éltek volna s élnének most is, bizonyosan sem a pápai, sem a nagykárolyi asztalos és lakatos iparosság ily mesterművek előállítására képesítve nem leendett vala. Mind hiába - noblesse oblige -, itt élned hahod kell.

(...)

Lajos unokatestvérünk aszódi kastélyát szegélyző kertjében, templomunk szomszédságában, mely alatt családi sírboltunk létezik, volt egy híd, melynek egyik oldalán e szavak valának olvashatók: *Alles ist nur Übergang*; másik oldalán pedig ez állott: *Minden csak átmenet*.

Mióta nevelőnk volt, nemegyszer kérdezém Hunfalvytól: mit jelentsenek e szavak? Arra már nem emlékszem, hogy Hunfalvy mit

Früher als die Gutbesitzer noch oft auf dem Lande lebten, hatten die Handwerker davon profitieren konnten. Das Dasein der Herrschaften halfen der Kultur, der Industrie, der Handel und der dort lebenden Einwohner bei der Fortentwicklung. Leider die selbe Luft, in der wir aufgewachsen waren, ist nicht genug gut für die jetzigen Generation. Die Schlösse stehen größtenteils leer, weil ihre reichen Eigentümer diesmal jenes Badeort, andermal jene ausländische Bergquelle aufsuchen, im Herbst nach Süden, im Sommer auf die Schneeberge fahren. Sie besuchen ihren alten Ahnennest nur für paar Tage, wohnen aber nicht dort, und können oder wollen die Verhältnisse ihres Landes nicht kennenlernen und auch nicht etwas befördern. Das ist ein Auswuchs des Cocotismus. In Budapest zum Beispiel, habe ich immer mit Freude die reich verzierten und schönen ausgeführten Tischler Arbeiten der Palast von Graf Paul von Eszterházy und die Meisterarbeit auf dem Tor des National Casinos angeschaut und tat ich es heute noch.

Wenn die Familien von Graf Paul von Eszterházy und Graf von Stephan Károlyi nicht in Pápa und in Nagykároly gelebt hätten und lebten heute noch auch dort, so wären die Tischler und Schlösser Handwerker in Pápa und in Nagykároly nicht fähig gewesen, solche Meisterarbeiten herzustellen. Umsonst - Noblesse oblige - man muss hier leben und hier sterben.

(...)

In dem Garten, am Rande des Aszóder Schlosses unseres Onkels Lajos, neben der Kirche, in der unsere verstorbenen Ahnen in Frieden ruhen, gab es eine Brücke. Auf einer Seite der Brücke konnte man lesen „Alles ist nur Übergang“, auf der anderen war das selbe, aber auf Ungarisch lesbar: „Minden csak átmenet“.

Seitdem wir einen Erzieher gehabt hatten, fragte ich Herrn Lehrer Hunfalvy mehrmals, was diese Wörter bedeuten sollen? Daran kann ich

válaszolt; de arról meg vagyok győződve, hogy velünk e mondat vallásos érzület sugallta értelmét ügyekezett megértetni.

Ezen értelmezés azonban valószínűleg azért nem bírt kedélyemben gyökeret verni, mert mennél inkább közeledett az 1834-i ősz, annál gyakrabban volt szó arról, mikor s mint fogunk távozni ősi fészkünkől, Miskolcon ütendők tanyát. S bármi eleven, folytonosan fészkelődő s csacsogó fiú voltam is, a szülei háztól való elválás gondolata mégis mindig búskomorságra ejtett.

E tépelődéseim közben kezdém én azután egészen a saját kedélyhangulatom szerint magyarázni az *Alles ist nur Übergang* felirat értelmét. Az én csendes, boldog, szerintem eléggé változatos, de víg s gondtalan jelenlegi életem tehát csak „átmenet”, így okoskodék magamban; ki tudja mi vár reám ott, ismeretlen viszonyok, emberek s életmód által körbezve s a sötétben tapogatódzva. Így folytatám s ingerlém fel izgékony kedélyem érzékenyülésre mindig hajló hangulatát, míg végre könnyekre fakadva el nem bujdosám partos várkertünk valamely elvonult padjára. Alig eszmélék fel, alig tekinték körül s amott a szomszéd kert felől ismét szemembe ötlöttek a lányi magasságú fehér alapon feketén festett éles betűk, melyek fennen hirdették: *Minden csak átmenet!*

Úgyis lőn. Szeptember első napjaiban, miután minden el volt kellőleg csomagolva s rendszerezve, előállott egy, e célra kiszemelt régi hintó elé fogott, négyes ígás-fogat meg egy kettős ígás-szekér, melyre málháink, gyékények által megvédve, rendszeresen fel voltak pakolva s lekötözve; s mi búcsúzván anyánktól, nővéreinktől atyánkfiaitól s a ház népétől, szótlanul bár, de megtört szívvel indulánk el Hatvan felé, elérendők Isten segítségével még aznap este Schmid uram Mezőkövesden létező híres fogadját.

mich nicht mehr erinnern, was Hunfalvy darauf geantwortet hatte, aber bin davon überzeugt, dass er versuchte, uns die religiöse Bedeutung dieser Wörter verständlich zu machen.

Diese Bedeutung konnte ich wahrscheinlich deswegen in meine Seele einprägen, weil eher der Herbst von 1834 sich näherte, um so mehr war die Rede darüber, dass wie unseren Ahnennest verlassen, und nach Miskolc fortgehen werden sollten, unser neuen Lager dort aufzuschlagen. Obwohl ich ein sehr lebhaftes, immer sich bewegliches und plauderndes Bürschchen war, die Tatsache, dass ich das Elternhaus bald verlassen sollte, machte mich traurig und trübsinnig.

Zwischen diese Gedanke fang ich an die Bedeutung der Schrift „Alles ist Übergang” zu verstehen. Mein bisheriges, stilles, meiner Meinung nach ziemlich Abwechslungsvolles, fröhliches und sorgloses Leben ist nur einen „Übergang” gewesen. Alles drehte sich nur um den Gedanke; was wird dort sein, unbekannte Leuten, unbekannte Lebensgewohnheiten, alles noch im Dunkel. Später weinte ich auch und verbarg mich an einer Ecke unseres Gartens, wo ich eine Bank gefunden hatte. Dann erblickte ich wieder auf dem weißgemahlten Tafel die schwarzen Buchstaben „Alles ist nur Übergang“.

Und dann kam der Tag an. So in den ersten Tagen September, war schon alles vorbereitet, alles eingepackt. Zur Fahrt wurden eine alte Kutsche mit vier starken Pferde und noch ein Wagen für unserere Gepäcke, die mit Binsen bedeckt und stark abgebunden waren, in Anspruch genommen. Wir nahmen von unserer Mutter, von den Geschwister, den Verwandten, von allen Diener des Haushaltes Abschied. Sehr traurig, ohne Worte sind wir in der Richtung von Hatvan losgefahren. Mit Gottes Wille, sollten wir dann bis Abend Mezőkövesd erreichen, wo Herr Schmidt ein berühmtes Gasthaus hatte.

AZ AVAS HEGY ALJÁN

Hetekig, sőt hónapokig tartott, míg a Miskolcon való tartózkodást meg bírtuk szokni. Egészen természetes, ha visszavarázslom emlékembe azon ellentétet, amely eddig élvezett s ezentúlra folytatandó életmódunk között létezett. Ahányszor az első időkben esetesen magamra maradtam, menten minden külbehatástól s gyermeki észjárással s kedélyhangulattal megváltozott körülményeimet átgondolám s átérzém, könnybe lábadt szemem s sírva fakadtam, mint az, aki érzi, hogy az elveszett paradicsomot többé visszanyerhetni nem fogja soha többé.

E lehangolt helyzetem közepette nagy előnyökre szolgált Hunfalvy János, jelenleg a budapesti Királyi Egyetem tanárának társalgása s velünk való neveltetése. Édesanyánk igen szívesen beleegyezett abba, hogy Hunfalvy Pál nevelőnk testvéröccse, János velünk lakjék s neveltessék Miskolcon. Mint rendkívüli kitűnő szorgalmú s előmenetelű tanuló s nálunknál sokkal érettebb s fejlettebb szellemi tehetségekkel felruházott, a vele való folytonos érintkezés s együtt tanulás csakis jótékony befolyással lehetett mireánk, gyengébbekre s a fejlettség sokkal alantasabb fokán állókra nézve.

Nagyon megnehezítette első időkben az idegenszerű környezet s körülmények megszokását az, hogy viseletünk, társalgásunk s érintkezésünk modora messze elütő volt mindattól, amit mint elfogadhatót, illőt s gyakorlatilag bevett szokást az Avas hegy alján ismertek vagy helyesnek tartottak. Első, ami a rögtön bekövetkezett őszi esőknek s iszonyú sárnak áldozatul esett, ruházatunk volt. Hogy is lettünk volna képesek Miskolc nagyrészen még burkolatlan utcáin megmaradhatni eddig megszokott igen csinos, de egészen már viszonyokhoz mért öltözkünkben, mely finom fehér harisnyából, kivágott cipőből, sötétzöld nadrág-, zsinór nélküli dolmány- s

AM FUß VON AVAS BERG

Es dauerte Wochen, vielmehr Monaten lang, bis wir uns an das Leben in Miskolc gewohnten. Es ist ganz selbstverständlich, wenn ich in meine Erinnerung den Unterschied zwischen unseres Leben Zuhause und unseres Leben hier in Miskolc zurückzaubere. Als ich in den ersten Zeiten ganz allein blieb, ohne jeden äußeren Wirkungen, mit kindlichem Verstand und Gemütszustand hatte ich meine veränderten Verhältnisse durchgedacht und durchgeföhlt, kamen die Tränen in meine Augen, obwohl ich wußte es, dass den verlorenen Paradies werde ich mit Weinen niemals zurückbekommen.

Während dieser oben beschriebenen Lage war das ständige Gespräch mit János Hunfalvy zu meinem großen Vorteil, der zur Zeit Professor an der Königlichen Universität in Budapest. Unsere liebe Mutter war damit herzlich einverstanden, der jüngere Bruder unseres Erziehers Paul Hunfalvy, János mit uns zusammen zu wohnen und auch in Miskolc mitzulernen. Er war außergewöhnlich fleißiger und große Fortschritte gemachter Schüler. Er war viel reifer als wir, und mit geistlicher Begabung gesegnet, und das Zusammenlernen konnte uns, die auf der niedrigeren Stufe der Kultur und des Wissens standen, nur sehr vorteilhaft werden.

In den ersten Zeiten erschwerte es, uns an die fremde Umgebung und das Milieu zu gewöhnen die Tatsache, dass unseres Benehmen, unsere Plauderei, Gewohnheiten und unsere Mode, was den Kontakt mit anderen Menschen betrifft, etwas ganz anderes waren, woran wir uns Zuhause gewohnten und was man am Fuß des Avas-Berges für recht und akzeptabel gehalten hatte. Das Erste, was an den für uns ungewöhnlichen Verhältnisse zum Opfer gefallen hatte, war unsere Kleider. In Miskolc waren die Gassen noch nicht gepflastert, und wenn es regnete - Herbst passierte es oft - liefen wir bis zum Knöchel im Dreck und Matsch. Es war schwer unsere angewohnten Kleidung zu tragen, denn wir hatten feine

mellényből, s angolos sapkából állott. Hisz úgy megbámultak a fiúk, mikor egyszer csak köztük termett e két jövevény, mintha komédiásokkal állították volna őket szembe. Engedni kellett a kényszernek, mert cipőnk a sárba ragadt, harisnyáink átáztak, paszomántos nadrágunk pedig térdig sáros volt, mire esős időben az iskolából hazatértünk. Kénytelen valánk csizmát húzni, mégpedig magas sarkú női csizmát, mert ez vala az egyedüli, amelyet használhatánk s ily szokatlan módon felkészülve vonultunk be Dunaj tanár úr leckéire. Társaink kikacagtak, mert alig voltunk képesek járni ezen, előttünk új, páncélszerű lábbeliben, ami éppen nem csoda, mert már első nap lábaink a szokatlan kérges bőr nyomása alatt véresre valának feltörve s mi sántikálva botorkáltunk az iskola felé.

Lakást és ellátást Vadnay Gábor, elsőrendű ügyvéd házában s családjában fogadtunk; két jó földszinti szobánk volt a kaputól jobbra és balra, amíg inasunk, egy Leopold nevű német, egy igen szűk s alacsony, a pincegádor alatt létező kucorgóval volt kénytelen beelégedni.

Ezen Leopold nevű inas volt okozója az első karabundernek (vihar), mely Miskolcon való letelepedésünket jelezte. Néhány nappal megérkezésünk után a „Korona” fogadóban, nem tudom, mi oknál fogva, nyilvános bál lett rendezve. Leopold komornyik-módra sima arcot s polgári öltönyt viselvén, kiberetválkozott s kiöltözködött amúgy igazán s elment a bálba. Csinos legény volt s eléggé ügyes táncos is, természetes tehát, hogy kapott akárhány táncosnőt, mert akkortájt valamely nyilvános bál alkalmával a bemutatási s ismerkedési szertartást nem vették éppen oly túl a rendén szigorúan. Egyébiránt Leopold kifényesített állapotban s fekete frakk s fehér nyakkendő segítségével kicicomázottan úgy nézett ki, akár egy diplomata, kivált mindaddig, amíg lerchenfeldi zsargonján meg nem szólalt, mert bécsi német létére egy szót sem tudott magyarul.

weiße Strümpfe, halb ausgeschnittenen Schuhe, dunkelgrüne Hose, Weste und kleine Mantel und eine Mütze nach englischer Mode angehabt. Die einheimischen Burschen hatten uns so geguckt, als wir Komödianten gewesen wären. Wir waren dazu gezwungen, weil unsere Schuhe matschigig, unsere Strümpfe nass, unsere Hosen dreckig geworden waren, als wir Zuhause ankamen, Stiefel anzuziehen, und zwar Damenstiefel mit hohen Umsätzen, weil wir nur solche vorfanden. Mit solchem außergewöhnlichen Aussehen maschierten wir auf den Vorlesungen des Lehrers Dunaj. Unsere Mitschüler hatten uns ausgelacht, weil wir im für uns neuen und panzerartigen Stiefel kaum gehen konnten, was eigentlich keine Wunder war, ja doch wir hatten uns unter dem harten Leder wund gegangen, unsere Füße bereits bluteten, und konnten nur hinkend in die Schule hinstolpern.

Eine Wohnung mit Verpflegung hatten wir beim Advokaten Vadnay gemietet. Wir hatten im Erdgeschoss recht und links vom Eingangstor zwei schöne Zimmer bekommen, unser deutsch-sprachiger Diener Leopold, musste sich mit einem sehr engen Raum unter der Kellertreppe zufrieden geben.

Dieser Leopold verursachte den ersten, lustigen Schabernack, der unsere Niederlassung in Miskolc offenkundig machte. Nach paar Tage unseres Ankommens in Miskolc wurde in Hotel Krone einen Ball veranstaltet. Leopold hatte sich herausgeputzt und ging zum Ball. Er war ein hübscher Junge und tanzte er sehr gut. Er bekam zahlreiche Tanzpartnerinnen, weil an solchem Öffentlichen Ball die Vorstellungs-, und Begrüßungszeremonien nicht ernst genommen wurden. Leopold sah in seiner herausgeputzten Verfassung, im schwarzen Frack mit weißer Krawatte wie ein Diplomat aus, solange er in seiner Lärchenfelder Dialekt nicht zu reden anfang, als geborener Wiener konnte kein Ungarisch sprechen.

Er blieb im ganzen Abend stumm wie ein Fisch, was übrigens nicht so schwer war, weil es kaum jemand gab, mit dem er sich hätte verständigen können.

Néma is maradt, mint a hal egész este; ami nem éppen nehezen volt kivihető stratégiája, mert alig volt ott, akivel egykönnyen megértethette volna magát.

Senki sem tudta, ki az a néma diplomata, mint jutott ide s mit keres itt; veni, vidi, vici (jöttem láttam, győztem - Julius Caesar), mondhatta magáról, mikor éjféltajt amúgy igazán kimulatván magát, hazatávozott. E tettét meglesték ellenei vagy irigyei, s miután meggyőződtek arról, hogy a közel fekvő Vadnay Gábor-féle ház kapuját nyitja ki a diplomata egy zsebéből elővont, nagy kapukulcs segítségével, világossá lett, hogy a Podmaniczkyék német inasa tette bolonddá a miskolciakat.

(...)

Az iskolába való járást s az iskolatársainkkal való érintkezést igen könnyen s gyorsan szoktuk meg; nagyon üdvös szokás vala az családkban, hogy vásár- s ünnepnapokon délután mindig meghívtuk a falubeli, jó magaviseletű gyermekeket ozsonnára s azt megelőzőleg játékra. E sok gyermekkel éspedig különféle állású s műveltségű gyermekkel való gyakori érintkezés s társalgás az idegenekkel szemben való magunktartására nagyon üdvös hatással volt, mert bátrakká, önállókká tett, s nyílt, könnyed társalgáshoz és ismerkedéshez szoktatott. S mióta ruházatunk átalakult, a darutoll és csáti ólmos bot lett divatossá (Miskolc egyik különlegessége), már nem is ríttunk ki annyira, mint eleinte, ami megkönnyíté számunkra a némileg idegenszerű elemekkel való egybeolvadást.

Iskolánkban most is, s annak előtte is, léteztek az úgynevezett tápintézetek (alumnium), melyekben az egészen szegény tanulók ingyen, a valamivel bírók pedig évi 12-20 forint díj mellett láttattak el ebéddel. Az étkezés ez igen hasznos intézetekben természetesen nagyon egyszerű; vastagétel s egy darab hús naponta, ünnepnapon

Niemand wusste, wer dieser stumme Diplomat ist, wie er hierher gekommen ist und was er hier sucht: veni, vidi, vici, hätte er von sich sagen können, als er gegen Mitternacht nach Hause ging. Einige seiner Neider hatten ihn beobachtet, wie er in der Nähe des Hauses von Gábor Vadnay mit einem aus seiner Tasche herausgenommenen Schlüssel das Tor aufmachte, dann war es allen klar, dass er der deutsche Diener von Podmaniczky ist.

(...)

An den Besuch der Schule und den Kontakt mit unseren Schulkameraden hatten wir uns sehr schnell gewohnt; in unseren Familien gab es ein nützliches Gebrauch; an Sonn- und Feiertagen immer sich gut benehmenden Kinder aus dem Dorf zum Nachmittagsmahl und zum Spiele eingeladen zu haben. Der Verkehr mit diesen, auf verschiedenem Bildungsniveau stehenden, aus unterschiedlichen Gesellschaftsschichten stammenden Kinder half uns, tapfer, selbstbewusst zu werden, miteinander eine offene leicht zustandegewonnene Bekanntschaft zu machen und ein Gespräch mit diesen Kinder leicht und problemlos aufzunehmen bzw. zu führen. Seitdem wir unsere Kleidung verändert hatten und die Kranichfeder auf der Mütze und in unserem Hand ein sg. Csáter Stock aus Blei (eine Besonderheit von Miskolc) an die Mode kamen, waren wir nicht so aufseherregend, wie am Anfang, machte es für uns schon leichter, mit den fremden Leute zu Recht zu kommen und eine Bekanntschaft zu machen.

In unserer Schule gab es damals, wie auch heute, eine Mensa, die man Alumnium nannte. Dort bekamen die ganz armen Schüler gratis Mittagessen, die etwas reicher waren, konnten für 12-20 Forint pro Jahr das Essen auch haben. Das Essen in dieser sehr nützlichen Einrichtung war natürlich sehr einfach, täglich eine dickere Speise mit einem Stück Fleisch, sonntags etwas Mehlspeise. Die Studenten bekamen einen Teller, einen hölzernen Löffel und einen Tuch für Abwischen ihren Mund. Das

ráadásul tészta képezi az ebédet; az intézetben táplálkozók mindegyikének egy tányér, egy fakanál s egy szájtörlő szolgáltatott ki; a délebéd rendszeren az iskolaépület valamely vagy e célra fenntartott, vagy kevésbé használt helyiségében tartatott meg. Úgy hiszem, most is csak a régi minta szerint történik az ellátás, csak hogy az évi díj sokkal magasabb, mint annak előtte. Az intézet abból tartatik fenn, amit a nyári szünidő alatt a szegény tanulók e célra gyűjtenek, illetőleg összekoldulnak s azon terményekből gyarapodik, melyek egyes kegyes jóakarók által az intézetnek felajánlatnak. A főzést s tálalást a pedellus felvigyázata mellett rendszeren egyik vagy másik szegény tanulónak anyja végzi, csekély évi díj fejében.

Miután társaink közül sokan járták az alumneumot, természetes, hogy csakhamar megismerkedtünk mi annak részleteivel. Amint már az lenni szokott, a szegény, rosszul táplálkozó fiú gazdag társa irányában, az emberi természetben rejlő irigységnél fogva, a megvetett, a lealacsonyított, az elnyomott szerepét szereti öltetni, s ezáltal kívánja magát megbosszulni a végzet által szerencsésebb körülmények között felnőtt társa ellenében.

Így történt ez velünk is; szegény sorsú pajtásaink csúfoltak, hogy bizony a mi úri gyomrunk nem bírná meg e koldus ellátást, s szinte lenéztek, mint elkényeztetett s finnyás úrfiakat.

Én részemről e tekintetben még kis tanuló koromban is rendkívül érzékeny valék s e csúfolódást nem tűrtem s az ellenében használható orvoslást sem panaszbán, sem árulkodásban, sem vádaskodásban nem kerestem. A lehető legdrasztikusabb módon bizonyítottam be társaimnak, hogy éppen oly democraticus gyomrom van, mint nekik; de bebizonyítottam azt is, hogy sokkal jobban vagyok nevelve, mint ők, mert az Isten adományát, „a mi mindennapi kenyerünket” jobban tudom megbecsülni, mint ahogy ők képesek azt tenni. Tervem életbe léptetését azzal kezdém meg, hogy Hunfalvyt megkértem, hogy írasson be a tápintézetbe s fizesse ki megtakarított

Mittagessen wurde in einem, für diesen Zweck eingerichteten extra Zimmer serviert. Ich glaube, das Alumneum ist immer noch im Betrieb, aber das Essen kostet viel mehr Geld, als früher. Das Alumneum wurde und wird von dem in Sommer von den Schüler zusammen-sammeln und bettelten Geld finanziert und von den reicheren Familien für das Institut spendierten Korn und Fleischwaren betätigt. Das Kochen und die Servierung wurden regelmäßig von den Mutter einiger ärmeren Schüler, unter der Aufsicht des Pedellen gemacht. Die Frauen bekamen dafür etwas Geld.

Weil viele von unserer Mitschüler das Alumneum besuchten, dort zu essen, hatten wir selbstverständlich schnell ihre Einzelheiten und Schicksale kennengelernt. Was auch immer geschehen sollte, die armen, mageren, schlecht ernährten Schüler - wie es aus der menschlichen Natur stammt -, waren auf die reicheren Mitschüler neidisch, und spielten die Rolle des verachteten, erniedrigten, unterdrückten Menschen, um ihren Mitschüler, die von der Macht des Schicksals in glücklicheren Verhältnisse aufgewachsen konnten, zu rächen.

So war es mit uns auch geschehen; unsere ärmeren Mitschüler verspotteten uns, dass unsere herrschaftlichen Magen das bettlerische Gericht nicht verdauen können und beinahe verachteten sie uns, ob wir verwöhnte und zimperliche herrschaftliche Burschen gewesen wären.

Aus meiner Seite, war ich schon als kleines Kind, später auch als Schüler in dieser Frage sehr empfindlich, duldete solche Spöttei nicht, und hatte ich nie dagegen die Arznei in der Klage, in der Angeberei, und in der Beschuldigung gesucht. Auf der drastischerweise wollte ich meiner Mitschüler beweisen, dass ich genauso demokratischen Magen hätte, wie sie, wollte ich aber auch das beweisen, dass ich viel besser erzogen worden war als sie, denn ich Gottes Gabe, unser „Täglich Brot” viel besser in Ehren halten könne, wie sie es taten. Damit habe ich angefangen mein Plan zu verwirklichen. Ich hatte Hunfalvy gebeten, das Kosten des Essen von meinen Ersparnisse für den Pedell für ein ganzes Jahr auszuzahlen.

filléreimből a pedellus kezeihez az évi díjat. Nevelőm elértett, s örvendve elhatározásomnak, azonnal teljesítette kívánságomat. Édesanyámnak pedig megírák, lenne kegyes egy igásszekérrel különféle elemőzsiát küldeni Miskolcra a tápintézetnek ajándéku.

Erre azután vagy hat hétig oda jártam ebédelni s megtartandó ígéretemet, tisztességes istenfélő modorban tanítottam, a pedellus közbenjárása segélyével, a csúfondároskodókat étkezni. Először is rendesen el kelle az imát rebegni ebéd előtt, amint otthon szokásban volt; ebéd közben nem volt szabad kotorászni az ételben, mindenkinek meg kellvén azt ennie, amit elébe tálaltak; szigorúan meg lett tiltva az ebéd alatt s után szokásos kenyérlabdacsokkal való hajigálás, mert ez még édesatyánk idejéből családunkban mindannyiszor erélyesen megrovatott.

Mindez nagyon megtetszett a pedellusnak, Kotler úrnak, aki most egész lelki nyugalommal s semmi idétlen lárma s torzsalkodás által meg nem zavartan volt képes fenntartani a rendet a refectoriumban. Mire azután az édesanyám útnak indította nagyszerű küldemény megérkezett, s ennek képében társaimat a nekik juttatott megszégyenítésért s gyakori pirongatásért mintegy kiengesztelhettem, búcsút mondtam a tápintézetnek s ismét Boris szakácsné ételén táplálkoztam.

Ez ötletem segélyével alkottam magamnak népszerű állást társaim között; amaz időtől fogva én váltam vezérökké s oly fölényt gyakoroltam felettök, amely fölény méltán megilleti a műveltséget, kedélyes részvétet s az embertársaink iránti jóindulatot s helyes bánásmódot.

Az Avas hegy, melynek alján terül el Miskolc, tagadhatatlanul egyik legérdekesebb pontja az Alföld és Felföld eme csomópontján fekvő, teljesen magyar, ügyekező s életrevaló nép lakta városnak.

Herr Hunfalvy, mein Lehrer hatt es verstanden freute sich wegen meinem Entschlusses. Ich hatte auch meiner lieben Mutter einen Brief geschrieben, gebeten, zum Alumneum einen Wagen voll mit Nahrungsmittel nach Miskolc als Geschenk zuzuschicken.

Dann war ich 6 Wochenlang zum Essen dorthin gegangen, und mein Versprechen zu behalten, lehrte ich mir der Hilfe des Herrn Pedell die Verspottenden in Manier der Gottes Liebe zu essen. Zuerst sollte man vor dem Mittagessen ordentlich das Gebet sagen wie es Zuhause üblich war. Während des Essen durfte man die Speise nicht herumwühlen, jeder musste das essen, was er bekam. Es war streng verboten, - wie es früher dort übrig war -, vor und nach dem Essen von Brot Bällchen zu manchen und damit herumzuwerfen, denn diese Handlung in unseres Familie, als unser lieber Vater noch lebte, ebenfalls untersagt wurde.

All dies hatte dem Pedell, Herrn Kotler sehr gefallen, der mit Seelenruhe, von blödem Lärm und Geschrei nicht gestörten die Ordnung im Refektorium aufhalten konnte. Als dann die großartige Nahrungsmittelsendung meiner lieben Mutter ankam, konnte ich mit dieser Hilfe meine Mitschüler für das Beschämen und die Rügen welche sie von mir oft bekamen, entschädigen und trösten. Danach hatte ich vom Alumneum Abschied genommen und kehrte wieder zur Köchin Boris zurück, bei ihr zu essen.

Mit diesem Einfall hatte ich im Kreise meiner Mitschüler eine gute Position erzielt, von nun an wurde ich ihrer Führer geworden und genoss eine große Popularität. Diese Überlegenheit konnte ich vor allem erreichen, weil ich bereits hoch kultiviert war, hatte meistens gute Laune gehabt, mich gegen meiner Mitschüler gutwillig benahm, und wurden sie von mir immer gut behandelt.

Der Berg Avas, an dessen Fuß Miskolc liegt, ist ohne Zweifel einer der schönsten und interessantesten Treffpunkt von Alföld (der Großen Ungarischen Tiefebene) und von Felföld (des Ungarischen Hochlandes). Die Leute, die dort wohnen sind rein ungarisch, sehr fleißig und lebhaft.

Der Avas Berg ist von der alten, mit Holzschindelbedeckten reformierten

Az Avas hegyet díszíti a református egyházközség százados, mohos szentegyháza, közelében a paplakkal s főgymnasiummal; képvisel-vén a valláshoz s tudományhoz való ragaszkodás eszményképét.

Az Avas hegyen láthatók lépcsőzetesen egymás fölé emelkedő sorokban Miskolc szőlőbirtokosainak jól berendezett s épített pincéi, melyek legtöbbjei a régi időben telve valának a legjobb minőségű borokkal. A Miskolc közelében elvonuló szőlőhegyek ugyanis az ott termő szőlőt s ott szűrt bort illetőleg, minden tekintetben, még az aszút sem véve ki, vetekednek a napos időben e dombok tetejéről tisztán kivehető Tokaj hegység borával. Hogy a miskolciak az ott termő Bacchus nedvének becsét felismerték, legjobban bizonyítja az, hogy ők a hegyaljaiak módjára bevárják, amennyire lehetséges s kilátás van rá, az aszú képződését, s csak későn, október hó végével vagy november elején fognak a szüret nagyszerű munkájához. Nagyszerűnek mondom, mert reám egy napokig tartó, aszúbort előállító szüret, melynek tartama alatt a ház népe künn a szőlőben lakott, a nagyszerűnek benyomását gyakorolta, s ami ennél a tanulóra nézve még fontosabb, rendkívül mulattatott. A szüretnek Miskolcra nézve fontos voltát bizonyítja az is, hogy az ott létező tanintézetek szüreti szünidőt rendszeresítettek mindannyian.

A Vadnay Gábor házigazdánk szőlejében végbement szüret alkal-mával láttam először életemben aszúbort készíteni, amely eljárás rendkívül érdekelt s meglepett, mert én eddigé azt hivém, hogy a tokaji úgy készül, mint a spanyol s portugál borok, főzés útján. Nagyon üdvös, hogy deák koromban nyílt alkalmam a világ legelső borának, hazai terményünknek előállításával megismerkedhetni, mert azóta ugyan fogyasztottam elég tokaji bort, de készítmód-jának megfigyelésére csakis ezúttal, de azóta soha többé nem nyílt alkalmam, sem időm.

Kirche geschmückt, in deren Nähe befinden sich das Pfarrerhaus und das Gymnasium, beide sind die Vertreter von der Religion und Wissenschaft.

Auf dem Avas Berg sind sehenswert die treppenartig liegenden schön eingerichteten Weinkeller von den Miskolczer Weinbauern, die in alten guten Zeiten mit ausgezeichneten Weine voll gewesen waren. Die sich in der Nähe von Miskolc hinziehenden Weinberge, den Trauben und Weine betreffend, kommen gleich den Weine des im schönen, sonnigen Wetter auch aus Miskolc sichtbaren Tokajer Berges. Die miskolczer Bauer, die in diesem Gegend Weintraube angepflanzt hatten, rechtzeitig erkannten, dass das Getränk von Bacchus wie teuer ist. Ihre Begabungen beweisen es auch, dass sie - ebenso, wie die Tokajer -, warten mal ab, wie es die Aussicht für die Herstellung von Ausbruchwein am besten besteht, und fangen mit der Arbeit der großartigen Weinlese nur am Ende Oktober, oder Anfang November an. Ich sage großartig, weil eine solche Weinlese zur Herstellung von Ausbruchwein mehrere Tage lang dauerte und während der ganzen Arbeit wohnten die Leute draußen in dem Weingarten, und stand ich als Schüler unter dieser Wirkung, fand ich das sehr amüsant und großartig. Wie wichtig der Weinlese für die Stadt Miskolc war, beweist die Tatsache, dass in allen Schule Weinleseferien angeordnet worden waren.

In dem Weingarten von unserem Hausherrn Gabor Vadnay hatte ich erstmalig an eine Weinlese teilgenommen, dort sah ich auch zum erstemal wie der Ausbruchwein hergestellt wurde, was mir sehr interessant und überraschend war. Bisher hatte ich immer gedacht, dass der Ausbruchwein, also der Tokajer eben so gemacht wird, wie die Weine von Spanien und Portugalien also durch Kochen. Es ist zu begrüßen, dass ich bereits als Student die Möglichkeit gehabt hatte, mich mit der Herstellung des erstrangigen Produktes uneseres Landes, und vor allem des ersten Wein der Welt vertraut zu machen. Seit jener Zeit hatte ich bereits oft Tokajer getrunken, aber nie in meinem Leben wieder die Möglichkeit gehabt, bei dessen Herstellung beizuwohnen.

E szüretetek alkalmával már őszi napok járván, a borház előtti téren rendesen jókora tűz lőn rakva; soha sem fogom feledni azon különös benyomást, melyet reám Boris szakácsné vígkedvű s valóban férfias atléta-gyakorlatai tettek, midőn szoknyáját derékig felhajtva, 2-4 ízben is a lánggal égő tüzet kurjongatások között, a körülálló puttonyosok és szedők nagy multságára, átugrotta. Hogyha a cocotismus egyszer nálunk annyira ki fog fejlődhetni, hogy a nők is jogosítva leendenek az atléták soraiba való felvételre, meg vagyok győződve arról, hogy Boris szakácsné eme bátorságot fejlesztő s a tagok hajlékonyságát előmozdító sportja sok követőre fog találni.

E szüreti kedvtelés a bor iránti érdeklődést ébresztette fel bennem s kevéssel azután csakugyan el is vitt magával Vadnay Gábor patvaristája, akire, mint általában a patvaristákra, igen sok más is, a pincekezelés bízva vala, gazdánk feltűnőleg gazdagon felszerelt, Avas hegyi pincéjébe.

Ennek a kutató látogatásnak az lett vége, hogy én, mire a pincéből ismét a szabad levegőre léptem, lábaim biztonságát nélkülözve, mámorosan ide s tova tántorogtam; a különféle borok megízlelése fejembe ment s én először életemben nemcsak aszút láttam készíteni, de meg is tanultam aszút inni.

Mikor gazdánk patvaristája látta, mi állapotra juttatott engem, megfogá karomat s levezetvén az Avas tekervényes útjain, azt mondá:

- No se baj, nem árt az, mindent meg kell próbálni; többször is így fog még járni bárócskám az életben!

Valódi prófétai szellem lakozott Bereznay Istvánban, mert ez volt a patvarista neve, midőn ily zsenge ifjú koromban már meg tudta jövendölni azt, hogy én gyakori esetek felmerülése alkalmával, kapatos leendek.

Als die Weinlese sich näherte, war es schon Herbst und herrschte es ziemlich kühles Wetter. Auf dem Platz vor dem Weinhaus wurde ein großes Feuer gemacht. Ich werde es nie vergessen, als Frau Boris, die Kochfrau eine wirklich athletische Produktion gemacht hatte, zog sie seinen Rock hoch, und sprang laut schreiend 2-3 male das Feuer über, auf die großen Freude der der Weinleser. Wenn der Cocotismus bei uns einmal auch den höchsten Grad erreichen werden würde, dass die Frauen auch in die Reihe der Athleten aufgenommen werden können, dann bin ich überzeugt, dass dieses interessante Sport von Köchin Boris, wofür man genug Tapferkeit und große Beweglichkeit der Gliedern braucht, vielen Anhänger findet.

Diese Liebhaberei der Weinlese hatte meine Interesse für Weine aufgeweckt und nicht lange nachher nahm der Patvarist (Rechtspraktikanter) von Gábor Vadnay - der, wie auch die anderen Patvaristen, mit der Verwaltung des Kellers beauftragt wurde - mich in den schön und reich eingerichteten, auf dem Avasberg befindlichen Weinkeller unseres Hausherrn mit. Dieser „Forschungsbesuch“ endetet damit, als ich aus dem Keller wieder auf die freie Luft rauskam, hatte meine Füße nicht mehr gespürt, und ziemlich betrunken hin- und her taumelte. Die Weinproben stiegen mir in den Kopf. Ich hatte erstmalig in meinem Leben nicht nur das gesehen wie man Ausbruchswein macht, ich hatte das auch erlernt, wie man den Ausbruchswein trinkt.

Als der Patvarist meines Hausherrn sah, in welchen Zustand ich geraten war, armte mich um und sagte es mir: Es schadet nichts, alles muss man einmal ausprobieren, das wird noch mehrmals in seinem Leben mein kleines, liebes Baronchen vorkommen!

Es wohnte ein wahrer prophetischer Geist in Herrn Stephan Bereznay - das war der Name des Patvaristen -, weil er schon in meinem jungen Alter prophezeien konnte, dass ich bei solchen Gelegenheiten in der Zukunft nicht selten so betrunken werde.

Prófétai szellem, mondom, mert csakugyan nem csalódott.

Talán e jelenet, vagy Bereznay István irántunk tanúsított előzékeny s barátságos magaviselete okozta azt, hogy tőle e perctől kezdve évek hosszú során át, többé el nem váltunk. Mikor Pestre kelle feljönnie jurátusnak, mi segítettük; utóbb reábírtuk édesanyánkat, hogy házi fiskálisává tegye; kevéssel azután átvette összes jog- s osztálybeli ügyeink vezetését s egészen az 1869. évig ügyvédünk maradt. Jelenleg mint gazdag magánzó s az első hazai takarékpénztár s első magyar biztosító társulat egyik legtekintélyesebb igazgatója él Budapesten. Nem tudom, emlékszik-e még az Avas hegyen végbement első, sokat jelentő találkozásunkra, illetőleg kalandunkra?

Tapasztalás az élet nagy mestere; a nyilvános intézetek látogatása s a távol hazulról való nevelés pedig e mester valódi életiskolája, mely közben gyorsan s kevés fáradsággal oktat bennünket s megtanít az emberismeretre, a nyíltságra, bátorságra, önállóságra, de egyszersmind int az óvatosságra is. (...)

(NŐK TÁRSASÁGA)

(...)

A vidékre tett kirándulásaink nemcsak az egyes velünk ismerős családokkal hoztak összeköttetésbe, hanem a széppel s kellemetessel a hasznost is egybekötve, a hazai ipar egy nevezetes ágával ismertettek meg bennünket. Ki Miskolcot lakja, mindenkor kötelességének tartja megismerkedni a szép diósgyőri völgyel, a Bükk hegység e kellemes s történelmileg nevezetes pontjával,

Prophetischer Geist sage ich, denn die Wahrheit ist, dass er sich in mir nicht hätte enttäuschen können.

Vielleicht das Geschehene, oder das entgegenkommende und freundliche Benehmen verursachten das, dass wir uns von István Bereznay von diesem Augenblick an, lange Jahre hindurch keine Minute getrennt hatten. Als er nach Pest kommen wollte, Jura zu studieren, wir hatten ihn dabei geholfen. Später hatten wir unsere Mutter dazu bewegt, ihn, als Anwalt unserer Familie anzustellen. Nicht lange nachher übernahm er die Führung aller unseren juristischen und zum Recht gehörigen Angelegenheiten, und bis zum Jahr 1809 blieb er unserer Advokat. Zur Zeit lebt er als ein reicher Privatier und einer der verachtungsvollen Direktoren der Ersten Ungarischen Sparkasse und der Ersten Ungarischen Versicherungsgesellschaft in Budapest. Ich weiß nicht, ob er sich an das am Fuß des Avasberges Geschehene und an unseres ersten, betrunkenes Treffen noch erinnern könnte?

Die Erfahrung ist der größte Meister des Lebens. Der Besuch öffentlicher Lehrgebäude, die Erziehung weit fern von dem Elternhaus ist die wirkliche Lebensschule dieses Meisters. In dieser Schule wird man schnell und mit weniger Mühe die Menschen-kenntnis, die Offenheit, die Selbstständigkeit, die Tapferkeit erlernen, aber auch vorsichtig sein zu werden (...)

(DIE GESELLSCHAFT DER DAMEN)

(...)

Unseres Ausflüge, die wir in der Gegend gemacht hatte, brachten uns in Verbindung nicht nur mit der Familien, die wir schon kannten, sondern auch mit der Schönheit, der Gemütlichkeit und der Nützlichkeit der einer Branche der einheimischen Industrie. Wer in Miskolc wohnt, hält er als ein Pflicht, den schönen Tal von Diósgyőr, den gemütlichen und historisch

amennyiben e hegység vadonaiban szokta volt megtartani Mátyás király ama nagyszerű vadászatait, melyeknek tudvalevőleg nagy kedvelője volt.

A völgy torkolatában felfogott hatalmas tó segélyével üzembe hozott vashámor és papírmalom előidézte, akkor még ritka helyen tapasztalható iparos mozgalom s élet vidítólag hatott az azt érdeklődéssel szemlélőkre. A tavat és ipartelepét körül övedző erdőség tájképpé egészíti ki Diósgyőr e pontját.

Kisdeák koromban, de ha meg kell vallani, még jóval azontúl is, inkább kedvelvén a papírt, mint a vasat, s így tehát közelebb állván amannak készítéséhez, mint emennek gyártásához, sokkal több örömmel s kedvteléssel néztem s figyeltem meg Diósgyőrött a papírgyártás mesterségét, mint a vaskohók izzó lávatömegét, amely elijesztőleg hatott reám, nemcsak borzadalmas voltánál fogva, de az ott forgoló munkások szurkos s szegényes külseje miatt is.

Figyelemmel hallgattam, mint magyarázták az ott elgátolás segélyével fenntartott tó, talán helyesebben mondva víztartány, hasznos, de Miskolcra nézve nem minden veszélyt nélkülöző fekvését s szerkezetét. Ha ugyanis - így nyilatkoznak - valamikor elemi csapás által okozott, váratlanul erős nyomás által, a víztartány a város felé néző főgátja elszakíthatnék, a völgy maga, melynek végén Miskolc fekszik, egy rendkívüli veszedelmes árvíznek volna kitéve, annyiival inkább, mert a Szinva és Pece patakok fel nem bírván fogni a rohamosan érkező áradatot, a víz rohama elsodorván mindent ami útját állja, a környéket teljesen elpusztítaná.

Azontúl ahányszor a csendesen folydogáló Szinva s a lustán tovaúszó Pece partján sétálék, mindannyiszor borzadály fogott el.

(...)

auch berühmten Punkt des Bükk Gebirges, in dessen Wälder einst König Mathias auf die Jagd - die er gerne gehabt hatte - gegangen war, kennenzulernen.

In der Mündung des Tales wurde ein sehr großer Teich aufgedammt. Mit Hilfe dessen Kraft funktionierte dort eine Eisenhütte und eine Papiermühle, so etwas konnte man damals noch sehr selten sehen. Dort war die Industrialisierung schon in Bewegung und die machten Freude den Männern, die sich an der interessierten. Den Teich und das Gewerbegebiet waren von Wälder umgeben und dieser Punkt von Diósgyőr bildete ein schöne Landschaft.

Als ich noch eine kleiner Student war, aber kann iich es sagen, viel später auch, mochte ich den Papier mehr, als das Eisen, also stand ich näher zurVerfertigung des Papiers, als die Herstellung des Eisens. Mit mehr Freude und Passion hatte ich in Diósgyőr das Gewerbe der Papierherstellung, als die glühenden Lavenmassen aus der Eisenhütten zugeschaut, was auf mich fürchterlich wirkte, nicht nur darum, weil es mir erschreckend war, sondern auch, weil die Männer, die dort gearbeitet hatten, waren schmutzig und sahen sehr ärmlich aus.

Mit großer Aufmerksamkeit hatte ich zugehört, wie man mir erklärten, dass der mit Hilfe von einem Damm entstandenen Teich, besser gesagt der Wasserbehälter, einerseits sehr nützlich, aber andersseits für Miskolc ziemlich gefährlich war. Wenn eine himmlische Naturkatastrophe - so pflegte man es zu sagen - einmal unerwartet kommen würde, und unter dem Druck der Damm zusammenbrechen würde, dann könnte Miskolc mit einem großen Hochwasser überflutet sein werden, weil die zwei kleinen Bächer, der Szinva und der Pece die schnell kommende große Wassermenge nicht aufnehmen könnten, und würde die ganze Gegend vernichtet werden.

Als ich oft nur an den Ufer der langsam fliesenden Szinva und Pece Bächer spazieren gegangen war, bekam ich immer einen Schauer.

Amíg otthon létem alatt, mint gyermek, idegenekkel sohasem, utóbb pedig falun csakis nővéreimmel társalogván s közlekedvén, nem tűntek fel az akkori női öltözékek, addig most több ízben nagyúri házaknál s nemesi családoknál fordulván meg, csakhamar figyelmessé lette ama, szerintem rendkívül ellenszenves, minden jó ízlést s tetszetősséget nélkülöző divatra, mely a női viseletet akkortájt jellemezte. Elnézve a mindennapi, úgynevezett utcai öltözékektől, melyek a nehézkes, félkörben a nő arcát körítő idétlen kalapok által már magában is ízléstelen s minden kecseljességet nélkülözővé váltak, itt csakis az estende, ünnepélyesebb alkalmakkor használatban volt, társasági delnői öltözék leírásának szentelek néhány szót.

Képzeljünk magunknak egy bokán túl felérő, vagy mousseline vagy könnyű selyem tafota szövetből készült sima, minden kigondolható ékítményt nélkülöző szoknyát; magasan felnyúló rövid derékkal, melyet egy sima, selyem, csokorra kötött szalag fog körül; rövid ujjakat, melyek hogy puffos voltukat minden körülmények között megóvhassák, pehellyel töltött dunyhákkal bélelvék; s mindehhez a nő, semminemű ketyelt vagy képzelmet meg nem engedő, a rövid ruha alól szabadon kilátszó fehér vagy fekete annál kirívóbb cipőbe bújtatott lábát, s készen van, egy estélyre, ebédre vagy táncvigalomba felkészült delnőnek az akkori divat szerinti alakja. Csupasz, sima s minden lehető művészi arányokat s kecseljességet kizáró s nélkülöző merevség - egyéb semmi.

Ezen már túl a rendén nem annyira egyszerű, mint inkább ízléstelenül kopasz öltözékhez mi ellentétet képez a toronymagasságú fejk, melynek minden egyes részlete e célra feltalált drótszövetből, pulykafark módjára egymás mellett mereven égnek néző, hajlított, különféle alakú ékítményekből van összecsoportosítva s a szegény nő fején megerősítve. Ezen hajlított ékítményekre a hajzat nagy fáradsággal reá boríttatik s cosmetik segélyével végigsimíttatik. A hajék elejét kétoldalt a halántékokra lelapított s leragasztott hajzat

(...)

Als ich noch Zuhause lebte, als Kind hatte ich mich mit fremden Leute niemals oder nur selten getroffen, und in Aszód plauderte ich nur mit meinen Schwestern. Ich hatte die damaligen Damenkleidungen nicht beachtet. Später als ich öfter bei adligen Familien und solchen Gesellschaften verkehrte, hatte ich die Gelegenheit die mir antipathisch erschienenen, geschmacklosen, nicht vollgefälligen Damenkleidung, die die damaligen Mode bezeichnete, gründlicher zu betrachten.

Über diesen Kleider, die die Damen alltäglich trugen, kann ich nicht viel sagen. Der geschmacklose Hut bedeckte in Halbkreis das Gesicht der Frauen, ohne Grazie. Die Kleider, die die Damen in Feiertagen getragen hatten, kann ich besser beschreiben.

Stellen Sie sich einen Rock aus mousiline oder aus leichtem, Seiden- oder Tafotastoff, der eigentlich kurz war, gebunden mit einem glatten, seidenen Band in Bouquet, eine Bluse mit Krause und kurzen Ärmel gefüllt mit Feaura vor. Dazu trugen sie aus dem Rock frei sichtbaren weißen oder schwarzen Schuhe. So angekleidet gingen die Damen zu einem Mittagessen oder einer Soiree, oder einer Tanzbelustigung. So war damals die Mode, in dieser Kleider waren die Damen ungeschmeidig, nicht graziös, und unangemessen stillos.

Zu diesen einfachen, oder geschmacklosen Kleider, hatten die Damen als Kontrast eine, mit Hilfe von Drahten und Truthahnfeder auf ihrem Kopf befestigte, steif auf den Himmel schauende turmhohe Frisur gehabt. Auf der beiden Schläfen wurden die Haare mit großer Mühe festgeklebt. Der vorderen Teil der Haarzierde bildete eine Locke, die dünn gedreht wurde. Die einzige Zierde, die erlaubt worden war, war es auf dem Stirn gebundenes, seidenes manchmal mit Schmucksteinen dekoriertes Band und dazu eine unangemessen lange Ohrhänge.

képezi, melynek vége vékonyra összesodorítva a fül alatt végig a fő tetején himbálódzó hajék alá bújtatják s ott megerősítetik. Az egyedüli dísz, mely meg van engedve, egy, a homlok közepén átkötött, sor drágakő vagy fekete bársony szalag, s aránytalanul hosszan lelógó fülbevaló.

Nem vagyok s nem voltam barátja a túlterhelt női öltözékeknek, de az egyszerűség ezen ízléstelen nemét éppenúgy hibásnak tartom, mint a másik irányban nyilvánuló túlzást. Amit a természet adott, legalább azt kell megbecsülnünk: fel tudom tehát fogni, hogy van nő, aki a lehető legegyszerűbb fejék segítségével szép haját fitogtatja - , de öltözkéire pazarolja fényűzési vágyának minden csak lehető ötleteit. De ennek ellenkezőjét, amint az a harmincas években dívott, semmi körülmények között megengedhetőnek nem tartom.

Igaz, hogy a valóban szép nő amaz idétlen divat szerinti öltözékben s gépiesen összeragasztott hajékéval is imádandó marad: de igaz az is, hogy a többség, a kevésbé kiválók fogyatkozásai ez idétlen divat nyomán annál kirívóbban jutottak felszínre. Ha valóban igazságosak akarunk lenni, nem szabad mindig egyenlő mértékkel mérnünk.

ARANYLAKODALOM

(...)

Nagyatyám, Jänkendorfi Noszticz Adolf és nagyanyánk, született Boose Henriette, 1839. évi május 31-én voltak megtartandók aranylakodalmukat Drezdában, miután e számos tagból álló család csakis városban volt képes egybeseregleni, semminemű falusi lak ez alább felemlítendő számos tag befogadására nem lévén elegendő tágas.

Természetes, hogy édesanyánk már előre úgy készült, hogy ő is egész családjától környezve, szülei e lélekemelő ünnepélyén részt

Ich war und bin auch nicht ein Freund von der zu überladenden Damenkleidung, aber halte ich in der Frauenmode die geschmacklose Einfachheit ebenfalls so Fehlerhaft, als auf der anderen Seite die Übertreibung. Was die Natur uns gegeben hat, das müssen wir lieber beachten. Ich kann es aber begreifen, dass es solche Frauen gibt, die ohne Kopfbierde auf ihre Haare stolz sein könnten, aber im Gegenteil machen sie viel Aufwand an Kleidern. Aber das Gegenteil, was vor dreißig Jahre an die Mode war, kann ich auf keinen Fall gut heißen und akzeptieren.

Es ist wahr, dass eine wirklich schöne Dame, in diesen geschmacklosen Kleider und mit geschmacklos, mechanisch gekämmter und geklebten Frisur doch sehr sympathisch und attraktiv sein könnte; aber ist es auch wahr, dass die Mehrheit ihre Geschmacklosigkeit durch die unvollkommene und dumme Mode zum Vorschein brachte. Wenn man ganz gerecht sein will, darf er nie mit der gleichen Waage messen.

DIE GOLDENE HOCHZEIT

(...)

Mein Großvater Adolf Noszticz von Jänkendorf und mein Großmutter Henriette von Boose hatten in Dresden am 31 Mai 1836 ihre goldene Hochzeit gehalten, weil die zahlreichen Mitglieder dieser großen Familie nur in einem Großstadt zusammenkommen konnten, denn kein ländliches Haus wäre so groß gewesen, wo so viele Leute sich herbergen hätten könne.

Selbstverständlich unsere Mutter hatte sich schon vorher so vorbereitet, dass sie mit ihrer ganzen Familie an diesen vorragenden und herzerhebenden

vehessen. Nekünk, kis deákoknak, nagy szorgalmat kelle kifejtenünk s példásan kelle magunkat viselnünk, hogy engedélyt kapjunk az évi vizsgának nem június végén, hanem május hava első felében való letételére. A külföldre teendő út reménye buzgóságunkat fokozta, s mi csakugyan 1836. évi május hava 10-e körül már Aszódon valánk, bevárandók az indulást.

Az előkészületek meg valának téve s mi néhány nappal megérkezésünk után, két tágas utazóhintóban, melyben szám szerint tízen foglalánk helyet, s amely hintók mindegyike elé négy posta-ló lőn fogva, útnak indultunk Drezda felé.

Mikor Miskolcra Aszódra érkezénk, édesanyánk kissé meghökkent, mert két évi távollét után, mely alatt csak egyszer valánk otthon a nyári szünidőt töltendők szülei házuknál, meglehetősen elvadult s kissé megkérgesedett állapotban térénk vissza az ősi fészekbe. Bizonyítványaink kielégítőek valának, aminek édesanyánk nagyon megörült; de a melléktanulmányokra nézve, milyenek francia nyelv, rajz, zongora, vívó- vagy tánclecké, úgyszólván egészen el valánk hanyagolva; a német nyelvet majdnem teljesen elfeledtük, s külsőnk a miskolci szabónk által s ízlés szerint kiállítva, éppen nem tudta a hozzánk tartozók tetszését kivívni. Való is, hogy furcsa viselet volt az, melyet mi, utánozva az általunk látott felnőtt s meglett embereket, elsajátítottunk. Mikor díszben akartunk megjelenni, kék frakkot öltöttünk tarka mellénnyel, s ha lehetséges, még tarkább nadrággal; s mindehhez mily jól állott egy magyar rojtos nyakkendő, Fűrész vagy Butykai boltjából való szerzemény és veres sapka arany, vékony zsinórral szegélyezve. Anyánk, nővéreink s ismerőseink kinevettek, mikor bennünket, 11-12 éves fiúkat ily jelmezben láttak páváskodni; de mi büszkék valánk e viseletre, annál inkább, mert idegenszerűt mutatott s tanúságot tett önállóságunkról s függetlenségünkéről. Egyszer rajtakaptak, mikor függetlenségem öntudatában a nikotin-plántával kívánczoztam közelebbről megismer-

den Feiertag teilnehmern konnten. Wir kleinen Studenten sollten sehr fleißig lernen, dass wir unsere Prüfungen anstatt Ende Juni bereits am Anfang Mai bestehen werden können, hatten wir das Erlaubnis dazu bekommen. Wir mussten uns auch beispielhaft benehmen, um nach Dresden mitfahren zu dürfen. Die Hoffnung auf die ausländische Reise steigerte unsere Fleißigkeit und wir waren bereits am 10-ten Mai in Aszód, die Abreise dort abzuwarten.

Als wir in Aszód ankamen, waren die Vorbereitungen schon fertig, mit zwei großen Kutschen, vor denen vier-vier Postpferde eingespannt waren, fuhren wir zu zehnt von Aszód nach Dresden los.

Als wir von Miskolc Zuhause ankamen, war unsere liebe Mutter ein wenig verduzt, weil wir innerhalb der zwei jährigen Abwesenheit nur einmal in Aszód gewesen waren, unsere Ferien dort zu verbringen, und wir kehrten jetzt in einem ziemlich wilden, verhärteten Zustand in den Ahnennest zurück. Unsere Zeugnisse waren in Ordnung, darüber freute unsere liebe Mutter sich, aber was die Nebenfächer, wie die französische Sprache, Zeichen, Klavier, Fechter, Tänze betreffen, waren wir ganz vernachlässigt, die deutsche Sprache haben wir beinahe ganz vergessen und unsere äußeren Erscheinungen die nach dem Geschmack unseres Schneidern von Miskolc geformt wurden, konnten es unserer Familie überhaupt nicht gefallen. Es ist wahr, dass es ein seltsames Verhalten aber auch eine komische Tracht war, was wir nach den Erwachsenen und auch älteren Männer nachgemacht bzw. getragen hatten. Als wir in einer festlichen Gelegenheit erscheinen wollten, hatten wir einen blauen Frack, eine bunte Weste, eine noch buntere Hose, dazu eine gutpassende, ungarische, sg. fransige Schlips von dem Geschäft von Herrn Fűrész, oder Herrn Butkay, eine rote Mütze mit dünnem goldenen Schnur angezogen. Unsere Mutter und unsere zwei Schwestern hatten uns, die 11 und 12 jährigen Burschen ausgelacht, uns in diesen Kostümen zu sehen, ihre Meinung nach sahen wir wie die Pfauen aus. Wir waren aber stolz auf unsere Kleider, weil die von unserer Unabhängigkeit und Selbstständigkeit ein Zeugnis ablegten und fremdartig wirkten. Einmal wurde ich auf frischer Tat ertappt, als ich

kedni azon csinos pipa segélyével, melyet Andor nagybátyámtól kaptam ajándékkul; az ezen kihágásért reám mért büntetés nem sújtott oly nehezen, mint kedves pipám confiscatioja - auf nimmer Wiedersehen (a soha viszont nem látásra).

Hunfalvyt mint nevelőnként mindezen észrevételek sem meglepni, sem haragra lobbantani nem bírták; tudta s érezte jól, hogy az, ami hiányzik, sokkal könnyebben helyre pótolható, mint megszerezhető volna újból az, aminek híjával most már nem valánk.

Teljesen igaza volt, mert mire egy pár hetet ismét családunk körében töltöttünk, s mire Bécsben átutaztunkban tetőtől talpig és pedig igen csinosan kiöltöztettek bennünket, csinos s módos magyar legénykék váltak ismét belőlünk.

A Bécsből Prágába való utazás szerfelett lassú s temérdek akadályokba ütközönek mutatkozott, várakozásunknak ellenére. Ugyanis ekkor ment végbe Ferdinánd császár és király koronáztatása a csehek fővárosában, mely ünnepélyre csak úgy zárandokoltak a nagyurak Praha felé, s mi az előre megrendelt postafogatok helyett s gyakran csakis hosszas várakozás után, összeszedett parasztlovakat kaptunk kocsijaink elé fogva. Az ezen zűrzavar okozta késedelem majdnem válságossá vált útitervünk kivitelére, mert nagyszüleink aranylakodalmának ünnepélye május 31-re volt kitűzve, mi pedig nagy nehezen, fáradtan s elnyüstölten csak május 29-én valánk képesek Drezdába vergődni.

Az aranyesküvőt megelőző napon délután nagy családi sereglet lön rendezve nagyatyánk drezdai palotájában, egy, a külvárosban fekvő, kényelmes, francia ízlés szerint épült, egyszerű, tágas házban, ősrégi fákkal bővelkedő kert által szegélyezve.

Az ismerkedés gyorsan fejlett, kivált részünkről, akik két évet töltvén idegenek között, feszélyt, bátortalanságot vagy magábavonultságot nem ismertünk. Az atyafiság nagy száma azonban bennünket

in Bewußt meiner Unabhängigkeit mit der Hilfe dieser netten Pfeife, welche ich von meinem Onkel als Geschenk bekommen hatte, die Nikotinpflanze näher kennenlernen wollte. Die Strafe, was ich für diese Tat bekommen hatte, war mir nicht so schwer zu ertragen, als die dazugehörige Confiscation meiner lieber Pfeife, was nicht anders bedeutete, als "auf nimmer Wiedersehen".

Herr Hunfalvy, unserer Erzieher war wegen dieser Ereignis nicht erstaunt und hatte sich nicht aufgeregt. Er hat gewusst, dass man das leichter nachholen kann, was fehlt, als das wieder zu erarbeiten, was wir schon erreichen hatten.

Er hatte ganz recht gehabt, als wir einige Wochen wieder in dem Kreise unserer Familie verbrachten, und bei der Gelegenheit der Durchfahrt Wien neue Kleider bekommen hatten, sind wir wieder die netten, wohlbenehmenden ungarischen Burschen geworden.

Die Fahrt von Wien nach Prag war sehr lang und hatten wir uns mit vielen unerwarteten Hindernisse getroffen. Denn eben war die Krönung von Kaiser und König Ferdinand in der Hauptstadt Czechien stattgefunden. Auf diese Feierlichkeit pilgerten die Großherren in der Richtung von Prag, deswegen hatten wir anstatt der vorher bestellten Postequipagen oft, und nur nach langem Warten zusammengeklauten Bauernpferde an unseren Wagen gespannt bekommen. Wegen dieses Durcheinander verursachte Verspätung wurde beinahe katastrophal auf die Ausführung unseres Fahrplans, denn die goldene Hochzeit unserer Großelterns war am 31-ste Mai festgesetzt, aber wir hatten sehr schwer, sehr müde und sehr abgedroschen, nur am 29-ste Mai in Dresden angekommen.

Am vorigen Nachmittag vor der Goldenen Hochzeit wurde in dem Palast unseres Großvaters, in einem geräumigen, in französischem Stil gebauten, von Bäumen umgebenen, in der Vorstadt von Dresden liegenden Haus ein großen Familientreff organisiert. Wir waren erstaunt über die große Zahl der Verwandtschaft. Der Begrüßung ging schnell, hauptsächlich von unserer Seite, die zwei Jahre zwischen fremden Leute lebten, und die

is meglepett, s a különféle család- s keresztnemekre nézve sehogy sem tudtunk hamarosan tisztába jönni.

Sohasem fogom feledni a másnap végbement aranyesküvő megható voltát; az oltár előtt állottak, az esketés szertartását várva, nagyatyánk és nagyanyánk, mögöttük két fiók nejeikkel, négy leányuk férjeikkel s két hajadon, összesen tehát nyolc gyermek és hat meny és vő; a harmadik sorban félkörben 33 unoka volt felállítva, s ezek mögött dadák által kísérve négy dédunoka.

Ritka embernek jutott osztályrészül ezen szerencsés véletlen, ily valóban meghatóan nagyszerű családi ünnepélyben részt vehetni. Egész Drezda érdeklődött e menyegző körül, minek legvilágosabb jele az vala, hogy a hajdan protestáns, nagy, udvari templom teljesen megtelt vendégekkel, kik között magának a királynak képviselője is jelen volt. (...)

A LOVAGIAS SZOLGÁLATKÉSZSÉG SZOMORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

Mint világot látott emberek térvén vissza Miskolcra, bennünket környező viszonyokról való felfogásunk s gondolkozásmódunk nagyon megváltozott. Nem csoda, hisz nemcsak tapasztalataink köre s mérve tágult, de állásunk a tanintézetben is tetemesen átalakult, a mi felfogásunk szerint legalább.

Én ugyanis búcsút mondván a donatusnak és grammatikának s ezzel egyszersmind Dunaj tanár úrnak is, Némethy igazgató-tanár úr kezei alá kerültem mint első évi syntaxista. Nem jártam többé Dunaj uram leckéit a gymnasiumi épület dohos földszintjén, hanem fel - ad astra (a csillagokig. Pontosan: Sic itur ad astra - Így jutni a csillagokig

Hilflosigkeit, Schüchternheit, Gespanntheit, Ichbezogenheit nicht kannten. Wir waren aber auch überrascht über die große Zahl der Verwandtschaft, konnten wir mit der vielen Familien- und Taufnamen kaum zu recht kommen.

Ich werde die berührende Goldene Hochzeit die am nächsten Tag stattgefunden war, nie vergessen. Vor dem Altar auf die Hochzeitzeremonie wartend standen unsere Großeltern, hinter ihnen ihre zwei Söhne mit ihren Frauen, ihre vier Töchter mit ihren Gemahlen, ihre zwei unverheirateten Töchter, zusammen also acht Kinder, und sechs Schwiegertöchter und zwei Schwiegersohn, in der dritten Reihe in halb Kreis die 33 Enkelkinder und hinter diesen die vier Großkel und Großkelin mit ihren Kindermädchen.

Nur wenigen hatten die glückliche Möglichkeit gehabt, an einem so berührenden großartigen Festtag teilnehmen zu können. Ganz Dresden interessierte sich für diese Hochzeit, deutliches Zeichen dafür war es, dass die ernst protestant gewesen, große Hofkirche voll mit Gäste war, und der Vertreter des Königs von Sachsen sich auch eingestellt hatte. (...)

DIE TRAUIGEN FOLGEN DER RITTERLICHEN DIENSTBEREITSCHAFT

Als viel von der Welt gesehenen Menschen waren wir nach Miskolc zurückgekehrt. Unsere Auffassung und Denkungsart wurde sehr verändert. Es ist kein Wunder, denn nicht nur den Kreis unsere Erfahrungen erweitert wurden, sondern unsere Stellung in dem Unterrichtsinstitut ist auch bedeutend geändert, auf jeden Fall unserer Auffassung nach.

Ich hatte nämlich von Donatus und von Grammatik, damit gleich von dem Herrn Lehrer Dunaj Abschied genommen, und wurde unter den Hände von Herrn Direktor Némethy, als Syntaxter der ersten Klasse geraten. Ich besuchte schon die auf dem muffigen Erdgeschoss des Gebäudes des

(Vergilius: Aeneis) - kerültem az első emeletben levő díszes, tágas tanterembe.

Eme felfelé való haladásnak első következménye az lett, hogy restelltem ezentúlra magam venni meg ozsonnámat a piacon. Az első két év alatt ugyanis az volt a szokás, hogy a délutáni lecke befejezése után, naponta mindegyikünk kapott két garast ozsonnára; mi azután ezen pénzzel elmentünk a piacra s ott vásároltunk sulymot és perezet. Talán mi valánk az utolsó generáció, mely sulyommal (vízidió) élt; mert gyermekkorom óta többször voltam ugyan Borsod megye székvárosában s mindenféle régi emlékekkel találkoztam ott, de sulymot többé nem láttam. Valószínű, hogy a polgárosodás előidézte haladás, mely a mocsárokat fokankint lecsapolta s azok helyébe dúsan termő búzaföldeket varázsolt elő, a vízidiót örökre kiirtotta a Sajó menti növényzet állományából. Nagyon kedvesen vettem azon változást is, melyet a Némethy igazgató-tanár úrral ezentúlra folytatott érintkezés idézett elő. Dunaj uram legszelídebb kifejezései, ha valamelyikünkre megneheztelt, ezek valának: canis tua mater; kutyafejű tatár; zshivány; perversus puer; vos estis latrones, betyarones; accipies scuticam (kutya... elfajzott fickó; latrok, betyárok vagytok; majd ostort kaptok), s alig ejtette ki e szavakat s a scutica (Dunaj uram Frau Godl-ja) már közelünkben járt, mert hisz ott lógott a katedra mögött a Dunaj uram tányéros sipkája szomszédságában.

De mi a scuticát már úgy megszoktuk, s annak kellemetlen következményei ellen oly biztos óvszert találtunk fel, hogy látszólag sírva, de a valóságban mosollyal fogadtuk tanárunk vad kikeléseit.

Amint ugyanis az executio (végrehajtás) végjelenete közeledett, ujjainkat égnek emelve kikérezkedtünk; ezen engedélyt megtagadni nem volt szabad. Akkoriban minden studiumot dictando írtunk; amint künn valánk ama bizonyos helyen, a studiumok egyike óvpajzs szerepét veendő fel, nadrágunk egy bizonyos megnevez-

Gymnasiums gehaltenen Stunden von Herrn Dunaj, sondern ging ich schon hinauf - ad astra - auf den ersten Stock in einen geräumlichen und großen Lehrraum.

Die Folge dessen war, dass ich mich schämte, mein Pausenbrot auf dem Markt zu kaufen. Während den ersten zwei Jahren hatten wir nach den Nachmittagsstunden immer 2 Heller für das Pausenbrot bekommen und pflegten mit diesem Geld auf den Markt zu gehen und dort dafür Brezel und „Wassernuß“ zu kaufen. Vielleicht waren wir die letzte Generation, die „Wassernuß“ (ähnlich wie die Feige, die Übersetzerin) verzehrt hatten. Seit meiner Kindheit war ich schon öfter in der Hauptstadt von Komitat Borsod gewesen, und mit aller alten Erinnerung hatte ich mich dort getroffen, aber diesen „Wassernuß“ habe ich nie mehr gefunden. Wahrscheinlich, mit der Fortschritt der Zivilization, was die Sumpfen von Grad zu Grad entwässerten und um auf ihren Orten reichlich wachsenden Weizenfelder dahinzuberten, und die Pflanzen der Wassernüsse am Ufer des Flusses Sajó für ewig ausgerottet wurden. Es war mir eine sehr gute Änderung, als wir die Schülern von Herrn Professor und Direktor Némethy geworden waren. Die mildesten Ausdrücke von Herrn Dunaj, wenn jemand von uns etwas schlimmes machte, waren die folgenden: canis tua mater, (deine Mutter ist ein Hund); Hundköpflige, tatarischer Räuber, perversus puer, accipies scuticam (ihr werdet Peitse bekommen) und kaum hatte er diese Worte gesagt, der Scutica (wie der Besen von Frau Godl) war schon in unserer Nähe, weil er hinter dem Katheder neben der Mütze von Herr Dunaj aufgehängt war. Wir haben uns an den Scutica gewohnt, weil wir eine gute Waffe gegen den scutica ausgefunden hatten. Es schien so, als wir geweint hätten, aber die Wahrheit dagegen war das, wir lachten diese Schläge aus. Eigentlich, wann die Exekution sich näherte, hatten wir unsere Fingern aufgehoben, damit zu zeigen, dass wir hinauswollten. Dafür die Erlaubnis zu geben durfte man nicht verweigern. Damals hatten wir alle unsere Studien (Schulaufgaben) per dictando geschrieben, das heißt, die wurden uns diktiert. Als wir schon draußen in einem bestimmten Örtchen, ein von unseres Heftes sollte uns wie ein

hetetlen részében tűnt el. Mire visszatértünk s a lócára reá helyezkedtünk, kiállandók a büntetést, minden egyes korbácsütésre feljajdultunk erősen, nehogy Dunaj uram észrevegye a scutica túl a rendén való csattanását, melyet ez, a nadrág kelméje alá rejtett irkával érintkezvén, okozott.

Ím első gyakorlati tanulmányom a botbüntetés megszüntetése érdekében, melyet utóbb örömmel szavaztam meg.

Némethy igazgató-tanár úr, az újabb eszmék embere lévén, velünk szigorúan, rendszeretöleg, de legalább emberségesen bánt; ennyit tartozó kötelességem kinyilatkoztatni, noha én az ő kormányzata alatt sem kerültem ki a büntetést, mégpedig érzékeny büntetést, egy tulajdonképpen rendkívül ártatlan jellegű, de rosszul értelmezett s felfogott tettemért.

Némethy igazgató-tanár úrnak volt egy igen csinos szolgálója, s hogy kis deák létemre ennek tudatával bírtam, annak okozója nem én magam valék, de azon építész - vulgo architectus (közönségesen építőművész) -, aki a miskolci gymnasium épületét tervezte s ezen terv szerint fel is építette. Az iskolaépület tágas udvarából eléggé széles, nyílt lépcső vezet az első emelet előcsarnokába; az előcsarnokra nyílnak Némethy igazgató konyhájának, magánlakásának s két egymás mögé elhelyezett tanteremnek ajtajai. Ezen ajtókon kívül, még az előcsarnok mennyezetén van egy tágas nyílás, amely elé, ha az előcsarnok egyik szegletében pihenő létrát menedékes irányban elhelyezzük, padlás ajtóvá s feljárássá látjuk átváltozni ezen rendesen használatlanul tátongó, a mennyezetén található nyílást.

Én, mint szorgalmas deák mindennap két ízben látogatván az előcsarnokra nyíló tantermünket; azon kívül gyakrabban lévén alkalmam az igazgató úrnál majd ez, majd amaz ügyben tisztelkedni; s mindannyiszor kötelmeim teljesítése közben a konyhaajtó előtt úgyszólván elvonulni kényszerülvén, nem akarva is kénytelen valék

Schild gegen die Schläge von Herr Dunaj schützen, das Schreibheft hatten wir in eine Partie, die ich hier nicht nennen will, unseren Hosen eingesteckt. Als wir zurückkehrten, und uns auf die Bank hinlegen sollten die Schläge zu erhalten, jammerten wir auf alle Schläge, damit Herr Dunaj nicht bemerken konnte, dass die Schläge, als der Scutikum die Hose berührte, wegen der eingesteckten Hefte zu laut waren.

So das war meine praktische Methode gegen die Prügelei, deren Abschaffung hatte ich später mit Freude und gern abgestimmt.

Herr Professor und Direktor Néméd, der ein Freund von neuer Ideen gewesen war, hatte uns streng, Ordnungsliebend und menschlich behandelt, ich soll das doch kundgeben, obwohl ich unter seinem Direktorat für meine schuldlosen, harmlosen und falsch interpretierten Taten den Strafen auch nicht aus dem Wege gehen konnte. Professor Néméd hatte ein sehr nettes Dinstmädchen gehabt, und ich war damals ein junger Student. Was nachher geschehen war, dafür konnte man nicht mich, sondern denArchitekt, der das Gebäude des Gymnasiums geplant, und nach diesem Plan aufgebaut hatte, schuldig erklären. Aus dem ziemlich breiten Hof des Schulgebäudes führte eine auch ziemlich breiten und offenen Treppe zur Halle des ersten Stockwerkes. Die Türen der Küche und der Wohnung von Herrn Néméd, sowie der zwei benachbarten Studienzimmers gingen auf diese Halle. Außer diesen Türen gab es auf der Decke der Halle eine breite Öffnung, vor der eine Leiter stand. Diese Leiter konnte man so richten, mit der die große Spalte erreichen, dadurch auf den Dachboden aufklettern zu können.

Ich, als ein fleißiger Student, besuchte zweimal täglich das Studienzimmer, dessen Tür auf die Halle ging. Ausserdem ging ich oft zu Herrn Professor Néméd dies und das zu erledigen, so war ich gezwungen vor dem Küchentür fortzugehen. Ob ich wollte oder nicht, hatte ich die Möglichkeit gehabt festzustellen, dass das Dienstmädchen von Herrn Professor und Direktor nicht sehr schön, aber doch hübsch ist.

átlátni azt, hogy az igazgató-tanár úr szolgálója csakugyan, ha szép nem is, de legalábbis csinos leánynak mondható.

Egy szép napon a délutáni félórai pihenőt nem arra használtam fel, hogy társaimmal a templom udvarára menjek labdázni, hanem az elébb leírt előcsarnok lócáján foglaltam helyet esetesen s minden előre kigondolt terv nélkül. Alig álmélkodtam néhány percig a syntaxista életének sivársága felett, midőn az igazgató-tanár úr szolgálója a konyhaajtón ki, az előcsarnokba lépven, a szögletben pihenő létra után nyúl. Kötelességemnek tartottam segítségére kelní, s csakugyan a létrát ketten nagyon helyes combinatióval menedékes vonalban a padlásnyílás elé támasztottuk. Ennek megtörténte után, én alant maradtam s biztonság kedvéért fogtam a létrát; a szolgáló lovagias segélyem által felbátorítva biztos léptekkel haladt fel a létrán a padlásnyílás elé. Éppen azon okoskodtam magamban, mi kecseljes az a borsodi rövidszoknyás viselet, s mennyire megkönnyíti e nemzeties öltözet az emberi test arányainak s nevezetesebb részeinek bővebb megfigyelhetését, midőn Kottler, a pedellus, a tantermek egyikéből kilép s engem vizsgálódásaim közepette nemcsak meglep, de ami több ennél, meg is zavar. Hogy egészen híven előadjam a történeteket, meg kell vallanom, hogy Kottler nem zavart meg, hanem egy horrendum (rettenetes, rémes) felkiáltással, ügyesen elfoglalt positiomból durván elzavart, nevemet a fekete könyvbe beírta, az igazgató-tanár úrnak feljelentett s példás megbüntetésemet kérte s nyerte ki főnökétől.

A reám, kihallgatás s védelem előadhatása nélkül kimondott ítélet így hangzott: Tizenkét órai börtön (carcer) kenyéren és vízen.

Sohasem zúgolódtam fellebbvalóm ellen; sohasem éltem kifogásokkal azok irányában, akik engem valamely hibás cselekedetemért elítéltek. A jelen esetben e szigorú büntetés ellenében, de csak úgy magamban, azért lázadtam fel, mert egyáltalán nem tartottam magam vétkesnek: hisz az, amit elkövettem egy kis kíváncsiságnál

Auf einem schönen Tag, die halbstündige Ruhezeit hatte ich nicht darauf aufgenutzt, mit meinen Schulkamaraden auf dem Kirchhof Ball zu spielen, sondern ohne vorher ausgedachten Plan nahm ich in der Halle auf eine Bank Platz. Ich hatte noch kaum nach dem gemüthlosen Leben eines Studenten nachgedacht, als das Dienstmädchen des Herrn Direktor aus der Küchentür in die Halle hervortrat, und nach die Leiter, die an der Ecke stand, angegriffen hatte. Ich hielt es für höflich und meine Pflichten, ihr zu helfen, und wirklich, mit einer richtigen Kombination hatten wir beide die Leiter Vertikale vor die Öffnung gestellt. Danach blieb ich unten und wegen der Sicherheit hielt die Leiter fest. Das Dienstmädchen durch meine ritterlichen Hilfe ermutigt trat auf die Leiter hinauf in der Richtung der Bodenöffnung. Eben hatte ich übergelegt, wie diese kurzröckige Tract von Borsod geschickt ist, wie leicht ist, durch diese Dimensionen der menschlichen Körper zu betrachten, als Herr Kottler, der Pedell aus der Lehrsaaal plötzlich rauskam, um mich zu stören. Ehrlich gesagt: er hatte mich nicht gestört, sondern mich mit einem „horrendum“ Aufschrei aus meiner besetzten Position vertrieben und trug meinen Name schnell in das schwarzen Buch ein, das hieß, dass er mich bei dem Lehrer-Direktor angezeigt hatte, bei ihm gebeten, mich bestraft werden lassen.

Die Strafe war: 12 Stunden lang eingesperrt im Carcer (Kerker) nur Brot und Wasser durfte ich bekommen.

Nie habe ich gegen meine Vorgesetzten gemuckt, nie habe ich Einwendungen gegen die erhoben, die mich für meine fehlerhaften Taten verurteilten. In diesem Fall hatte ich mich über das strenge Urteil empört, weil ich mich gar nicht schuldig hielt, denn was ich getan hatte, war es nicht anders, als, so zu sagen nur eine kleine Neugierde. Ich fragte mich: warum hält der Herr Direktor überhaupt ein solches hübsches Dienstmädchen? Warum macht man eine ordentliche Treppe zum Dachboden? Sollte vielleicht dieses armes Mädchen, wenn keine Hilfe kam, von der Leiter runterfallen, und ihre Knochen brechen? Aber alle diese Einwänden halfen nicht, am nächsten Tag musste ich in den, auf

egyébnek alig volt mondható. S végre is így okoskodtam magamban: miért tart az igazgató-tanár ily csinos szolgálot? S miért nem készítenek tisztességes padlásfeljárást? Hát ama szegény leány kitegye magát annak, hogyha esetesen valaki segélyére nem jó, létrástól zuhanjon le s törje ketté csontjait? Mindezen szelíden elgondolt okoskodások mit sem használtak; másnap reggel az iskolaépület földszintjén levő carcerbe kellett bújnom, melynek belsejében egy félig elporlott szalmával telt ládánál egyéb bútor nem volt észlelhető. Én azt reménylém, miszerint a donna csak leendő annyi háladatossággal irányomban, hogy eljő a kis ablaknyíláshoz, mely a carcet gyéren világította, s azon be, a miatta kiállott szenvedések fejében, egy néhány pogácsával fog megkínálni. Álmaim, költői álmaim nem valósultak; véglegesen elhagyatva mindenkitől, az éhségtől gyötörve s egy sereg bolhától ellepve, maradt időm álmélkodhatnom afelett: lovagias szolgálatkészségemnek mi szomorú következményei lettek.

De már azt akkoriban is értettem s tudtam, mit jelentsenek e szavak: cinye mintye (tartsd észben, ne feledd)! hisz Hora és Kloska lázadásának történetét jól ismerém, szegény atyám gyakran elbeszélte azon iszonyú eseményeket, melyeknek szemtanúja vala. Cinye mintye Kottleru! - mondanám most, de várj semmirevaló pedellusa, majd megtréfállak amúgy isten igazában, mondam akkor s tervem egy pár jó pajtásommal egyetértve rövid időn teljesen ki volt főzve.

Egy szép vasárnapon a délutáni isteni tisztelet kezdete előtt - akkor délután is volt isteni tisztelet - elmenénk látszólag a templomba, mely az iskolaépület udvarán van elhelyezve, de valóságban a gymnasium első emeletére, ahol Kottler lakott, őt meghívandók, jönne velünk a templomba. Utána tudakozódván, azt hallottuk, hogy ünnepi ruhát öltvén elment Tapolcára a fürdőbe. Elcsodálkozva, mintha mi ezt nem tudtuk volna, minden feltűnés nélkül bementünk az osztályterembe, ahol Kottler ládája állott: s csakugyan a ládán összerakva

dem Erdgeschoss des Schulgebäudes befindlichen Kerker einziehen, dessen Einrichtung nur aus einem Strohbund bestand. Ich hatte gehofft, dass die Donna aus Dankbarkeit für meine Hilfe, und für Milderung meines Leides zum kleinen Fensterloch, das in den Carcer ein wenig Licht reinkommen ließ, kam, um mich als Trost für meinen Leiden mit einigen Pogatschen zu füttern. Meine Träume, meine poetischen Träumen waren nicht erfüllt worden. Ganz verlassen von allen Leute, am Hunger Qualen gelitten, von Flöhe gebissen hatte ich genug Zeit gehabt, der traurigen Folgen meiner ritterlichen Dienstbereitschaft nachzudenken.

Aber hatte ich schon damals begriffen und gewusst, was diese Worte bedeuten sollten: cinye, mintye (halte alles in deinem Gedächtnis, sollte nichts vergessen)! Ich kannte bereits gut die Geschichte des Aufstandes von Hora und Kloska, mein armer lieber Vater erzählte mir oft die schrecklichen Ereignisse, deren er selbst ein Augenzeuge war. Cinye mintye Kottleru! - sagte mir mal, als ich im Kerker saß. Warte mal ab, du nichtsnutziger Pedell, ich werde dir einen Streich spielen um Himmels willen, sagte mir damals und mein Plan wurde mit dem Einverständnis einiger guten Kameraden in kurzer Zeit schon ausgekocht.

Auf einem schönen Sonntagsnachmittag, vor Beginn des Gottesdienstes - damals waren Gottesdienste auch nachmittags stattgefunden -, gingen wir scheinbar in die Kirche, die sich im Hof des Schulgebäudes befand, aber in der Tat, auf den ersten Stock des Gymnasiums, wo Herr Kottler wohnte, um ihn zu bitten, in die Kirche mitzukommen. Wir hatten nachgeforscht, und erfahren, dass er sich festlich angezogen nach Tapolcza ins Bad gegangen war. Gewundert, als wir es nicht gewusst hätten, unauffällig ins Klassenzimmer hineingingen. Dort stand seine Kiste, worauf schön zusammengefallen, seine alltäglichen Kleider gelegt worden waren. Schnell fangen wir an unsere Rache zu verwirklichen. Alle von uns hatten die dazu notwendigen Stücke aus ihrem Übermantel herausgeholt, - ohne diesen Mantel war ein Student unvorstellbar -. Beinahe innerhalb einer Viertelstunde, wurde die ausgefütterte Gestalt mit Kürbiskopf des

ott találtuk összes mindennapi ruháját, amint azt váltás közben oda elhelyezte. Azonnal hozzáfogtunk bosszúművünk kiviteléhez, s mindegyikünk a köpenyeg alól - mely nélkül deák alig volt képzelhető - előszedte a bosszúmű jelenetezéséhez szükséges, már előre elkészített részleteket. Alig egy negyedóra alatt Kottler, a pedellus kitömött alakja tökből készült fejjel ott feküdt előttünk, abban az öltözékben, mely ellenszenvünket annyiszor felkölté: zöld kabát, tűzokszín nadrág és mellény, fekete, rongyos nyakkendő, kitaposott, régi, hegyes, álkordovány csizma, veres sapka. Nehány pillanat még s Kottler egy erős zsinegen az úgyis, ünnepnapon szellőztetés kedvéért nyitott, első emeleti ablak fáján, felakasztott positióban lógott, mint valami ügyesen készített madárijesztő.

A gymnasium-épület egy, a városháza megett elvonuló, meglehetősen elhagyott utcára nézván, művünket az osztályterem belsejében készíthettük elő s hajthattuk végre, anélkül hogy valaki észrevett volna. A tett elkövetése után lesompolyogtunk a templomba, ahol Komáromi, nagyon tisztelendő urunk éppen az áldást mondotta az egybesereglett hívekre.

Az isteni tisztelet végeztével elmenénk sétálni, ezúttal fel az Avas hegyre, s nem a piacra, nehogy ismerősökkel találkozassunk. Alkonyatkor a város felé tartván, hazakísértem Dombit, Mileczet s Moest, mindhárman iskolatársaim s az összeesküdtek bandájának tagjai. Mikor a Moes-ház felől az Almásy-ház elé értem, ott láttam a kapu alatt az öreg Almásyt magát, amint hosszú, szürke kabátban, simára beretvált arccal s hátul lelógó copffal, összesereglett szegényeinek osztogatja a vasárnapi alamizsnát. Engem, ahányszor az öreg urat - nem mondhatom koldusaitól, de házi szegényeitől környezetten - szemléltem, e jelenet mindig meghatott, mert hisz édesanyám annyiszor lelkünkre kötötte, hogy: a szegény ember sorsa szánandó!

Megállván egy pillanatra a tágas, nyitott, emberekkel telt kapu előtt, hallám, amint a vénasszonyok egymásnak súgják: csakugyan

Pedellen Kottler fertiggemacht, Er, bzw. seine Gestalt stand vor uns mit dieser Kleidung, was unsere unsympathie so oft ausgerufen hatte; in grünem Mantel, in Knurrhahnfarbiger Hose und Weste, mit schwarzer, zerlumpter Krawatte, in einem ausgetretenen, alten, spitzigen, Schaffleder imitierten Stiefel, mit roter Mütze. Nach einiger Minuten wurde Herr Kottler auf einem starken Bindfaden auf die Fensterrahme des Klassenfenster des ersten Stockwerk, was am Feiertag zum Zweck von der Lüftung so wieso offen stand, in einer solchen Position aufgehängt, dass der Figur wie eine Vogelscheuche aussah.

Das Gebäude des Gymnasiums lag in einer ziemlich verlassenen Gasse, hinter dem Rathausgebäude. Weil wir in der inneren Seite des Klassenzimmern unseres Figur verfertigt hatten, konnte niemand unsere dortige Arbeit bemerken. Als wir fertig geworden waren, gingen wir langsam in die Kirche herunter, wo Herr Pfarrer Komáromi eben über die Gemeinde den Segen gesagt hatte.

Als der Gottesdienst endete, waren wir auf den Avas Berg hinaufgegangen, um einen kleinen Spaziergang zu machen. Wir gingen doch mit Absicht nicht auf den Markt, denn wir uns mit niemanden treffen wollten. In der Abenddämmerung begleitete ich Dombi, Milecz und Moes, die allen meine Freunde in der Klasse und Mitverschwörer waren, nach Hause. Als ich aus der Richtung des Hauses Moes' vor das Haus Almasy gelangte, hatte ich da unter dem Tor den alten Herr Almasy selber gesehen, der in langem grauem Mantel, glatt rasiert, Haare hinten in einem langen Zopf zusammengebunden, eben den dorthin zusammengekommenen Armen Sonntagsalmosen verteilte. Wann und wo ich den alten Herr, im Umring seiner Bettlern, - besser gesagt - seiner armen Leute gesehen hatte, war ich von dieser Szene immer berührt und bewegt. Unsere liebe Mutter pflegte oft uns zu sagen, der Schicksal der Armen ist bedauernswert.

Ich war in einiger Minuten vor dem weiten, mit Menschen vollgefühlten Tor stehen geblieben, und hörte die Altweiber zu munkeln, sie glaubten es

felakasztotta magát, láttam, amint az ablak fáján lóg.

Mikor már az öreg Almásy házi szegényei úgy tudják, hogy Kottler felakasztotta magát, akkor természetesen nem csodálkozhattam azon sem, hogy mire Kottler este Tapolcáról hazakerült, a fél város azt rebesgette, hogy felakasztva találták az osztályteremben; Kottler maga pedig a classisba lépven önmagát látván ott lógni, csakugyan kénytelen volt bevallani, illetőleg elismerni, hogy az emberek igazat beszéltek. Pendebris carissime! (Lógni fogsz, kedvesem!)

A bosszú műve teljesen sikerült, mert Kottlert halálra bosszantottuk, anélkül, hogy akár neki, akár másnak kárt vagy alkalmatlanságot okoztunk volna.

Legnevezetesebb pedig az volt, hogy habár négyen valánk beavatva a cselszövénybe, soha kipuhatolni nem voltak képesek a tett elkövetőit. Bennünket is kihallgattak ugyan; de mi tanúkkal bebizonyítottuk azt, hogy Kottlert kerestük s őt nem találván nélküle menénk a templomba; bebizonyítottuk, hogy templom után az Avas hegyre s onnan hazamenvén, nem is hallottunk csak estebéd alkalmával az esetről említést tenni.

De mikor az igazgató-tanár, annak szép szolgálója és a pedellus is, szóval a házörzők mind odahagyják a házat, akkor azután igazán beteljesedik a közmondás: ha a macska nincsen honn, az egerek táncolnak! (...)

1838

Nevezetes évszám az, mely a fejezet címéül ki lett általam írva: éppoly nevezetes, mint amilyen sokatmondó évszámokká lőnek: az 1848, 1849, 1860, 1861, 1863, 1867, melyek mindegyikéhez egy-egy kitörölhetetlen emlék fűződik, majd szomorú és leverő, majd

zu wissen, Herr Kottler sich aufgehängt zu sein. Wenn die Armen des Hauses Almásy diese Tat zu wissen meinten, selbstverständlich konnte ich mich davon auch nicht wundern, als am Abend Herr Kottler von Tapolca zurückgekehrt war, flüsterte die Hälfte der ganzen Stadt bereits leise, dass sie ihn aufgehängt am Klassenfenster gefunden hatten: als Herr Kottler in den Klassenraum eingetreten war, und er selber sich aufgehängt gesehen hatte, mußte er zugeben, dass die Leute die Wahrheit sagten: „pendebis carissime“, „Du wirst hängen, meine liebe.“ Das Werk der Rache war gelungen, weil wir den Kottler fast bis zum Tod aufreizen konnten, aber weder ihm, noch anderen keine Schäden verursachten. Das Beste in der Sache war, obwohl wir zu viert die Tat verübt hatten, niemals konnte man erfahren, wer diese vollbrachten hatten. Obwohl wir auch erhöht worden waren, aber mit Zeugen konnten wir beweisen, dass wir Herrn Kottler aufgesucht, um ihn nur mit-zunehmen, aber als wir Ihn nicht gefunden hatten, waren wir ohne ihn in die Kirche gegangen. Wir hatten es auch bewiesen, dass wir nach dem Gottesdienst auf den Avas Berg und von dort nach Hause gingen, und von der Ereignisse erstenmal nur bei dem Abendessen gehört hatten.

Aber wenn der Herr Direktor und Professor, sein hübsches Dienstmädchen und der Pedell, also alle Hausbewacher das Haus allein lassen, denn wird das Sprichwort in Erfüllung gehen: „Wenn die Katze nicht Zuhause ist, werden die Mäuse tanzen.“ (...)

1838

Das ist ein nennenswertes Datum, was ich zum Titel dieses Kapitel gegeben habe, eben so nennenswert, wie die folgenden Daten: 1848, 1849, 1860, 1861, 1867. An allen dieser Daten werden eine unabwischbare Erinnerung angeknüpft, oft traurige und niederschlagende, dann wieder herzerhebende, Hoffnung erwachende, aber in allen Phasen eine

ismét lélekemelő s reményt gerjesztő, de mindenesetre korszakot alkotó, azon befolyásnál s maradandó benyomásnál fogva, melyet a hazára, annak polgáira, vagy mindnyájunk legbecsebb kincsére, a fővárosra gyakorolt.

Mennél behatóbb erővel nehezedik valamely csapás az egyesre, egy városra vagy országra, annál nagyobb szerűbbek s végeredményeiben annál gyökeresebbek annak következményei a kárt szenvedettek nézve. Csak az, aki valóban s cáfolhatatlanul meggyőződött arról, mi hajszálnyi köze a véletlennek választotta el családját, szülővárosát vagy hazáját a végbukástól s megsemmisüléstől, fogja azontúlra kettőztetett hévvel s sohasem gyanított odaadással megszeretni azt, minek elvesztét már-már siratni volt kénytelen.

Az 1838. évi vízáradás Pest városát majdnem tönkretette; a veszély sohasem gyanított vagy bekövetkezhetőnek képzelt azon fokot érte el, melyen túl csak a végmegsemmisülés lehetséges; sokan azt vélték, hogy Pestből, a tapasztaltak után ítélve, sem a kereskedelemnek, sem az iparnak, sem a jólétnek s gazdagságnak biztos menedéke nem lehetend soha többé; s mégis ama vészteljes évszám alapította s gyökeresítette meg tulajdonképpen a magyar nép szívében a főváros iránti érdeklődést s előszeretetet, melynek a negyvenes évek folyamában annyi bátorító anyagi és szellemi eredményeit szemléltük.

Mikor végigvillant százvezrek lelkén ama borzadályteljes gondolat: hátha Pestet végleg elsepri vala az ár; csak akkor kezdték megérezni a hazának milliói, mit veszítettek volna az ország központjának végelpusztulása következtében.

Lázás kíváncsisággal kísérték azontúl mindazon intézkedéseket, melyek Pest biztosítása érdekében nagyjaink s a hatóságok által kezdeményeztetek s legtöbbnyire, az akkor létező állapotokhoz viszonyítva, csodálatos gyorsasággal végre is hajtottak. A magyar rendesen gyorsan feledi az őt ért csapásokat; alig változik jobbra

Epochformende Errinerungen, die durch ihren Einflüsse und ewig gebliebenen Eindrücke auf die Heimat, auf ihrer Bürger oder auf unseren wertvollsten Schatz, auf die Hauptstadt geübt hatten.

Je, mit eindringenderem Kraft ein Schlag auf den einzelnen Mensch oder auf eine Stadt, oder auf ein Land haften, desto großartiger und in seinem Endergebnis radikaler werden dessen Folgerungen sein, auf diese Leute, die die Schaden erlitten hatten. Nur der Mensch, der davon völlig überzeugt war, um nur ein Haar hätte seine Familie, oder seine Geburtsstadt oder sein Vaterland von dem Endsturz und von der Vernichtung getrennt, wird er dann mit doppelter Energie und mit dahin noch nicht geahnter Hingabe das verlieben, dessen Verlust schon betreuerern sollte. Das Hochwasser von 1838 hatte die Stadt Pest beinahe vernichtet. Die Gefahr erreichte einen solchen Grad, darüber nur das das Jüngste Gericht, der endgültigen Untergang kommen könnte. Viele Leute hatte geglaubt dass Pest nach den Ereignissen nie mehr das Zentrum der Handel, der Industrie, des Wohlstandes, der Wirtschaft sein werden; aber doch das unheilvolle Datum erwachte eigentlich im Herzen des Volkes die Interesse und die Vorliebe an die Hauptstadt, deren mutigen materiellen und geistlichen Erfolge haben wir in den vierzig Jahren erleben konnten.

Als durch die Seele von Tausenden das schauerliche Gedanke durchlief, vielleicht Pest von dem Überflut endgültig vernichten werden konnte, nur dann fangen die Million von unserer Heimat an, zu spüren, wieviel sie verloren hätten, wenn der Mittelpunkt des Landes entgültig untergegangen wäre.

Von nun an mit fieberhafter Neugierde begleiteten sie alle die Maßnahmen, welche unsere größten Männer und die Behörden für die Sicherstellung von Pest getan hatten, und die zur damaligen Verhältnisse mit bewunderwerten Schnelligkeit auch durchgeführt worden waren. Der Ungar vergisst normalerweise schnell die Katastrophen; es ist kaum sein Schicksal besser geworden, fast gleich wird sein früher noch weinendes Gesicht wieder lachen Nur die Vorstellung, Pest zugrunde gehen könnte,

sorsa, s máris mosoly ül ajkain a nemrég hullatott könnyek helyébe. Pest végpusztulásának csak képzelete is népünk ez ősi jellegét, a fővárosban történők körüli érdeklődést tekintve, teljesen megváltoztatta; ki-ki akart s tudott is valamit tenni, gondolni, eltérni vagy javasolni, amiből az ő hite szerint legalább Pest jövőjére remény s áldás sugározhatik. Hogy Pest népéről, mint magyarról szólok itt, teszem azért, mert rendesen a hozzánk letelepülők elsősorban gyengéink s fogyatkozásaink elsajátítása által egyesülnek s válnak eggyé velünk.

Mikor néhány hóval a vízáradás után Pestre érkezünk, javában folytak a biztosítási munkálatok, s mi keservtől kísért érdeklődéssel szemléltük meg naponta, mint emelkedik itt vagy amott egy gát, feltöltött út vagy tér, mely Pest városának kétségbeejtő lejtmereti viszonyain könnyíteni s javítani van hivatva.

Így emelkedett lázas gyorsasággal az úgynevezett váci gát, azon útdarab, mely most az osztrák-magyar államvasút indóházától a kis söröcsarnokig terjed; ugyanakkor készült e gáttal összeköttetésben azon töltés, mely a Lehel utcán végig az Aréna útig látható most is, de amely rövid időn, mint már szükségtelen, el fog tűnni.

A Váci körút valamint a Károly, Múzeum és Várművei körutak, nemkülönben a Kerepesi, Üllői és Soroksári utak felszínének emelése s a soroksári védgátnak megalkotása ugyanakkor nemcsak kezdeményeztetett, de József nádor Ő Fensége erélyes s mindenre kiterjedő tevékenysége s érdekeltsége folytán végre is lőn hajtván.

Rövid néhány hónapnyi időköz alatt Pest városa, ez erősítések által mintegy körülsáncoltan, a közelében hömpölygő áldásdús, de veszélyes szomszéd elől, bevehetetlen védelmi állapotba helyeztetett.

Ama néhány bedőlt s roskadozó ház részint eltávolíttatott, részint tatarozás által oly állapotba juttatott, mely az első emeletig ért vízszin borzadályait képes volt elfeledtetni.

wanderte sich der geerbte Charakter des Volkes um. Alle wollten etwas tun, ausdenken, vorschlagen, konnten alles erleiden, wovon ihre Meinung nach über die Zukunft von Pest Segen und Hoffnung kommen könne. Wenn ich hiermit über die Bevölkerung von Pest als das ungarische Volk spreche, mache ich das darum, weil die zu uns angesiedelten Leute vor allem mit unserer Schwäche und unserer Unvollkommenheit mit uns vereinigen können.

Als wir nach einigen Monaten nach dem Überflut in Pest ankamen, wurden die Sicherungsarbeiten schon in großem Gange gesetzt und wir schauten täglich mit Bitterkeit und Interesse an, wie hier und da einen Damm erbaut, einen Weg oder einen Platz aufgeschüttet worden waren, zum Zweck die verzweiflungsvollen Gefälleverhältnisse von der Stadt Pest zu verbessern bzw. zu korrigieren.

So wurde mit fieberhafter Schnelligkeit der sogenannte Váczer Damm aufgebaut, die Strecke, die sich jetzt von dem Bahnhof-gebäude der Österreich-Ungarischen Eisenbahnen bis zur Kleinen Bierhalle ausdehnt; damit parallel wurde der Damm, den man immer noch besichtigen kann, von der Lehel Strasse bis zur Arena Strasse aufgefüllt, der aber bald schnell, als heute nicht mehr gebraucht, verschwinden werde.

Dank für seine energischen Auftreten von Seiner Majestät dem Palatin Joseph von Habsburg wurden Váczer, Karl, Museum und Zollhaus Ringe aufgefüllt, sowie die Oberfläche die Kerepesi Strasse, Üllöer Strasse, und Soroksärer Strasse erhöht.

In kurzer Zeit wurde die Stadt Pest von aufgebauteten Befestigungswerke umgegrenzt und vor dem lebensgebenden aber auch gefährlichen Fluß unmittelbar geschützt.

Die einigen eingestürzten oder mit dem Einsturz drohenden Häuser waren zum Teil abgebaut, bzw. entfernt, zum Teil aber restauriert geworden, so dass man die Schaudern, was bis zum ersten Stock anstiegenes Wasserniveau verursachte, schnell vergessen konnte.

Mi roppant kár, mi milliókra menő veszteség háramlott azáltal fővárosunkra, hogy az akkoron uralkodó viszonyoknál s reánk súlyosodó körülményeknél fogva, még nem valánk azon helyzetben, legalább a „tabula rasa”-t (Eredetileg tisztára kapart viasztabla a régi Rómában. Átvitt értelemben: a régi állapot megszüntetése az újrakezdés reményében.) mutató városrészekben egy, a Lipótvárost megközelítő, végleges szabályozást vihetni keresztül.

De nemcsak fővárosunkra nézve vált rendkívül fontossá ezen 1838. év, de saját életem piciny kis körére is, kiváló hatásának bizonyult.

Négy éven át folytatott életberendezésünk teljesen megváltozott; amit amott megszoktunk, arról itt le kelle teljesen mondanunk; a független, szabad tanuló-kornak vége szakadt azon pillanatban, melyben a megye székhelyét a fővárossal, a miskolci szerény algymnasiumot a pesti, már akkor is kiváló jó hírnek örvendő s kitűnőleg szervezett gymnasiummal cseréltük fel; a deákság kötelékében nyilvánuló azon erős pájtási kapocs, mely egy életen keresztül kíséri lépteinket s a régi idők emlékeit pajzsul engedi használnunk a később egymást felváltó életviszontagságok közben, a nagyvárosban sem feltalálható, sem fejleszthető nem volt többé; ugyanazok, akik az iskolai padsorban szomszédokként örök barátságot fogadtak egymásnak, kiérve a város kietlen tömkelegébe, idegenek gyanánt bolyongtak s csak az iskolában való viszontlátás emlékezteté őket arra, hogy padszomszédjuk van ugyan, de az élet legcsekélyebb mozzanatain velük megosztozkodó pájtásuk nincsen.

A nagyvárosi tanulók sivár életének legérzékenyebb része éppen abban rejlik, hogy az elszigeteltség folytán az ifjúság nyíltsága s önzetlensége nem vetheti meg alapját amaz örökké fennmaradandó, ifjúkori kebelbarátságnak.

Magánleckéink beosztása s azok egyhangba hozása, a naponkint öt teljes órát igénylő iskolai folyamattal, nem csekély gondjába került nevelőnknek, reánk pedig különösen az első időben szerfelett

Welche großen Schaden, welchen Verlust, der mehreren Millionen betrug, hatte die damaligen Verhältnisse in unserer Hauptstadt angerichtet, dass wir nicht in der Lage waren, in den auf „tabula rasa” aufbewiesenen Stadtteilen - ähnlich wie in der Leopoldstadt - auch eine endgültige Regulierung schaffen zu können.

Aber nicht nur für unsere Hauptstadt war das Jahr 1838 schicksalhaft, sondern hatte es auch auf kleinen Kreis meines Lebens eine weit vorragenden Wirkung ausgeübt.

Unsere vier Jahren lang dauernde Lebenseinrichtung wurde völlig geändert. Woran wir uns schon dort gewohnt, darauf mussten wir da verzichten; unsere unabhängigen, freien Studienjahren hatten in diesem Augenblick ein Ende genommen als wir den Komitatstadt mit der Hauptstadt, das schlichte Gymnasium von Miskolc, mit dem schönen, damals sich eines guten Ruf erfreuten, erstklassig organisierten Gymnasium von Pest vertauschten. Das Leben eines Schüler ist offensichtlich mit starkem freundschaftlichen Kontakt bestimmt, der unsere Schritte durch das ganze Leben begleitet und unsere Erinnerungen an den alten, guten Zeiten dienen zum Schild in den Unbilden des Lebens. In einer Großstadt kann man so etwas niemals finden oder solche Kontakten weiter entwickeln. Die Studenten, die selber in der Schule in einer Bank zusammensaßen, und miteinander eine ewige Freundschaft schlossen, aber dann in den öden Wirbel der Stadt geraten, wie fremden Leute sich herumtreiben, nur das Wiedersehen kann sie daran erinnern, dass sie einen Bankkamerad, aber keinen Freund haben, mit dem sie untereinander die kleinsten Momenten des Lebens teilen können.

Was an die in der Großstadt verödeten lebenden Studenten empfindlich angeht, ist das, wegen der Isolierung und Führung eines einsamen Lebens können die Offenheit und die Uneigennützigkeit der Jugend zu einer lebenslangen Freundschaft keinen Nährboden finden.

Die Einteilung unserer Privatstunden und in deren Übereinstimmung mit unseren Pflichten in der Schule, die täglich fünf Stunden lang dauerten,

terhesnek látszó munkát hárított. A francia s angol nyelv tanulmányozása; a tánc, rajz, zongora, vívó, lovagló, úszó órák évad szerint elosztva; a korunknak megfelelő társas körök felkeresése, minek segítségével a társadalmi s társalkodási műveltséget s modort már legifjabb korunkban el kelle sajátítanunk, mindez sok gonddal járt, noha tagadhatatlanul nem ritka esetben kellemesen szórakoztató foglalkozást is nyújtott.

Első leckém reggel hat órákor volt télen és nyáron; utolsó négytől ötig a délutáni iskola után; édesanyánk belátván a munkaelosztás nehézségeit s a hazánkban dívó életmód célszerűtlenségét, már akkor behozta a mi kedvünkért a déli tizenkét órára kitűzött villásreggelit s az öt órákor megtartatni szokott ebédlést. Ezen életrendet célszerűségénél fogva annyira megkedvelém, hogy ezentúl egész életemen át többé attól megválni nem tudtam.

Az iskolában magában a felebb említett körülményeknél fogva kevesebb bensőbb ismeretséget köthetvén, annál több az iskolán kívül felmerülő, a társas életből keletkező viszonyoknál fogva, velünk s különösen velem körülbelül egykorú ifjakkal lépénk szorosabb baráti kötelékbe, akik közül a legtöbbel teljes életemen keresztül maradtam szorosabb összeköttetésben.

Az 1823.-24.-25. évek úgy látszik sok fiúgyermeket hoztak világra, ezt kell legalább következtetnem azon velünk majdnem egészen azonos korú ifjak nagy számából, kik rövid idő alatt velünk érintkezésbe jutának. Gróf Zichy Miklós és Béla (palotai), gróf Festetich Béla, gróf Andrássy Gyula, báró Liphay Antal és Béla, Lónyay Menyhért és Albert, Szentgyörgyi Horváth Sándor, Boronkay Rudolf, báró Prónay Elek, Bayzáth László, báró ifj. Jósika Miklós, Géza és Leó képezték azon kört, amelyben napjaink lefolytak s amelynek számtalan kellemes és szép ifjú kori emléket köszönhetek.

hatte in den ersten Zeiten für unseren Erziehern viele Sorge, und für uns bedeuteten hauptsächlich mehr lastvolle Arbeit. Die Stunden der französischen, und englischen Sprachen, der Tanz, das Zeichen, der Klavier, das Fechten, das Reiten, das Schwimmen wurden nach den Jahreszeiten verteilt; mit Hilfe aller diesen Studien konnten wir die zu unserer gesellschaftlichen Lage passenden Kreise aufsuchen und dort die für uns so nützlichen, kultivierten Konversation und Benehmen erlernen, alle diese Sachen wurden mit vielen Schwierigkeiten begleitet, aber nicht selten gaben sie uns eine gute Unterhaltung.

Meine erste Stunde begann morgens um sechs Uhr, egal ob es Winter oder Sommer gab. Die letzte Stunde lief nachmittags von vier bis fünf Uhr; unsere liebe Mutter, die die Schwierigkeiten der Arbeitsanteile gesehen hatte, und die Zwecklosigkeit der in unserem Land existierten Mode, führte sie wegen unserer Bequemlichkeit das um 12 Uhr mittags stattgefundenen Gabel-frühstück und um fünf Uhr pünktlich fälliges Mittagessen ein. An dieser Lebenseinrichtung war ich wegen ihrer Zweckmässigkeit so gut gewöhnt, dass ich mich davon in meinem ganzen Leben nicht losbinden konnte.

In der Schule selbst, wegen der oben beschriebenen Umständen konnte ich weniger innigen Freundschaft knüpfen, aber doch außer der Schule, in folge der in dem gesellschaftlichen Leben entstandenen Verhältnisse hatte ich hauptsächlich mit ungefähr gleichaltrigen jungen Leute eine engere Freundschaft geschlossen, mit einigen von denen blieb ich durch mein ganzes Leben lang blieb in engerer und inniger Verbindung.

In den Jahren 1823-24-25, es scheint mir so, waren vielen Buben auf das Leben gabraucht, musste ich auf jeden Fall von der großen Zahl der Buben, die mit uns in Verbindung kamen, und eben so alt waren, wie wir, zu dieser Schlußfolgerungen kommen. Graf Miklós Zichy und Béla Zichy von Palota, Graf Béla Festetich, Graf Gyula Andrássy, Baron Antal Liphay und Béla Liphay, Menyhért und Béla Lónyay, Sándor Szentgyörgyi Horváth, Rudolf Boronkay, Elek Rónay, László Bajzáth, der jüngere

Pesten az ágostai hitvallású gymnasiumban, az itt felemlített időben, két év alatt, mint Taubner tanár tanítványa, a Rethoricát és Poesist végeztem. (...)

Táncmesterünk Beauval, a Német Színház balettmestere volt, kiváló ügyes s fáradhatatlan szorgalmú, francia ember, aki művészetét nagyra becsülte, de azt feladatának megfelelőleg is tudta a fiatalsággal elsajátíttatni.

Akkoron nem az volt a táncleckék által elérendő főcélul kitűzve, hogy tudjunk keringőt, galoppot, francia négyest lejteni, s hogy azután egy-egy nagyobb gyermekbál alkalmával fenn ne akadjunk. Ezzel ellenkezőleg, a főcél az volt, odahatni, hogy helyesen járni, mozogni, állni, leülni, bókot csinálni tanuljunk s ne jöjjünk zavarba lábaink s karjaink miként való elhelyezése s mozgása iránt. Ki ezeket nem tanulta meg, ügyetlen, szegletes s nevetséges marad mindörökre magának s másoknak nagy alkalmatlanságára. Eme kisserűnek látszó, de az életre mégis fontossággal bíró, s a műveltség egyik főkellékének tekinthető tulajdonokat pedig úgy sajátítottuk el, hogy először rendesen állani, helyben „battement”-okat (Itt: helyben mozogni, mímelni a táncfigurákat. A kardvívásban cselütés, amit gyorsan követ az igazi vágás.) vágni, ebből kifolyólag lépni, hajlongani, kezünket kinyújtani s visszavonni kezdtünk. Mindaddig míg eme alapelemekre nézve teljesen otthonosak nem valánk, tánc megtanulásához nem fogtunk, ami nekünk, akik csak felületesen tudtuk megítélni a nevelés komolyabb követelményeit, szerfelett unalmasnak s hiábavalónak tetszett.

Ezen alapmozgásokra nézve tisztában lévén, kezdtük azután meg a gavotte, menuette, a mazurka tanulmányozását s fokankénti begyakorlását; mert annyi bizonyos, hogy aki eme táncokat tudja, könnyen fogja megérteni s a kellő ütem betartása mellett lejteni is a divatos táncok bármelyikét. Ezzel ellenkezőleg, akinek alkalma nem volt, hogy amaz alapmozgásokat s abból mintegy kifolyólag a test egyen-

Baron Miklós Jósika, Géza und Leo Jósika bildeten den Kreis, in dem wir unsere gemüthlichen Tagen verbrachten und für jenen ich zahlreichen schönen jugendlichen Erinnerungen Dank sagen könnte.

In Pest, in dem Evangelisch-Lutheranen Gymnasium hatte ich in den oben erwähnten Zeiten, als Schüler von Herr Professor Taubner Rethorica und Poesie gelernt.

Unser Tanzmeister hieß Herr Beauval, den, - der Balettmester vom Deutschen Theater war -, als einen sehr geschickten und sehr fleißigen Mann kennengelernt hatten. Er war ein Franzoser. Er war sehr stolz auf seine Kunst und konnte der Jugend sein Wissen übergeben. (...)

Damals sollte es nicht das bezwecken, den Walzer, den Galopp, die französischen Vierer frei tanzen zu können, damit in einer Kinderball nicht abzublitzen. Im Gegenteil, das Hauptziel war, richtig gehen, uns bewegen, stehen, sitzen, hofmachen zu erlernen, nicht wegen unserer Handhaltung Fußbewegung in Verlegenheit zu kommen. Wer hat diese Sachen nicht erlernen gekonnt, blieb er in seinem ganzen Leben ungeschickt, in seiner Bewegung eckig, und für sich und für anderen auch lächerlich. Am Anfang schien diese Unterricht uns lächerlich, langweilig und unnützlich.

Als wir diese Grundbewegungen schon gut erlernt hatten, fangen wir an, von grad zu grad Gavott, Menüette, Mazurka zu üben, wenn jemand diese Tänze bereits eingeübt hat, könnte er den Takt der modischen Tänze leichter verstehen und die besser aufführen. Dagegen aber, wer keine Möglichkeit gehabt hatte, die Grundlagen dieser rudlichen Bewegungen, die Gleichgewichtshaltung des Körpers zu erlernen, wird er nie fähig sein, männlich, aber gleichzeitig zierlich gehen, sich männlich benehmen, gut und tüchtig tanzen zu können.

Meine Gedanken über das Tanzen wollte und konnte ich nicht verschweigen, denn als ich später der Intendant eines Theaters geworden war, hatten die Bewegungen und Körperhaltungen der aus der Schauspiel-schule rausgekommenen jungen Mädchen und Burschen mir bewiesen, die

súlyban való tartását s a gömbölyded mozdulatokat elsajátítsa, soha sem fog tudni férfiasan, de egyszersmind kecseljesen járni, mozogni s viselkedni, ügyesen s jól táncolni pedig, míg él, nem leendő képes.

A táncról való emez elmefuttatásomat elhallgatni nem tudtam s nem is akartam, mert intendans koromban a színi tanodából kikerülő fiatal hölgyek s ifjak járása, mozgása s tagmozdulatai váltig bebizonyították azt, hogy valódi, az elemi oktatáson kezdődő táncleckék, illetőleg a tagok mozdulatainak kiképzése nélkül nem lehet a színpadon okvetlenül szükséges azon ügyességet megszerezni, mely elengedhetetlen azoknál, akik művészi pályára lépnek, s idealizálni hivaták azt, amit az élet gyakran nagyon is prózai módon állít elénk. A nők járása mostanság úgyszólván teljesen nélkülözi a kecseljesnek minden lehető alapfeltételeit, amennyiben a magas sarkok divatja óta rokkant térd akár mennyi, de egyenes vonalakban aláereszkedő lábszár vagy szép láb nem létezik többé.

Beauval táncmesterünknek egyik leggyakorlatibb s a szülék által teljesen méltányolt azon ötlete támadt; tanítványai sorából rendezni kisebbszerű táncvigalmakat, melyek „Beauval-bál” címen nagy népszerűségnek örvendének. Ezen „Beauval-bál”-ok alkalmával azután gyakoroltuk be magunkat mulatozás közben a társastáncokba, megszoktuk a női világgal való, a műveltség és illem szabályainak megfelelő társalgást, s elsajátítottuk általában a társasélet mindazon nem annyira merev szabályait, mint inkább ösztönszerű tapintat parancsolta szokásait, melyek bírhatása nélkül a világfi simaságát végképpen elnyerni lehetetlen. E kedélyes s rendkívül mulatságos bálók, menten minden csak képzelhető illetlen magaviselettől vagy durva s éretlen tréfáktól folytak le, amennyiben szüleink ugyan nem, de nevelőink s a kisasszonyok nevelőnői mindig jelen valának, s Beauval maga mint különösen érdekelt fél, ügyelt arra, nehogy bármi csekélyebb kihágás által intézménye gyorsan szerzett népszerűségét elveszítse.

bereits in den Elementarschulen angefangenen Tanzunterrichten und die Erkennung der wichtigen Bewegungen des Körpers und dessen Teilen unerlässlich und notwendig sind, weil man ohne diesen, später die auf der Bühne unbedingt notwendigen Fähigkeiten, obwohl die für diejenigen, die auf die künstlerische Bahn gehen und allen, was das Leben vor uns hinstellt, idealisieren wollen, gar keine Frage notwendig sind, nicht erlernen kann. Die Bewegung der Frauen heutzutage hat keine Grazie, es entbehrt alle möglichen grundlegenden Bedingungen, denn die Mode des hohen Absatzes der Grund dafür ist, dass die Knien gabrechlich sind, und die schönen, in gerader Richtung stehenden Beine bei Frauen existieren nicht mehr.

Unserer Tanzmeister, Herr Beauval hatte die Idee gehabt, aus der Reihe seiner Schülern ein kleineres Tanzfest zu veranstalten, die Eltern waren mit dieser Idee völlig einverstanden. Später sind solche Beauval-Bälle sehr populär geworden. Bei Gelegenheiten dieser Beauval-Bällen konnten wir während der Unterhaltung die Gesellschaftstänze einüben, uns an die den Regeln der Kultur und Geschicklichkeit entsprechende Konversation der Frauenwelt gewöhnen, die allgemeinen Normen und Konventionen des gesellschaftlichen Lebens erlernen, ohne diese zu haben, ein junger Herr sein richtiges Benehmen nicht erreichen kann. Diese sehr lustigen und gemütlichen Bälle sind ohne Unanständigkeiten und unreifen Spasse abgelaufen, obwohl die Eltern nicht, aber unsere Erzieher und Erzieherinnen mit uns dabei gewesen waren. Herr Beauval achtete darauf, dass es, auch wegen seinem eigenen Interesse keine, sogar kleineren Übertretungen, wodurch seine Veranstaltungen ihre Popularität und ihren guten Ruf verloren hätte, passieren werden konnten.

Der erste Beauval-Ball, woran ich teilgenommen hatte, wurde im Hanzely-Haus, an der Ecke vom József Platz und der Nádor Gasse veranstaltet. Auf diesem Ball hatte ich erstmalig die engelschöne, schneeweiße und aber irgendwie rosafarbige Gräfin Katinka Kendeffy gesehen, - wer hätte sie später als eine der schönsten Frau der Pester Weltdamen nicht gekannt?

Az első „Beauval-bál”, melyben részt vettem, a Hanzély-házban, a József tér és Nádor utca szögletén, tartatott meg. E bálon láttam először az angyali szépségű, alabastrom fehérségű s amellet mégis pirosposzsgásnak mondható Kendeffy Katinka grófnőt; ki ne ismerte volna őt később, mint egyik legszebb tündérét a pesti nagyvilági társaságnak; mikor ott ama „Beauval-bál” alkalmával először meg-láttam, első gondom az volt, őt táncra kérni fel; de megijedt tőlem s a kályha mögé bújt, mit sem akarván tudni rólam; nem tágitottam, s előhízelegtem a kályha mögül, s talán ez eljárásom vetette meg alapján későbbi őszinte s igaz barátságunknak.

Ezután a divat csakhamar felrúgatta az eleinte szerény „Beauval-bálok” agióját, úgyannyira, hogy az egyszerű Hanzély-házból, a Marczibányi-palota fényes termeibe vonultunk be; ez idő tájt voltak legfényesebbek s oly nagyszerű jelleget öltöttek, hogy egy-egy már iskoláit rég végzett ifjú uracs is közénk mert furakodni.

Ezen, a Marczibányi-palotában - jelenleg a Földhitelintézet hivatala - lefolyó táncvigalmak a magam életében is forduló pont gyanánt szerepeltek, amennyiben e bálok alkalmával ismerkedtem meg egy serdülő leánykával, akit azontúl évek hosszú során át forrón szerettem. E szerelem nyughatlan, szeles, túl a rendén szeleverdi magam-viseletének és gondolkozásmódomnak, évekre kihatólag nyugodt, mondhatnám komoly s bensőbb irányt adott. Egész tevékenységem oda vala irányozva, hogy neki tesse, s hogy magamat szerelmére érdemesítsem, ami nem volt éppen könnyű feladat, mikor annyi fényes tehetségű, már végzett s így tehát független s vagyonos, nem iskolákat járó suhanc, mint én, nem is talmi, hanem valóságos épouseur (házasulandó) udvarolt neki. Négy éven át tartott e regényem; minden tettem, minden tanulmányom, minden foglalkozásom neki vala szentelve; ügyekeztem azon végcélban pontosult egybe; fiatal korom dacára is, bebizonyíthatni azt, hogy felérek belbecsben s értékben azon férfiakkal, akik szerelméért versengenek;

Als ich sie auf diesem Beauval-Ball zuerest erblickte, mein erster Gedanke war, sie zum Tanzen aufzufordern, aber sie von mir einen Schreck bekam und sich hinter dem Ofen versteckte, als wollte sie von mir überhaupt nicht wissen; ich laß von ihr nicht ab und hinter dem Ofen ihr schön tat, vielleicht für mein damaliges Benehmen war es dankend, dass wir später eine aufrichtige und wahre Freundschaft geschlossen hatten.

Nachher hatte die Mode die soliden Beauval-Bälle aus dem einfachen Hanzely-Haus in die prunkvollen Saale des Marczibányi Palastes verbannen. Die Bälle sind dort so prunk- und prachtvoll gewesen worden, dass einige der mit der Schule längst fertig gewordenen Jungen zu uns gekommen sind, um dort zu tanzen.

Diese Bälle im Marczibányi Palast, in dem zur Zeit die Büros der Bodenkreditanstalt ein Heim finden, brachten mir in meinem Leben einen Wendepunkt, sofern ich dort ein junges Mädchen kennenlernen konnte, und mich in sie heiss verliebt und liebte sie einige Jahren lang. Diese Liebe war rastlos, über meine Gedanken und mein Benehmen übereilt, später aber war sie ruhiger, ernster und inniger geworden. Ich bemühte mich als erstes Ziel, bei ihr mich auch beliebt zu machen. Das war keine einfache Aufgabe, weil viele, die Schule bereits beendeten, also unabhängigen, vermögenden - nicht wie ich, noch Studenten -, sehr begabten Jungen, als wirkliche Épouseuren ihr auch den Hof machten. Mein dieser Roman dauerte vier Jahre lange. Alle meine Studien, alle meine Beschäftigungen wurden ihr gewidmet. Mein Endziel war das, für sie zu beweisen, dass ich, als ein Jüngling doch genauso wertvoll bin, wie diese erwachsenen Burschen, die sich nach ihrer Liebe sehnten und sie beehrten. Die Tatsache, dass ich mich ständig nur um die Liebe zu ihr gekümmert hatte, machte mich fieberig und einen zurückgezogenen Mensch, nur wenn ich sie wieder erblickte, erregte die Hoffnung der Liebenden in mich, wie einer elektrische Funk, der die sterbenden Liebenden zum Leben erwecken kann.

e folytonos törődés lázassá s mégis magamba vonulttá tőn, csak ha őt pillantám meg, éledt fel újból a szerelmesek ama reménysugara, mely elektromos szikra gyanánt életre gerjeszti a már végvonaglásban sínlődőket.

Egy nagyobb táncvigalom alkalmával - mint mindig, úgy most is - cotillont táncoltam vele; sokan valánk, s így a párok nem ülhetvén egymás mellett, a táncosnők az első sorban, a táncosok pedig másodszorban foglaltak helyet, ki-ki táncosnője mögött. Mikor hófehér, gömbölyded vállát megpillantám, akarva, nem akarva azt kelle nézmem, a vér forrni kezd bennem, beszélgetni kezdék vele, s ő, hogy jobban megértse szavaimat, hátrapillantott mosollyal ajkain; e mosoly leheletének fuvalma s azon közelség, melybe egymáshoz jutánk, magamon kívül ragadt - s egy forró csókkal érintém vállát. Életem e percét sohasem fogom elfeledni, mert érzém, hogy a végelhatározás pillanata elérkezett, - csend leve körülöm, mintha el akarna sötétülni szemem világa, olyszerű fátyol vonult pilláim elé, midőn felém tekintve szelíd kifejezésű, bensőségtől áthatott, sötét szemeivel e szavakat súgá nekem: jó volt!

Három évvel az itt történtek után, miután utolsó vizsgámat letettem, beállítottam édesanyámhoz s bevallám neki, hogy meg akarok házasodni. Anyám, úgy látszik, várta e nyilatkozatomat, mert nem mutatott semminemű meglepetést vagy csodálkozást, e szavakkal fordulván felém: semmi kifogásom, édes fiam, választásod ellen, de gondold meg, hogy 19 éves ifjúnak megházasodni veszélyes, sőt végzetteljessé lehet mindkettőtökre. Várd meg a jövő évet, tedd magadat, meg őt is próbára, ne találkozzatok addig, s ha ez év múltán is így fogtok egymás iránt érezni, mint most, akkor megnyugvással foglak titeket megáldani.

Arra már nem emlékszem, hogy édesanyámnak mit feleltem, de annyi bizonyos, hogy egy évvel azután, ami alatt nagyot változtam, felkerestem őt, elmondám neki, mi forrón szeretem még mindig, de

In einer größeren Ball, wie immer, hatte ich mit mir die Cotillon getanzt; wir waren zu viele da, die Paaren konnten sich nicht nebeneinander setzen. Die Tänzerinnen in der ersten, die Tänzer in der zweiten Reihe, hinter ihren Partnerinnen nahmen Platz. Als ich ihre schöne weiße Schulter erblickte, ob ich das wollte oder nicht, mein Blut kochte in mir, und wir fangen an, miteinander ein Gespräch zu führen. Damit sie mich besser verstehen könne, drehte sich um, und mich anlächelte. Diese Lächeln und der Windhauch ihrer Lippe, nicht zum Letzt, ihre Nähe machten mich Irre, bin außer mich geworden, und ihre Schulter einen heißen Kuss gegeben hatte. Ich werde dieses Moment meines Lebens nie vergessen, denn ich spürte, dass der Augenblick meines Entschlusses angekommen war. Es herrschte still um mich herum, als wäre meine Augen blind geworden, ein Schleier zog vor meinen Augen, als sie zu mir mit einem sanften Blick, und inniger Worte flüsterte; es war aber gut!

Drei Jahre nach diesem Geschehen, als ich meine letzten Prüfungen bestande, ist zu meiner Mutter gegangen und sagte ihr, dass ich heiraten wolle. Meine Mutter, so schien es mir damals, erwartete mal diese Äußerung, denn sie keine Überraschung oder Verwunderung zeigte, und drehte sie sich zu mir mit diesen Worte: Ich habe nichts gegen deinen Wahl, mein Sohn, einzuwenden, aber denke doch bitte nach; einem 19 Jahre alten Junge zu verheiraten ist zu gefährlich, es könnte für beiden katastrophal sein werden. Solltest du lieber noch ein Jahr warten, müsstet euch noch einer strenger Probe unterwerfen, ihr solltet euch einander bis dahin nicht wiedersehen, oder treffen, und wenn ihr nach einem Jahr einander auch so lieben werdet, dann werde ich euch mit Beruhigung segnen.

Ich erinnere mich schon nicht daran, was ich meiner Mutter geantwortet hatte, aber eins ist sicher, nach einem Jahr, während ich mich viel änderte, bin zu ihr gegangen, und sagte, dass ich sie immer noch heiss liebe, aber mich noch leichtsinniger, unbesinniger und übereiliger halte, und dies entbehrt jeder Grundlage, darauf ich mein und ihr Lebens, die ich immer

megvallám egyszersmind azt is, hogy sokkal könnyelműbbnek, szelesebbnek s valódi komoly alapot nélkülözőnek tartom magamat, sem hogy egy általam imádott nőnek sorsát az enyémhez láncolni merném. Könnytelt szemeit reám csüggeszté, egy utolsó isten-hozzádot rebegtek el rezgő ajkai, megcsókolám kezét s tova sieték.

Az utolsó „Beauval-bál”-ban az 1852-i farsang alatt valánk jelen többen a Tigris szállodában; de már akkor nem mint résztvevők, de mint néző közönség, akik mint hajdan hozzánk mások, úgy most mi a felserdülő ifjúság társaságába furakodánk, szemügyre veendők a haza reménységét. A haza reményének e felserdülő virágai között láttam meg akkoron egy még rövid fehér szoknyát viselt leánykát, akinek vonásaihoz s egész lényéhez szemeim odatapadtak; mintha bűverő sugárzott volna ki e leányka szemeiből, olyszerűen vonzódtam feléje, amint inkább és inkább elmerengék látásán.

A terem másik oldalán támadt szóváltás zaja ébreszte fel álmodozásomból. Oda sietvén, B.F. barátomat találtam hevesen beszélgetvén, helyesebben mondva vitázván egy vadász főhadnaggal. Kevéssel azután eltávozáink. Másnap reggel a lőrinci erdő sűrűjében két férfit állítottunk egymással szembe; egy, kettő, három, s a pisztolyok eldördülének; egy perc múltán vértől elborítva a hó borította talajra láttam lerogyni a vadász főhadnagyot, kinek B.F. pisztolyának golyója bal tüdejét érintve keresztülfúrta testét.

Lépve haladtunk a halálra sebesülten a város felé. A Városház utcában lakott, ama házban, ahol Forgó raktára van jelenleg. Alig emlékszem életemben hosszabb s aggasztóbb útra, mint aminő ez vala; az utolsó állomás a kocsiból a második emeleten levő szállásáig volt a legveszélyesebb, s legfáradtságosabb.

Napokig tartott az élet s halál tusája, míg végre jobbra fordulván e leverő állapot, némi javulás állott be, melyet hosszas gyógykezelés után felgyógyulás követett.

noch anbete, legen könne. Ihre Augen waren voll mit Tränen übergossen. „Gott sei mit dir”, sagte sie mir mit zitternden Lippen, darauf küßte ich ihre Hände und dann bin ich fortgeeilt.

An der letzten Beauval-Ball, im Hotel Tigris, in der Faschingzeit vom Jahre 1852 waren wir Jünglinge zu tahlreichen aus den alten Zeiten da, nicht als Teilnehmer, sondern als Zuschauer. Wir hatten die schönen, jungen, fast erwachsenen Leuten als Hoffnungen der Zukunft angeschaut. Ein schönes junges Mädchen in kurzem weißen Rock hatte ich in den Hoffnungen der Heimat erblickt. Ich konnte sie nun in Augen behalten. Aus ihren Augen strahlte eine zauberhaften Anziehung, fang ich an, mich nach ihr zu sehnen. Auf einmal hörte ich aus der Eckes des Saales eine laute Konversation. Ich eilte dahin. Ich sah meinen Freund B.F. mit einem Jäger- Oberleutnant laut zu streiten. Dann sind wir fortgegangen. Am nächsten Tag früh, in dem dichten Lörinczer Wald, hatten zwei Männer sich gegenüber gestellt; eins, zwei, drei, und es waren Schüsse gefallen; nach einer Minute sah ich den Jäger-Oberleutnant blutend auf den mit Schnee bedeckten Boden zusammenzuknicken, B.F. hatte mit ihren Pistole seinen linken Lunge durchgeschossen.

Mit langsamer Schritte sind wir mit dem Totverletzten in Richtung der Stadt gefahren. Er wohnte in der Rathaus Gasse, in dem Haus, in dem sich jetzt die Lagerhalle von Herrn Forgó befindet. Ich konnte mich kaum an einem längeren und drückenden Weg erinnern, als dieser war. Die Endstation dieses Weges war der gefährlichsten und ermüdesten; ihn aus dem Wagen auf den zweiten Stock, wo er wohnte, aufzubringen.

Sein Kampf um seinem Leben und Tod dauerte mehrere Tagen lang, als endlich in seinem Zustand etwas Besserung eingetreten war. Dann war er allmählich besser geworden und nach langer Behandlung kam ihm die vollständige Heilung.

Azóta „Beauval-bál”-ban nem valék ugyan, de ez utolsónak halvány sugarai bús derengéssel árasztották el életem ösvényét.

DIE MACHT DER MUSIK (A ZENE HATALMA)

Volt egy ismerősöm, barátomnak nem mondhatom, mert nálam körülbelül tíz évvel volt idősebb, egyike azon régi, csakis hazánkban feltalálható eredeti alakoknak, aki egész őszinteséggel meg vala arról győződve, hogy mindaz, amit a német alkot, hibás és fogyatékos. Ítéletében határozott s elbizakodott, a lehető legszűkebb látkörrel ellátva, önmagával eltelt, de ártatlan természetű s senkinek sem vétő, az ily magának s magában élő ember azután oly „ne nyúlj hozzám” öntudatra vergődött, mely őt mint csálhatatlant, a körülötte élőket pedig mind tudatlan s rendkívül fogyatékos lényeket tüntette fel előtte. Az ehhez hasonló eredetiségek jelenleg már egészen letűntek láthatárunkról.

Egyszer ezen különös kíséretében Pesten megállván a Treichlinger boltja előtt, Orpheusnak a kirakatban levő képét bámultuk meg. Csak nézi és ismét nézi az én szomszédom a szép metszetet; elolvassa figyelemmel a kép alján látható eme szavakat: „Die Macht der Musik” - midőn öntelt mosollyal ajkain e szavakra fakad: ostoba németje még csak a saját nyelvén sem tud helyesen írni, hisz’ nem azt kell mondani: Die Macht der Musik; hanem ezt: Der macht die Musik (Ő csinálja a zenét) - így volna az helyesen kifejezve. Persze, válaszolám, mert vele vitatkozásba bocsátkozni, vagy őt nézetének helytelenségéről akarni meggyőzni, annyi lett volna, mint borsót hányni a falra.

Egész elragadtatással beszélte egyszer, mily potom áron vett meg egy némettől egy nemzeti ereklyét, melyet ez megbecsülni nem

Von nun an hatte ich an keiner Beauval-Ball teilgenommen, aber die unscharfen Strahlen der Letzten hatten mit traurigem Dämmerlicht die Fußpfaden meines Lebens überströmen.

DIE MACHT DER MUSIK

Ich hatte einen Bekannte gehabt, den ich nicht als meinen Freund nennen könnte, weil er umgefähr zehn Jahr älter war, als ich. Er war einer von diesen originalen Figuren, der ganz ehrlich davon überzeugt war, dass alles, was von der Deutschen geschafft wurde, ist fehlerhaft und unvollkommen. In seinen Urteilen war er kategorisch und überheblich. Er hatte einen nicht weiten Gesichtskreis gehabt. Er ist von ihm selbst erfüllt geworden, aber besaß er eine umschuldige, natürliche Art. Er konnte niemandem schaden. Aber ein solcher Mensch, der für sich und in sich lebte, wurde zu einem „berühre mich nicht” Selbstbewußtsein erwacht. Er hielt sich unfehlbar und alle Leute, die rund um ihn lebten, waren ihm unwissend und sehr unvollkommen erschienen. Solche Leute, die zu ihm ähnlich waren oder sind, wurden aus unserem Horizont längst verschwunden.

Einmal war ich von diesem Mann begleitet, und wir vor dem Geschäft von Herrn Treichlinger stehen geblieben sind, um das Bild von Orpheus, was in dem Schaufenster ausgestellt worden war, zu betrachten. Mein Begleiter schaute, und schaute den schönen Stich. Dann hatte er den Untertitel des Bildes gelesen: „Die Macht der Musik” dann mit eingebildeten Lächeln auf seiner Lippen sagte mir: Dummer Deutshe, er kann auf seiner eigenen Sprache auch nicht rechtschreiben, man soll es nicht sagen „die Macht der Musik”, sondern „Der macht die Musik” so wäre es richtig ausgesprochen werden. Selbstverständlich, erwiderte ich nicht, mit ihm darüber zu diskutieren, das wäre wie ein Schlag ins Wasser.

Einmal erzählte er mir begeistert, wie billig von einem Deutschen eine

tudott, de nem is akart. Ama nemzeti ereklye egy meglett férfi s egy gyermek koponyájából állott; az egyik úgymond Rákóczi fejedelem koponyája gyermek, a másik pedig Rákóczi fejedelem koponyája férfi korából. Hihetetlen, de való, hogy léteztek emberek, akik az ily badarságokat egész komolysággal beszéltek nemcsak, de el is hitték. Hisz minden háznak, minden családnak, minden vidéknek s társas körnek megvolt hajdanában nálunk a maga udvari bolondja, akinek mulattató volta csak úgy volt fenntartható s ápolható, ha ellentmondás nélkül, készpénz gyanánt vették s kacagták meg ötleteit, bogarait, amint nevezték.

Ahányszor a zenének az emberi kedélyre való befolyásával foglalkozom, mindig eszembe jut az itt felemlített ötlet, mint gúnyos körülírása egy kiváló eszmének.

A zene jótékony befolyásával, gróf Festetich Leó kegyessége nyomán volt szerencsém megismerkedhetni, kinek családjával Béla fia, kortársunk révén jutánk szorosabb összeköttetésbe. Vasárnaponként gyakrabban rendezett saját szállásán kisebb hangversenyeket - matinée-ket -, melyek a házigazda műértő s szakértő rendezése nyomán, rendkívül élvezetessé váltak még azokra nézve is, akik tisztán csak mint kezdő laikusok s inkább tanulmányképpen lehettek jelen a hallgatók között. Ugyancsak gróf Festetich Leó művészi s különösen zenei ízlése s befolyása nyomán keletkeztek akkoron a vasárnap délben tartani szokott Casino hangversenyek, melyek a „vonósnegyes” zenei élvezetét egy-egy kiváló idegen művész közreműködése által fűszerezték. E hangversenyek nemcsak kiválólag művészi beccsel bírtak, de a társas élet kellemeit is fokozni voltak hivatva az ott egybegyűlő, fényes hölgyvilág előidézte érdeklődés segélyével.

Szorgalmas s pontos látogatója lévén e művészi társas köröknek, melyek felé nem egyedül a zene iránt bennem ébredő ihlet, de más érzelmek is vonzottak, egészen természetes, hogy föllelkesezve azok

Nationalreliquie gekauft hatte, die der Deutscher nicht schätzen und ehren konnte oder wollte. Diese Nationalreliquien konnten angeblich die folgenden sein: ein Schädel von Fürsten Rákóczy, als er noch ein Kind war, die andere der Schädel von Fürsten Rákóczy, als er schon ein erwachsener Mann war. Unglaublich, aber es ist wahr, dass es solche Menschen gab, die diese Dummheiten erzählten und auch daran glaubten. Denn alle Häuser alle Familien, alle Gegend und alle gesellschaftlichen Kreisen hatten ihren eigenen Hofnarr gehabt, dessen unterhaltsames Wesen konnte man nur aufrechterhalten oder pflegen, wenn das von allen ohne Widerspruch, für bare Münzen genommen, über seine Tat, Idee, und seinem Wunderding gelacht wurden.

Als ich mich mit der Auswirkung der Musik auf die menschlichen Laune beschäftigt, erinnere ich mich immer an den hier erwähnten Einfall, als an eine ironische Beschreibung einer Idee.

Mit dem wohltuenden Einfluss der Musik war ich von der Gunst von Herrn Graf Leo Festetich bekannt gemacht, mit seiner Familie sind wir mit der Hilfe von seinem Sohn Béla - er war so alt wie ich - in engeren Kontakt geraten. Sonntags veranstaltete er oft in seinem Herberge kleinere Konzerte - Matineen -, welche mit der Organisierung des sich auf die Musik verstehenden Hausherrn, auch für diesen Zuschauer, die als Laien, sich an die Musik interessierten, sehr genußreich waren. Auch wegen des Einflusses und des künstlerischen und besonders musikalischen Geschmack von Herrn Graf Leo von Festetich wurden Sonntag vormittags die so genannte Casino Konzerte organisiert, die das Genuß eines Streichquartetten mit der Mitwirkung hervorragender fremden Künstler gewürzt waren. Diese Konzerte hatten nicht nur einen hervorragenden künstlichen Wert repräsentierten, sondern verstärkten sie mit der Hilfe der zusammengekommenen Damen die Gemütlichkeit des Gesellschaftslebens.

Weil ich ein fleißiger und ständiger Besucher diese künstlerischen und gesellschaftlichen Kreisen gewesen bin, welche ich nicht wegen der in mich erweckten Interesse für Musik besuchte, sondern zogen mich andere

hatásán, Liszt Pesten való megjelenését s művészi diadalait, egy amaz emlékezetes est benyomásának szentelt lap által véltem megörökítendőnek, mely szerény tanulmány képezi egyszersmind azóta kötetekre felszaporodott naplótöredékem első zsege kezdetét.

Ama naplótöredéket úgy, mint akkoron írva volt, teszem itt közzé.

Pest, 1840. Január 4.

„Kevés ma azok száma, kik ne készülnének a magyar színházba, s nagy azoké, kik örülnek a mai nap estéjén, mert hisz ezen este is sokat tesz a magyar színház megtartásához, arra szánván Liszt Ferenc, hazánkfia a bejövendő pénzt. Én is, noha öt óra volt még, sietek oda s a páholyban, annak nyitónéját sokáig keresvén, foglaltam helyet. Kívül az előcsarnokban nagy volt a láрма, mert az ajtót, ámbár a parterre székei telvék valának, bezárták, s ennek nyitásával késtek. Valamint egy ömlő ár, úgy rohant be a nézők serege, s ki-ki helyet kapván, megállott, féltvén annak jóságát, vagy előretörekedett, jobb hely megkapása által kecsgetve, mert valóban ma ritka a hely, s jó vagy rossznak választása éppen lehetetlen. Gyönyör volt ez este nézni a tömött színházat a pompás kivilágítással, s sokak keblében emelkedék azon kívánság, bár mindennapi volna ez. Kezdődött a »Kénytelen király« című vígjáték, s jól ment, csak Egressy Gábor jobban tudhatta volna szerepét, László, Fáncsy, Laborfalvi Róza, mindannyian jól játszottak. Végre vége volt a darabnak s mindegyik várva várta a művész jövetelét; felvonatik a kárpit, nyílik az ajtó s Liszt Ferenc lép be. Szörnyű éljen-robaj által fogadtatott, kiváltképp, minthogy nemzeti, veres bársony, arannyal hímzett ruhában jelent meg. Csendesültek az éljen kiáltások, a nagy láрма halálcsenddé változtatott s valahára a billegőket ujjjaival megtapintá s sokak keble könnyebbült. Játéka egy és egyetlen; csak egy Liszt van s nem is jelenend meg a zenészvilágban hamar még egy olyan óriás, kinek játéka előtt mindenik más művész rabigába görbed. Két darabját eljátszá s egy közönséges eggyé olvadó

Neigungen auch dahin, es war ganz selbstverständlich, dass ich die Ankunft und das Gastspiel von Herrn Franz Liszt in Pest mit der großen Begeistgerung willkommen hieße. Den künstlerischen Triumphzug von Liszt glaubte ich unter dem Einfluß seiner Konzerte in einer Studie zu verewigen. Diese schlichte Studie, später noch mehreren bildeten dann die Erstlinge meiner Tagebuchfragmente, die mit den Zeiten zu vierbändig zugenommen hatten.

Dieses Tagebuchfragment, wie es von mir damals geschrieben worden war, veröffentliche ich hiermit:

Pest, 4te Januar, 1840

„Wenig ist der Zahl der Menschen, die nicht zum Ungarischen Theater gehen wollen und viel ist der Zahl deren, die sich über diesen Abend freuen. Dieser Abend macht viel für das Fortbestehen des Ungarischen Theater, denn Herr Franz Liszt, unser Heimatssohn alle eingekommenen Geld seines Konzertes widmet zu diesem Zweck. Ich auch, obwohl es nur fünf Uhr war, eilte dahin, den Türöffner lange gesucht, konnte ich endlich Platz nehmen. Draußen in der Vorhalle gab es einen großen Krawall, denn die Tür - obwohl die Plätze des Parterresitzes bereits vorbesetzt waren - wurde abgeschlossen und mit deren Öffnung hatte man verspätet. Wie ein strömender Flut rannte die Menge in den Zuschauerraum rein, und eine jede, der einen Platz bekommen hat, blieb an dem stehend, um den eventuell zu verteidigen oder in der Hoffnung etwas besseres zu finden. In der Tat, war es einfach unmöglich, am heutigen Abend zwischen besseren oder schlechteren zu wählen, das Theater war so vollbesetzt, das und die prunkvolle Beleuchtung zu erleben, war es einfach eine Vergnügen. Aus der eigenen Mitte von vielen Menschen kam der Wunsch raus; das sollte immer so sein. Der Abend wurde mit der Komödie »Kénytelen király« („Er muss König sein“) begonnen. Es ging gut, aber Gábor Egressy seine Rolle besser hätte spielen können, László Fáncsy, Róza Laborfalvy, alle spielten hervorragend. Endlich endete das Stück. Alle Zuschauer warteten ungeduldig auf den Auftritt des Künstlers. Der Vorhang wurde

»Éljen!« hatá meg füleinket, kétszer hívatott ki, a zongorához ült, csend lön s ő a magyar fülét oly édesen megható Rákóczit kezdé változatokkal játszani, s alig kezdé azt, éljen és taps megkettőztetve rendíté meg a színházat. Ennek végezte után az urak által megszerzett kard nyújtatott neki gróf Festetich által, több nemzeti köntösbe burkoltak jelenlétében, oldala mellé köté azt szüntelen éljenek közt, kijelenteti egy úr által, hogyha megengedi a közönség, ezen ajándékot francia nyelven köszönendi meg, szentül fogadván azt, hogy jövőben magyarhoni nyelven szólítandja meg a közönséget. Halljuk! - következett erre, s ő megilletődve s tűzzel szólt. Többek közt monda, hogy a Magyarhon hivatása, igyekezete által az országok főpolcait elfoglalni, hogy a kard, mely valaha a hazát védé, most békés kezekben nyugszik, jeléül, hogy a magyar hadi dicsőséget, most műveltséget hozó dicsőség váltsa föl, s végre monda, hogy ha igyekezeteinket külső hatalom által akarnák gátolni, villogjanak s szórjanak ádáz halált kardjaink, mint annak előtte. Mindezek fordítva magyarul is elolvastattak s nagy »Éljen!« követé szavait.

Azon urak, kik hintókban jöttek, eloszoltak s a gyalogok várták Lisztet; ő kijöve s kocsiját számos fáklyamenet és a pattantyúsok zenész kara kíséré. Cziráky háza előtt azonban kiszállt, s többektől kísérve fáklyák s zene által körülvéve folytatta úgyszólván diadalmi menetét szüntelen »Éljen!« hangoztatások közt. Gróf Teleki háza előtt megállt az egész néptömeg, mert számtalan ember követé őt, Augusz Antal (ugyanaz, kinek fiában éppen most halt ki a báró Augusz-család) a művész nevében mondott kevés, nagy jelentőségű szavakat, s a menet ismét indul a gróf Festetich s egyszersmind Liszt lakásáig s itt végre Fántsy derék színészünk szóla hozzá rövid, de szép szavakat, melyekkel emlékezetem nem bír többé. Itt haza indulék s elmémet különféle érzelmek s gondolatok zavarák össze. Liszt Ferencet a magyarok megtisztelték valóban és igen illő és dicső módon, a tiszteltetés nagy s ennek ellenében Liszt is nagy. Ő

hochgezogen, die Tür geöffnet, und Franz Liszt trat ein. Er war mit mit den „Vivat“ Ruf herzlich empfangen, besonders deswegen, weil er in einem ungarischen Tracht - roter mit Golden durchwebter Mantel aus Samt- angekleidet war. Die jubelnden Stimmen wurden langsam stiller. Der Lärm wurde in Totstill hinübergewechselt, Dann packte er die Taster des Klaviers mit seiner Fingern, die Brüste vieler Leute wurden erleichtert. Sein Spiel ist ein und einzigartig, es gibt nur einen Liszt und in der Welt der Musik wird noch eine so große Riese, vor dessen Spiel alle anderen Künstler verzweifelt katzbuckeln, sicherlich nicht bald erscheinen. Er spielte seine zwei Stücke vor, und die vielen „Er lebe hoch!“ wurde an unsere Ohren eingedrängt. Zweimal hatte man ihn zurückgerufen, eine Zugabe zu fördern. Er setzte sich wieder am Klavier. Es wurde Still. Er fang kaum an, die Variationen des Rákóczi-Marsches zu spielen, hatte der stürmische Beifall das ganze Theater überflutet. Als das Konzert ein Ende gehabt hatte, Graf von Festetich, umgekreist von in vollem ungarischen Tracht angekleideten Herren, überreichte ihm einen Degen als ihres Geschenk. Liszt band den um, und während einem Beifall ohne Ende sagte er mit Hilfe eines Dolmetschers, wenn das Publikum ihm erlaubt, werde er auf der französischen Sprache seine Dankrede halten, gleichzeitig aber verspreche, nächsten mal werde er das in Ungarisch tun.

Lassen wir es höhren!! - folgte es ihren Worte. Rührend, aber mit Feuer erklärte er, dass Ungarn durch seine Mission und Bemühungen den ersten Platz zwischen die Völker bekommen werde, der Degen, den er bekommen hat, früher das Vaterland verteidigte, jetzt aber liegt er friedlich in seinen Händen, als ein Beweis dafür ist, dass die Ehre der ungarischen Kunst die früheren ruhmvollen Kriegstaten ablösen werde.

Die Herren, die mit Kutschen hergefahren waren, sind schon weg, die Fußgänger aber warteten Liszt ab, und mit der Begleitung eines Orchesters, den Fackeln in den Hände gingen seinem Fiaker mit. Vor dem Haus von Cziráky, stieg Liszt aus seiner Kutsche aus, und ging begleitet von Orchestermusik und Vivat-rufen bis zum Haus von Graf Teleki zu

az első magyar, ki Európának minden szegleteiben említették, kit bámul minden ember, s ismét a Magyarhon az, mely őt magzatának nevezi, az, mely büszkélkedik Lisztet, a nagyot bírhatni. Mert amint Napóleon a nagy, az újabb királyok koronája s mindannyiakat árnyékul bírja, úgy Liszt a zenészvilágban minden muzsikuskor koronája. Ezen korona magyar aranyból s kövekből áll s mindenik magyar eredetű, minden magyar büszkén s rátartással említheti Liszt nevét, de joggal, s mutassuk meg azt a külföldieknek, hogy mi nem vagyunk barbárok, miknek ők bennünket neveztek.”

Az alig múlt karácsonyfa alkalmával kaptam édesanyámtól egy igen szép, régi ízlésű, bőrbekötésű irkát, melyre arany betűkkel e sokatmondó szó: „Napló” vala nyomtatva. Arra nézve most már tisztában nem vagyok, vajon a csinos kötésű könyv iránti vonzalom, vagy a lassanként magamba felszívott zenészi lelkesülés, vagy végre talán a minden hangverseny alkalmával tekintetemmel találkozó amaz egy pár szép szem villanyozta-e fel szellemi tehetséget, s késztet vala íróvá lennem - de annyi bizonyos, hogy én felebb körvonalazott külön ismerősömtől eltérőleg helyesnek ismerem el Orpheus jellegét: „Die Macht der Musik”.

Édesanyám az 1840-i nyár folytában elhatározta, hogy néhány évet nővéreinkkel falun fog tölteni. Ha visszagondolok anyám ez elhatározásának lehető vagy általam képzelhető okaira, azt kell gondolnom, hogy e hirtelen való megváltoztatását egy annyi éveken át megszokott életmódnak, azon feltűnő viszonyban kell keresnem, mely Julie nővérem s báró Jósika Miklós között keletkezett. Nővéremnek báró Jósika Miklóshoz való férjhezmenetele képében e viszony a lehető legszerencsésebb s mindkét félre nézve boldogító véget ért ugyan, de a végnek kezdete - egy családos, nős ember udvarolván egy hajadon nőnek - tagadhatatlanul aggasztólag hatott családjára, annyival inkább hatott pedig leverőleg, mert Julie nővérem tulajdonainál, nevelésénél, szívjóságánál s kiváló tehetség-

Fuß, dort ist die Menge stehen geblieben. Dort Antal August (mit dessen Sohn die Familie von Baron August gerade jetzt ausgestorben ist) hielt in Namen des Künstlers eine kurze Rede, dann gingen alle bis zum Hause von Graf Festetics, wo Liszt sich selbst herbergte. Dort endlich konnte unser braver Schauspieler Fancsy ein paar kurze und schöne Worte sagen, was ich nicht mehr wachrufen kann. Von dort aus bin ich mit wirrenden Gedanken und Gefühlen nach Hause gegangen. Die Ungarn hatten Liszt wirklich wie er es verdient hat, in allen Formen geehrt, und wie es auch bewies, ist Liszt in sich wirklich ein großer Künstler. An allen Ecken von Europa werden von Liszt gesprochen, alle Leute bewundern ihn, und wieder Ungarn ist das Land, das ihn, als seinen Sohn nennen, auf ihn Stolz sein könne. Je Napoleon, der große, später der größte aller gekrönten Könige und Schatten der ganzen Welt geworden war, desto mehr wurde Liszt in der Welt der Musik der gekrönte König aller Musikern. Alle Teile dieser Krone besteht aus ungarischen Edelsteinen, alle dieser Teile hatte ungarische Herkunft, alle Ungarn können mit Stolz und Hoffart den Namen Liszt aussprechen. Lassen wir der Welt zeigen, dass wir keine Barbaren seien, wie sie es glauben.“

Für Weihnachten, was nur vor einigen Tagen gewesen war, habe ich von meiner Mutter ein sehr schönes, mit Leder bedecktes Heft bekommen, worauf mit goldenen Buchstaben geschrieben war: „Tagebuch”. Das war ein Wort, was mir viel sagte. Daran erinnere ich mich, ob mein Sehnen nach diesem schönen Buch, oder meine langsam in mich aufgesogene musikalische Begeisterung, oder vielleicht die Augenpaare, womit meine Augen sich bei den Gelegenheiten einiger Konzerte getroffen hatten und mich elektrisierten, meine Seele und Begabung angetrieben haben, ein Schriftsteller zu werden - aber eins ist sicher; ich halte für mich, - abweichend von meinem oben erwähnten extravagant Bekannten -, das Motto von Orpheus recht: „die Macht der Musik”.

Meine liebe Mutter entschloss sich im Jahre 1840, wir, zusammen mit unserer Schwester einige Jahre auf dem Land verbringen zu sollen. Wenn

geinél fogva, nemcsak szorosabb értelemben vett családja, de mindenki által, akinek vele érintkeznie alkalma nyílt, megkedveltetett s általános szeretetnek s közbecsülésnek képezé tárgyát.

Azt féltjük leginkább, akit nagyon szeretünk.

Anyám életmódjának e gyökeres megváltoztatása mireánk is hatással volt, mert határozni kelle afelett, hogy vajon a Philosophia és Physica két évig tartó tanfolyamát Hunfalvy felügyelete alatt otthon, magán tanórák s nem nyilvános iskolába való járás által fogván végezni, mi is falun telepedjünk-e le tanulmányaink folytatása szempontjából, vagy városon rendezkedjünk be.

Az utóbbi terv fogadtatott el: már csak azért is, mert a többrendbeli különleges mesterek és tanárok díjazása falun rendkívüli, a külön háztartást jóval túlhaladó költségeket okozott volna.

Elmaradván a nyilvános iskolába járás, életrendünk s társas érintkezésünk, más irányt vett; melynek első következménye az vala, hogy a velünk egy mód és elvek szerint nevelkedő ifjak családaival mind közelebb s szorosabb érintkezésbe jutánk. Édesanyám, nem különben nevelőnk is, sohasem hagyták magukat a gyermekek iránt nyilvánuló úgynevezett „majomszeretet” által elragadtatni s félrevezettetni. E komoly irány által vezéreltetve, igen üdvös megállapodásra jutának, a mindig alkalmatlansággal járó hosszas szünidőket illetőleg, melyek alatt a tanuló-ifjúság, az első heti, semmittevés által fűszerezett arany szabadság elteltével, nem tud mihez fogni, mivel foglalkozni s unalom által készítette mindennemű oly ötleteken törni fejét, melyek végrehajtása s jelenetezése azután rendesen kárral s rossz következményekkel jár. Oly rend állapított meg, mely szerint a szünidők alatt mindig útra kelénk s Magyarország egy-egy vidékével ismerkedtünk meg, ami különösen hazánkban nagyon üdvös szokás, ahol akkor is, most is sokan léteznek, akik jobban ismerik az idegen országokat, mint saját hazájukat. E réven jártuk be a várpalotai főhadiszállásból kiindulva, Zichy Miklós fiai és

ich an dem Entschluß unserer Mutter, - was eigentlich die plötzliche Veränderung unserer langjährigen Gewohnheiten und Lebensführungen bedeutete -, zurückdenke, muß ich dessen Ursachen in der auffallenden Beziehung zwischen meiner Schwester Julia und Nikolaus (Miklós) Baron von Jósika suchen. Diese Beziehung zwischen meiner Schwester und Baron Jósika endete mit ihrer Heirat für beide möglichst am glücklichsten, aber am Anfang machte die (ein verheirateter Mann mit Familie machte einem unverheirateten jungen Mädchen Hof) unserer Familie viele Sorgen und Kummer. Diese Sache war für unsere Familie noch niederschlagender, weil meine Schwester Júlia, wegen ihrer Erziehung, ihrer Herzensgüte, ihrer hervorragenden Begabung nicht nur von ihrer engen Familie, sondern von allen Leuten, mit der sie in Kontakt kam, geliebt und beliebt worden war.

Wir sind immer um jenigen besorgt, den wir am meisten Lieb haben.

Die gründliche Veränderung der Lebensführung unserer Mutter hatte auf uns auch Einwirkung gehabt. Es mußte entschlossen werden, ob wir den zweijährigen Kursus von Philosophie und Physica unter der Beaufsichtigung von Hunfalvy Zuhause, oder in Privatunterricht, oder in einer öffentlichen Schule absolvieren sollen werden, ob wir uns wegen unseres Studiums in einem Dorf oder in einer Stadt niederlassen sollten.

Der letzteren Plan wurde verwirklicht, weil die Bezahlungen der verschiedenen Lehrer und Meister auf dem Lande sehr viel gekostet hätten.

Wir gingen also in keine öffentliche Schule. Deswegen nahmen unsere Lebensführung und gesellschaftlichen Beziehungen einen anderen Form. Dessen erste Folgerung war es, dass wir mit solchen Familien, deren Söhne die selbe Erziehung bekommen hatten, als wir, in engere und nähere Bekannschaft geraten sind. Unsere liebe Mutter und unsere Erzieher hatten uns nicht mit „Affenliebe” aufgezogen. Sie haben zielstrebig und zweckmäßig einen Entschluss gemacht. Weil die studierenden Jünglinge nach der ersten, nichtstuend verbrachten

Festetich Béla társaságában, s nevelőnk kíséretében, Komárom, Győr, Veszprém, Zala megyéket és a Balaton vidékét. Ekkor láttam először a Komárom városában épült újszerű börtönt, az erődítvényeket, a pannonhalmi apátságot, Füredet, Tihanyt, Tátikát, Szigligetet, Keszthelyt a Georgiconnal, amely egyes pontokhoz majd költői, majd történelmi s majd ismét közművelődési emlékek s tanulmányok fűződtek. Évente pedig felutazván Eperjesre vizsgát teendők, ez alkalommal Abaúj, Torna, Gömör, Liptó, Zólyom megyék tájaival, természeti szépségeivel s városaival, nem különben az ott már akkor is nagyban dívó vasiparral ismerkedék meg. Az aggteleki barlangot is akkor látogattam meg első ízben, melynek látása mesészerű benyomást gyakorolt reám.

Ezen kisszerű ugyan, de mireánk nézve főfontosságú kirándulásainkról, naplójegyzeteket eszközölven, s azokból rendes kis útleírást állítván egybe, mintegy vérré vált bennem mindaz, amit láttam, hallottam, s amit ez vagy amaz helyről olvastam.

A hazai földrajz, népisme és történelmi emlékek megismerésére s elsajátítására ennél kellemesebb, tanulságosabb mód s eszköz alig képzelhető.

Pesti létünk mind úriasabb arányokat öltött, hisz már hátslovakat is szabad volt tartanunk a városban s délutánokként, függetlenül magunkra, Adams lovaglómesterünk kísérete nélkül, tévénk meg sétalovaglásainkat. Ezek közben, kivált miután öcsém a lovaglást nem kedvelte, leghűbb társam gróf Andrássy Gyula volt, kinek egy „Amis” nevű roppant magas, de szép angol paripáját, édesanyjának volt hátslova, nagyon megirigyeltem. Sétalovaglásainkat illetőleg mindig csak a kiindulási pontra nézve állott be kettőnk között némi nézeteltérés; ő mindenáron s mindennap a Vásártéren (Erzsébet tér) lévő Burgmann-féle ház előtt akart elvonulni nagy büszkén, én meg mindenáron s mindennap a Korona utcában a Lipót-templommal szemben fekvő „Zum wilden Mann” („A vademberhez”) című, az

Ferienwoche für sich keine nützlichen Beschäftigungen finden können, wurde also ein Program ausgedacht, was uns dabei helfen sollte, unseres Vaterland besser kennenzulernen. Es gibt immer noch solche Leute, die das Ausland besser kennen, als ihre eigene Heimat. So hatten wir von unserem Hauptquartier in Várpalota ausgefahren, in der Gesellschaft der Söhne von Nikolaus Zichy und von Béla von Festetics, von unserem Erzieher begleitet Komárom, Győr, Veszprém, Komitat Zala und die Umgebung des Plattensees bereist. Da sah ich erstmalig in der Stadt Komárom das neu aufgebaute Gefängnis, die Festigungen, die Abtei von Pannonhalma, Füred, Tihany, Tátika, Szigliget, Keszthely mit dem Georgicon. Zur einzelnen Punkte dieser Reise werden später einigen poetischen, historischen, und kulturellen Andenken und Studien mich knüpfen. Einmal pro Jahr sollten wir nach Eperjes fahren, um dort Prüfungen zu machen, benutzten wir diese Gelegenheit die Umgebung von Abaúj, Torna, Gömör, Liptó, Zólyom aufzusuchen, und ihre Naturschönheiten, Industrien und die Eisenwerke kennenzulernen. So hatte ich zum erstmalig die Tropfsteinhöhle von Aggtelek gesehen, deren fabelhaften Schönheit auf mich einen großen Eindruck übte.

Über unsere kleinen, aber großartigen Ausflügen führte ich ein Tagebuch, von diesen Beschreibungen hatte ich dann ein ordentliches Reisetagebuch zusammengestellt, so war es aus allem, was ich gesehen oder gehört, oder über die gelesen hatte, zum Blut in mir geworden.

Es gibt keinen besseren Weg, die Geographie, die Geschichte unseres Vaterlandes zu erlernen, oder die Seele unseres Volkes kennenzulernen, als dies war.

Unser Leben in Pest wurde immer herrschaftlicher. Wir durften schon Pferde halten, und ohne die Begleitung unseres Rittmeisters Herrn Adams, in die Stadt auf einen Spazierritt ausreiten. An diesen Gelegenheiten weil mein kleinerer Bruder das nicht mochte - war mein Begleiter Graf Gyula Andrássy. Mein Freund hatte ein von mir beneidetes, hochgewachsenes, schönes, englisches Pferd namens „Amis” gehabt, das früher zu seiner

újabb ízlés szerint épült bérház mentén óhajtottam „Fensterparádét” („ablakparádét”) csapni, egy igen jó, kis, szürke lovamon, amely híres s akkoriban divatos „Lanceadeur” hírében állott, amennyiben egymás után, megszakítás nélkül húszon felül való lanceádót (ívugást) képes volt végigszökni. Andrassy Gyula általában mindenemű férfias testgyakorlatokat illetően feltűnő ügyes s kiválólag bátor vala. Vívás közben egy ízben, édesanyja nappali termét alakítván át nyár idején vívóteremmé, oly erővel vágott engem a párnázott fejálarcon át fejbe, hogy összerogytam. Egy korsó hidegvíz segítségével felocsúdtam s vagy egy hétig bekötött fővel jártam, mint akit valahol egy lebugban megütlegeltek. Az „Amis” helyett egy alkalommal, egy, még idomítatlan, sárga csikón lovagolván Gyula a Városligetben, versenyfutásra kelénk, melynek azon szomorú eredménye lőn, hogy Gyula lova megbokrosodván s hirtelen félre szökvén, lovása fővel bukott az akkor friss poronddal fedett útra. Megállván s segítségére kelvén, iszonyodva láttam, hogy a homlokán ejtett sebből vér ömlik alá; soha Gyula gróf gazdag s utóbb sok győzelmet kivívott hajzata oly veszélynek kitéve nem volt, mint akkoron.

Kocsin hazakísérvén sérült barátomat, anyja részéről bekövetkezett az, mitől, de csak úgy magamban, nagyon tartottam, egy hatalmas korholás és egymástérő szemrehányások, mert hisz Gyula volt anyjának „enfant gate”-ja („elkényeztetett gyermeke”). Pedig hát én nem voltam okozója semminek, de a sárga csikó volt oka mindennek.

Több év múltán gróf Andrassy Gyula, fogadást ajánlott gróf Széchenyi Istvánnak, hogy az akkor részben kifeszített híd láncon a pesti parttól felmegy az első pillér magaslatáig. Hogy ha ily séta lehetőségére csak gondolok is, szédül a fejem: de Gyula gróf egyenesen, mint a gyertyaszál, elindult, s végig felment a láncon, szemhunyorítás nélkül. (...)

Mutter gehörte. Was das Ziel dieser Spazierritten betraf, hatten wir immer eine Meinungsverschiedenheit. Er wollte unbedingt und jeden Tag auf dem Marktplatz (jetzt Elisabeth Platz) vor dem Bergmanns Haus stolz vorbeireiten, ich dagegen aber auf der Kronen Gasse visavie von der Lipót (Leopold) Kirche vor der „Zum wilden Mann” genannten in neuem Stil gebauten Haus mit meinem kleinen, guten Pferd eine „Fensterparade” machen. Dieses Pferd konnte mehr als zwanzig mal, ohne eine Pause zu machen, nach der damaligen Mode eine so genannte „Lanzendur” (Bogensprang) springen. Gyula Andrassy war in allen männlichen Körperübungen sehr geschickt und auffallend Tapfer. Bei Fechten hatte er einmal, - zu diesem Zweck wurde das Wohnzimmer des Sommerhauses seiner Mutter eingerichtet, - mit einem so großen Kraft auf meinen mit einer gefütterten Fechtenkappe geschützten Kopf geschlagen, dass ich ohnmächtig geworden bin. Mit der Hilfe eines Kruges kaltem Wasser konnte er mich zur Besinnung bringen, aber eine Wochen lang war mein Kopf verbunden, und sah ich so aus, als ich in einer Kneipe eine Prügerei mitbekommen hätte. Einmal reitete der Gyula, anstatt „Amis” auf einem noch nicht dressierten, gelben Fohlen in den Városliget (Stadtpark). Wir machten ein Wettrennen, was traurig endete: Gyula's Pferd ist plötzlich scheu geworden, und bei einem Seitensprung fiel es mit ihrem Reiter auf dem gerade neugepflasterten Weg um. Ich bin schnell stehen geblieben, um ihm Hilfe zu geben, merkte aber erschrocken, dass der Stirn von Gyula stark blutete. Gyula hatte bisher an zahlreichen Kämpfe und Wette teilgenommen, aber so eine, gefährlich aussehenden, große Wunde auf seinem Kopf noch nie gehabt. Als wir Zuhause ankamen, passierte das, wovor ich mich innig fürchtete: Gyulas Mutter hatte mich geschimpft und mir Vorwürfe gemacht wegen des Unfalles. Es war kein Wunder, weil Gyula ihr „enfant gate” (verwöhntes Kind) war. Aber nicht ich, sondern das gelbe Fohlen war daran schuldig.

Nach mehreren Jahren dieses Unfalles hatte Graf Gyula Andrassy mit dem Graf István Széchenyi ein Wette gemacht: er sollte auf den nur noch teilweise ausgespannten Ketten der Kettenbrücke von Pest bis auf den

A fiatalság mindinkább felcseperedett s szárnyra kelni készült; ezt tapasztalta édesanyánk, mikor fiai már nem elégették meg a házi gyermek-bálokat, a felserdülő ifjúság Beauval-bálijait, hanem oda kívánczoltak, ahol tetterejőknek - talán mondjuk táncvágyuknak - nagyobb s fényesebb tér fogna megnyílni, a nagyvilágba.

Édesanyánk azonban e tekintetben szigorúan ragaszkodván jól át-és meggondolt elveihez, nem engedett a mi faggatásainknak, hanem a következő, változatlanul betartandó irányelveket állapította meg.

Mindaddig, amíg iskoláinkat, illetőleg tanulmányainkat be nem fejeztük teljesen, nem szabad a világba járnunk; azaz nem szabad oly társaságot felkeresnünk, hová csakis bemutatás s látogatások megtétele segélyével s feltétel mellett juthatunk be, mint egyenjogú tagjai ama társadalmi körnek.

Nyilvános bálokban, ahová tisztán fizetés vagy testületi meghívás jogosít elmennünk, szabad volt részt vennünk, mert igen helyesen úgy gondolkozott mint gondos anya, hogy a nyilvános bál végeztével egyszersmind vége szakad mindennemű időt rabló, költséget okozó s tanulmányainkat megakasztó kötelezettségnek.

Ezen irányelvek révén jutottam egy-egy jogász-bálba s ami reám nézve ennél sokkal érdekesebb volt, az akkor rendkívüli népszerűségnek örvendő Casino-bálokba, melyek a régi Lloyd épületben, ott ahol most a Szabadelvű Kör létezik, mint a Nemzeti Casino helyiségében tartattak meg.

Itt szívesen látott vendégek valánk, mert jól és sokat táncoltunk, s mást mit is követeltek volna tőlünk: mert hisz a vigalom befejeztével azt mondhatták nekünk: Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen! (A mór megtette kötelességét, a mór mehet! - Schiller: Fiesco).

ersten Pfeiler hinaufsteigen. Wenn ich nur daran denke, wird meine Stirn schweißbedeckt sein, aber Graf Gyula, wie eine Kerze, so streif ging auf den Ketten hinauf, ohne seine Augen zu zumachen.(...)

Die Jünglinge wurden immer älter, haben bereits Flügel bekommen; unsere liebe Mutter bemerkte es, als die Kinderbälle und die Beauval-Bälle uns schon nicht befriedigen konnten. Wir wollten dahin, wo wir mehr leisten, besser gesagt mehr tanzen könnten, und wo für uns eine größere Tür auf die Welt geht.

Aber unsere liebe Mutter bestand in dieser Hinsicht auf ihre strengen Prinzipien und ließ unseren Wünsche keine freie Laufbahn. Sie hatte die folgenden Prinzipien für uns gestellt.

Bis dann, als wir unsere Studien in Ganzem nicht fertig machten, dürfen wir nicht, so zu sagen, in die Welt rausgehen, also solche Gesellschaft besuchen, in die wir nur durch Vorstellen, mit Hilfe eine Visite, oder durch unsere Herkunft hineingelangen könnten.

An solchen öffentlichen Bälle, wofür man bezahlen müsse, oder zu den wir kollektiv eingeladen wären, könnten wir teilnehmen. Meine fürsorgliche Mutter dachte es mit Recht, als die Ballensaison beendete, dann werden die allen, Zeit raubenden, kostbaren, und unser Studium behindernden Pflichten auch ein Ende haben.

Die Prinzipien zu beachten, konnte ich an einigen Jurabälle, den damals sehr populären Casino-Bälle, die mir interessanter waren, als die anderen, und die in den alten Gebäude Lloyds, in den Räumen des Nationalcasinos stattgefunden wurden, dort, wo zur Zeit der Liberal Kreis tätig ist. In diesen Bälle waren wir herzlich willkommenen Gäste, weil wir sehr gut und sehr viel tanzen konnten, was anderes man von uns hätten erwarten können. Am Ende der Belustigungen konnte uns gesagt werden: „Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen! (Schiller: Fiesco).

Die weltliche Gesellschaft war damals fast ausschließlich deutsch, es gab nur ein paar alte Damen, die das Ungarisch verstehen, aber fließend nicht

A nagyvilági társaság általában akkoriban még egészen német jelleggel bírt: alig volt Pesten egy-két idősebb nő, aki a magyar nyelvet értette, folyékonyan beszélni egyik sem tudta. A fiatalabb nemzedék azonban már akkor is dicséretes kivételt képezett, amennyiben majdnem kivétel nélkül beszélték a magyar nyelvet. Divattá kezdett válni a fiatalság körében: magyarnak lenni, s ez már nagy nyereségnek volt mondható.

A nyelv teremti az érzelmeket, az érzelmek befolyással vannak a mindennapi szokásokra, s így azután egynémely lelkes főúr által istápoltan mind nagyobb tért hódított a nemzeti szellem.

Ne gondolja senki, hogy ezen átalakulásnak valamely politikai jelentősége járt nyomdokában; a világért sem, non datur saltus in natura (a természetben nincs ugrás! - Leibniz)!

De igen, volt egy következése, mely akkori, még kisszerű nemzeti-ségi viszonyaink közepette s társadalmi tekintetben is főfontossággal bírt, s ez a magyar táncnak a társas körökben való meghonosítása.

Midőn ifjúkorom egyik kedvenc időtöltését s mulatságát megközelítem, legyen szabad kissé megpihennem, hogy a fokként gyermekéveiből kibontakozott „csárdás”-nak néhány sornyi fejezetet szenteljek.

A CSÁRDÁS

E sorok írója egyike volt azoknak, akik a magyar táncot társadalmi táncná segítették meghonosítani, tette pedig ezt annál szívesebben, mert általán véve nagyon kedvelte a táncot s azt szenvedélyesen üzte is mindaddig, míg a kor szabta határok elé érve, kénytelen nem volt búcsúzni e kedvenc mulatságtól.

sprechen konnten. Aber die jüngere Generation hat schon damals eine lobende Ausnahme gebildet, denn alle, nur mit weniger Ausnahme, auf ungarisch sprechen konnten. Fang es vielleicht an, die in die Mode zu bringen? Ein Ungar zu sein, war es bereits damals unter der Jugend eine große Ehre, kann man es wohl sagen.

Die Sprache schafft die Gefühle, die Gefühle haben doch Einflüsse auf die täglichen Gewohnheiten. Von der Unterstützung einiger begeisterten Aristokraten wurde der Nationalgeist immer größeren Raum in dem alltäglichen Leben erobert.

Aber niemand soll es glauben, dass diese Umgestaltung auch eine politische Umwandlung folgte, nein, das geschah nicht, „non datur saltus in natura” (in der Natur gibt es keinen Sprung).

Aber ja, es hat ein Ergebnis gehabt, was in unseren damaligen kleinen nationalen und gesellschaftlichen Verhältnisse so wichtig war. Es wurden nämlich in den gesellschaftlichen Kreisen die ungarischen Tänze eingeführt.

Bevor ich über meine Lieblingszeitvertreibung und jugendlichen Unterhaltungen schreiben würde, bitte erlauben Sie mir, mich ein bißchen auszuruhen, und hiermit von Grad zu Grad an den aus meinen Kinderjahren sich langsam entfaltenden „Tschar das (Csárdás)” ein paar zeiliges Kapitel zu widmen.

DER TSCHARDAS

Der Schriftsteller dieser Zeilen war einer von diesen Männer, die den „Csárdás” einbürgerten. Er half den ungarischen Tanz zu gesellschaftlichem Tanz zu machen. Er tat es so gern, weil er im allgemeinen gern getanzt hatte und das leidenschaftlich übte, bis sein Alter die Grenze erreichte, wann man von diesem Unterhaltungs-form auf jeden Fall Abschied nehmen mußte.

Minden búcsú nehezére esik az embernek, de legnehezebben válnak meg attól, mitől azontúlra a „soha viszontlátás” választand el örökre.

Mikor mint táncos a búcsú képében végrendeletet tettem, összefoglaltam „Naplótörödékeim” számára mindazt, amit különösen a „csárdás” első felmerülése óta a nemzeti táncnak gyorsan fejlődő népszerűsége körül tapasztaltam. Megemlékeztem továbbá arról is, mint hajdani nemcsak híres csárdás táncos, de kiválóan lelkesült cigány mecenas, hogy a csárdás táncsal párhuzamosan mi meglepő haladást tett a cigányzene. Eközben természetesen meg kellett említenem azt is, hogy véleményem szerint a cigányzene most már mióta tisztán csak kezdetleges kenyérkeresetté vált, teljesen elvesztette eredetiségét s azon vad, búskomoly jellegét, amely azt a magyarra nézve oly mélyen hatólag vonzóvá, az idegenre nézve pedig oly meglepően eredetivé s megkapóvá tette.

Mialatt összeállítam emez adatokat s eszmétörödékeket, jelent meg az „Egyetértés” 1887. január 30-i számában egy tárcacikk ezen címmel: *Ki tette a csárdást szalonképessé?*

E tárcacikk részben ugyanazon vezéreszmét tárgyalja, melyet én körvonalaztam naplómban; de annyira részletesen s szépen adja elő magát a tárgyat s annak a régibb időből merített, általam nem ismert történelmi becsű elővázlatát, hogy nagy részét az én dolgozatom helyébe ide iktatni tartottam leghelyesebbnek:

(...)

„Az 1838. évi márciusi pesti árvíz által tett iszonyú rombolások után, a rendkívüli segéllyel és áldozatokkal foganatosított országos és hatósági intézkedések által az azon év végéig volt kilenc hó alatt a főváros oly állapotba helyeztetett, hogy kivált a Bel- és Lipótvárosban csakis az Új tér és a Bálvány utca sarkán részben leomlott, Dera-féle ház falai jelezték ama nagy katasztrófát s a társadalmi viszonyok is olyanok voltak, hogy az 1838. év végén már az 1839. évi farsangon nyilvános mulatságok is rendezettek és

Abschied zu nehmen ist es jedem sehr schwer, aber am schwersten können wir uns von dem trennen, was man „nie Aufwiedersehen” bezeichnet.

Als ich als leidenschaftlicher Tänzer bei dem Abschied von dem ein Testament machte, fasste ich für meinen „Tagebuch-fragmente” alles zusammen, was ich besonders über dem ersten Auftauchen des „Csárdás” und über seine schnell entwickelten Popularität erfuhr. Ich bedachte auf weiteres auch, - nicht nur als ein ehemaliger berühmter Tänzer, sondern als ein Mäzen der Zigeuner -, dass ich parallel zu dem Csárdás auch für die Entwicklung und Verbreitung der Zigeunermusik viel getan hatte. Da muß ich erwähnen, dass meiner Meinung nach, die Zigeunermusik von nun an nicht anders, als nur pure brotbringende Beschäftigung geworden war, hatte ihre Originalität, deren wildes, melankolisches Charakter, was die Ungarn so tief bedrückt, und für die fremden Leute so überraschend Original erschienen machte, völlig verloren.

Während ich diese Eintragungen und Gedankensfragmente zusammengestellt hatte, wurde in dem Blatt „Egyetértés” (Einverstanden), im Heft von dem 30 Januar 1887-es einen Artikel unter dem Titel „Wer machte den „Csárdás” für Salonen fähig”? (Ki tette a Csárdást szalonképessé?)

Dieser Leitartikel enthält teils die selben Leitideen, die ich in meinem Tagebuch sehr ausführlich und schön beschreibt hatte. Aber dieser Artikel kann die aus den alten Zeiten geschöpften, vor mir nicht gekannten, fast historisch bezeichneten Tatsachen skizzieren, dass ich recht halte, dessen Eizenteile anstatt meiner Erinnerungen hierher wiedertzugeben:

(...)

„Nach der fürchterlichen Ruinierung des Überflutes von März 1838, mit ausserordentlichen Hilfen und Opfer, mit amtlichen Maßnahmen innerhalb neun Monate wurden die Hauptstadt, vor allem die Innenstadt und die Leopold Stadt (Lipótváros) in solchem Zustand hergestellt, in dem die sich früher befanden. Nur das zerstörte Dera-Haus, an der Ecke von Újtér (Neuer Platz) und Bálvány Strasse Mauern erinnerte an die Katastrophe und die Verhältnisse waren bereits so gewesen, das man am Ende des

hirdették. E farsangra a főúri casino is három bált határozott, melyekre az elegáns kiállítású díj nélküli meghívójegyek jó előre osztattak ki, s igen nagy megtiszteltetésnek vehette az, aki e magnási casinonak tagja nem volt, ha ily meghívást kapott.

Azon időben nemcsak az országnak, de a fővárosnak is legelső és legnagyobb embere gróf Széchenyi István volt, ki azért is, mert az általa tervezett Lánchídnak munkája csak az 1838. év végén kezdetett meg, ekkor Pesten időzött s az első casino-bálon nevével, Seilern Crescentiával szintén jelen volt.

A magyar aristocratiának legkitűnőbb családjai s tagjai a vidéki nemességnek elsőbbségei, úgyszintén a fővárosi közönségnek válogatott családjai s egyes tagjai képezték a rendkívül fényes és előkelő béli közönséget, s az ember egy tündérpalotában képzelhette magát, midőn a ragyogó nagy kristály-csillárokban százanként égő viaszgyertyákkal világított s oly dúsan díszített nagyterembe s a szint oly ragyogó és gazdagon bútorozott mellék társalgóterembe lépett.

Ott voltak a főúri rendnek festeni méltó szépségű férfialakjai: gróf Károlyi György, báró Vay Miklós (Tabulae báró), báró Wenckheim Béla és fivére, báró Wenckheim László, gróf Dessewffy Aurél és a tüzes táncú gróf Dessewffy Marcell, gróf Teleki László, gróf Almásy Mór, és a több Almásy grófok és nemesek, az egyik, mint huszár kapitány, gróf Nádkó János, Zsedényi Eduárd, Eckstein Rudolf stb.

Az ifjabb nemzedékből: gróf Batthyányi Károly, gróf Serényi László (magyar helytartósági fogalmazók), báró Eötvös József öccsével, báró Orczy István, Lónyay Menyhért és fivére, Lónyay Albert, Trefort Ágoston, báró Prónay István, a festőművész, Almásy Pál, utóbb az 1848-49-i nemzetgyűlés alelnöke, ifj. Szilassy József, báró Szepessy, báró Balassa Antal, Gorove István stb. úgyszintén számosan a fővárosi elsőrendű még tanuló ifjakkból és az akkor Pesten tartózkodó jurátusokból kiválogatott elegáns tagjai, mint táncosok.

Jahres 1838 und in der Faschingszeit 1839 öffentlichen Veranstaltungen organisieren konnte. Für den Fasching hatte das Casino der Aristokraten kündete drei Bälle an, zu den die eleganten Einladungskarten gratis schon vorher verteilt worden waren, und jeder, der kein Mitglied des Casinos war, und trotzdem eine Karte bekam, konnte das für eine große Ehre halten.

Damals war der erste und der größte Mann, nicht nur des Landes aber auch der Hauptstadt, Graf István Széchenyi, der mit großen Mühen beförderte, mit einem Plan der Kettenbrücke umzugehen und deren Aufbau am Ende des Jahres 1838 zu beginnen. Damals hatte er sich mit seiner Frau Crescentia Seilern in Pest aufgehalten und an der ersten Casino-Ball teilgenommen.

Die hervorragenden Familien der ungarischen Aristokratie und deren Mitglieder, sowie die ehrenwerten Familien der Hauptstadt bildeten die glänzende und vornehmste Gesellschaft der Ball. Man hätte geglaubt, sich in einem märchenhaften Palast zu befinden, als er in den von den glänzenden Lampen aus Kristall beleuchteten - in den hunderte von Kerzen brannten - Großsaal und in den herrlich möbilierten Nebenräumen eintrat.

Dabei waren die schönen und eleganten Männer der Aristokratie, wie Graf György Károlyi, Baron Miklós Vay (Baron Taubae), Baron Béla Wenckheim, mit seinem Bruder László, Graf Aurél Dessewffy, und der feurig tanzende Marcell Dessewffy, Graf László Teleki, Graf Mór Almásy, und auch noch weiteren Grafen von Almásy, einer davon als Husarenkapitän, Graf János Nádkó, Eduard Zsedényi, Rudolf Eckstein und noch anderen.

Von der jüngeren Generation befanden sich da und alle tanzten: Graf Károly Batthyányi, Graf Serényi (beide sind beamtet), Baron József Eötvös mit seinem Bruder, Baron István Orczy, Menyhért Lónyay und sein Bruder Albert, Ágoston Trefort, Baron István Prónay, der Maler, Pál Almásy, der später der Vizepräsident der Nationalversammlung geworden

Valamint a férfi világnak Széchenyi István, szintúgy a női arisztokráciának és a nagy számú, magas női fényes társaságnak legelső és legünnepeltebb főszemélye neje, gróf Széchenyi Istvánné volt, ki erre a bálra a legdrágább csipkével dúsgazdagon díszített tiszta fehér ruhában és szemet kápráztató fényű, nagyszerű brilliant ékszerrel jelent meg, s a táncterem jobbra vezető ajtaján át a három társalgó női terem utolsójában foglalva helyet, a női társaság legelőkelőbbjeivel társalgott s az ismerős főurak tisztelkedéseit fogadta.

Valóságos fejedelmi alak, kinek szép és nemes arcából a méltóság érzete mellett a legszelídebb és megnyerő szívesség és nyájasság sugárzott.

Ott voltak az akkor Pesten időző mágánásoknak nejei, ezek közül sokan leányaikkal s köztük az újszászi báró Orczy Györgyné, született gróf Berényi Erzsébet is (a jelenlegi miniszter à latere - a király személye körüli miniszter - édesanyja) rendkívül kedves és igen szép leányával, Orczy Eliz baronesszel, most gróf Esterházy Lászlóné.

A nemesi és fővárosi polgári osztály szintén bőven volt képviselve. Ott voltak a Sissány nővérek (ezek egyike Rohonczy Lipót ezredes, másika Urbán Gyula aradi birtokos, a legifjabbik pedig gróf Leiningen honvéd-tábornok aradi vértanúnak vált nejévé). Takácsy Helén, a Kappel bankár leánya (később Lónyay Menyhért neje), a szépségéről híres báró Fellner Adél, utóbb Almayné, s különösen a Rosty nővérek, kik közül az idősebb Ágnes, báró Eötvös József, az ifjabbik Ilka, Trefort Ágoston neje lett. Rosty Ágnesre egy előkelő vasas lovassági százados azon igen találó megjegyzést tette (németül), hogy »bájos tekintetéből egy mennyország néz ki«.

Gyönyörű volt a bál, fényes a társaság, szebbnél-szebbek voltak a nők, elegánsok és ízlésesek az öltözékek, s óriás értékűek az ott láthatott ékszerek.

war, der jüngere József Szilassy, Baron Szepessy, Antal Balassa, István Gorove und noch viel Anderen, die ausgewählten, eleganten, in Pest studirenden Mitglieder der Jurastudenten als Tänzer.

Der erste Mann der Herrenwelt war ohne Frage István Széchenyi, sowie als die erste Dame der Frauenaristokratie seine Frau war. Sie war in einem wunderschönen weißen Kleid mit zahlreicher, köstlicher Spitze, und mit blendendem, teurem, aus Diamant und Golden verfertigtem Juwel erschienen, und nahm in dem letzten Konversationssaal für Frauen Platz, um sich mit den vornehmsten Damen zu unterhalten und die Aufwartungen der bekannten aristokratischen Herren zu empfangen. Sie war eine fürsterliche Gestalt, aus deren Augen die Menschenwürde, die Herzlichkeit, die Freundlichkeit ausstrahlten.

Es waren noch da die Frauen der damals in Pest lebenden Aristokraten, mit ihren Töchtern, wie zum Beispiel Frau von Baron György Orczy von Ujszász, geboren Gräfin Erzsébet Berényi (die Mutter des heutigen Minister à latere - Minister im Dienste des Königs -) mit ihrer Tochter Baronesse Elize von Orczy, die spätere Frau von Graf László von Eszterházy.

Wie die adlige, so war die bürgerliche Klasse der Hauptstadt auch zahlreich vertreten. Es waren dabei die Schwestern von Sissány (von denen die erste später die Frau von Oberst Lipót Rohonczy, die zweite die Frau von Gyula Urbán, einem Gutsbesitzer in Arad, die dritte die Frau von Graf Leiningen, dem Honvéd-General, der später in Arad als Martyrer hingerichtet wurde, geworden waren). Weiterhin: Helene Takácsy, die Tochter des Bankier Kappali, (später die Frau von Menyhért Lónyay), die von ihrer Schönheit berühmte Baronesse Adél Fellner, später die Frau Almay, die Schwestern von Rosty, von denen eine, Ágnes, die späteren Frau von Baron József Eötvös, die jüngere, Ilka die Frau von Ágoston Trefort geworden waren. Einmal machte ein Rittmeister der Dragonen der Ágnes Rosty auf Deutsch eine zutreffende Bemerkung: „Aus ihrem zaubernden Blick schaut ein Himmel aus“.

Feltűnő szépségű két leánya volt Kubinyi Amália, özvegy Földváry Miklósnénak. Földváryi Etelka és Földváry Laura, kik a közel fekvő Péteriben lakva, e bálakat rendszerint meglátogatták s bájos szépségük mellett nagyon jól választott toilette-jük, mindenekfelett pedig nagyon szép és szabályos táncuk által tűntek fel. Ezek a francia négyest, nem pedig mint a mostaniak csoszogva s lépdelve, hanem a legszebb lépésekkel s a chassez-croisé (keresztlépést) és szólót gyönyörű pedimentokkal s egyáltalán sok bájjal és kellemmel táncoltak.

Négy kolonnban járták a francia négyest, de mindig azon kolonnak volt legtöbb nézője, melyben a Földváry nővérek táncoltak.

A bált egy ifjú grófnéval gróf Almásy Móríc nyitotta meg s egy röviden tartott keringő után járták egymás után a táncrendben megjelölt táncokat, melyeknek minden másodika francia négyes volt.

Bekövetkezett a szünóra, s táncteremben volt garde des dames-oknak egy része az éttermekbe, más része pedig és a kissé elfáradt táncosnők a társalgó melléktermekbe vonultak, a férfiak pedig, kik eddig a társalgó-termekben levő nőket mulattatták, helyt adva a bejövőknek, kijöttek a táncterembe.

Gróf Széchenyi István a középső nagy csillár alatt megállván egy véle ösmerős, tisztességes, koros úr mély bók mellett azt mondá neki: »Excellenz, még ily szép bálja nem volt casinonak egy sem, s az a francia négyes valóban nagyon szép tánc«. Mire a gróf azt válaszoló: »Valóban szép a bál is, a francia négyes is«, s azután mintegy az egész társasághoz intézetten, kissé emeltebb hangon ezt tevé hozzá: »Hanem, uraim, különös dolog előttem, hogy itt szebbnél-szebb idegen táncokat táncolnak, de a legszebb táncot, a mi magyar táncunkat nem!«

- Nincs a tánc-ordnungban! - szólt egy erős hang a sokaságból.

Es waren die Ball wunderschön., die Gesellschaft glänzend, die Damen schöner als die Schönsten, die Kleider elegant und geschmacksvoll, und hatten die dort gesehenen Juwelen großen Werte.

Die Frau Witwe von Miklós Földváry, geboren Amália Kubinyi hatte zwei sehr schönen Töchter gehabt. Etelka und Laura Földváry wohnten in Péteri (nicht weit von Pest entfernt), und besuchten diese Bälle regelmäßig. Sie waren entzückend schön und hatten ihre Toiletten immer gut ausgewählt, und vor allem konnten sie sehr schön und vorschriftsmäßig tanzen. Sie tanzten die Quadrille nicht so ungeschickt, und schlurfdend wie die Heutigen, sondern taten sie es mit schönem chassez-croisé (Kreuttritt) den Pedementen, im allgemeinen mit vielen Liebreizen und Gemütlichkeiten.

Die Quadrille, der französischen Vierer wurde immer in vier Gruppen verteilt getanzt, aber am meisten war die Kolonne von Zuschauer beobachtet, in der die Geschwister Földváry getanzt hatten.

Die Ball wurde von Graf Móríc Almásy und von einer jungen Gräfin eröffnet, nach einem kurzen Walzer tanzten die Teilnehmer die in der Tanzordnung vorgeschriebenen Tanzen, deren jede zweite die Quadrille war, schön nach der Reihe.

Dann kam die Pause. Ein Teil der „garde des dames“ waren in das Buffet gegangen, der andere Teil hatten sich mit der ziemlich müde gewordenen Tänzerinnen in die Konversationssaale zurückgezogen. Die Herren, die sich bisher in den Konversationssaale mit der Damen unterhalten hatten, seine Plätze für die Einkommenden übergeben, waren in den Tanzsaal zurückgegangen.

Herr Graf István Széchenyi ist unter dem mittleren, großen Kronleuchter gerade stehen geblieben, als ein Bekannter von ihm, ein ziemlich älterer Herr ihn mit großem Kompliment grüßte und tief gebückt, an ihn die folgenden Worte richtete: „Herr Excellenz, das Casino hatte noch nie eine solche schöne Ball gehabt, wie diese und der französischen Vierer ist in der

- Éppen ez a hiba! - válaszolt a gróf arra fordulva, honnan a hang jött -, s én nem értem, miért ne lehetne itt a magyar táncot szintúgy járni, mint azokat a többieket?

Széchenyi - kivált azon időben - oly ember volt, kit csak ritkán lehetett magában látni, tisztelőiből s híveiből mindig volt - bármerre fordult vagy ment - kísérete környezte. Így volt most is legbizalmasabb ösmerőseitől körülvéve és az előbbi felszólamlása után környezete a kíváncsiakból még háromszorosra szaporodott.

- Was ist dort?

- Was spricht Seine Excellenz?

- Vielleicht über die Kettenbrück-Aktien?... (Mi van ott? - Miről beszél őexcellenciája? - Talán a Lánchíd-részvényekről?)

- Mi van ott, barátom?

- Nem tudom, kivel táncolsz most?

- Uramöcsém! Kérem, tudja meg már, vajon mi történik ott a nagy tömegben?

Ilyen s ehhez hasonló kérdéseket lehetett hallani, de a valót csak a közelállók hallották s tudták.

A grófnak utolsó kérdésére mellette állott egyik ismerőse azt jegyezvén meg, hogy a magyar táncot nem minden ember képes úgy megtanulni, hogy azt bálokban is táncolhassa, a gróf még emeltebb hangon azt felelé:

- Ez való, de én, uraim nem azt a táncot, az úgynevezett magyar szólót értem és óhajtanám ide behozni, hanem azt a gyönyörű kedélyes táncot, melyet a mi népünk odakünn a falukon táncol - s magakörül nézve, folytatá -, ha itt pár perccel ezelőtt 40 pár elfért

Tat ein sehr schöner Tanz". Dann fügte er mir erhobener Stimme dazu: „Meine Herren, es ist für mich eine seltsame Sache, dass hier schöne, und noch schönere fremden Tänze getanzt werden. Aber den schönsten, unseren ungarischen Tanz wolle keiner.“

- Es ist nicht in unserer Tanzordnung drin - antwortete eine starke Stimme von der Menge darauf.

- Das ist eben ein Fehler! - erwiderte der Graf, sich drehte dahin um, woher die Stimme gekommen war. - Ich verstehe nicht, warum hier der ungarische Tanz nicht getanzt werden könne, eben so wie die anderen?

Széchenyi war ein solcher Mensch - hauptsächlich in diesen Zeiten, den man allein nicht sehen konnte, und der von ihren Getreuer und Verehrer immer begleitet war. So war er umgeben von seinen guten Bekannten auch jetzt, die sich nach seinem Aufruf vervielfältigten.

- Was ist dort?

- Was spricht Seine Excellenz?

- Vielleicht über die Kettenbrück-Aktien?

- Was spielt da ab, mein Freund?

- Ich weiss es nicht, mit wem tanzest Du jetzt?

- Mein junge Herr! Bitte erfahren Sie, was denn da in der großen Menge passiert?

Solche und dazu ähnlichen Fragen konnte man da hören, aber die Wahrheit nur die in der Nähe stehenden hatten hören und erfahren können.

Auf die letzte Frage des Grafes ein neben ihn stehender Bekannter von ihm bemerkte, den ungarischen Tanz könne nicht jeder so erlernen, um den in solchen Bälle vorzutanzten, aber der Graf beantwortete das mit noch lauter gewordenem Ton:

- Das ist aber Wahr, aber Ich, meine Herren wollte denn nicht das so genannte ungarische Solo hierher bringen, sondern diesen wunderschönen, gemüthlichen Tanz, den unseres Volk da draußen in den Dörfer tanzt, und

francia négyest táncolva, miért ne férhetne meg itt a 40 pár magyart táncolva?

Csend lett, nem szólt senki, de a gróf környezetéhez fordulva kérdezé:

- Ugyan, uraim, nem ismernek valakit, az itt levő ifjú urak közt, ki a magyar táncot el tudná most itt a szünóra alatt járni?

- Orczy Pista! - kiáltott fel valaki nagyon éles hangon a tömegben.

A gróf nem értette, hogy mit jelentsen ez, de megmagyarázták neki, hogy az ifjú Orczy István igen jó magyar táncos s nagyon szépen és népiesen tudja járni a gyöngyösi kapás legények táncát.

- Ez kell nekem - szólalt fel a gróf élénken s ösmerőseitől tudakozá, vajon nem tenné-e meg a báró azt, hogy egy rövid táncot eljárna?

Egy ifjú mágnás, Orczy bárónak bizalmas ismerőse, beszaladt az első társalgó-terembe, s a bárót karon fogva, pár perc alatt a gróf elé vezette, s kölcsönös rövid köszöntés után a gróf igen nyájas hangon mondá a bárónak:

- Hallom, hogy uramöcsém szépen táncolja a mi népünk táncát.

- Én csak a gyöngyösi kapások táncát tudom - vágott közbe a báró.

- Éppen ezt óhajtom én! szólt a gróf derülten - vajon nem lenne-e szíves egy pár lejtéssel nekünk itt azt a táncot bemutatni?

- Igen szívesen - felelt a báró nyájas mosollyal, nem tudva mi akar ebből lenni -, de hol a muzsika? - tevé hozzá.

Mind egymásra néztek, szótlantul, de mihamar ugyanazon ifjú mágnás felkiáltott a zenekarhoz: Morelly! Seine Excellenz lasst fragen, ob Sie einen ungarischen spielen könnten?

sich rundherum drehend, setzte er fort - wenn hier vor einigen Minuten 40 Paare die Quadrille zu tanzen gehabt hatte, warum gäbe es hier genug Platz für 40 Paare den ungarischen Tanz zu tanzen?

Es war Still geworden, keiner sagte etwas, aber der Graf sich drehend zu seinem Umgebung fragte weiter:

- Meine Herren, kennen Sie keinen, unter den sich hier befindenden jungen Herren, der während der Pause den Ungarischen tanzen könnte?

- Pista Orzy - sagte jemand sehr laut aus der Menge.

Der Graf hatte nicht verstanden, was es bedeuten könne, aber man hatte ihn erklärt, dass der junge István Orczy ein sehr guter ungarischer Tänzer sei und er könne sehr schön und richtig volkstümmlich den Tanz der jungen Hacker von Gyöngyös tanzen.

- Den brauche ich - rufte der Graf ihn lebhaft auf, und er fragte seinen Bekannten, ob der Baron so gut wäre, einen kurzen Tanz zu tanzen?

Ein junger Aristokrater, ein guter Bekannter von Baron Orczy war in den ersten Konversationssaal hineingelaufen und fasste den Baron bei seinen Arm, und in einige Minute später führte er ihn vor den Graf. Nach kurzer „vis a vie” Begrüßung, sagte der Graf in lieblichem Ton dem Baron:

- Ich höre, mein junger Cousin den Tanz unseres Volkes schön tanzen könne.

- Ich kann nur den Tanz von Hacker von Gyöngyös - redete der Baron dazwischen.

- Eben, das möchte ich doch haben - erwiderte der Graf heiter, - wollen Sie bitte uns mit paar Schritte diesen Tanz vorführen?

- Sehr gerne - antwortete der Baron mit einem freundlichem Lächeln, nicht gewußt, was davon werden sein könne, - aber wo ist die Musik? - füge er dazu.

Alle hatten aufeinander geschaut, ohne ein Wort zu sagen, aber der junger

- Ja, zu dienen, Excellenz, ich habe aber die Noten nicht mitgebracht.

- Also lassen Sie's holen! Sinds weit von hier?

- Nein, ich bitte, hier im Hause im zweiten Stock.

- Also nur g'schwind. (Morelly! Őkegyelmessége kérdezteti, hogy tudna-e valami magyarost játszani? - igenis, szolgálatára, kegyelmes uram, de a kottákat nem hoztam magammal. - Hát hozassa el! Messze vannak innen? - Nem, kérem, csak ebben a házban, a második szinten. - Akkor hát gyorsan!)

S valóban igen rövid idő alatt elhozták a kottákat, kiosztották a partitúra egyes füzetait és ráhúzták, vagyis hogy ne rágalmaznak, le kezdték játszani Biharinak egymagában véve klasszikus palotás magyarját, de melyen csak úgy lehetett volna táncolni, ha azt egy jobbféle, de vidéki cigánybanda játszotta volna.

Szegény Bihari! Be jó, hogy egy ölnyi vastagságú föld van koporsód fölött!

Húzták, húzták, a német zenészeknek majd kidülledt a szemük, úgy nézték a kottákat, de biz' annak nem volt sem füle sem farka, sem értelme, úgyhogy a báró némi várakozás után mosolyogva ezen szavakkal fordult az átellenében álló elkomorodott grófhhoz:

- Excellentiád, ezen táncolni nem lehet! - S meglátszott rajta, mennyire hiányzanak neki azok az egyszerű gyöngyösi cigányok.

- Magam is úgy látom - válaszolt a gróf -, de az nem baj! A legközelebb...

Egy éles hangú felkiáltás szakította félbe a gróf beszédét, mert a Szatmár megyei hírneves alispán Kendének a fia, Kende Pista, egy szép, magas, nyúlánk termetű s aux quatre epaingles (mintha

Aristokrat drehte sich plötzlich zum Orchester:

- Morelly, Seine Excellenz lässt fragen, ob Sie einen ungarischen spielen könnten?

- Ja, zu dienen, Excellenz, ich habe aber die Noten nicht mitgebracht.

- Also lassen Sie es holen! Sind weit von hier?

- Nein, ich bitte, hier im Hause im zweiten Stock.

- Also nur g'schwind.

Und tatsächlich, in sehr kurzer Zeit hatte man die Noten hergebracht, die einzelnen Hefte der Partitur ausgeteilt und fangen sie an den in seiner Art einzigen und klassischen ungarischen Hofanz (Palotás) von Bihari, - ohne Verleumdung zu sagen - aufzuspielen. Man hätte nur dann den Ungarischen tanzen können, wenn die Musik eine bessere Zigeuner-Dorfkapelle gespielt hätte.

Armer Bihari! Wie gut ist das, dass seiner Sarg in mehrerer Meter tiefen Erde liegt!

Die deutschen Musikanten spielten und spielten, schauten die Noten so, dass ihre Augen hervorgetreten waren, vergeblich. Was die gespielten hatten, hatte er weder Hand noch Fuß, der Baron, einige Minuten noch abwartend, drehte sich lächelnd mit diesen Worte zu dem trübsinnig gewordenen Graf:

- Herr Excellenz, darauf kann man nicht tanzen! Man hatte es bemerkt, wie ihm die einfachen Zigeunermusiker aus Gyöngyös fehlten.

- Ich sehe es auch so - erwiderte der Graf - aber das macht nichts, am nächsten mahl...

Eine grelle Stimme unterbrach die Rede des Grafen, denn Pista Kende, der Sohn von dem berühmten Vizegespant von Kommitat Szatmár, ein schön hochgewachsener und aux quater epaigles, immer schneidiger Jurist, wer sich auch interessiert an diese Sache interessierte, rief auf die Kapelle, zu Morelly hinauf:

skatulyából húzták volna elő) mindig nyalka jurátus, kit e dolog későbbben is nagyon érdekelt, felkiáltott a zenekarra Morellyhez:

- Kennen sie Martinovics?

- Bitte tausendmal um Entschuldigung, kann aber wirklich nicht dienen (- Ismeri a Martinovicsot? - Bocsánatot kérek ezerszer, de avval tényleg nem tudok szolgálni.) - válaszolt zavartan a német karmester.

De ugyanazon percben megszólalt a karzaton Morellynek szekond-hegedűse, egy fekete bajuszú és szakállú, magyaros kinézésű még fiatal ember, s illemteljes hangon magyarul mondá: »Instálom alássan, én tudom a Martinovics nótáját kóta nélkül is, ha méltóztatnék parancsolni, elhúzzom.«

Bravo, bravo! Helyes! Jól van! Ide vele! Hadd halljuk hát - kiabálták a gróf szándékát már sejtett ifjak.

Gróf Széchenyi az eddigiek által némileg feszélyezve, ott állt, szótlanul, szemben véle az ifjú báró s közülök a nagyszámú férfi közönség, várva az eredményt.

A gróf nyájasan fordult báró Orczyhoz ezen szavakkal: »Ha nem sikerül, megcsináljuk a jövő bálban.«

Báró Orczy udvarias fejhajtással »igent« látszott mondani.

De ezalatt a fekete szakállú hegedűs hamarjában megmutatta saját hegedűjén a pápaszemes német muzsikuskoknak, hogy melyik hangnemből kísérik, s felkérte, hogy ne rángatva, hanem, mint a cigányok, vontatva, húzva, cigányosan kontrázzanak neki.

Ez gyorsan megtörtént s rövid néhány perc múlva a rögtönzött primhegedűs csakugyan ráhúzta, mégpedig magyarosan, a Martinovics nótáját, de bizon amint először játszották, az sem ért sokat, de

- Kennen Sie Martinovics?

- Bitte tausendmal um Entschuldigung, kann aber wirklich nicht dienen - antwortete der deutsche Dirigent verlegend.

Aber in selber Minute, in der Gallerie ergriff der Zweiten-geiger von Morelly, ein schwarz Schnurbärtiger und auch einen Bart tragender, ziemlich junger ungarisch aussehender Mann das Wort, und mit höflicher Stimme auf Ungarisch sagte: „instiliere ich mich demütig, ich kenne das Lied Martinovics auswendig, wenn Sie wollten es befehlen, ich aufspiele es.“

Bravo! Bravo! Es is richtig, es is gut, her damit, assen wir das hören, - schrieen die Jungen, die die Absicht des Grafen schon geahnt hatten.

Graf Széchenyi, von diesen Ereignisse sich ein bißchen geniert gefühlt, stand da wortlos, dem gegenüber der junger Baron, und ringsherum die vielen Männer hatten auf die Resultat gewartet.

Freundlich wendete sich der Graf zum Baron Orczy mit diesen Worte: „wenn es heute nicht gelingen würde, dann können Sie es auf der nächsten Ball tun.

Baron Orczy mit einem höflichen Kopfnicken schien ein „ja“ zu sagen.

Dazwischen zeigte der schwarzbärtige Geiger auf seiner eigener Geige den Brillen tragenden deutschen Musiker, in welcher Tonart es gespielt werden sollten und bat sie, um das Lied nicht abgehackt, sondern wie die Zigeuner, schleppend zu begleiten.

Als das abgesprochen gewesen war, nach einigen kurzen Minuten begann er, der nur eben als Primgeiger geworden war, das Lied von Martinovics in ungarischem Stil zu spielen. Aber wie sie das zuerst spielten, dann war es nicht viel wert, als sie zum zweiten Mal versuchten, die deutschen Kontraspieler waren aber bei dem Spiel so in Schwung gekommen, dass der Baron Orczy dem immer noch wortlosen Grafen selber sagte:

már a másodszori játszásnál annyira belejöttek a német kontrások, hogy báró Orczy maga mondta a szó nélkül álló grófnak:

- Megpróbálom.

- Egy kis helyet kérünk! - szólt a gróf fennhangon, s maga is néhány lépéssel hátrább ment, a közönség pedig egy tojás alakú, hosszas tért alakított a terem közepén, melynek felső végén a gróf, közepén pedig báró Orczy, táncra készen állott.

Ezalatt a zene annyira megjavult és összevágó lett, hogy mihamar Morelly is nekihevülve felvette hegedűjét, a többiekkel együtt ő is játszott.

Orczy báró közép-magasságú, nagyon csinos, magyaros termetű, könnyű testalkatú, kedves, nyájas arcú alak volt - 1848-ban esett el a rácsok elleni hadjárat alkalmával -, mozdulatai, lejtései fesztelenek, tánca kellemetes, mérsékelt, nem túl komoly, de nem is túl pajkos. Tökéletesen ösmerte a magyar tánchoz kíváncsi melákomolyságnak és a nélkülözhetetlen vidorságnak határait, s tudta, melyik lejtéshez melyiket, s mely mértékben kell alkalmaznia. Tánca hű képe volt a falusi legények táncának, melyet a tánckör szélein körüllejtve és bokázva a legnobilisabb elegáns úri modorban mutatott be.

Tánca gyönyörű volt, s amint a zene időről időre mindig javult, ő is mindig derültebb arccal s jobb kedvvel járt, úgy hogy utoljára maga is neki melegedett s ugyancsak megrakta!

Tánca végeztével általános meglegedés mellett zajos taps tört ki. Széchenyi gróf pedig, ki eddig szótlanul, de gyönyörködve nézte a szép táncot, lekötelező nyájas szavakkal kérte fel az ifjú bárót, hogyha ezt a szívességet megtette, tegye meg még azt is, hogy válasszon egy táncosnőt s azzal mutassa be a magyar páros táncot.

A báró készséggel futott be, az első szomszéd társalgó-terembe, hol nagynénje, a báróné, egy szintén igen szép, magyaros szabású női

- Ich probiere es.

- Bitte ein wenig Platz! - sagte der Graf laut, und trat selber einige Schritte zurück. Die Menge machte einen eiförmigen Kreis in der Mitte des Saales. Auf dessen oberen Seite der Graf und in dessen Mitte der Baron Orczy, fertig zum Tanz, standen.

Inzwischen war die Musik schon viel besser geworden, dass Herr Morelly griff begeistert auch zu seiner Geige um mitzuspielen.

Baron Orczy war ein mittelhoch gewachsener, schneidiger, ungarischer Typ mit lächelndem Gesicht, - er starb 1848 am Feldzug gegen die Raizen -; seine Bewegungen, seinen Tanz, seine Schritte waren so mäßig, ungezwungen, nicht sehr streng, aber auch nicht sehr ausgelassen. Er kannte ganz perfekt die Grenzen der zu diesem Tanz gehörenden Ernsthaftigkeit und der unentberlichen Fröhlichkeit. Er besaß die Fähigkeit, die zu richtigen Tritte zu benutzen. Sein Tanz spiegelte das Bild der Tänze der ländlichen jungen Burschen zurück, welches er uns am Rande des Tanzkreises herumtanzend in einer ganz herrschaftlichen Art vorgeführt hatte.

Sein Tanz war wunderschön, und je die Musik immer besser wurde, desto tanzte er immer mit heitererem Gesicht und mit besserer Laune, so dass er zum Ende ganz eingeübt und mehr begeistert worden war!

Als er seinen Tanz beendete, brachte die Zufriedenheit zeigend, ein stürmischer Beifall aus. Der Graf Széchenyi, der bisher wortlos, aber mit Aufmerksamkeit den Tanz beobachtete, mit verbindlichen und freundlichen Worte bat den Baron, ob er so lieb sei, eine Tanzpartnerin zu wählen und mit ihr den ungarischen Zweier zu zeigen.

Der Baron lief bereitwillig in den nachbarigen Konversations-saal, wo seine Tante, eine sehr schöne, nach einem Ungar aussehende Gestalt in ihrem Familien- und Bekanntschaftskreis saß, und wählte er seine Neffe, Baronin Elize Orczy, wer neben ihrer Mutter gesessen hatte. Er fasste Elize bei ihrem Arm, und holte sie in den Tanzring mit. Zuerst um ihre

alak - családja tagjaival s ösmerőseivel ült - s onnan édesanyja mellől gyönyörű szép, hajadon saját unokahúgát, Orczy Eliz boroneszt hozta karján a csak most elhagyott tánckörbe, előbb karcsú derekán átölelve jobbra-balra többször megforgatta, véle helyben állva bokázott s nemsokára karjai közül szabadon és külön, többnyire egymással szemben lejtve a kör szélén gyönyörűen járták el a páros táncot.

A baronesz klasszikus példánya volt a teljesen magyar szabású, női, kerekded, szép arcoknak és alakoknak, nem magas, de karcsú, szép termetű, tánca könnyű, mint egy pillangó röpte, s minthogy akkor a leányok ünnepély vagy bál alkalmával rövid ujjú ruhaderekat viseltek, valahányszor táncosa magához karolta vagy forgatta, vagy egy helyben bokázott vele, ott nyugodott gyönyörű két gömbölyű, fehér karja vállán vagy fekete frakkba bújtatott karján; s mint folytonos derűtségeről és jó kedvéről, sikerült tréfáiról ismert, s éppenúgy, mint bátyja, István báró mindenki által szeretett alak s a fővárosi összes társaságoknak kedvence, midőn észrevette, hogy a közönség eme (valóban meglepően szép) tánctól el van ragadtatva, hogy a falusi táncot és a pórleányok szokásait még hívebben adja, megtette azt a pajkosságot (aminek nagy mestere volt), hogy kötője nem volt, báli ruhájának elejét finom ujjainak legesleghegyecskéivel s a falusi lányok finnyáskodását nagyon sikerülten utánozva, kötény gyanánt csípte össze, s nekiderült kedvvel utánozta a falusi leányokat, s emellett oly csintalan arccal és bátyjára irányzott pajkos kacsintással siklott ki táncosának ölelése elől, hogy nemcsak a gyönyörrel eltelt társaság, de még saját bátyja is kedves kacajra fakadtak e nagyon jól sikerült pajkosságon.

De kitűnően ügyes táncosa nemsokára elfogta, karjaira ölelte s jobbra-balra jól megforgatva, nyájas fejhajtás után a közönség és az ifjúság viharos tapsai közt húgát a társalgó-terembe édesanyjához visszavezette.

schlanke Taille umarmen drehte er sie nach rechts und links mehrmals um, dann machten sie Spitzkreisen, schließlich tanzten sie mal getrennt, mal zusammen frei und wunderschön den ungarischen Zweier.

Die Baronesse war ein klassisches Beispiel für die ungarische rundwangige, schöne Gestalt. Sie war nicht hochgewachsen, aber schlank, zum Tanz geschaffen, wie ein Schmetterling. Damals trugen die Damen und die jungen Mädchen an Bälle und Feste kurzes Skeruz mit kurzen Ärmel. Also, als ihr Tänzer sie zu sich zog, oder umarmte, oder herumdrehte, oder beide Spitzkreuz machten, dann ihre wunderschönen zwei Arme ruhten an der Schultern, oder an der Ärmel des schwarzen Frackes ihres Tanzpartners. Während des Tanzes packte sie ein kleines Stück ihres Rockes, als es eine Schürze wäre, und mit einem übermütigen Lächeln und mutwilligen Augenzwinkern spielte sie die Rolle eines Bauermädchens, ahmte ihre Zimperlichkeit nach. Die ganze Gesellschaft war hingerissen. Die Jugend klatschten stürmisch und begeistert. Dann kopfnickend führte István Orczy seine Cousine zu ihrer Mutter, in den Konversationssaal zurück.

Der Graf den ersten Burschentanz ernst aber zufrieden anschaute. Als der junge Baron mit seiner Nichte den Tanz des ungarischen Volkes so schön und wirklich original tanzten, konnte man auf seinem Gesicht - trotz seinem Bart, und seiner starken Augenbraue - das totale Wohlgefallen, die Bewunderung und den vorgeahnten Erfolg sehen; das war eben so, wie er das wünschte. Er war übergücklich. Damit er gerechnet hatte, war es gelungen.

Selten konnte man ihn mit einem so zufriedenen Gesicht sehen. Der Graf dankte dem Baron mit freundlichen Worte seine Liebenswürdigkeit. Er hatte ihm die Hand gegeben und sagte: „Das ist mein Tanz“, dann sich zum Publikum zugewandt fragte er:

- Warum könnte man diesen Tanz hier und auch überall tanzen?

A gróf az első legénytáncot komolyan és nagy meglepéssel nézte, de midőn a fiatal báró gyönyörű hűgával ily szépen és népiesen járták el a magyar nép táncát, s az éppen olyan volt, milyennek ezt ő óhajtotta, boldog volt, s vastag szemöldjei s bajusza dacára is meglátszott arcán a gyönyörködésnek és teljes elégyűtségnak és egy előre sejtett siker és elégtétel érzetének kifejezése. Számítása sikerült.

Ritkán láthatták őt oly derült arccal. A gróf nyájas szavakkal köszönte meg az ifjú bárónak szívességét s vele kezét szorítva mondá: »Ez az én táncom.«

Azután a közönséghez fordulva kérdezé:

- És hát miért ne lehetne ezt a táncot itt is és mindenütt táncolni?

Ez az intermezzo a szünórát majdnem egészen igénybe vette, s miatta Morelly emberei nem is sörözhettek, nem vacsorázhattak, a táncoló ifjúság pedig nyugtalankodva várta és sürgette a táncrendek folytatását, ami nemsoká a Zsedényi Ede helytartósági szekretárius által rendezett fényes cottillionnal meg is kezdődött.

Morelly 50 forintot kapott és azt a meghagyást, hogy a Martinovics nótáját, vagy más tánchoz alkalmas magyar nótát tanuljanak be. Meg is történt.

A kezdet megvolt.

A következő bálban a Kende Pista buzgólkodása mellett már nyolc pár táncolta az ifjú Orczy testvérpár mellett a táncot, s gróf Széchenyi ismét gyönyörködve nézte őket, de meglátszott rajta, hogy több párra számított.

A harmadik bálban már húsz és egynehány pár állott ki s minthogy bizonyos okból a főúri casino még egy negyedik bált is rendezett, az e bálra készített új táncrendben már e tánc is »csárdás« név alatt fel volt véve, de már ekkor alig fértek meg a párok s az ifjúság nem érte be ezzel az eggyel, hanem egy német táncot kihagyva, helyette a második csárdást járta.

Dieses Intermezzo hatte die Pause beinahe ganz erfüllt. Wegen dieses konnten die Männer von Morelly kein Bier trinken, kein Abendmahl essen, und die tanzenwollenden Jugend wartete ungeduldig auf die Fortsetzung der Tanzordnung, die dann bald mit einem von dem Staatssekräter Ede Zsedényi angeordneten, glänzenden Cotillon begonnen wurde.

Morelly bekam 50 Forint, mit der Verbindlichkeit, sie sollten das Lied von Martinovics und noch andere zum ungarischen Tanzen passenden Stücke einstudieren. Das war auch geschehen.

Das war der Anfang.

An der nächsten Ball, durch die fleißigen Arbeit von Pista Kende konnte schon acht Paar mit dem jungen Baron und der Baroness Orczy den ungarischen Zweier tanzen. Graf Széchenyi sah sie mit Vergnügen an, aber von seinem Gesicht konnte es abgelesen werden, dass er mit mehreren Paare gerechnet hatte.

An der dritten Ball tanzten schon mehr, als zwanzig Paare diesen Tanz, aber aus irgend einer Ursache ordnete das Casino der Aristokraten noch eine vierten Ball an, und in der neuen Tanzordnung wurde dieser Tanz bereits unter dem Name „Csárdás“ aufgenommen, aber den nur einmal tanzen zu dürfen war es für die Jugend nicht genug und einen deutschen Tanz ausgelassen, tanzten sie den Tschardas noch einmal.

Das hatte eine große Einwirkung geübt, nicht nur in der Hauptstadt sondern in den naheliegenden Gegende auch. Obwohl es gab viele Leute, die gegen diesem Tanz eine Abneigung gehabt hatten, aber es gab auch vielen, die Verbreitung des Tanzes warm unterstützten, und den ihren eigenen Kinder lehrten und die anderen Menschen auch ermutigten den zu erlernen.”

Das war der Artikel, den ich mit Freude in meinem Werk auch verewige, weil er treu und treffend die Ereignisse zurückgegeben hatte. Mit meiner

Ennek nagy hatása volt nemcsak a fővárosban, de a közel fekvő vidéken is, s jóllehet eleinte sokan voltak, kik e táncról idegenkedtek, de viszont voltak, kik azt a legmelegebben pártolták, saját gyermekeiket taníttatták s másokat is hasonlóra buzdítottak.”

Eddig a tárcacikk, melyet örömmel örökíték meg e munkámban, mert híven s találóan adja elő a történeteket. Saját feljegyzéseimmel nem mindenben egyez meg ugyan, amennyiben e Casino báli „csárdás” eseménye, amennyire én tudom az 1840. és nem az 1839. év telén történt; Széchenyi István gróf pedig az én tudtommal akkor még nem volt belső titkos-tanácsos, hanem jóval azután lett azzá. De miután ezen adatok talán nálam vannak hibásan feljegyezve, azokon mit sem változtattam. A személyekre nézve azonban egynémely tévedést helyre igazítottam s ott, ahol kellett, némely toldások által, úgy hiszem, emeltem az egésznek becsét. Hisz azon társaság közepette, melyről szó van, nőttem fel s viszonyaikat a legapróbb részletekig ismertem. (...)

1847-ben őszkor Pozsonyban Ferdinánd király Ő Felségének mutattuk be a csárdást egy udvari bál alkalmával: én részemről szinte utolsó „csárdás” táncomat az 1870. évi farsangon, Budán, Ő Felségeik udvari bálján lejtettem, díszmagyarban: mióta 1870 nyarán ismét katona egyenruhával cseréltem ki a selyem díszöltönyt, komolyabbá is idősebbé kezdettem válni s többé nem táncoltam soha: pedig ha ráhúzza a cigány, amúgy igazán kedvem szerint s talp alá, még most is úgy érzem magam, mint a rúdra fogott törzstrombitás szürke lova. (...)

EMBER TERVEZ, ISTEN VÉGEZ

Tanuló éveim végszakát értem volt már el - a nyolcadik osztályt (Physicát) jártam -, midőn egy váratlan, de reánk, növendékekre nézve felette megtisztelő esemény, a legközelebb megkezdendő jogi

Aufzeichnungen ist er eigentlich nicht immer übereinstimmig, denn die Ball in dem Casino, wo den „Csárdás” erstenmal getanzt wurde, nicht im Jahre 1839, sondern in Winter des Jahres 1840 stattfand; laut meiner Erinnerungen war Graf István Széchenyi damals noch nicht zum inneren Geheimrat ernannt, sondern war es viel später passiert. Weil diese Daten vielleicht von mir fehlerhaft aufgezeichnet wurden, hatte ich die nicht geändert. Was eigentlich die einigen Personen betrifft, dort hatte ich einige Irrtümer, korrigiert, und dort, wo es nötig war, Interpolationen gemacht, mit der Hoffnung, die Werte der Ganzen damit zu erhöhen. In dieser Gesellschaft, von der hier die Rede war, bin ich auch aufgewachsen, und ihre Verhältnisse ganz gründlich gekannt hatte.

Im Herbst 1847 in Pressburg, in einer Hofball hatten wir den „Csárdás” für Seiner Majestät dem König Ferdinand vorgeführt, meinen letzten „Csárdás” tanzte ich im ungarischen Galaanzug angekleidet, in der Faschingball Seiner Majestät im Jahre 1870 in Buda. Seit dem Sommer des Jahres 1870 tauschte ich meinen seidenen Galaanzug um den Soldatenanzug aus, als ich ernster und älterer geworden war, tanzte ich nie mehr: aber als der Zigeuner doch anfängt, Tschardas zu spielen, dann fühle ich mich wie das eingespannte graue Pferd eines Militärtrumpeters.....

MENSCH DENKT, GOTT LENKT

Die Endphase meiner Studentsjahren näherte sich, ich besuchte nämlich bereits die achte Klasse (Physica), als ein, für uns Studenten ein ehrenvolles unerwartetes Ereignis passierte, was meinem zukünftigen

tanulmányaimat illetőleg megállapított terveknek egészen már irányt adott.

Hunfalvy Pál nevelőnket Szepes megye szülöttét ugyanis néhány hónappal a Physicából teendő évi vizsgáim előtt, a késmárki ágostai hitvallású evangélikus lyceumhoz jogtanárrá választották meg, mely őreája nézve fontos s kitüntető meghívásnak engedni, tartotta elodázhatatlan kötelességének.

Valamint édesanyám, úgy mi is, annyira szerettük Hunfalvyt, s annyira őszintén ragaszkodtunk hozzája, hogy minden habozás nélkül, kéréseink által támogatva, édesanyánk elhatározta, hogy felhagyva minden eddig táplált *pium desideriumokkal* (jámbor kívánságokkal), Hunfalvyt fogjuk követni oda, hova tanári polcra való felemeltetésénél fogva, neki távozni kötelességévé vált. Így jutánk Késmárkra, Szepes megye e csendes, művelt, *par excellence* (különösen) a tanuló ifjúság számára mintegy predestinált városkába.

Belsőmben nagy harc keletkezett, mikor e szerintem is helyes s kívánatos határozat véglegesen kimondatott; el kelle válnom attól, akit forrón szerettem, aki reményeim, kilátásaim, jövőm egész valóját képviselte; szerencsétlennnek éreztem magam, s még csak panaszra sem fakadhattam, mert helyesnek, egyedül lehetőnek s célszerűnek tartottam azt, ami engem hosszú időre el fog távolítani az ő köréből. Szívem e vajúdásait, csak két ember értette el. Ezek egyike édesanyám volt, de aki úgy látszott nekem legalább akkoron, s azt hiszem helyesen ítélt meg a helyzetet, örvendett annak, hogy Pest városával s annak viszonyaival, egy távol eső kis városba delegáltván, hosszú időre szakítanom kellend. Megváltozott kedélyhangulatom, magába vonultságom, eddigi könnyűvérűségemet felváltó komolyságom, a szerető anyára nézve félreismerhetetlen bizonyítékait képezék benső valódi szerelmemnek, mely az akadályokból tápot, az ellenzésből ingert merít, s talán egyedül csak a távollét és

Jurastudium eine ganz andere Richtung gegeben hat, als wie es schon vorher geplant war.

Unser Erzieher, Paul Hunfalvy, der in Kommitat Szepes geboren war, wurde unmittelbar vor meinem Examen von Physica, in Késmárk zum Professor der Jura zum Lutheranen Lyceum ernannt. Diese Ernennung und Einladung nicht zu annehmen, bzw. den Antritt des Amtes zu verschieben, kam es ihm nicht in Frage.

Wie unsere liebe Mutter und auch wir haben Herrn Professor Hunfalvy so Lieb gehabt, und wir waren zu ihm treu. So wurde es von unserer Mutter, ohne es zu zögern, entschlossen, den bisherigen *pium desiderium* wegzulassen, und Herrn Hunfalvy dorthin zu begleiten, wohin er seine Verpflichtungen zu erfüllen geht. So sollten wir nach Késmárk, in die schöne, stille und kultivierte Stadt des Komitats Szepes fahren, die *par excellence* für die Studenten geeignete kleine Stadt war.

Innig, in mich spielte ein richtiger Kampf ab, bevor von mir aber auch der gewünschte Entschluss gefallen war. Ich mußte nämlich von der Abschied nehmen, die ich vor allem heiss liebte, von der, die meine Hoffnungen, meine Aussichten, die ganze Wahrheit meiner Zukunft verkörperten. Ich hatte mich unglücklich gefühlt. Obwohl ich mich nicht beklagen konnte und wollte, denn ich den Entschluß, der mich von ihrem Kreis entfernen wird, berechtigt, und zweckmäßig hielt. Die Schmerzen meines Herzen nur zwei Menschen verstehen konnten. Die eine davon war meine liebe Mutter, die anscheinend nämlich darüber glücklich gewesen sei, dass ich für längere Zeit von der Stadt Pest und seinen Möglichkeiten getrennt werden, und in einer kleinen Stadt leben werde.

Meine geänderte Laune, meine Ichbezogenheit, meine von Leichtsinngigkeit umgewandelte Ernsthaftigkeit bewiesen meiner Mutter meine auf sie bezogenen heiße und innige Liebe, die aus der Hindernisse eine Nahrung, aus Mißbilligung eine Kraft schöpfen könnte. Dagegen wäre die besste Arznei, von meiner Mutter fern zu bleiben, in fremden

idegen viszonyok s körülmények előidézte szórakoztatás segélyével leendő valószínűleg csillapítható s rendesebb, természetesebb mederbe terelhető.

Aus den Augen, aus den Sinn! (Megfelel „a szem a lélek tükre” mondásnak.) Ezt gondolta édesanyám.

A másik, aki bensőmben világosan olvasott gróf D... M... volt; aki nálamnál körülbelül 15 évvel idősebb, rendkívül szellemes, ideges természetű lévén s ugyanazt imádván, akit én, felkeresett s vigasztalt, megígérvén, hogy folytonosan s megszakítás nélkül tudósítani fog szerelmem tárgyáról, s minden egyes mozzanatot, amely engem netalán érdekelhetne, azonnal közölni fog velem.

Meg is tartotta szavát. Ívekre terjedő levelek segélyével tudatta velem mindazt, ami körülötte előadta magát: ki udvarol neki, mi öltözködést viselt ez vagy amaz bálon vagy falusi kirándulás alkalmával, mily kedvben s színben vala: mit mondott, mit üzent, víg volt-e vagy szomorú, levert-e vagy vidám. Szóval el tudta mondani bizonyos hévvel s elragadtatással mindazt, ami egy szerelmesre nézve eltűrhetővé teszi a számkivetés napjait s kínos szenvedéseit.

Szegény anyám, mennyire csalódtál! Amit te az idő s távollét jótékony hatása folytán netalán lecsillapíthatónak reméltél, azt néhány teleírt papírlap, mint tűzre öntött olaj annál erősebb lángra gerjeszté.

A késmárki, előttünk ismeretlen viszonyokba s társaséletbe, gyorsan belépszokám, mert hisz már ekkoron világot látott s próbált ember valék. Az ottani kedélyes, polgári, egyszerű, de mívelt és szívélyes viszonyok, egészen egybeillenek kedélyhangulatommal, mely irtózott mindentől, ami lármás, tüntető, vagy túl a rendén élénk, s inkább hajlott a költői s búskomoly felé.

Nincsen tudomásom arról, vajon dívik-e jelenleg is az iskoláinkban hajdan általánosan alkalmazott csere-rendszer, melynél fogva a

Umgebungen zu leben, mit der Hilfe der Unterhaltung und Selbständigkeit sie zu mildern, und meine Sehnsuchten und Gedanken in ein gesunderes und unbefangenes Flußbett zu lenken.

„Aus den Augen, aus den Sinn” hatte meine Mutter gemeint.

Der andere, der meinen Innere gut kannte, war der Graf D. M. Er war ungefähr 15 Jahre älter gewesen, eine sehr geistreiche, aber eine nervöse Gestalt. Er war sich in selbes verliebt gewesen, wie ich. Er hatte mich aufgesucht, und mir versprochen, mich ständig über unserer Liebe, und über allen Momenten, die mich interessiern könne, zu benachrichtigen. Er hatte sein Wort gehalten. Mehrere Blätter aufgenutzt, hatte er mir alles geschrieben, was in ihrem Kreis, mit ihr geschehen war. Wer ihr Hof machte, was für ein Kleid sie in einer Ball oder bei einem Ausflug angehabt. Welche Enttäuschung! Was ich gehofft hätte, dass die Entfernung von ihr meine Gefühle mildern könne, wurde es nicht verwirklicht. Diese Briefe waren mir so, als man aufs Feuer nur Öl gegossen hätte.

Ich habe mich an die unbekannten Verhältnisse und das Gesellschaftsleben in Késmárk schnell gewöhnt, weil ich schon damals ein solche Mensch gewesen war, der die Welt schon gesehen und viele ausprobiert hatte. Die dortigen gemüthlichen, bürgerlichen aber kultivierten und herzlichen Verhältnisse passten zu meinem Gemütszustand, der schauderte von allen, die lärmvoll, zu Schau tragend oder zu lebendig waren, lieber neigte meine Seele zur poetischen und melancholischen Sachen.

Ich weiß nicht, ob der Studentaustausch immer noch an der Mode seie, also die auf der ungarischen Tiefebene lebenden Kinder wurden von ihrer Eltern auf das Hochland geschickt, dort zu studieren und umgekehrt. So durch diese Mode waren die Schulen in den von hauptsächlich Ungarn bewohnten Städte von den aus dem Hochland von Szepesség gekommenen Kinder besucht. Aus dem Hochland dagegen gingen die Kinder auf die ungarische Tiefebene in die Schule. Außer der Erlernung der deutschen

felföldi szülék gyermekeit az alföldi szülék gyermekeivel kicserélték. E szokás révén a tősgyökeres magyar városokban létező iskolák be valának népesítve felföldi, különösen szepességi gyermekekkel, s viszont a Szepesség iskolái számos, tősgyökeres magyar ifjak által voltak látogatva. A német és magyar szó elsajátításán kívül e rendszer, ha annak szabad neveznem, még azon feltűnő haszonnal is járt, hogy az ifjúság otthonának viszonyaitól eltérő szokásokkal s körülményekkel lévén kényszerülve megismerkedni: önállóságot s életrevalóságot illetőleg tetemesen gyarapodott.

Mikor én Késmárkon jogászodtam, körülbelül 90 tagra rúgott osztályunk száma, kik között feles számmal léteznének, szabolcsi, szatmári, beregi ifjak, majdnem általánosan derék, élénk vérmérsékletű, eléggé szorgalmas, kihágásoktól tartózkodó, de mégis némileg nyers s durva anyag.

Tanárunk gyorsan meg tudott ismerkedni osztályának ez általános jellegével, s azonnal hozzálátott mindannak létesítéséhez, miáltal részint az erkölcsök szelídítését, részint pedig s főleg a nemzetiség nemesebb irányban való kifejtését előmozdíthatni reménylette.

Ezen elfogadott elvhez képest, három egylet keletkezett a jogászság körében, és pedig:

1. Egy a féktelen káromkodást, mely túl a renden lábra kapott, némileg fékező s elnyomó egylet alkottatott, melynek büntetés pénzei Késmárk városi jótékony célokra fordítottak.
2. Szerveztetett egy magyar egylet, melynek kebelében komolyabb irányú, politikai, jogi, közművelődési tanulmányok olvastattak fel, s vétettek tárgyalás alá.
3. Hasznos s erkölcsnemesítő időtöltés kedvéért, egy zenekaregylet keletkezett, melynek tagjai közül mindegyike egy bizonyos hangszerrel ismerkedvén meg, zenekari gyakorlatok segélyével annyira begyakoroltattak karmesterünk által, hogy utóbb kisebb

und der ungarischen Sprache war dieses System für die Studenten auch gut und nützlich, die unterschiedlichen Gewohnheiten einer fremden Umgebung kennenzulernen, und damit sich selbstständiger und lebensfähiger zu machen.

Als ich in Késmárk Jurastudent war, unsere Klasse betrug etwa den Zahl von 90 Studenten. Es waren dort die braven, lebendigen, ziemlich fleißigen, sich von den Übertretungen fernhaltenden, aber irgendwie doch barschen und rohen Studenten aus Szabolcs, Szatmár, Bereg.

Unser Professor konnte sich schnell die Charakters unsere Klasse auskennen und fang er fast gleich an, solche Maßnahmen einzuführen, wodurch er einerseits die Verbesserung unseren Moralen zu erreichen, anderseits die Unterschiede der Nationalitäten in bessere Richtung zu einflussen erhoffte.

Diese Prinzipien zu verwirklichen, wurden drei Vereine der Jurastudenten gegründet:

1. Einen für den zügellosen Fluch möglichst zu bremsen, was um sich aufgekommen war. Die Geldstrafe dafür wurde zum guten Zweck in die Kasse der Stadt Késmárk eingezahlt.
2. Einen ungarischen Verein, in dessen Ramen waren ernste politische, juristische, allgemeine kulturelle Vorlesungen gehalten und diese besprechen.
3. Einen für den nützlichen und die Moral verstärkenden Zeitvertrieb. Es entstand ein Orchester, und jeder konnte sich mit einem Musikinstrument bekannt machen. Unter der Leitung unseres Dirigenten konnten wir uns so gut eingeübt werden, dass wir von Zeit, zu Zeit kleineren Konzerte haben geben können.

Das Leben in den Vereinen hatte uns mehreren Vorteile gebracht. Die Gedanken und Beschäftigungen der Jugend wurden in eine ernste

mérvű zenekari hangversenykísérletek rendezésével is képesek valánk időről időre megpróbálkozni.

Az egyleti élet eme meghonosítása azon rendkívüli hasznos eredményt biztosította legalább nagyjában, hogy az ifjúság el lévén foglalva s gondolkozás s cselekvésmódja komolyabb irány felé tereltetvén, az unalom s semmittevés csábjainak nem volt annyira kitéve. Azok pedig, akik már természetünknel foga is az okulásra s tanulásra szívesen hajtottak, kellemes, könnyed módon s eszközök segítségével feltűnőleg gyarapodtak az erkölcsök pallérozódását, a komolyabb eszmékkel való foglalkozást, a társalgási jobb ízlést illetőleg.

Ezen egyletek keletkezésének benyomása alatt íram meg első újságcikkemet, Okolicsányi Lajos főiskolai felügyelőnk s Hunfalvy Pál tanárunk beiktatási ünnepélye alkalmával. (...)

ELSŐ KÍSÉRLET

(...)

1843. évi június 20-án, éppen 19. születésem napján tettem le az utolsó szakvizsgámat; másnap már tudtam calculusomat, mert a testimonium (bizonyítvány) minden pillanatban kiadható volt. Ami azontúl következett, az ünnepélyek, a felsőbb osztályok dísz-zárvizsgálja, a búcsú-szónoklatok stb., az mind már csak sallang volt, odaillő, sőt lélekemelő sallang, de nem egyéb már, mint egy szabad, iskoláit - tanulmányait még nem - végzett ifjú kebel túláradozása.

Kilenc évi szakadatlan - mert betegség sohasem zavart meg tanfolyamom egész tartama alatt -, ha kitűnő nem is, de szorgalmas, a legkülönfélébb viszonyok között lefolyt iskolázás után szabaddá lenni, ez nagy szó, melyre bizonyosan mindegyikünk örömmel telt kebellem emlékezik vissza.

Richtung verschieben. Die Langeweilen und die Nichtstuen waren uns unbekannt geworden. Die Studenten, die wegen ihrer Natur leichter lernen konnten, hatten gute Fortschritte gemacht, sich mit ernsten Ideen beschäftigten, und die Konversation auch besser und leichter führen konnten.

Unter dem Eindruck der Gründung dieser Vereine hatte ich meine ersten Zeitungsartikel geschrieben, anlässlich der Einsetzung in ihren Ämter des Schulinspektors Herrn Lajos Okolicsányi und des Professors Herrn Paul Hunfalvy. (...)

DER ERSTE VERSUCH

(...)

Am 20ste Juni 1843, eben auf meinem 19-ste Geburtstag war ich meine letzte Fachprüfung bestanden. Am nächsten Tag kannte ich schon meinen Calculus, ich konnte bereits mein Testimonium (Zeugnis) jeder Zeit bekommen. Was die nachher gekommen waren, wie die Feiertage, die Schlußprüfungen der oberen Klassen, die Abschiedsreden und so weiter, bedeuteten mir nur Schwülste, dazu passenden und herzerhebenden Schwülste, aber nichts anderes, als eine Überschwemmung eines freien Jungen, der seine Schulen schon, - aber sein Studium noch nicht - beendet hatte.

Nach dem neun jährigen Schulgang, ohne Unterbrechung - denn unter diesen Jahren war ich nie krank, - nicht erstklassig, aber immer fleißig lernend, war ich endlich wieder frei geworden. Frei zu sein ist das ein großes Wort, aber daran zurückzudenken macht es man auch froh.

Három érzés cikázta keresztül benső lényemet, mikor a felszabadulás érzésén elmerengék: viszontlátni a közelében maradhatni anyámnak, akit hőn szerettem; megválni nevelőmtől, akit nagyra becsültem; megnyerni kezét annak, akit imádtam.

Midőn ezeket mondom, nem úgynevezett „nagy szavakat” hangoztaték, mert tettek által bizonyítottam be, hogy e háromságnak híve maradtam mindvégig.

Anyámnak én maradtam azon egyedüli gyermeke, aki halála órájáig mellőle nem távozott, a haldokló utolsó sóhaját felém lehelé, én fogtam be elalélt szemeit.

Nevelőmtől azóta soha meg nem váltam, öreg koromig tanácsadóm s barátom, és ami mindennél többet bizonyít, a kettőnk között fennálló viszony mellett, jóakaróm maradt. Aki némi emberismerettel bír, kénytelen lesz bevallani, hogy 54 év hosszú „próbaidő”.

Annak irányában, akit imádtam, hogy jártam el, e közléseim közben már elmondtam. Sohasem éreztem magamban az önösség azon túlkapását, mely kész egy pár évi rövid boldogság fejébe: másnak hosszú életét áldozatul odadobni. Memento mori!

Mikor Késmárkról visszatértem „ösi fészünk”-be, azon érzés fogott el, melyet a francia e szavajárása: „entre chien et loup” („se ilyen, se olyan” - szó szerint: kutya és farkas között) oly jellemzetesen tud kifejezni. Szabad voltam ugyan, amennyiben az iskola porát saruimról leráztam, de nem valék független s önálló. Jövöm bizonytalanul ide s tova száguldozó eszmék káoszában mosódott el, mint az, aki sötétben halad egy nem ismeretlen ugyan, de lábai alatt mégis bizonytalanul derengő ösvényen. Mehr Licht (Több világosságot)! - mondá Goethe, e nagy szó ráillett e picinke tépelődésre is.

Otthon nem találtam mindent úgy, mint ahogy reménylém; a csend, béke és nyugalom, a családi élet e megbecsülhetetlen kincsei, mintha

Drei Gefühle waren durch meine Seele durchgelaufen, als ich mit dem Freisein in Gedanken versunken war. Die waren es, erstens meine liebe Mutter wiedersehen zu können, zweitens mich von meinen Professoren zu trennen die ich sehr achtete, und deren Hände zu bekommen, die ich anbetete.

Als ich über diesen drei Gefühle spreche, versuche zu vermeiden, „Große Worte” zu benutzen, denn es wurde von Taten bewiesen, dass ich zu dieser Dreifaltigkeit in meinem ganzen Leben durch, treu geblieben worden war.

Ich blieb das einzige Kind meiner Mutter, der sie bis zu ihrer letzten Stunde nicht allein gelassen hatte, und ihre Augen als das Ende ankam, zumachte.

Von meinem Erzieher hatte ich mich nie getrennt, er war bis zu seinem hohen Alter meines Ratgebers und ein Freund von mir geworden, was alles bewies. Er blieb neben unseren guten Verhältnisse auch mal mein guter Wohltäter. Wer die Menschen gut kenne, wäre es ihm nicht schwer zu bestätigen, dass es 54 Jahre eine lange Probezeit sei.

Mein Gefühl zu ihr, die ich angebetet hatte, war doch nicht so stark, dass ich ihr in meinem Interesse statt langem Zusammenleben nur eine kurze, nicht lang anhaltende Glücklichkeit anbot. Memento mori!

Als ich von Késmárk zu unserem „Ahnennest” zurückkam, hatte ein solches Gefühl gehabt, was die Franzosen „entre chien et loup” (der Hund ist zwischen die Wölfe) nennen. Das ist sehr treffend. Ich war zwar frei, insofern ich den Staub der Schule von meiner Sandale abgegeschüttelt hatte, aber ich war nicht unabhängig und selbstständig geworden. Meine Zukunft war noch unsicher, in einem Chaos der Ideen hin und her gelaufen, als jemand im Finsterniss auf einem dunklen Pfad ginge. „Mehr Licht” sagte Goethe, diese großen Worte waren passend zu meiner Grübele.

Zuhause fand ich nicht alles so, wie ich es gehofft habe; wie die Stille, die Friede und die Ruhe, die alle ehrenvollen Schätze des Familienleben

kiköltözködni készültek volna ősi fészkünkől, olyszerű jelenségeket valék kénytelen észlelni.

Legidősebb nővérem, Júlia férjhezmenetele még mindig bizonytalan volt, mert akkor a „divorçons” („váljunk el”) még nem volt oly könnyen létesíthető, mint mai napság.

Másod nővérem, Eliza, most már évek óta Majthényi Péterné, családi körülményei éppen nem fejlődtek oly irányban, mely mireánk, közel állóira nézve megnyugtatónak lett volna mondható.

Húgom, Mari, a serdülő leányka korát élvén s beteges lévén, ily viszonyok között mi reménnyel tekinthetett jövője elé?

Édesanyám mindezt átérezte, s e gyötrelmek súlya alatt sokat, de hallgatag szenvedett.

Mindezek mellé még egy nagy csapás sorakozott, mely habár közvetlenül nem is érinté családunkat, de súlyosan nehezedett azokra, akik atyánkfiaink közül éppen legközelebb állottak hozzánk.

Andor bátyám, az 1839. országgyűlésen hozott váltótörvény egyik legelső áldozata lett Gazdag emberből, néhány évi, akkor lábrakapott, helytelenül felfogott s kezelt üzérkedés után, csődöt mondott. Mint becsületes ember, idejekorán tette meg az elhatározó lépést, miáltal saját becsületét s hitelezőinek vagyonát teljesen megmentette ugyan, de azért e válság mégis mint tönkrejutott s szerencsétlenül járt legközelebbi s legkedveltebb atyánkfiaát ért csapás, bánattal s gonddal árasztott el mindnyájunkat.

A közel szomszédságban a velünk sűrűn érintkező gróf Ráday Gedeon családját szintén leverő gyász érte, amennyiben a feltűnő szép s angyali jóságú grófnő, hetedik gyermekét - az 1883-ban elhalálozott honvédelmi minisztert, ifj. gróf Ráday Gedeont - szülvén, tejlázban alig kétnapi betegség után elhalálozott. Ráday Gedeon e gyászbeset behatása alatt elköltözött Pécelről, ősei kastélyából s Ikladon - Aszód szomszédságában - telepedett le. Sokat

waren, so schien es mir auf jeden Fall, wollten sie aus dem Ahnennest ausziehen.

Die Heirat meiner ältesten Schwester, Julia war immer noch unsicher, weil die „divorçons” (Scheidung) noch nicht so leicht werden erledigen können, als heutzutage.

Meine andere Schwester Elise war schon seit mehreren Jahren mit Péter Majthényi verheiratet, aber ihre Familienverhältnisse wurden nicht in solche Richtung entwickelt, die uns hätten beruhigen können.

Meine jüngste Schwester Marie, ein junges, kränkliches Mädchen war, und als solches für die Zukunft keine gute Hoffnung haben wurde.

Meine liebe Mutter hatte alles mitgeföhlt, und litt sie viel und still an diesen Umstände..

Zu diesen Sachen war noch ein großer Schlag gekommen, obwohl diese unsere Familie unmittelbar nicht getroffen hatte, aber machten sie einen großen Last auf unsere Verwandten, die zu uns am nächsten standen.

Mein Onkel Andor war einer der erster Opfer des Wechselgesetzes, was die Landesversammlung im Jahre 1839 geschafft hatte. Von einem reichen Mann, wegen der einigen Jahren durchgedauerten, falsch begriffenen und so manipulierten Spekulationen im Nu ein armer Mann geworden war, der Bankrott geben mußte. Als ein ehrlicher Mann, hatte er die notwendigen Tritte gemacht, damit konnte er seine eigene Ehre, das Vermögen seiner Kreditgebern retten, aber nach dieser Kriese wurde er bankrottirt. Diese Tatsache kam zu uns, wie ein Schlag. Die zu ihm am nächsten stehenden Verwandten konnten es mit großer Sorgfalt begleiten

In unserer unmittebaren Nachbarschaft wohnte Graf Gedeon Ráday mit seiner Familie. Oft besuchten wir einander. Sie hatten die wunderschöne Gräfin Ráday Trauer getragen, die, als ihres siebten Kind gebar, in zwei Tage später an Milchfieber gestorben war. Der Jr. Gedeon Ráday wurde später als Verteidigungsminister des Landes, und starb im Jahre 1883.

jártam odaát, minek folytán viszonyom Iklad urával mind szorosabbra fűződött, ő lévén utóbb az, aki a nagyvilágba bevezetett. Az Ikladon tartani szokott, igen fényes szarvasvadászatok alkalmával ismerkedtem meg koszorús költőnkkel, Vörösmarty Mihállyal, Erkel Ferenc zeneköltővel, Fánccsy Lajossal, a Nemzeti Színház nagyérdemű tagjával. Miska bácsi - amint Vörösmartyt általánosan címezték - nagy előszeretettel viseltetett a jó pezsgő s finom szivar iránt. A pezsgő iránti eme előszeretetének köszönhetjük a „Fóti dal”-t, melynek örök-szép költészete akkoron mindegyikünk emlékébe volt vésve. De Miska bácsinak eme teljesen jogosult jó ízlése mellett még azon bogara is volt, hogy pezsgőjét meg szivarjait is maga szeretne gyártani. Mindig rettegéssel fogadtuk, ahányszor a koszorús költő saját készítményű eme nyalánkságokkal kínált meg. Dalt kérünk, Miska bácsi, de nem bort s még kevésbé szipákot, amint akkor a szivart elnevezték, ezt válaszoltuk rendesen a hízalgés hangján.

Néhány havi otthonlét után, anyám beszerezte a függetlenségem s önállóságom legszükségesebb attribútumait. Egy tágas szoba lett számomra berendezve az ősi fészekben s bútorral s fehérneművel bőven ellátva. Két cselédet szabad volt fogadnom, egy fogatot s háttas lovat beszereznem.

Az akkor dívott árak minőségének megítélhetése szempontjából ide iktatom édesanyámnak benyújtott kiadási jegyzékemet.

Egy pár pej 5 éves 15 markos magyar csikó ára	300 forint
Egy pár legjobb minőségű hám ára	40 forint
Egy könnyű, saját hajtásra készült hintó, Kutschir-kocsi ára	250 forint
Egy 4 éves már nagyjában belovagolt félvér angol háttasló báró Wesselényi Miklós fájából, ára	300 forint
	<hr/>
	890 forint

Gedeon Ráday hatte, nach diesem traurigen Ereigniss aus dem Schloss seiner Ahnen von Péczel rausgezogen, nach Iklad, in die Nähe von Aszód übersiedelt. Ich war oft nach Iklad gefahren, sie zu besuchen. So wurde mein Kontakt mit dem Herren von Iklad immer engerer, und er war derjeniger, der mich in die Welt eingeführt hatte. In Iklad waren sehr großartige Hirschjagde stattgefunden, während solchen hatte ich unsereren gekrönten Dichter Mihály Vörösmarty, den Tondichter Ferenc Erkel, den berühmten Schauspieler des Nationaltheaters Lajos Fancsy kennengelernt. Onkel Miska - so war Vörösmarty im Allgemein genannt -, hatte immer den guten Champagner und die feinen Zigarren gerngehabt. Außer diesen, hatte er eine ungewöhnliche Gewohnheit gehabt, nämlich den Champagner und seine Zigarren selbst zu machen. Wir waren uns immer entsetzt, als er uns mit seinen selbstgemachten „Leckerbissen” anbot. Wir bitten Sie, Onkel Miksa, uns lieber ein Lied und keinen Wein oder Tabak zu schenken - pflegten wir ihm zu sagen.

Als ich schon einige Monaten Zuhause verbrachte, wurde es von meiner Mutter mir, als das Symbol meiner Unabhängigkeit, mit der notwendigen Attributen, also mit Möbeln und Wäsche reichlich versehen, ein Zimmer in unserem Ahnennest eingerichtet. Ich durfte zwei Dinstleute halten, und über eine Kutsche und ein Reitpferd verfügen.

Der Gebrauchswert des damaligen Geldes zu illustrieren, füge ich hiermit die meiner Mutter eingereichten Liste meiner Ausgaben bei:

Zwei ungarischen Pferde, 5 Jahr Alte, 15 kräftig	300 Forint
Zwei Geschirre, von bester Qualität	40 Forint
Eine leichte Kutsche, für selber zu führen	250 Forint
Ein 4 Jahr altes, halbbblutiges englisches Reitpferd aus der Pferdezeit von Baron Miklós Wesselényi,	300 Forint
	<hr/>
Zusammen:	890 Forint

A lovat annyira kedvelém, hogy függetlenségem s önállóságom jelvényei közül ezek nyerek meg leginkább tetszésemet, s nem csoda, hogy hajdani szeles s élénk természetem ismét fel kezdé ütni fejét, két pejszikómon azonnal elindulván próbaképen Várpalotára, bemutatandó magam Zichy Miklós barátomnak szabad ember gyanánt.

Néhány napi ott mulatás után visszaindulván, a nagy forróság miatt éjjel 11 órakor, vacsora után utazék el Várpalotáról.

A pejszikók vígan ügettek az éj hűsében s a kitűnő országúton; azt képzelém, hogy akár megállanom sem kellend Pestig, de már hajnalban Tétényben mégiscsak megittam; onnan elindulva s beérkezvén a Színház térre, mialatt Fuchs boltjában szivart vásároltam, a bérkocsisok megittatták lovaimat, azt állítván, hogy bátran tovább indulhatok Aszód felé. Kerepesen ismét megittam, mert felmelegedvén az idő, lovaim oda sem hederítettek a zabnak; délben 12 órára Aszódon érkezém ugyan meg, de szép okosan alul a kapu előtt állottam meg, mert a kastély erkélyéhez vezető partra fel aligha jutottam volna már.

Tizenhét mérföldet egy huzamban tenni meg két itatásra, oly eredmény, mely ritkítja párját; azt vártam, hogy a szegény két pára e szép eredményt aligha élendi túl: semmi bajok sem lett s néhány napi pihenés után éppen oly vígan ügettek, mint mikor Várpalotáról kiindultam.

De nem csoda, hogy szabadságom s önállóságom első szakában fogatommal egynémely, ehhez hasonló, veszélyes kísérletek lettek jelenetelve; hisz az egész társaság csupa ember- s lócsikókból állott, mert magam, kocsisom s két lovam együttesen 45 évnél többet nem képviseltünk, s azt váltig tudjuk, hogy van akárhány ember, akinek egymagában csakis e korban jön meg az esze.

Die Pferde hatte ich sehr gern gehabt, die mir als die wichtigsten Zeichen meiner Unabhängigkeit und Selbstverständigkeit am besten gefallen waren. Es war kein Wunder, dass mein ehemaliger, lebhafter und windiger Charakter wurde in mir wieder aufgeflammt, dann sofort war ich mit der von meiner zwei Pferde gezogenen Kutsche nach Várpalota gefahren, mich, als einen freien Mensch meinem Freund Miklós Zichy vorzustellen.

Ein paar Tage lang hatte ich mich dort wohl gefühlt, und nach dem Abendmahl, wegen der großen Hitze um 11 Uhr abends war ich aus Várpalota nach Hause losgefahren.

Meine zwei jungen Pferden hatten auf der guten Landstrasse flott und munter meine Kutsche gezogen; ich glaubte, dass ich bis Pest keine Rast machen sollte, aber in dem früh Morgen, in Tétény doch mußte ich meine Pferde tränken lassen. Dann setzte ich mit meiner Pferden den Weg fort. Als ich den Theaterplatz von Pest erreichte, kaufte ich im Geschäft von Herrn Fuchs Zigarren, während deren hatten die Kutser meinen Pferde wieder Wasser gegeben, und meinten, dass ich ruhig und unbedenklich nach Aszód weiterfahren konnte. In Kerepes laß ich meine Pferde wieder tränken, weil das Wetter etwas wärmer geworden war, und meine Pferde Hofer überhaupt nicht fressen wollten. Am Mittag war ich schon in Aszód angekommen und sehr Stolz blieb ich vor dem Tor stehen, weil meine Pferde schon auf den Hügel der Schlossterrasse nicht hätten auffahren können.

Siebzehn Meilen hatte ich nur mit zwei Tränken zurückgelegt. Das war so ein großer Erfolg, was eigentlich auch unvergleichlich war, kann man wohl sagen. Ich hatte damit gerechnet, dass sie diese Abenteuer nicht überleben werden, aber das passierte doch nicht, und nach einigen Tage konnte sie genauso munter traben, wie früher. Aber ist es auch kein Wunder, dass ich in der ersten Phase meiner Freiheit un Unabhängigkeit solche gefährlichen Versuche ausgeführt hatte. Die ganze Gesellschaft bestanden aus mir, meinen Pferde und meiner Kutsche, die zusammen 45 Jahre alt waren. Man weiß das, dass es solcher Mensch gebe, dessen Verstand nur allein in diesem Alter kommen würde.

ISMÉT ANYÁM EMLÉKE

Anno domini 1843 december havában, mint 19 éves ifjú, felkészültem Pozsonyba indulandó, hogy az ott időző országgyűlésen, mint gróf Ráday Gedeon Pest vármegye követének írnoka jelen lehessek. Felkészültem, mondom, mert hisz egy, a világba lépő uracsnak mindenféléről kelle gondoskodnia, ahogy álláshoz, melyet elfoglalni óhajt, méltóan s azzal arányban léphessen fel.

E készülődés első eredménye egy igen ízlésesen, a családi színekbe öltözött huszár-legény volt, mert akkoron képzelni sem tudtam magam folytonosan körülöttem lévő cseléd nélkül. Az 1848-49. év, mikor a katonáskodás eddigi minden szokásaimat örökre megváltoztatta, e tekintetben is segített rajtam. Mióta a katonai pályát elhagytam, magam pakolok be és ki, magam rakosgatom be ruháimat s fehérneműimet, sem a vetkőzésnél, sem az öltözködésnél jelen lenni soha senkinek sem szabad, általában cselédet, különösen férfi cselédet magam körül semmi szín alatt nem tűrök.

Egy téli idénynek megfelelő öltözeteimet, a tűzokszín, legjobb minőségű angol coachman kelméből készült téli és utazó kabáttól kezdve a himzett, fekete s fehér szalon-mellényig, Eisele uram a legízlésteljesebben állította össze, úgy annyira, hogy az 1843-44-i országgyűlési fiatalság legjobban öltözött egyik tagja bizonyára én valék. Eisele volt akkoron nemcsak Pest, de az egész Monarchia legjobb s legízlésteljesebb szabója, de legdrágább egyszersmind, azon egyszerű oknál fogva, mert tudta szegény, hogy ritkán s nehezen jut pénzünkhez.

Mikor Eisele uram az ötvenes évek elején üzletével felhagyott, akkor amint nekem mondá, 94 000 forintja volt künnlevő számlákban: az én nevem is ott tündöklött az arany vagy fekete könyvben, amint

WIEDERERINNERUNG AN MEINER LIEBEN MUTTER

Anno Domine in Dezember des Jahres 1843 als ein 19 jähriger, junger Mann mich vorbereitete, nach Pressburg zur Landesversammlung zu fahren, um an der als Schreiber von Graf Gedeon Ráday, des Abgesandten des Kommitats Pest teilnehmen zu können. Ich hatte mich vorbereitet, sage ich doch, weil ein junger Mann, der in die Welt hinausgehen wolle, mußte er über alles besorgen, um seiner Stelle, was er bekommen hatte, entsprechend auftreten zu können.

Das erste Ergebnis dieser Vorbereitung war ein geschmackvoll, in Familien Farben angekleideter junger Husaren Bursche, denn damals konnte ich mich ohne einen Knecht vorstellen, der immer in meiner Nähe ist. Später, als ich in den Jahren 1848-1849 den Militärdienst verrichtete, hatte er mir geholfen, bei allen, meine bisherigen Gewohnheiten abzuwöhnen. Seitdem ich den Dienst verlaß, packte ich selber ein und aus, legte selbst meine Kleider und meine Wäsche in den Koffer oder die Kiste rein, keiner half mir, mich umzuziehen, und kein Diensthote sich in meiner Nähe befinden durfte.

Meine Winterkleidungen, die aus einem knarrhahnfarbigen, von bestem englischen Coachman-Stoff gefertigten Mantel, schwarzen und weißen Hemden und Westen bestanden, wurden von Herrn Eisele mit bestem Geschmack zusammengestellt, so dass ich wahrscheinlich am besten angekleideter Junge der Versammlung der Jahren 1843-44 geworden war. Herr Eisele war damals der beste und über das beste geschmack verfügender Schneider nicht nur von Pest, sondern der ganzen Monarchie, aber auch der teuerste, weil er wußte, dass er nur selten die Möglichkeit habe, unser Geld zu bekommen.

Als Herr Eisele in den fünfziger Jahren mit der Geschäftsführung aufhörte, sagte er mir, dass man ihm 94000 Forint schuldig geblieben sei. Mein

éppen nevezni akarjuk, anélkül hogy ő ezért neheztelt volna, mert én rossz, de pontos fizető voltam, azaz, ha egyszer megígértem, hogy fizetni fogok, akkor mérget vehetett adott szavamra. Na persze az ily értékes ígéretet gyakran nem tehetjük, s így néha sok víz folyt le a Dunán, amíg ismét egyszer eszembe jutott szavamat adni arra, hogy fizetni fogok.

Az Eisele-üzlet különben még mindig létezik, mert az ő visszavonulása alkalmával első szabásza: Wagner s ettől azután Weinmayer és Hersko vette át az üzletet, aki még jelenleg is bírja. Én magam ezen üzletben varratom ruháimat 1843 óta, amikor ugyanis utolsó vizsgámat tettem le s szabad emberré lettem; addig anyám nem engedte, hogy Pest legelső szabójánál dolgoztassak: tanuló koromban nekem Machó dolgozott a Kígyó utcában.

A szükséges lábravalót Erlesbektől szereztem be, aki kitűnő cipellős volt, de nagyon szerette a szűk cipőt és a magas sarkot; amit meg én nem szerettem, mint olyan, aki a lábamra hiú voltam, s azért viseltem mindig bő cipőt, mert tudtam, hogy a kényelmes lábbeli dacára is, a valóban nemes alkotású láb meglátszik és kitűnik a bő cipő mögül is.

Berendeztem magamnak ez alkalomra egy ügyesen összeállított úti öltöző-készüléket, először életemben: mely naplómától, levélpapíromtól, számadó könyvemtől kezdve mindazt tartalmazta, ami kefe, fésű, illatszer, szivacs, szappan stb. dolgában öltözködéshez és mosakodáshoz szükséges. E készületet katonáskodásom idejének kivételével, egészen 1855-ig használtam, mikor egy egészen újat s sokkal pompásabbat szereztem be, de amelyet első, e készülék kíséretében tett utam alkalmával, Váctól Győrig, a gőzhajóról szép csendesen elloptak bőröndömmel együtt. Pedig Isten látja a lelkemet, ez egyszer legalább nem mondhattam: „cherchons la femme!” („keressük a nőt!).

Name stand auch in den goldenen oder schwarzen Bücher drin. Darüber ärgerte er sich nicht, wußte, dass ich ein schlechter, aber immer pünktlicher Zahler war, wenn ich ihm versprach, meinen Schuld zu bezahlen, dann konnte er darauf Gift nehmen. Aber natürlich konnte ich es nicht immer so leicht versprechen, bis dahin werde noch viel Wasser den Berg hinunterlaufen, mich daran zu erinnern, dass ich ihm zahlen sollte.

Das Eisele-Geschäft wurde von seinem ersten Schneider, nach ihm von Herrn Weinmayer und Herrn Hrtsko übernommen, die es zur Zeit weiterführen. Ich selber laß seit dem Jahr 1843, als ich meine letzten Prüfungen bestand und ein freier Mann geworden war, und lasse immer noch meine Kleider in diesem geschäft nähen. Früher, als ich noch ein Student war, hatte meine Mutter mir nicht erlaubt, meine Kleider bei dem ersten Schneider von Pest nähen lassen: die wurden mir von Machó aus der Kigyó Gasse angefertigt.

Die Fußbekleidung hatte ich von Erlesbek besorgt, der ein ausgezeichnete Schumacher war, der die enge Schuhe mir hohem Ansatz sehr gemocht hatte, im Gegenteil zu mir, der auf meine Füße immer eitel war. So trug ich immer lockere Schuhe, weil ich es wußte, trotz der lockeren Fußbekleidung, die edligen Züge eines Fußes sich herausblicken ließen.

Ich hatte mir anlaß dieser Gelegenheit auch eine Reisetasche zusammengestellt, die aus meinem Tagebuch, Haushaltsbuch, Briefbogen, Haarbürste, Kamm, Parfüm, Schwamm, also aus allen, die zur Kleidung und Toilette nützlich waren, bestanden. Diese Reisetasche hatte ich dann - außer meines Militärdienstes - immer, bis zu dem Jahr 1855 mitgebracht, als ich eine neuere besorgte, die mit meinem Koffer zusammen, während einer Reise von Vác bis Raab auf dem Dampfschiff geklaut wurde. Gott behüte mich, diesmal hätte ich nicht sagen können: „cherchons la femme!”

Zu diesen muß ich noch zwei Gegenstände aufzählen. Die zu erwähnen ist es deswegen zu wichtig, weil die bereits nicht an der Mode sind, bzw. schon lange nicht mehr gewesen waren.

Az itt említett készülékekhez még két tárgyat kell sorolnom, melyek felemlítése már csak azért is érdekel bír, mert sem egyike, sem másika e tárgyaknak mostanság s már régtől fogva használatban s divatban nincsen többé.

Akkoron ugyanis köpenyeg helyett - bundát csak évek múltán szereztem - szűrt hordottak volt sokan: többnyire cifrán kivarrottakat, s nem ritkán csínnal s a fényűzés bizonyos nemével kiállítva; akkori szűrömre most is emlékszem, mert nagyon szépnek tartottam s épp ezért kedveltem is nagyon; sötét hamuszín kelméből készült volt, feketére kivarrrva, egyszerűen, borsodi divat szerint. Télen a szűrőhöz úton báránybőr kis süveget viseltünk, éppen olyant, milyent húsz évvel körülbelül utóbb a magyar viselet felkapáskor hordottunk.

Az utolsó úrfi-kellék, amelyről meg kell emlékezmem, a nélkülözhetetlen pipatok volt, mely tölcser alakú és csínnal készült bortartány aljában muskatály, verpeléti s török dohány, acél, kova, tapló s a pipák tisztításához szükséges műszerek valának elhelyezve. Ezen tárgyak körül egy-egy, arra készült, külön rekeszben 5-6, hosszúszerű tájtékpipa s legalább vagy három csibuk, vulgo török pipa illesztetett be egymás mellé. A tok felső részéből kiálló pipaszárak, nehogy azokat a por belepje, egy külön e célra készült vászon- vagy szarvasbőr zacskóval bevonva. Én különösen büszke voltam e készülékemre, mert kevés számú, de válogatott tájtékpipáim között három darab, Nagy-féle, első osztályú pipa díszelgett s csibukjaim között két valódi, török eredetű fényeskedett.

Így felkészülve s anyám által bőven ellátva minden csak kigondolható fehérneművel s Baliczki-féle kesztyűkkel s nyakkendőkkal kistaffirozva, lettem anyám elé rendelve karácsony napján.

Anyám komolyabb volt, mint más alkalommal szokott volt lenni; nem csoda, hisz csak néhány hónapja, hogy kikerültem a nevelő keze alul, s ez volt első szabad röpte az ő idősebb s nagyon szeretett

Damals anstatt Überock - Pelzmantel kaufte ich nur viel später - hatte man sg. „szűr”, ungarischen Bauernmantel getragen, der sehr schön, mit Handarbeit gestickt und oft prunkvoll geziert war. An den damaligen, nach der Mode von Borsod aus einem aschenfarbigen Stoff gemachten, mit scharzen Faden ausgestickten Szűr kann ich mich immer noch erinnern, weil ich den sehr Lieb gehabt hatte. Winters zogen wir dazu eine Mütze aus Schaffpelz an, eben so eine, was man etwa in zwanzig Jahren später zum in die Mode angekommenen ungarischen Galaanzug auch trug.

Das letzte worüber ich noch sprechen muß, war es die unentbärliche Pfeifenhülle. In einem Trichterformigen Ledersack waren die Verpeleter oder türkischen Tabaks, der Feuerstein, die Instrumenten für die Reinigung der Pfeifen und nicht zum Letzt, in einem Fach getrennt und schön in Reihe hingelegt die 5-6 Stücke von langröhrigen Meer-schaumpfeifen, etwa drei Tschibuken und eine vulgo Türkischpfeife aufbewahrt. Die herausstehenden langen Röhre der Pfeifen waren noch mit einem Stoff-, oder Hirschledersäckchen, gegen den Staub extra bedeckt. Ich war sehr stolz auf die, weil es dazwischen vornehmlich drei, erstklassigen Meerschaumpfeifen von Nagy, und zwei originalen Türkischpfeifen gegeben hatte.

Also mich so vorbereitet und von Mutter mit aller nötigen Sachen versehen, auch mit Handschuhen und Krawatten von Baliczki ausgestattet wurde ich Weihnachten zur meine Mutter kommen lassen.

Meine Mutter war ernster gewesen, als andersmal, was eigentlich kein Wunder war, weil es nur paar Monaten von dem Ausflug ihres hochgeliebten Sohnes aus dem Ahnennest vergangen sind. Ich wäre sehr ehrfrüchtig und geschmeidig gewesen, weil die Ernsthaftigkeit meiner Mutter langsam verschwand und die gewohnte Gemütlichkeit langsam zurückkam.

Zuerst fragte sie mich: Hast du alles in Ordnung gebracht, mein Sohn?

fiának. Nagyon alázatos lehettem s simulékony, mert anyám komolysága csakhamar engedett s a megszokott kedélyességnek adott helyet.

Mindenekelőtt azt kérde: Rendben van-e mindened, fiam? Amire azt válaszolám: Igen, anyám - s elbeszélém neki apróra mindazt, amit elpakoltam. Szegény jó anyám, mindig csak azért neheztelt reám, mert az otthon készült ingeket ócsároltam, s soha városban azokat viselni nem akartam. De okos voltam ám ez egyszer s különösen elmondám neki, hogy a varrónője készítette ingeket, miután azok igen jól sikerültek, mind elviszem magammal. Jólesett neki e kis előzékenység.

Második kérdése az volt: Van-e pénzed fiam? Nincsen, édesanyám - hangzott a válasz. Akkoriban megállapított évdíjam 100 ezüst forint volt havonként, négy ló-, két cselédtartás, s ha falun vagyok anyámnál, magamnak s cselédeknek koszt; amint kiléptem a házból, magamnak kelle gondoskodnom mindenről. Ezen első kirepülésem (Ausflug) alkalmából, amint az Csiky Gergely a „Rosenkranz és Göldestern”-ben mondja, vagy pedig kirándulásom alkalmából, amint azt én mondom, azt reménylém, hogy egy kis „Culagot” („pótlékot”) fogok kapni. Nem is csalódtam. Mert mikorra édesanyám szavai elhangzottak, anyám felkelt s íróasztala fiókjából két darab százast vett ki (sok pénz akkoriban) s azokat kezembe nyomta, ezt mondván: Figdor majd megküldi rendesen havi pénzedet. Figdor volt még atyám idejéből azon nagykereskedő, aki rendesen a gyapjút vette meg s egyszersmind a házi bankár szerepét vitte. Volt alkalmam az utóbbi években még közelebből megismerkedhetni Figdor úrral, de annyit mondhatok, hogy egyike volt a legbecsületesebb s tisztességesebb embereknek, kiket valaha ismertem. Nem hiába szerette a szép lovat s szép asszonyt. Ezen introductio, amely engem egészen felbátorított s „á mon aise” („nekem kényelmes”) helyzetbe juttatott, anyám maga mellé ültetett s néhány komolyan

- Ja, meine Mutter - erwiderte ich - dann erzählte ich ihr alles eingehend, was ich eingepackt hatte. Meine arme Mutter war immer ein bißchen beleidigt, weil ich die Zuhause genähten Hemde oft schimpfte, und die in der Stadt nie tragen wollte. Aber ich war diesmal schlau. Ich sagte ihr, dass ich diese Hemde, die von ihrer Schneiderin genäht worden waren, gut gelungen seien, und diesmal mitnehme. Meine Absicht hatte ihr gut gefallen.

Ihre zweite Frage lautete: Hast du Geld genug bei dir, mein Sohn? Nein, ich habe es nicht, war die Antwort darauf. Meine jährliche Apanage betrug damals 100 Silberforint pro Monat, es kam noch dazu vier Pferde, zwei Diensten, und das Essen für mich und die Knechten, wenn ich Zuhause in Aszód war. Als ich das Haus verließ, mußte ich schon alles für mich selbst besorgen. Anlaß meines ersten Ausfluges, wie das Gergely Csiky in seinem Stück „Rosenkreuz und Guldenstern” sagte, oder auf Grund meiner ersten Exkursion, wie ich es nannte, hatte ich gehofft, dass ich etwas Zuschlag bekommen werde. Ich habe mich nicht getäuscht. Als meine Mutter dies nachgefragt hatte, stand sie gleich auf, und aus der Schublade ihres Schreibtisches Zweihundert Forint (was damals viel Geld war) rausnahm und mit dieser Worte begleitet in mein Hand steckte: der Figdor wird dir jedes Monat dein Gehalt zustellen. Figdor war der Großhändler, als mein Vater noch lebte, der regelmäßig von uns die Schaffwolle kaufte und die Rolle des Hausbankiers auf sich nahm. Ich hatte in den letzten Zeiten die Gelegenheit gehabt, ihn näher kennenzulernen und eins kann ich doch sagen: er war der ehrlichster und anständigster Mensch, den ich je kannte. Er hatte nicht ohne Grund die schönen Pferde und die schönen Frauen gern gehabt. Nach dieser Introductio (Einleitung), die mich ganz mutig machte und in einen „é mon rise” (für mich angenehmen) Zustand brachte, meine Mutter setzte mich zu ihr, und nach einigen ernsten Worte mich mit der folgenden Weisungen versehen hatte. Alle ihre Worte, auch jetzt, nach Vierundvierzig Jahren habe ich in meinem Ohr.

intő szó után a következő utasítással látott el, melynek minden egyes szava, még most, negyvennégy év múltán is, fülemben cseng.

„Azt kívánom tőled, fiam - kezdé anyám komoly, de kedélyes hangon -, hogy soha adósságot idegen jótállása mellett ne csinálj. Saját vagyona felett mindenki szabadon rendelkezik, a más vagyónát, vagyis a mások jótállását, még akkor sem szabad igénybe vennünk, ha bizonyosnak gondoljuk azt, hogy nevünk aláírását tiszteletben fogjuk tarthatni. Nincsen bizonyos a világon semmi, csak a halál: der Mensch denkt und Gott lenkt (Ember tervez, Isten végez)! Ha adósságot kell csinálnod, ám szólj nekem, s ha pénzt nem adhatok, odaadom nevemet; nekem alkalmatlanságot nem csinálsz, mert hisz ha igénybe veszed pénzemet vagy nevemet, úgyis csak a magadét költöd el, én pedig legalább mindig tudni fogom, hogy állsz finánciális tekintetben.”

„Kötelességem továbbá - folytatá anyám, egy kis szünet után - szívedre kötni azt, hogy a jóneveltség és illem szabályainak ügykezz mindenkor kellőleg megfelelni. Szükségesnek tartom ezt különösen e pillanatban kiemelni, mikor elhagyva az atyai házat ezentúlra a nagyvilágé lesz s felelni leendsz köteles magadviseletért és cselekedeteidért, sem én, sem nevelőd nem leendvén mindig oldaladon, hogy intsünk, óvjunk vagy bátorítsunk, mikor azt célszerűnek ítéltük.”

„Légy figyelmes, előzékeny s szolgálatra kész mindenki iránt, de különösen a nők s a náladnál idősebbekkel szemben; nem bánj durván senkivel, s ne tartsd magad feljogosítottnak ily bánásmódra még akkor sem; ha tudod s bizonyos volnál afelől, hogy a veled szemben álló elnéző bánásmódra jogot nem tarthat. Der Gescheite und Gebildete giebt nach (Az okos és művelt enged). A cselédekkel akár tieid, akár idegenekéi, bánj úgy, mint itthon szoktatva valál: soha irányukba erőszakot ne használj, s minden szolgálatra kérd fel őket, s köszönd azt meg nekik. Jó s hű cselédünk csak úgy lehet, ha

„Ich wünsche von dir, mein Sohn - fang meine Mutter an, es mit sehr ernster, aber doch angenehmer Stimme zu sagen, - nie solltest du Schulden unter einer Garantie von Fremden machen. Über sein eigenes Vermögen jeder frei verfügt, aber weder das von anderen, noch die Garantie der anderen darf man in Anspruch nehmen, dann auch nicht, wenn man sicher wisse, dass seine Unterschrift respektiert werde. Es gibt in der Welt nichts sicher, als nur der Tod. „Der Mensch denk und Gott lenkt!“ Wenn du Schulden machst Schuld, dann sage es mir, wenn ich kein Geld geben könne, dann gebe ich meinen Name. Damit kannst du mir keine Umstände machen, wenn du meinen Name oder mein Geld in Anspruch nimmst, gibst du deins aus, aber ich werde es immer wissen, wie du finanziell stehst.”

Weiter ich halte es für mein Pflicht - setzte meine Mutter nach einer kurzen Pause fort - an dein Herz zu legen, dass du immer die Regeln der Guterziehung und der Anständigkeit behalten werden solltest.

„Ich halte es, dir betonend nötig zu sagen, jetzt, als du das väterlichen Haus verlasse und in die Welt raustrete, dass du für dein Benehmen und deine Taten verantwortlich seiest, weder ich, noch dein Erzieher werden dir beistehen, dich zu warnen, oder zu beschützen oder zu ermutigen.”

„Sei aufmerksam, entgegenkommend, dienstbereit allen Menschen, vor allem den Frauen und den Älteren gegenüber. Du darfst mit niemanden grob sein werden, du solltest dich nicht ermächtigen, dich so zu benehmen, denn auch nicht, wenn du sicher seiest, dass dein Gegner deine Nachsichtigkeit nicht verdienen könne, oder dazu kein Recht habe. Der Gescheite und Gebildete giebt nach“. Mit der Diensthofen egal ob sie zu dir oder zu anderen gehören solltest du so umgehen, als du es Zuhause gesehen hast. Nie solltest du gegen sie Gewalt üben, du darfst sie nur um den Dienst bitten, und du solltest dich alles bei ihnen nur bedanken. Einen guten und treuen Diensthofen kannst du nun haben, wenn du sie gut und höflich behandle: Der Schicksal der armen Leute ist immer zu bedauern”.

„Mein lieber Sohn, du bist ein bißchen nervös und sentimental, und

jól és illedelmesen bánunk velök: a szegény ember sorsa mindig százanód.”

„Kissé ideges s érzélgős természetű vagy, kedves fiam, s ennek következtében gyakran izgult és lehangolt kedélyhangulat vesz erőt rajtad. Ügyekez emez ideggyengeséget erős akarat s önuralom által lehetőleg csekélyre leszállítani s idővel egészen kiküszöbölni, mert ellenkező esetben eléggé előzékeny s simulékony lényed dacára, nem ritkán magadnak s másoknak is terhére lesz. Ha érzed, hogy ez izgalom megrohan, kerüld a társaságot: vagy ha már okvetlen kell ily hangulatban emberek között megjelenened s társaskörökbe vegyülnöd, ne hadd el magad s önmegeköltetéssel bár, de mégis ügyekezz társalogni előzékenyen s szívélyesen éppen úgy, mintha semmi bajod nem volna. A legtöbb esetben az emberek kellemetlen s szeszélyes magaviselete onnan ered, mert ideje korán nem ügyekeznek megszokni azt, hogy bármi lehangolt kedélyállapotban legyenek is, mindig kellőleg megfeleljenek az illem s embertársaik iránti jó magaviselet legkezdetlegesebb szabályainak. Nincsen csúnyább, mint az olyan ember, aki rossz kedvének s izgultságának parancsolni nem tudván, alkalmatlanságára van azoknak, akik kénytelenek vagy kötelesek vele társalogni s szeszélyeit eltűrni.”

E szavak elmondás után anyám elhallgatott s zavarttá s habozóvá lőn. Egy kis idő múlva szép, nagy, kifejezésteljes szemeivel reám nézett, elmosolyodott s ezt rebegé magában: „mégis elmondom neki”. Anyám jósgáteljes s szeretetteljes pillantása ismét bátorságot öntött belém, mert tapasztalván anyám zavarát s habozását, ijedség s izgultság vett rajtam erőt.

„Talán nem is kellene azt elmondanom neked, ami még szívemen fekszik, kezdé ezután mosollyal ajkain anyám, de tapasztalván azt, mi előszeretettel viseltetel a nők iránt s tudván azt, ezek mennyire kényeztetnek téged, jó, ha útravaló gyanánt elmondom, hogy: nem arany mindaz, ami fénylik. Kedves fiam! Tűzd ki magadnak minden

deswegen hast du oft eine aufgeregte und deprimierte Stimmung. Diese schwache Nervösität könne man mit starker Willen und Selbstbeherrschung auf die Niedrigsten sinken, oder ganz beseitigen, weil du trotz deiner ziemlich verbindlichen und geschmeichten Natur, nicht selten für anderen ein Last sein werde. Wenn du spürst, dass deine Aufregung komme, du solltest die Gesellschaft vermeiden, aber wenn es unbedingt nötig sei, mit solcher Laune in einer Gesellschaft aufzutauchen, du solltest die Haltung nicht verlieren und mit Selbstbeherrschung versuche mal dich mit anderen höflich und herzlich zu unterhalten, ob du keine Probleme habe. Die Ursache der unangenehmen und launenhaften Benehmung der Menschen liegt oft daran, dass sie sich zeitlich nicht daran gewöhnen konnten, egal, welche Laune sie haben, sich für die einfachen Regeln der menschlichen Beziehungen und den Anstand zu eignen. Es gebe kein unerträglicheren Mensch, als den, der seine schlechte Laune und Aufregung nicht beherrschen könne, und diejenigen, die sich mit ihm unterhalten müssen und sollen, daran gezwungen wären, ihn zu erdulden”.

Nach dieser Worte hatte meine Mutter aufgehört zu reden. Sie war still, verlegen und zaudern geworden. Nach einer kurzen Pause, schaute sie mit ihren schönen, großen, ausdrucksvollen Augen auf mich, anlächelte mich und sagte schließlich: „doch sage ich es ihm”. Ihrer gutmütigen und liebevollen Blick ermutigte mich wieder, weil ich davor erschreckt und gleich aufgereggt geworden war, als ich ihre Verlegenheit und Zögerung sah.

„Vielleicht dürfte ich dir es nicht sagen, was auf meinem Herz noch liegt, fang sie an mit lächelnden Lippen. Ich habe erfahren wie du die Damen vorliebst und ich weiß es wie sie dichverwöhnen. Es wäre gut, wenn ich dir es sagen werde, nicht alles Gold ist, was blitzt. Mein lieber Sohn! Du solltest in allem Fall, als behaltbaren Regel und männliches Pflicht befolgen, mit keiner verheirateten Frau ein Verhältnis zu haben, sie nicht zu verführen, oder dich von ihr nicht verführen zu lassen, wenn du davon nicht tief überzeugt seiest, die Ehe dieser Frau mit einer Heirat retten zu wollen. Ihr, unverheirateten jungen Männer, kennet Ihr die Lage und ihr inniges Leben dieser Frauen nicht; ihr machet eine Urteil, die von euren

viszonyok között megtartandó szabályul s férfias kötelességedül azt, hogy soha férjénél levő nővel viszonyt kezdeni, illetőleg azt csábítani s általa magad csábíttatni nem fogod, ha csak szentül el nem vagy határozva arra, hogy ama nő becsületét házasság által megmenteni kész vagy. Ti, legényemberek, különösen ily fiatal korotokban, nem ismeritek a férjénél levő nő helyzetét, belső világát; a külszín után ítélték s aszerint, amint szívetek vagy szenvedélytek azt óhajtja vagy parancsolja, jártok el. A férjénél levő nő belélete - akár boldog az, akár nem az - egy szentély, melyhez aki nyúl s lerombolja, köteles, ha ugyan bírja tenni, azt újból megalkotni; neántsdivirág természetével bír e szentély, melyet egy érintés elhervaszt, de a legtöbb esetben a leggondosabb ápolás sem képes többé felvirágoztatni, hacsak egész odaadással nem ápolják azt hosszú időn át, mit a megfélekezés egy pillanatában semmivé törpítettek.”

Ezek után anyám megcsókolt s szokása szerint oda nyújtá nekem kezét, s én kezét megcsókolva, könnyes szemekkel távoztam, egy új világgal s törvénykönyvvel lelkemben.

Igen, úgy van. Nem az írott, de az átérzett, a magunkba felszívott törvény szelleme az, ami eltántorodnunk nem enged, ahányszor gyengéknek, elaléltaknak érezzük magunkat.

Soha anyám e rendeleteit meg nem szegtem, ha csak abban nem hogy legjobb ügyekeztem s a végtelenig menő erőfeszítés dacára is gyakran kifakadtam, különösen fiatalabb koromban, mikor nyugodtan s elölve bennem az izgalom szavát, hallgatni lett volna kötelességem. De ilyenkor mindannyiszor anyám szavait híva vissza emlékembe, kész voltam hibám bevallására s annak jóvátételére, bármi áldozatba került is az szegény lelkemnek.

Soha senkinek vagyonában kárt vagy alkalmatlanságot nem okoztam, soha a nők iránti kötelességeimről meg nem feledkeztem, még akkor sem, mikor azok teljesítését inkább túlbuzgalom, mint lovagias vagy férfias öntudat sugalmazta.

Herzen und eurerer Leidenschaft gewünscht oder diktiert werde. Die innere Welt der verheirateten Frau, ob sie glücklich, oder unglücklich ist, - ist ein Heiligtum, wer das berührt oder zerstört, bliebe es ihm das Pflicht, es möglichst wiederherzustellen. Das Heiligtum hätte eine solche Natur, wie eine Zimmerliese hat, die von einer Berührung verwelken werde, aber in mehreren Fälle könnte die sorgvollste Behandlung die wieder nicht zum Blühen bringen. Nur dann, wenn diese Behandlung durch längere Zeit andauerte, nur dann könnte man ihre Blüte, die man in einem unbewachten Augenblick zerstört hat, wieder erreichen.“

Nachher gab meine Mutter mir ein Kuss, und wie es bei uns üblich war, reichte sie mir ihr Hand auch, den ich auch küsste. Dann mit Tränen in meinen Augen, mit einem Gesetzbuch und einer neuen Welt in meiner Seele ging ich fort.

Ja so ist es. Nicht das schriftlich angesetztes, sondern in unsere Seele aufgesaugtes und aufgenommenes Gesetz ist das, was uns von den Regeln nicht abtrünnig werden läßt, so oft, als wir uns schwach oder ohnmächtig fühlen.

Gegen die Anweisungen meiner Mutter hatte ich nie oder kaum verstoßen. Ab und zumal aber, trotz meiner bis Ende gehenden Anstrengungen und allen meiner Bestrebungen oft hatte ich gegen jemandem losgezogen, besonders oft, als ich noch sehr jung war, und dann, als es besser gewesen wäre, zu schweigen und die Aufregung in mir zu verbeißen. In solchen Fälle aber, kamen die Worte meiner Mutter in meinem Gedanke hervor, und war ich fähig, meinen Fehler zu bekennen und gutzumachen, egal was ich es mir etwas kosten laß.

Nie und niemanden hatte ich Schaden angerichtet: nie hatte ich vergessen, meine Pflichten den Frauen gegenüber zu erfüllen, auch nicht dann, wenn deren Erfüllung lieber von dem Übereifer, und nicht von ritterlichem oder männlichem Selbstbewußt inspiriert worden war.

Nach einigen Tagen war ich mit meinem Wagen nach Pest gefahren und im „Vadászkürt“ (Jagdhorn) abgestiegen. Dieses, großes Gasthaus gehörte damals zu Herrn Mózes Kovács. Ich wollte sofort mit dem Dampfschiff

Néhány nappal utóbb kocsira ültem s behajtottam Pestre s megszálltam a „Vadászkürt”-ben, mely tekintélyes fogadó akkoron Kovács Mózes tulajdonát képezte. Gőzhajóval akartam Pozsonyba indulni azonnal; elkéstem; a Duna zajlani kezdett, a gőzhajózás le volt állítva, a híd felszedve. Legokosabb lett volna postakocsira ülni s mint annyiszor, úgy most is, a döcögős országúton haladni szép csendesen Pozsony felé. De ifjúság ifjan gondolkozik! Meg az anyám ajándékozta kétszáz forint is szúrta szememet, s így tehát indulni akartam, mégpedig azonnal s gyorsan. Kevéssel azután Budán valék a „Fehér farkas” című fogadóban a Vízivárosban, ahol a „Schwarze Toni” a gyorsparaszatok akkori főnöke, ugyanaz, ami Pálkás a Pestről Gyöngyösre, Garasos pedig a Gyöngyösről Miskolc vagy Tiszafüred felé vezető főútvonalon volt, tanyázott. Tőle 25 forintért egy kis löcsös szekeret megvenni; vele 80 forintban kialakulni a vitelbért az „Au” korcsmáig vagy Pozsonyig; felpakolódzni s elindulni Nyergesújfalú felé, mindez egy óra műve volt. Öt órakor délután robogott ki szekerem Budáról s reggeli hat órára az „Au” korcsmába s onnan egy dereglye segítségével a „Zöldfa” szállodába értem s lefeküdtem aludni.

A „ZÖLDFA” SZÁLLODÁBÓL A NAGYVILÁGBA

Néhány órát jóízűen nyugodtam, mert törődött valék s átfáztam nagyon. Egész éjet parasztszekérben heverve, inkább mint ülve tölteni, a lovak sebes vágatva robogván tova, annyira hányták a havat, hogy nem valánk képesek, huszárom s én, szembe ülve megmaradni szalmaülésünkön, nem éppen valami nagyon kellemes időtöltés s utazási mód.

nach Pressburg weiterfahren, aber ich hatte mich verspätet; es hatte angefangen, die Donau Eis zu treiben. So konnte man das Dampfschiff zum Fahren in Anspruch nehmen, die Landungs Brücke war bereit abgebaut. Es wäre die Beste gewesen, auf die Postkutsche zu setzen, und so, wie oft, auf den schlechten Landstrassen schön langsam nach Pressburg zu fahren. Aber die Jugend denkt jugendlich. Und das zweihundert Forint, was ich von meiner Mutter bekam, steckte meine Augen, ich wollte so schnell, wie es möglich war, weiterfahren.

Nicht lange nachher war ich schon drüben, in Buda (Ofen) in dem Gasthaus „Fehér Farkas” (Weißer Wolf) in Viziváros (Wasserstadt), wo der „Schwarze Toni”, der damalige Chef der Fuhrmänner („schnellen Bauern”) wohnte (er war ähnlich zu Herrn Pálkás, der von Pest bis Gyöngyös, oder zu Herrn Garasos, der von Gyöngyös bis Miskolc, oder bis Tiszafüred, die die Reisende auf den Landstraßen beförderten). Innerhalb einer Stunde kaufte ich von ihm eine kleine Lautschenwagen von 25 Forint, und uns einigten, dass er mich um 80 Forint bis zum Gasthaus „Au” oder nach Pozsony sofort mitnahm. Alle meine Gepäcke waren schnell in den Wagen aufgeladen und konnten wir in Nu nach Nyergesújfalú fortfahren. Nachmittag um Fünf Uhr fuhren wir aus Buda los, und morgen früh um sechs Uhr war ich bereits in dem Gasthaus „Au”, und mit Hilfe eines Prahmes konnte ich die Donau überqueren, und in Pressburg, in dem Gasthaus „Zöldfa” (Grüner Baum) mich schnell niederlegen und fast gleich schlief ich ein.

AUS DEM GASTHAUS „ZÖLDFA” IN DIE WELT HINAUS

Einige Stunde lang hatte ich mich gut ausgeruht, denn ich völlig erschöpft und durchgefroren war. Ein ganze Nacht auf ein Bauerwagen herumliegend oder sitzend zu verbringen, war es keine angenehme Reise. Die Pferde waren schnell gelaufen, sie hatten unsere Gesichter mit Schnee übergeschüttet, so war es mir und dem gegenüber saßen Husaren nicht

Fölkelvén megfürödtem, felöltözködtem s reggeliztem. Körülbelül fél kettőkor indultam ki a „Zöldfa” szállodából a szemben elnyúló sétányra, ahol bizonyos valék afelől, hogy az egész divatos világ együtt leend. Első ember, akivel találkozám, mikor a sétányra értem, gróf Esterházy István volt - 1848-49-ben honvéd huszárszázados s jelenleg Pozsony megye főispánja. Feltűntünk egymásnak mint ismeretlenek, mert Pista barátom nem volt képes fölfogni s elérteni azt, telivér pozsonyi, a maga fészket uraló mágnás létére, mint merészkedik egy feltűnően jól öltözött úriember megjeleni ezen ő birodalmában, anélkül hogy előbb neki bemutatva s nála bevezetve lett volna. Azonnal megismerkedénk, s alig néhány óra leteltével be lettem mutatva gróf Zichy Pálnak és Jánosnak, gróf Berényi Ferencnek, gróf Bethlen Józsefnek, szóval mindazon fiatal társaimnak, akikkel azóta folytonosan a legőszintébb baráti viszonyban éltam. Akik akkoron egymással megismerkedtünk, vagy akik ott Pozsonyban néhány évi megszakítás után ismét találkoztak, azok csomóban, mint a jó falka, egy nyomon hajtottak mindaddig, míg hosszú idővel azután a békésebb színezetű politikai viszonyok s nézetkülönbségek, s az élet csapásai, talán akarunk ellenére, de mégis némileg el nem idegenítették egymástól e szorosan egybeforrott pajtási kör egyes tagjait.

Délután jelentém magam főnökömnél, gróf Ráday Gedeonnál, aki a társaságban való bemutatásomat azzal kezdte meg, hogy elvitt a „Kis Casino”-ba, az ellenzéki mágnásság akkori tanyájába. A „Kis Casino”-ban lettem bemutatva: gróf Batthyány Lajos és Kázmérnak, gróf Teleki László és Domokosnak, gróf Vay Károlynak, gróf Zichy Manónak, gróf Pálffy Józsefnek, gróf Szapáry Antalnak, gróf Csáky Lászlónak, báró Mesnil Viktornak, báró Eötvös Józsefnek stb., akikkel utóbb folytonos társas és politikai összeköttetésben állottam.

Ugyanott találkoztam ismét gróf Andrássy Manóval és Gyulával, akikkel Pesten tanulókoromban annyit együtt mulaték, s ott újult

mögleg, auf den Strohsessel sitzend zu bleiben.

Als ich am Morgen aufstand, badete mich, dann zog ich mich an, aß Frühstück, und es war ungefähr zwei Uhr nachmittags, als ich das Gasthaus „Zöldfa” verließ. Ich ging auf den Promenad, wo sicher die guten Gesellschaft vorzufinden glaubte. Der erste Mann, den ich auf dem Promenad traf, war Graf István Eszterházy gewesen. Er war 1848-49 Husarenhauptmann an der Heimatsarmee, zur Zeit ist er der Obergeschpan von Komitat Pozsony. Ich kam ihm als ein Unbekannter vor, weil mein Freund István konnte nicht auffassen und verstehen, der ein echter Pressburger und der Herr in seinem eigenen Nest war, dass ein auffallend gut gekleideter Herr in seinem Reich auftauchen zu können, ohne das, dieser Mann ihm zuerst nicht vorgestellt worden war und in seinen Kreis eingeführt wurde. Gleich erkennen wir aber doch einander, nach einer Stunde wurde ich schon Graf Pál Zichy und János, Graf Ferenc Berényi, Graf József Bethlen, also allen meinen jungen Gesellen vorgestellt, mit denen ich von nun an in einer ehrlichen, guten Verbindung gelebt werde. Wir, die damals in Pressburg einander kennenlernten, oder dort sich nach einigen Jahren wieder miteinander getroffen hatten, waren in einem Haufe, in einem guten Haufe zusammengesammelt auf dem gleichen Pfad gegangen, so lange, bis die friedlichen politischen Verhältnisse und die Ansichtsverschiedenheiten, sowie die Unglücke des Lebens, - vielleicht gegen unser Willen - die Mitglieder dieses freundschaftlichen Kreises von miteinander getrennt hatten.

Am Nachmittag meldete ich mich bei meinem Chef, dem Graf Gedeon Ráday, der meine Vorstellung in der Gesellschaft damit begann, dass er mich in das „Kleine-Casino”, in die „Herberge” der damaligen Oppositionell Partei mitgenommen. Ich wurde dort den Grafen Lajos und Kázmér Batthyány, wie László und Domokos Teleki, Károly Vay, Manó Zichy, József Pálffy, Antal Szapáry, László Csáky, auch den Baronen Viktor Mesnil, József Eötvös, etc.vorgestellt. Mit diesen Männer stand ich später immer in gesellschaftlicher und politischer Verbindung.

meg kétévi megszakítás után ismeretségem Prónay Józseffel, akivel ez időtől fogva 1884-ben bekövetkezett haláláig jóban s rosszban osztozkodtam.

Mi benyomást tett első áttekintésre reám a „Kis Casino”, leginkább bizonyítják naplóm 1844. év január 8-áról szóló följegyzései, hol a többek között ez áll írva: „Be lettem vezetve a mágnások liberális ellenzékének Casinojába; - szegény Magyarhon, - adtál uram esőt, de alig van benne köszönet; mert ezzel az ellenzékkel aligha megyünk messzire. De se baj, legalább megtanulnak mágnásaink magyarul, s ez is nagy haladás a *magyarnak*.” (...)

Társadalmi tekintetben az ellenzék a conservatív párttól egészen külön vált s nem is igen közlekedett egymással. E tekintetben „peccabatur intra et extra muros” („hibáznak a falakon kívül és belül”. Idézet Horatius költői leveleiből. Értelme: az egyik fél éppoly hibás, mint a másik.); mert én legalább ezt helyesnek nem tartám, mert átláttam, hogy a többség társadalmi magaviseletével szemben alig maradt más a „törpe minoritás” számára, mint repressáliákkal (jogosulatlan eljárásnak jogosulatlan eljárással való viszonzása) élni. Ezen fonák viszonyok gyakran kellemetlenül hatottak, különösen reánk, fiatalokra, akiknek az illem szabályainak megfelelőleg mindazon házakhoz kelle kötelességszerűleg járnunk, melyekhez részint családi, részint atyafiságos, részint a tekintély s tisztelet kötelékei vonzottak.

Mi azonban e bajon úgy segítettünk, hogy egypár „gros bonnets” („nagyfejű”) kivételével az egész divatos női társaságot - gyakran a szülők ellenére is - a mi táborunknak hódítottuk meg.

Mi, fiatal ellenzékiek valánk a legelőzékenyebbek, legelegánsabbak, a legügyesebb táncosok, s legkitartóbb udvarlók, ha nem is legkiválóbb „epouseur”-ök.

Eben dort traf ich mich neulich mit Graf Manó und Gyula Andrássy, mit ihnen zusammen hatte ich in Pest, als ich noch ein Student war, oft unterhalten. Nach zweijährigen Unterbrechung wurde meine Bekanntschaft mit József Pronay neu aufgelebt, mit dem ich bis zu ihrem Tod 1884 in guten und schlechten Zeiten Anteil nahm.

Was für ein Eindruck auf ersten Blick das „Kleine-Casino” auf mich übte. Darüber hatte ich in meinem Tagebuch in 8 Januar des Jahres 1844 unter anderen die folgenden Zeilen geschrieben: „Ich wurde in das liberalische Casino der oppositional Partei der Magnaten eingeführt; armes Ungarland! Gott hat uns Regen gegeben aber können wir uns bei ihm nicht bedanken. Von dieser oppositional Partei kann man kaum etwas erwarten. Aber das macht nichts, wenigstens werden unsere Magnaten die ungarische Sprache erlernen, und das ist auch ein große Fortschritt dem ungarischen Volk.

In Hinblick auf die Gesellschaft wurde die Liberalpartei sich von der Konservativ Partei ganz abgesondert und sie hatten miteinander kaum verkehren. Das ist so zu sagen: „peccabatur intra extra muros” (sie haben gesündigt). Ich hielt das gar nicht gut, weil es gegen dem Benehmen der gesellschaftlichen Mehrheit für die „Zwergminorität” nicht anders übrig bliebe, als die „Repressialen” zu anzuwenden. Diese verkehrten Verhältnisse hatten auf uns, Jugend oft unangenehm gewirkt, weil wir nach den Regeln der Höflichkeit verpflichtet waren, alle Häuser, zu den wir einerseits familiären, anderseits respektvollen oder verehrenden Verbindungen gehabt hatte, zu besuchen.

Wir hatten aber dieses Malheur behoben, dass wir die ganze modische Damengesellschaft - ausgenommen einige „groß bonnets” (groß köpfigen) -, oft gegen den Willen ihrer Eltern, an unseren Lager gewonnen hatten.

Wir junger Liberaler waren die verbindlichsten, die elegantesten, die geschicktesten, die besten Tanzer und die besten Hofmacher, aber nicht die besten „epouser” (Heiratsfähiger).

Akkor történt az, hogy a conservatívek egy táncvigalmat rendeztek - az ő hiedelmök szerint fényeset -, melyből az ellenzékiek tutti quanti (valamennyien) kihagyattak, egyszerűen mondva... meg nem hívtak. Erre azután viszonzásul a mi pártunk, az ellenzék amazok kizárásával rendezett egy oly táncünnepélyt a külvárosban fekvő Pálffy-kertben, melyet Pozsony sem addig, sem azóta nem szemlélt. Egy-egy hozzájárulási részlet 1200 forintban lett megállapítva; kellett pedig vagy húsz ily részlet, hogy a bál rendeztethessék. Mind a húsz részlet jegyezve lőn, s azok, akik egy egész részletet áldozni nem voltak képesek, összeállottak többen, s néhány száz forintot áldozván ki-ki, kiteremték a megkívánt összeget.

Az ily jelenségek s a társadalmi téren való könnyelmű áldozatkészség, vulgo költekezés, még a későbbi években is napirenden volt közöttünk. Így például az 1854. évi farsangon Pesten, egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy farsang keddjére nincsen táncvigalom kitűzve. Összeállottunk farsang vasárnapján hárman: gróf Zichy Manó, gróf Zichy Pál és én, s harmad napra fényes bált adtunk a pesti társaságnak az „Európa” szállodában, mely bál hármunknak 1460 forintjába került. De ki gondolt volna a pénzre, mikor arról volt szó, hogy politikai nézeteink s a nők iránti előzékenységnak s érdeklődésnek adjunk kifejezést.

A felebb említett fényes pozsonyi ünnepély alkalmával történt az, hogy többen, akik Kendeffy Kata grófnőért (most gróf Andrássy Gyuláné) „schwärmoltunk” („rajongtunk”), a bál végeztével, kocsikkal rögtön nem rendelkezvén, bokáig érő hóban - cipőben és selyem harisnyában - kísértük, kengyelfutók módjára, a grófnő kocsiját a Pálffy-kertből a város kellő közepéig. A kapu alá érven a kocsival egyszerre kisegítettük a nőket a hintóból s fel „brachiroztuk” („vittük, szállítottuk”) őket a lépcsőn lakásuk küszöbéig.

Damals geschah es, daß die Konservativen ein Tanzfest veranstalteten, - ihrer Meinung nach ein glänzendes - zu dem die Liberalen, einfach gesagt „tuti quanti” (alle) nicht eingeladen waren. Darauf zu antworten, unsere Partei, die Oppositionellen in dem Pálfys Garten in der Außenstadt ein solches Tanzfest organisiert, was Pressburg vor- und nachher nicht gesehen hatte. Ein Beitrag zur Veranstaltung kostete 1200 Forint pro Kopf. Wir brauchten aber mindestens Zwanzig solche Beiträge, die Ball abhalten zu können. Alle zwanzig Beiträge waren durch Vorbestellung verkauft, die einigen, die diese Beitrag nicht in einem bezahlen konnten, dann hatten sie sich zusammengeschlossen und pro Hundert Forint den ganzen zusammengesteuert.

Solche Erscheinungen, solche Leichtsinnigkeit, vulgo Kostenaufwände auf den gesellschaftlichen Ebenen waren mehrmals noch in den folgenden Jahren unter uns an der Tagesordnung gewesen. So zum Beispiel, am Fasching in Pest 1854, hatten wir plötzlich bemerkt, dass auf den Faschingsdienstag kein Tanzfest vorbereitet oder geplant wurde. Wir waren zu dritt, Graf Mano Zichy, Graf Pál Zichy und ich am Faschings-sonntag zusammengekommen, um alles zu besprechen. Drei Tagen darauf wurde schon im Hotel „Europa” von uns eine glänzende Ball veranstaltet. Diese kostete uns 1460 Forint. Aber wer von uns damals ans Geld gedacht hätte, als es darum ging, um unsere politischen Anschauungen und unsere Interessen für die Damen auszusprechen.

Nach der oben erwähnten glänzenden Ball in Pressburg geschah es, dass wir uns alle, die sich zu Gräfin Kata Kendeffy (jetzt Frau von Graf Gyula Andrássy) hingezogen fühlten, nach dem Ende der Balle, begleiteten wir in bis zum Knöchel reichendem Schnee, in Schuhe und Seidenstrümpfe - wie ein Bügellaufer! - ihre Kutsche aus dem Pálfys Garten zur Innenstadt. Als wir ihr Haus erreichten, halfen wir die Damen aus der Kutsche auszusteigen, und wir sie auf der Treppe bis zur Wohnungstür gebracht hatten.

Szállást hosszasan kerestem, s végre nagy nehezen találtam is egyet a Hosszú utcában, egy régi rozszant házban, melyben a háziúr egy vénkisasszony kivételével, gróf Festetich Leó, egy német énekesnő s én laktunk. Házmester ez úgynevezett bérházban nem létezett: minden egyes szálláshoz egy körülbelül lábnyi hosszúságú kapukulcs volt adva, melyet az illető lakónak, ha este 9 óra után akart hazatérni, mindig magával kelle hordania - mert a vár úrnője pont 9 órakor saját kezűleg szokta volt végezni a kapuzárást. Az elsőbb éjjelek egyikén havas zúzmarás időjárásunk volt, hazafelé tartván a „Kis Casino”-ból, azon veszem észre magam, hogy kapukulcsomat otthon feledém. Zörgetni s dörömbölni kezdék a kapun minden csak rendelkezésemre álló erővel s eszközökkel, kő, bot, csizmasark, marok, mindez mozgásba hozatott minden képzelhető eredmény nélkül. Hosszas s fáradtságos tevékenység s csontig való átfázás után, egy színicédulába göngyölgetett kapukulcs röpült lábaim elé; „cherchons la femme!” - az énekesnő megkönyörült rajtam, s én átléphettem ismét az elveszett paradicsom küszöbét. Másnap reggel kedves kötelességemnek ismertem, szomszédnőmnek megköszönni szívességét s visszaszolgáltatni neki clenodiumát.

Ezen eset alkalmából Ferenc huszáromat minden este a „Kis Casino”-ba rendelttem a kapukulccsal; de ezen igen célszerű rendelkezésemet nem tarthattam fenn csak rövid ideig, mert a fő Schnoferl (így nevezték akkor az élcfaragókat), gróf Andrássy Gyula, ahányszor huszáromat látta, mindig csúfalkodva mondá: Dem Baron Gibitz sein Pony (Gibitz báró pónija), mert nyúlánk s rendkívül vékony teremtemnél fogva ez volt Schnoferl adta nevem.

Nem maradt tehát más hátra, mint egyezsége lépni a német énekesnővel, mert kapukulccsal nem járhattam!

Égész télen át jól töltém időmet; dolgom éppen nem volt, feladatnak: megismerkedni az emberekkel s viszonyokkal, tőlem telhetőleg megfeleltem.

Ich hatte eine Mietwohnung lang gesucht, fand eine aber doch endlich sehr schwer. Das Haus gehörte zu einer alten Dame und neben mir und meinem Husaren wohnten dort noch: Graf Festetich, eine deutsche Sängerin. Ein Hausmeister in diesem Miethaus gab es doch nicht. Jeden Einwohner wurde einen großen Schlüssel ausgehändigt, wenn sie spät nach Hause kommen werden, dann solten sie mitnehmen. Die Hausfrau schließ das Tor des Hauses pünktlich um 9 Uhr abends ab. An einem Abend, an dem herrschte es ein frostiges Wetter, wollte ich aus dem „Kleinen Casino” nach Hause gehen, bemerkte ich, dass ich vergessen hatte, den Schlüssel mitzunehmen. Ich fang an, am Tor zu klopfen, dann mit meinem ganzen Kraft und dem mir zur Verfügung stehenden Mittel, wie Steine Stock, Sporen, Faust zu poltern, alles umsonst. Nach langer Bemühung und bis meine Knochen durchgefrohren waren, endlich, in einer Theathereintrittskarte umgewickelt fiel den ersehnten Schlüssel zu meiner Füßen. „Cherchons la femme”! Die Sängerin hatte sich über mich erbarmen und so konnte ich dem Haus über die Schwelle treten. Morgen früh hielt ich für mein Pflicht, die Hilfe und die Herzlichkeit meiner Nachbarin zu danken und ihr das „Clenodium” zurückzugeben.

Nach diesem Ereignis hatte ich angeordnet, mein Husar jedes Abend mit dem Torschlüssel ins „Kleine Casino” kommen zu lassen, aber das konnte ich nicht lange in Anspruch nehmen, weil der Hauptschnoferl (so hatte man damals die Spassmacher genannt) Graf Gyula Andrássy, als meinen Husar sah, bemerkte er immer spottisch: „dem Baron Gibitz sein Pony” denn ich lang und dünn gewesen war, hatte der Schnoferl mir diesen Namen gegeben.

Es blieb mir nicht anderes zu machen, als eine Vereinbarung mit der deutschen Sängerin zu schließen, weil ich keinen Torschlüssel - ohne mich lächerlich zu machen - mitnehmen durfte.

Der ganze Winter hindurch hatte ich meine Zeit gut verbracht. Ich hatte keine Arbeit gehabt, mein einziges Pflicht nicht anders war, als die

Gyakran voltam hivatalos ebédre Gyürky-Vay grófnőnél, ami annyiban is emlékezetes reám nézve, mert ott tapasztalám először azt, hogy ebéd után a pipázószobába vonult a háziasszony vendégei kíséretében, megengedvén, hogy a feketekávé szörpölgetése közben szivarra gyújtson az egész társaság: az egész társaság, mondom, mert ott láttam először életemben fiatal, úri hölgyet szivarozni.

Az ülésekbe nem valami nagyon szorgalmasan jártam, de annál állandóbb s hívebb vendége valék a „Veres ökör” szállodának, ahol naponta az ülést követő órában közebedre gyülekezének az ellenzéki követek. A mi asztalunk elnökségét Palóczy László vitte, jobbra s balra tőle Bónis Sámuel és gróf Ráday Gedeon helyezkedtek el rendesen. Az én szomszédom gróf Széchenyi János volt, a mágnás-ellenzék egyik leghűbb tagja, aki engem rendkívül megkedvelt, mert szívesen s könnyű felfogással tanultam meg tőle a „quaterkázás” nemes mesterségét.

Színházba ritkán jártam, mert nemcsak a városi német színház, de a Pozsonyban a diéta alkalmából ideiglenesen tanyát ütött magyar színház is rendkívül rossz s unalmas vala. (...)

Farsang alatt felvitt magával Almásy Pál Bécsbe: bérkocsisunk eléggé jól hajtott, de sokkal lassabban, mint ahogy már akkor, a parasztposták által elkényeztetve, kívántuk volna. Az úton utolért bennünket gróf Szapáry Antal s azonnal átültetett saját kocsijába; sebesen ügető négyes fogatával rövid időn beérkezénk Bécsbe az „Erzherzog Karl” hotelbe, ott szállandók meg.

Mialatt Almásy Pál saját ügyei után járt, én a színházakat s nyilvános mulatóhelyeket kerestem fel, mely alkalommal egy igen kedves, szőke bécsi ifjú leánnyal volt szerencsém közelebről megismerkedhetni. Első női ismeretségem hazám határán túl.

E kirándulásom alkalmával tettem látogatást s lettem bemutatva Bécsben gróf Andrássy Károlynak, Andrássy Manó, Gyula és Aladár

Menschen und die Verhältnisse in Pressburg kennenzulernen, aber diese Aufgaben konnte ich erfüllen.

Oft war ich zu Gräfin Gyürky Way zum Mittagessen eingeladen. Dieses Ereignis war mir erinnerlich, denn dort hatte ich zum erstenmal gesehen, wie eine Frau nach dem Mittagessen mit Begleitung ihrer Gäste, Schwarzkaffee trinkend eine Zigarre angezündet zu haben.

Zur Sitzungen war ich nicht sehr fleißig gegangen, aber mehr fleißiger hatte ich das Hotel „Veres Ökör” (Roter Ochs) besucht, dessen Stammgast geworden war. Dort waren die oppositionellen Gesandten nach den Sitzungen zum Mittagessen zusammengekommen. An unserem Tisch war László Palóczy der Vorsitzender. Linker- und rechterseits von ihm nahmen Sámuel Bonis, und Gedeon Ráday regelmässig Platz. Mein Nachbar János Széchenyi war, einer der treuesten Mitglieder der Opposition. Er hatte mich sehr gern gehabt, weil ich von ihm das edle „Gewerb” der „Quaterka” (Kartenspiel) leicht und nicht schwer begriffsstutzig erlernen konnte.

Ins Theater ging ich selten, weil es nicht nur das Deutsche, sondern das vorübergehend, während der Landesversammlung in der Stadt aufhaltende Ungarische Theater sehr langweilig und schleckt waren. (...)

Während der Faschingszeit hatte Pál Almásy mich nach Wien mitgenommen: Unser Mietkutscher fuhr die Kutsche ziemlich gut, aber nicht so schnell, wie wir es wünschen hätten. Graf Antal Szapári hatte uns eingeholt, und ließ er uns in seinen Wagen umsetzen und mit seiner vierpferdigen Kutsche waren wir schnell in Wien angekommen. Im Hotel „Erzherzog Karl” konnten wir absteigen.

Während Pál Almásy seine eigene Sachen erledigte, ich hatte die Theater, und die öffentlichen Lokale aufgesucht. Ich hatte einmal Glück gehabt, weil ich eine liebe, blonde, junge Wienerin näher kennenlernen konnte. Sie war meine erste Fraubekannntschaft außer der Grenzen meines Vaterlandes.

Während dieses Ausfluges nach Wien wurde ich dem Graf Károly Andrássy vorgestellt. Er war der Vater von Manó, Gyula und Aladár Andrássy. Er war einer der geachteten genialen Früher der liberal-

atyjának, ki mint a szabadelvű ellenzéki mozgalom egyik leggeniálisabb vezérfia, a párt által különösen tiszteletben tartott s nagy népszerűségnek örvendett.

Meglepőleg hatott reám az, mikor gróf Andrássy Károlynál több rendkívüli szép s könnyűvérű hölgyet láttam otthonias fesztelenséggel mulatni, mialatt a gróf maga elköltötte ebédjét. Mindez bennem az ismeretlen, az idegenszerű, a meglepetés s ámulat érzelmeit költé fel s félelmes izgatottságba ejtett, különösen mikor e feltűnő szép nők velem, mint gyermekkel játszadozni kezdtek.

Si jeunesse savais, et vieillesse pouvais! (Ha a fiatalság tudná, ha az öregség tehetné!)

E néhány napi idegen földön s nagy városban való tartózkodás tetemesen tágította látókörömet s nem egy tekintetben bátorságomat s önállóságomat fejlesztette s emelte. (...)

A farsang fényes napjai lassankint tűnedezni kezdenek, s azon arányban, amint a napok tovaröpültek, mind nagyobb s nagyobb apály állott be pénztárcámban. Figdor rendesen küldötte el havi pénzemet, sőt még előlegezett is, sed quid hoc ad tantam sitim (hanem mi ez ilyen szomjúsághoz képest)!

Leszámoltam: elkészítém egyenlegemet: s íme kisült, hogy 500 forint van legalább szükségem, hogy becsülettel búcsút mondhassak a koronázási városnak. Az első lépés meg lévén így téve, következett a kitűzött cél felé való végrehajtási eljárás. Kölcsönt annyit kaphatni nem reménytettem, de ha kínáltak volna is annyival, nem lett volna bátorságom ily összegnyi adósságot csinálni. Mint mikor a hajót veszedelem idejében megszabadítják minden csak nélkülözhető tehertől, úgy én is azon gondolkoztam, díszesen egybeállított legényháztartásomból, mit nélkülözhetnék, hogy annak eladásából pénzt teremtssek elő. S íme eszembe jutott Hollinger kávéháza a sétatéren. Pozsony Zrínyije, a fiatalság gyűlhelye, a könnyelműség e menedéke, s annak tulajdonosa, aki szenvedélyes pipagyűjtő volt.

oppositionellen Bewegung. Es überraschte mich, dass ich bei ihm mehrere leichtsinnigen, und sehr schönen Damen angetroffen hatte, während der ungeniert sein Mittagsessen verspeiste. Alles, bisher für mich Unbekanntes und Fremdes, was ich dort gesehen hatte, erweckte in mich die Gefühle der Überraschung, Verwunderung und der fürchterlichen Aufregung, besonders als die auffallend schönen Weiber angefangen hatten, mit mir, wie mit einem Kind auch zu spielen.

„Si jeunesse savais et vieillesse pouvais” (Wenn die Jugend das machen dürfte, wenn die alten Männer das machen könnten)

Der paar tägige Aufenthalt, was ich in Ausland und in einer Großstadt erleben hatte, erweiterte großartig meinen Gesichtskreis, und einerseits vergrößerte meine Tapferkeit, anderseits erhob meine Selbstständigkeit (...)

Die glänzenden Tage des Faschings waren je langsamer vergangen, desto mehr wurde meine Geldbörse leerer. Herr Figdor schickte mir regelmäsig die monatliche Apanage, sogar hatte ich von ihm auchVorschuß bekommen, „sed quid hoc tantam sitim” (Aber das ist wenig, wegen so großes Durstes).

Ich hatte mein Geld abgegezahlt, und machte mein Bilanz. Es stellte sich heruas, daß ich noch 500 Forint brauchte, um von der Krönungsstadt in Ehren Abschied nehmen zu können. Der erste Schritt wurde schon getan. Es konnte der zweite kommen, um das ausgedachte Ziel zu erreichen. Ich hatte es nicht gehofft, dass ich so viel Geld ausborgen können werde, und wenn jemand mir dies eventuell doch ausleihen würde, dann hätte ich keinen Mut gehabt, so große Schulden zu machen. Als man von der Untergang das Schiff von allen überflüssigen Last und Ladungen befreit, so habe ich auch mal überlegt, was von meinem sorgvoll zusammengestalteten Haushalt, überflüssig wäre, und ich aus dessen Verkauf etwas Geld kriegen könne. Plötzlich fiel das Kaffeehaus von Herrn Hollinger am Promenade mir ein, was der Treffpunkt aller Jugendlichen, der Obdacht der Leichtsinigkeit und dessen Inhaber der Zrinyi von Pressburg, ein leidenschaftlicher Pfeifensammler war.

Elhívtam s megmutattam neki pipáimat. Azok láttára, mintegy önkénytelenül elárulta arckifejezése - ez az amateur-ök gyengéje -, mennyire szépeknek s értékeseknek tartja e néhány válogatott, fényesen tartott s kezelt példányaimat. Azonnal perfectté lőn a vásár, kétszáznyolcvan forinton megvette teljes pipakészülékemet, wie es steht und geht (úgy ahogy van)!

E szerencsés véletlen előidézte jó kedvemben láttam hozzá az esteli öltözködéshez, midőn báró Bánffy János nyit be hozzá, aki a Pozsonyban állomásozó, Sándor cár nevét viselő sorgyalogezrednél főhadnagy volt. Alig mesélém el neki, mi fényes üzletet csináltam, s panaszlám el neki még fennlevő bajaimat, midőn jókedvűen ezt mondá nekem a biztatás hangján: „Ne törődj ily csekély bajokkal; jöjj holnap reggel hozzám a kaszárnnyába s rendbe hozunk mindent.”

S csakugyan másnap nyolc órakor - az egész műveletnél e jókori kelés képezte reám nézve a legnehezebben megoldandó feladatot, már a laktanyában valék, ahol Jancsi szobájában egy ismaelitát találtam, amint akkoriban nevezni szokták a pénzkölcsönzéssel foglalkozókat, aki igen rövid tárgyalás után s tisztességes előre levonásba hozandó kamat mellett, nem 250 forintot, amint akartam, de 300 forintot adott nekem kölcsön egy 3 óra kiállított váltóra.

A váltógazdaság kezdete!

Jancsi barátomnak szíves közbenjárását nagyon megköszöntem, noha neki is nagyon kevés bajába került, mert a váltógazdaság különféle turnusok szerinti művelésének akkoron már úgy látszik nagyon kifejtett gyakorlottságával bírt, holott én teljes újonc valék a főhadnagy úrral szemben.

Szegény Jancsi, herkulesi alakjával az 1848-49-i hadjárat alkalmával oroszán módjára harcolt ezrede soraiban, Damjanich és Leiningen alatt; megsebesült, de karddal kezében élte túl a tomboló vihart.

Ich laß ihn zu meiner Wohnung rufen, und zeigte ihm meine Pfeifensammlung. Als er die ansah, spontan verriet sein Gesichtsausdruck - das ist die Schwäche der Amateuren - wie schön und wertvoll er einige ausgewählten und glänzend behandelten Exemplaren hielt. Sofort wurde der Handel perfekt, für Zweihundertachtzig Forint verkaufte ich ihm meine ganze Pfeifensammlung „wie est steht und geht”.

Mit guter Laune, die der Glückszufall hervorgerufen hatte, fang ich an, mich für Abend umzuziehen, als Baron János Bánffy - der beim in Pressburg stationierten, von dem Zaren Alexander genannten Heimwehr-Infanterieregiment als Oberleutnant diente -, die Tür aufmachte. Kaum erzählte ich ihm, was für ein fantastisches Geschäft gemacht hatte, und klagte meine noch vor mir stehenden Probleme, als er darauf mit einer anvertrauenden Stimme erwiderte: Du solltest dich nicht um diesen Kleinigkeiten kümmern. Komme morgen früh zu mir in die Kaserne, und alles werden wir in Ordnung bringen.

Und wirklich, am nächsten Tag um acht Uhr früh war ich schon in der Kaserne, die schwerste Aufgabe für mich zu lösen. Im Zimmer von Jancsi fand ich einen Ismaeliten, (so hatte man die Männer, die sich mit Geldleiheung beschäftigten, genannt), der nach einer sehr kurzen Verhandlung und mit schon vorher festgesetzter Zinse mir nicht 250 Forint, was ich haben wollte, sondern doch 300 Forint gab, als Darlehen für drei monatige Leihfrist gegen einem ausgestellten Wechsel.

Das war der Anfang der Wechselwirtschaft!

Ich hatte mich für die herzliche Intervention bei meinem Freund Jancsi bedankt, obwohl es ihm nur kaum Mühe kostete. Er war in der Wechselwirtschaft mir gegenüber, der in diesen Affaires noch ein Neuling war, bereits gut eingeübt.

Mein armer Freund Jancsi, er hatte eine Körpergestalt wie Herkules gehabt, während des Freiheitskrieges 1848-49 kämpfte er mit seinem Regiment unter der Führung von Damjanich und Leiningen, wie ein Löwe. Er wurde in einem Schlacht verletzt, aber kämpfte er sich mit einem

Néhány évvel a forradalom után Erdélyben utazván, egy delelő állomáson ebéd közben csirkecsontot nyelt el, s halálra fulladt.

Egy hősnek így elvéreznie, mi szomorú végzet az!

Még aznap kifizettem tartozásaimat s néhány nappal utóbb lebocsátkoztam a Dunán Pest felé, s onnan csakhamar kisiettem anyámhoz falura, most már sem jégzajlás, sem hóförgeteg, hanem a pacsirta dala kísérte lépteimet.

S csakugyan joggal mondhattam mindezek után:

A „Zöldfa” szállodából a nagyvilágba!

Schwert durch. Nach einige Jahren, nach der Revolution, fuhr er nach Siebenbürgen, bei einem Mittagsessen in einer Rastsätte schluckte er ein Hähnchenknochen und wurde erstickt.

Ein Held mußte sich so verbluten, welches traurige Schicksal ist es!

Noch am selben Tag hatte ich meine allen Schulden ausgezahlt und nach einigen Tage war ich auf dem Schiff und segelte auf der Donau in Richtung von Pest. Bald eilte ich zu meiner Mutter auf den Lande. Meine Schritte waren bereits von weder Eistreiben noch Schneetreiben sondern von dem Gesang der Lerchen begleitet.

Nach all dem kann ich zur Recht sagen: „Aus dem Hotel ‘Grünbaum’ in die Welt hinaus.